

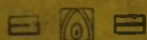
ספר האגדה.

מבחר האגדות שבתלמוד ובמדרשים.

סדרות לפי הענינים ומפרשות

י"ג

י. ה. רבניצקי וח. ג. ביאליק.

כרך ראשון. ספר ראשון.

מהדורה שמינית.

אודיסה, תרע"ה.

כרפוס, מוריה, בורנא 23.

26

ספר האגדה

מבחר האגדות שבתלמוד ובמדרשים

סדרות לפי הענינים ומפך שוח

7

ת רבניצקין ות נ ביאלק

ENSV
Rijksk Aank
Ramatukogu

המחבר: הרב ר' יצחק אייזיק ווייס - אגדה - אגדה
המבחר: הרב ר' יצחק אייזיק ווייס - אגדה - אגדה

הוצאת ראשון ספר ראשון

תוכן:

<p>31 כז—כו. זרעו של אברהם III .VII</p> <p>33 כז—כס. עקרת יצחק IV</p> <p>36 ל—לא. פטירתו של אברהם V</p> <p>37 לב—לו. יצחק, רבקה וזרעם VI</p> <p> לז—מב. ברכת יצחק VII</p> <p> מ—מב. יעקב אבינו ביציאתו מבאר שבע VIII</p> <p>38 שבע IX</p> <p>39 מא—מד. יעקב והמלאכים X</p> <p>40 מה. יעקב ועשו XI</p> <p>41 כז—כו. מיתת רבקה וקבורת רחל XII</p> <p> פה. בית יעקב ובית עשו XIII</p> <p>42 מט—נא. יוסף במצרים XIV</p> <p> נב—נג. יוסף לפני פרעה XV</p> <p>43 נד—נד. אחי יוסף במצרים XVI</p> <p>46 נח. יוסף מתודע אל אחיו XVII</p> <p>47 נט—סב. מיתתו וקבורתו של משה XVIII</p>	<p>תקדמה VII</p> <p>פרק א. פתיחה.</p> <p>I א—ג. האגדה והמשל 3</p> <p>II ד—יג. אגדה והלכה 4</p> <p>פרק ב. מעשי בראשית ודורות הראשונים.</p> <p>I א—ז. בריאת העולם 7</p> <p>II ח—י. שמים וארץ 8</p> <p>III יא—יג. האור 9</p> <p>IV יד—טז. המים 9</p> <p>V יז—כ. רשאים ואילנות 10</p> <p>VI כא. ירח 10</p> <p>VII כב—כו. בריות 11</p> <p>VIII כז—לח. אדם 12</p> <p>IX לט. דברים שנכראו בערב שבת 12</p> <p> בין השמשות 14</p> <p>X מ—מג. שבתו של עולם 15</p> <p>XI מד—סה. הוה 15</p> <p>XII מז—נ. הנחש והחמא 16</p> <p>XIII נא—נג. אדם לאחר החמא 17</p> <p>XIV נד—נו. קין והבל 18</p> <p>XV נח—ס. דור המבול 20</p> <p>XVI סא—סס. נח והמבול 21</p> <p>XVII עא—עג. נמרוד דורו הפלגה 23</p> <p>פרק ג. מעשי אבות.</p> <p>I א—יט. אברהם אבינו 25</p> <p>II כ—כג. חפלת אברהם וחמאת סרום 30</p>
---	--

פרק ד.

ישראל במצרים ויציאת מצרים.

<p>49 א—ז. שעבוד מצרים I</p> <p>51 ח—יד. לרתו וגדלו של משה II</p> <p>52 טו—יח. משה יוצא אל אחיו III</p> <p>53 יט. משה במדין IV</p> <p> פ—כו. נאקת בני ישראל ושליחותו של משה V</p> <p>56 נח—כס. משה חוזר למצרים VI</p> <p> ל. משה לפני פרעה VII</p> <p>57 לא—לד. קשי השעבוד VIII</p> <p>58 לה—מג. האותות והמכות IX</p> <p>60 מד—מה. קודם יציאת מצרים X</p> <p>61 מז—כו. ארונו של יוסף XI</p>	<p> 14</p> <p> 15</p> <p> 16</p> <p> 17</p> <p> 18</p> <p> 20</p> <p> 21</p> <p> 23</p> <p> 25</p> <p> 30</p>
---	---

86	פ. שמשון	IV
87	י-יב. אלקנה וחנה	V
87	יג-יד. שמואל	VI
88	טו-יט. שאול המלך	VII
88	כ-כא. מיתתו של שאול	VIII
89	כב-כג. דוד הרועה	IX
89	כד-כה. דוד ומעשי ה'	X
100	כו-כז. כנוניו של דוד	XI
101	כט. דוד וישבי בנגב	XII
102	ל-לא. מיתתו של דוד	XIII
102	לב-לג. חכמתו וגדולתו של שלמה המלך	XIV
103	לה-סג. בנין שלמה	XV
106	סד. כסא שלמה	XVI
108	סה-סו. שלמה ומלכת שבא	XVII
110	סז-סח. שלמה-מלך והדיוט	XVIII
113	טט-נ. ירבעם	XIX
114	נא. אליהו ועובדי הבעל	XX
114	נב. יונה	XXI
115	נד. הזקיה וישעיהו	XXII
115	נז. שבר שלש פסיעותיו של מרודאך-בלאדן	XXIII
116	נח-נו. מנשה	XXIV
117	נח-נפ. יהויקים ויכניה	XXV

פרק ה

הרבן בית ראשון

119	א. תשעה-רבאב	I
121	ב. על הרבות ירושלים	II
121	ג. סלוק שכניה	III
122	ד. הקדוש ברוך הוא בוכה	IV
126	ה. אבל אבות	V
126	ו. דמו של זכריה	VI
126	ז-ט. ימורי הגולים	VII
127	י-יב. על נהרות בבל	VIII
127	יג. גענועים	IX
128	יד-טו. נחמה	X

62	סח-גז. יציאת מצרים	XII
63	נה-ס. קריעת ים-סוף וכוזת הים	XIII

פרק ה

ישראל במדבר

65	א. ממצרים - למדבר	I
65	ב-ו. המן	II
66	ז-יד. מלחמת עמלק	III
67	טו-לו. מתן תורה	IV
72	לז. נדב ואביהוא	V
72	לח-סב. הטא העגל	VI
75	מג-נ. המשכן וכליו	II
75	נא. נסיעתם והגיתם של ישראל במדבר	VIII
78	נב. קלב	IX
78	נג-נד. מהלקת קרח וערתי	X
79	נה. פי מריבה	XI
80	ס-סז. סרחנים	XII
80	סח-ס. מיתתו של אהרן	XIII
82	סא. הנסים על נהל ארנון	XIV
82	סב. עונ מלך הבשן	XV
83	סג. בלעם	XVI
84	סד. בנות זלפחד	XVII
84	סה-סז. מלחמת מדין	XVIII
84	סז-סח. ספוק צרכיהם של ישראל במדבר	XIX
85	סט-עב. סוף ארבעים שנה במדבר	XX
86	עג-עה. נבואתו של משה	XXI
87	עז. אלדר ומירד	XXII
87	עז-עה. משה ויהושע	XXIII
88	עז-עא. מיתתו של משה	XXIV
93	עב-עג. קברו של משה	XXV

פרק ו

שופטים, מלכים ונביאים

94	א. ארץ הבדורה	I
94	ב-ג. יהושע	II
95	ד. יפתח וכתו	III

152	ל-לב. קרבנותIX
153	לג-לה. נסים בבית המקדשX
154	לז-לח. כהנים וריוניםXI
"	לח-ט. קרבן פסחXII
156	מא-מב. העמרXIII
"	מג. הבאת בכוריםXIV
157	מד-נג. עבודת יום הכפוריםXV
162	נא. נשילת לולבXVI
163	נד-נג. נסוך המיםXVII
164	נה-נת. שמחת בית השאבהXVIII
165	נט. פרשת המלךXIX
"	ס-סא. שמיני עצרת ומוצאי החגXX
166	סב-סד. עליה לרגלXXI
167	סה. עליה בשעת הצורהXXII

סֵדֶק יִי

חֲבֻכָּה בֵּית שְׁנֵי וְהָאֲרֵץ.

168	א. קודם חֲבֻכָּהI
"	ב-ה. על מה חֲבֻכָּה הָאֲרֵץII
176	ו-ז. רשעת אדרינוסIII
177	זא-זב. בני ציון הקריםIV
179	זג-זד. הקדוש ברוך הוא מתאבלV
180	זה. מנחםVI
181	זח-זט. אבלי ציוןVII
182	ח. מיום שחרב בית המקדשVIII
183	חא-ל. החומיםIX

סֵדֶק יִי

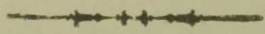
בֵּית לְבִית

129	א. הניאל והתנין בבבלI
"	ב-ג. מתים שהחיה יהוקאלII
130	ד-ה. חנניה מישאל ועזריהIII
"	ו-ז. עזראIV
"	ח. אנשי כנסת הגדולהV
131	ט. כימי מרדכי ואסתרVI
132	י-יא. סעדתאחשורושVII
"	יב-יד. בנתן ותרשVIII
133	יז-יח. גדולת המןIX
"	יט. מהשבת המןX
"	יח-יט. מלשינות המן וגורת אחשורושXI
134	אחשורושXII
138	כ-כא. מפלת המן וגדולת מרדכיXIII
140	כב. תלית המןXIII

סֵדֶק יִי

בֵּית שְׁנֵי כְּבִינוּ וּבְעִבּוּדָתוֹ.

142	א-י. המקדש בתפארתוI
144	יא-יג. נניית הארוןII
"	יד-טז. סתר כהונהIII
145	טז-יז. שמעון הצדיקIV
146	יח. מקדש חנוניV
147	יט. דיופלוסמון של אלכסנדריאVI
"	כ-כח. משפחת כהניםVII
151	כט. בנין החדוםVIII

לוח ראשי-תבות.

מג' — מגילה.	אבני — אבא גריון.
מד', מדר' — מדרש.	איב דביס — הלף-בית דבן סירא.
מדיש — מדרש שזאל.	אנא'ס — אנרת אסתר.
מנח' — מנחה.	אדריג — אבות דרבי נתן.
גרי' — גרוים.	אחיכ — אתר כך.
גנח' — סנהדרין.	איכיר — איכה רבה.
עיג — על גבי.	אל — אמר לו.
ע"ו — עבודה זרה.	אסיר — אסתר רבה.
ע"ו — על ידו, עין ועקב.	אעסי — אף על פי.
ע"ס, עפ"י — על פי.	איר — אמר רבי.
ערוב' — ערובין.	ג"ב — בבא בתרא.
פ' — פרשה, פרק.	גיהמ"ד — בית המדרש.
סר"א — פרקי דרבי אליעזר.	גיהמיק — בית המקדש.
פה"י — פסח היום.	בכו' — בכורים.
פנ"א — פנים אחרים.	ב"ס — בבא נציעא.
פס', פסח' — פסחים.	במיר — במדבר רבה.
פס' דר"כ — פסקתא דרב כהנא.	ביק — בבא קמא.
פסיק', פסק' — פסיקתא.	בר', ברכ' — ברכות.
פסיק"ד — פסיקתא רבתי.	ב"ר — בראשית רבה.
פריש — פרק שירה.	גם, גימ' — גימין.
קד' — קדושת.	ד"א — דבר אחר, דרך-ארץ.
קהיר — קהלת רבה.	הקביה — הקדוש-ברוך-הוא.
ר' — רבי.	גו' — וגומר.
רבש"ע — רבנו של עולם.	וק"ר — ויקרא רבת.
ר"ת — ראשי תבות.	חול' — תולין.
שהי — שבת היום.	יבמ' — יבמות.
שהש"ר — שיר השירים רבת.	יזכ — יום כפור.
שו"ט — שוחר טוב.	זקיש — זקנת שמעוני.
שמור, שמיך — שנות רבת.	זיס — יש מפרשין.
שק' — שקלים.	יורש' — ירושלמי.
תדב"א — תנא רבי אליהו.	נ"א — כל אחר.
תוס', תוספ' — תוספתא.	נהיג — כהן גרוס.
תנח"ק — תנחומא הקדום.	נלי' — כלומר.
תנח' — תנחומא.	נתוב' — כתובות.
תענ' — תענית.	לקה"ק — לקדש הקדשים.
תרג"ש — תרגום שש.	לק"ט — לקח שש.

הקדמה:

האגדה הוא התבנית הספרותית העקרית, ששלטה כמה מאות שנים בעולם היצירה החפשית, העממית והאישית, של האומה הישראלית.

על פי מהותה אין האגדה חיון ספרותי עראי ועובר, אלא היא יצירה קלסית של רוח עמנו, יצירה שיש לה פירות לשעתה וקרן קימת לדורות. בעקרה ובכללה היא היא אחד מן הגלויים הגדולים של רוח האומה ואישיה. כמה דורות ואישים שקעו בה, מדעת או שלא מדעת, את כח יצירתם המעולה ואת כל עשר רוחם; כמה דורות שפלו בבנינה ובשכלולה עד שנעשתה לעולם מלא בפני עצמו, עולם נפלא ומיוחד, עם הנו שלו ועם יפיו שלו. ויצירה כזו – אי אפשר שלא יהא בה הרבה מן הנצחי והעולמי, שצריך להשאר קיים כמו שהוא, בצלמו ובדמותו, בתור יצירת-מופת לדורות עולם.

מצד התכונ – כוללת האגדה הרבה ענינים מהשקפית העם ואישיו על האומה הישראלית וקניניה הלאומיים, על הייעולם והייעשה שלה, על מאורעותיה ועתידותיה, על גדולי האומה, קורותיהם ומעשיהם, דרכיהם ומדותיהם, על האדם והעולם, על הרעות והאמונות, על חכמת החיים ועל כבשונו של עולם (או השאלות הנצחיות, בלשון האחרונים), על מלכותא דארעא ועל מלכותא דרקיע וכו' וכו' – סוף דבר, אין לך מקצוע של הרגש והמחשבה, מאלו שהגיע להם, כמוכן, כח דעת והדמיון בימים ההם – שלא ננעה בו האגדה מצד שהוא.

ומצד הצורה – באו באגדה כמעט מכל הסוגים הספרותיים שהיו נוהגים בישראל במקצועות האמורים באותם הימים: ספורי מעשים ושיחות, ציורים ממשיים ודמיוניים, דרשות ומאמרים, משלים וחדודים, דברי פיוט ושיר, נזמאות, דברי הבאי ודברי כדיות, לשון חכמה וחדות וכו' וכו'.

וסגנון הלשון של האגדה הגיע אף תדא – במבחר הדוגמאות, כמוכן, – לשלמות גדולה. זהו סגנון בחיר ופשוט, קל ונובע, נוח ומרוח. הרבה יש בו מן הקביעות והדיוק של לשון ספרותית מפותחת, הרבה – מן החמימות הפנימית, הכבושה והגאמנה של לשון-הלב, הרבה מן הציוריות וההפלה של כח-הדמיון העממי והרבה מן הצמצום והחריפות של לשון הבמים ומשלייטם. במקצת מחלקי האגדה העתיקים ביותר (כמשניות ובריתות) נשחמר עדין גם הרבה מן הלחלוחית החיונית והבריאות הרעננה של לשון-עם ממש, לשון שלא נכף עדין מתוכה כל ריח-הארמה ושהקשר הסבעי שבינה ובין עמה עדין עומד וקים במדה ידועה.

מי שרוצה אפוא להכיר את האומה הישראלית מן הצדדים האמורים, – על-כרחי, ילך אצל אגדה, מקצוע ספרותי זה גדול בכמות ובאיכות, רבי-הפנים ורבי-ההנפים, שהיא הטיבה מיוחדת לעם ישראל ובמשך כמה מאות שנים אחרי, חתום חוץ, נתלכש

בה רוח עמנו וכח-יצירתו בדרך מיוחדת כל כך ובאופן מקורי שאין דוגמתו בדת
הבאים.

על ידי האגדה אדם נכנס לבית-חייה הנמורים של האומה הישראלית ומסתכל
בלפני ולפניםי שלה. מכיר הוא את רבונה של האומה ומצוץ בעולמה כמו שהוא.
במנהגו ובצביונו שלו, באורו ובאורו המיוחד, כפי שהוא בנוי ומשוכלל בלב כל האומה,
מקטינה עד גדולה. מפני שהאגדה בכללותה אינה נחלת יחידים, אלא היא יצירה
משותפת של כל האומה והכל שותפים בכריאות עולמה.

אמנם יש באגדה גם הרבה מן הטפל והעראי — אבל אלו אינם עולים בחשבון.
בכל מקצוע של יצירה ספרותית, כשעת שלטונו, מתבצר מקום גם לבינונים ולקטני
בשרון, ערה מתקים ומרדפי אמרים, שיש אולי לפרו רוחם ערך כל שהוא לשעתם, ועל
זה אני מזכירים איהם לשבח, אבל אין ערכם מרובה לדורות. ולעולם אין העקר הקנס
שביצירה בא אלא עם הטפל. אף האילן יש לו קֶדן קום, פירות נאכלים—ועלים נושרים.
המעולה והמשובח שבאגדה — זהו סרנה הקים, סדן שכל דור הוסיף עליו קלפה
חדשה — והוא הוא החלק הנצחי שבתוכה, שאין לו נניזה עולמית, אלא עובר ומתנחל
בנכסו צאן ברזל מדור לדור ומאבות לבנים.

ובחיות האגדה באמת חכיבה בשעתה הבה מיוחדת על אבות ובנים, לפיכך היו
הרבה ידים מצויות אצלה ונתחברו בה — למטרות שונות ובאופני סדור שונים — ספרים
למאות, הם וסרוסיהם וסרוסיסרוסיהם, כצורתה ובשנוי צורה, בארמית וכעברית וכיו
יכה — עד אין סוף.

ערכם הספרותי של אותם הקובצים ושל מה שבתוכם אינו שווה. האגדה, ככל
מקצוע של יצירה ספרותית — היו לה שעות של עליה ושעות של ירידה. פעמים שהיה
מקורה ברך ומעינה מתנבר ופעמים שהיה שותת ומצפצף טפין טפין. יש שמשו בהיכלה
כהגים גדולים ויש שמשו בו כהגים הדיוטים. על כל פנים, הקובצים הללו, אף על פי
שא אפשר למדרשי בלא חדוש כל שהוא, ככל זאת לא כלם העשירו את אוצר האגדה
שוטר ממשי אפילו בזמנם. הרבה מהם לא היו אלא חזרה על הראשונות בחלוף הדור,
בסרום הלשון וגם בערבוב הענינים: עקר בטפל וחשוב בשאינו חשוב.

בזמן חיותה ושלטונה של האגדה—הפזור' המרובה היה יפה לה. רבוי הספרים
והקובצים, מכון שנתפשטו בעם — היו לה לסמן כח וברכה. ואם יש בזה מה שיש בזה,
ואם העקר המעט מתערבב בטפל מרובה — מה בכך? כך דרכה של כל ספרות היה
בשעתה: ענינים הביבים או חשובים ביותר — נדרשים בכמה פנים, הופכין והופכין בהם
ולא במדרה יהיו למשא על הצבור.

ואפילו משנסתם מעינה ויבש מקורה לנמרי בתור כח של יצירה מקורית — מכל-
מקום, כליזמן שלא פסק כח-כחה בחיי האומה, כליזמן שאותו העולם המיוחד
שנתנה מלב האומה עדין היה בכללו קים — אף היא היתה עדין חשובה כחיה.

ובאמת, אפילו ברורות האחרונים, ימים רבים אחרי, סתימת המעיין — השפעתה
לא פסקה וכח-חיה לא תשש. כל העם בקטניו ובגדוליו היה מתפרנס עדין ימים רבים
מקרה וספירותיה ושותה מבארה בכלי ראשון ובכלי שני, הפלשין הגאה שכנתה ושכללה
האגדה בכח יצירה של כמה דורות — לא היה בעיני העם כבית-שכיות של עתיקות,
שארם נכנס בו לשער, מסתכל — ויוצא, אלא היה משמש כעין דירת קבע לרוחת

ושמחה של האומה. מערכי הפלטיין, תכניתו וצורותיו — הן הן היו נופי החיים הרוחניים של האומה, סדרו עולמה הפנימי וציורי מחשבותיה ורנשותיה על כל מעשה ועל כל ידיו שבגלם.

אין תימה אפוא אם גם בזמן התוא כמו הרבה סדרנים, שהיו מרמזים להפוך באגדה כמו שהיא¹⁾ על פי דרכם הם. עבודה זו היתה בעקרה עבודה של לקיט מתוך הישן עם סרור הדברים וצדופם באופן מתאים לצרכי דורם (עין יעקב, הילקוטים) וגם ספרי לקוטים אלו היו הילכים ומתפשטים בישראל ונעשו לספרי עמי כמלוא משמעם. אבל אותו הפזור ורבו הספרים שהיה יפה לאגדה בשעת חייתה ושלטונה — עכשיו, בכוא הליפתה בתור צורה ספרותית שלטת נעשה קשה לה והביא לירי תוצאות הפוכות.

כימינו לא כל אדם מצוי אצל ספרים עתיקים ולא כל אדם יכול ורוצה לחטט בתוך הלייתלים שנצברו כהררים במשך כמה דורות — על מנת למצוא מרגליות תחב. וכל שכן שלא כל אדם יכול לצרף קרעים ושלאים לשלית שלמה, ושכרי אבנים מפוזרות לבנין. האגדה, בתור מקצוע חפשי של יצירה, היתה כל ימיה בעין שדה של הפקר וחרשה עוובה, שנידוליהבר והספחים פרים ורבים בהם מאליהם. ואדם בן זמנו שרגיל לבקש סדר, שטה ושלמות אפשרית בתלמודו, כשיכנס לתוך חרשה עוובה זו — לא ימצא בה את ידיו ואת רגליו ולעולם תהא יגיעתו מרובה משכרה.

האגדות שבשני התלמודים באות קרעים קרעים, מין בשאינו מינו סמוכים זה אצל זה בדרך ארעי ואין כל סדר להם. רוב המדרשים והילקוטים סדורים על פי פרשות בתבניתהקדש בלא כל יחס וקשר פנימי בין גוף האגדות. הצד השונה שבכל אותם הספרים, שלעולם לא תמצא בהם ענין שלם במקום אחד. צרף לזה ערוב העקר בטפל וחשוב בשאינו חשוב, ערכוב הסגנונים והלשוניות, סדוסים וסתירות, הכפלות והשמטות, שבושי לשון ונוסחאות וכו' וכו' — כל אותם הדברים שספרים עתיקים מצוינים בהם — ותבין מיד עד כמה קשה על אדם בזמנו למוד עקר האגדה מתוך גופי המקורות.

קושי זה, שבא מחמת פזור, נרם לירי כך, שאף האגדה, המעולה ושאינה מעולה, כמטט שדונה לגניזה על ידי החיים, וככל מקצוע שנתישן וננו — יצאה אף הוא מרשות הכפרות העממית, ההיה, ועברה לרשות אנשי המדע וסופרים, מעבדים. והללו, כידוע, רואים אותה לא כעולם קצם וכגוף חי אלא כעולם בטל וגוף מת, שצריך להעשות מדרס לחקירה וכמין חמר לעבוד. במקום גופי הענינים והמקורות של האגדה — באו אפוא הספרים על אדות אותם הענינים והמקורות; ובמקום עצם היצירות של האגדה, כצורתן ובלשונית — באו מיני עבודים שונים בשנוי צורה ולשון — יצירות מחודשות כביכול מעין אותן האגדות. והיוצא מזה — שהאגדה כהייתה הולכת ונעשית כמין. אור הנגוד ליחדי סגולה בלבד. והעם בכללו אינו זוכה אלא לשבריריה המועטים, שמגיעים אליו בדרך עקיפים על ידי צנורות שונים.

אמנם גם בדורות האחרונים וכימינו נתחברו בלעז ובעברית כמה ספרים — ומרם חשובים — שכונתם לעזור לאלו שרוצים להכיר את האגדה; אבל עם כל חיובותם של אלו לצורך מטרות שונות — מרעות, שמשיות, חנוכיות ומרגניות — סוף סוף אין בבלם

¹⁾ כמו שהיא — מפני שבימים שהם נתפשטה ידיעת האגדה גם עיי, ספרי דרוש — יצאה ספרותית חדשה שנתקע בה נח החרוש של אותם הדורות; אבל אלו אינם מעניננו.

עד היום ספר אחר של כנוס' בשביל כל העם, ספר שיהא כולל ומקיף את כל המקצועות החשובים של האגדה המעולה וכלשונם ועם זה ירא מסדר בסדר הראוי לספר עממי בזמננו, באופן שיקום לעיני המעיין כל ארמון האגדה בנין שלם כפי האפשר, ערוך ונצב במלא קומתו ותכניתו, בפרטיותו ובכללותו מן המסד ועד הטפחות.

ולמלאות כפי האפשר את החסרון הזה נתכוננו מסדרי, ספר האגדה'. רוצים הי. שספר זה יתן את היכלת לכל אדם יודע ספר ישראל, לילך אצל אנדה' בדרך ישרה ומתוקנת, כלומר, ררך שיש בה הכרת עקר הענין על כוריו מצדי צדדי החשובים, בכללותו ובפרטותו ומתוכו נוסף, מכלי ראשון, ועם זה לא ירא בה אכוד זמן ויניעה לבטלה.

רוצים היו המסדרים, שהקורא והמעין היהודי ימצא בספרם זה את כל האגדות המשובחות הנשמעות באוני כל אדם' מכל אוצרות האגדה באשר הם – התלמודים, הבריתות והמדרשים – אבל בלא אותו היתר כנטולי, שברובו אינו מעלה אלא מוריד, כל המשובח והמעולה שבאגדה, כל מה שיש בו, לדעת המסדרים ולפי טעמם, נרעין של מחשבה ורגש מצד התכן או קורטוב של נוי מצד הצורה והסגנון או שאר חשיבות מצד שהוא (כגון פרסום באומד) ועם זה יש בו כדי להצטרף לענין שלם-אותו השתדלו המסדרים לאסוף לתוך ספר זה.

והאגדות הבאות בספר זה – באות כמו שהן, כצורתן וכלשונן, בלא עבוד' צורה שיש עמו גם אָבֹר צורה ויופה ובלא הוספת פוך של שוה פרוטה מצד המסדרים. מלבד תקוני הנוסחאות והלשון על פי גופי המקורות ולפי השערה מתונה, תקונים מוכרחים למטרת הספר וסדורו ולתועלת גוף הענין, כמו שיבואר עוד בפרוטרוש למטה – לא התירו לעצמם המסדרים לשנות כלום מן המטבע שטבע רוח העם לאגדותיו. האגדה המעולה, ככל יצירה עממית קלסית, שהגיעה במבחר דוגמאותיה לירי שלמותה האפשרית, אינה זקוקה לשום מיני פרכוס משלנו. פרכוס כזה לעולם שבחו ספק ופגמו וראי. נאה האגדה ויעלתהן כמו שהיא דוקא ופבעיותה ומקורותיה – זה כל שבחה וכחה. אדרבה, האמנים והיוצרים' שברורנו הרבה יש להם ללמוד בסוד היצירה הישראלית מן האגדה, ולא להפך – וגם זו היתה אחת מכוונות המסדרים.

והקנוס עצמו שבספר האגדה – אינו כנוס של נבוב או של סדור חיצוני וארעי, מעין זה של ספרי השמוש (כגון על פי א"ב או עפ"י שמות החכמים בעלי האגדה, וכדומה לזה מן הסדורים הטכניים והמיכניים) – אלא הריהו סדור שיש עמו בנין והוא הוא עקר העבודה שבספר האגדה.

ואיזהו סדור שיש עמו בנין? כל שיש בו צירוף חוליות לפרקים, ופרקים – לנוף אחד בעל דמות שלמה, כל שיש בו התאמה פנימית ואחדות בין החלקים וכל שאפשר על ידו לעמוד מתוך הפרטים על הכלל כולו, ולסדור כעין זה שאפו בעלי. ספר האגדה.

כל החמר האגדי המרובה, הצבור תליתלים כחרבות היכל עתיק בתלמודים, בבריתות ובמדרשים וכו'; כל אלפי המאמרים והספורים, השויות והשמעות, הפתגמים המשלים וכו', המפורים באבני ניר מנפצותי במקומות שונים – כל אלה נתלקטו ברוב יניעה דבר דבר ממקומו. אגדה לאגדה, מאמר למאמר, נתקנו ונתנפו תחלה מן הפסלת והטפל נתחלקו אחר כך על פי עניניהם הנושאים, הכל לפי טיב המאמר

הגישל, ולבסוף חזרו ונסדרו שוב לפי הענינים והנושאים על פי ששה מסוימת ערוכה מראש, כמבואר למטה—טטה שיש בה. מוקדם ומאוחר' הניוני והתאמה פנימית בין החלקים ושנתנת להקורא את האפשרות לא רק להכיר בדרך מתוקנת את פרטי האגדה, אלא גם — מה שהשוב ביותר — לעמוד מתוך הפרטים על הכלל כלו ולהפוס בסקירה אחת את כל עולם האגדה העברית במלוא שעור קומתו והיקפו ומצדו צדדיו העקריים. שכרי אבנים נצטרפו עי סדור כזה לנדבכים, נדבכים לכתלים וכתלים — לבירה שלמה, בירה שכל הנכנס לתוכה מוצא כל דבר ערוך ומתוקן במקומו, ענין ענין שלם במדור מיוחד לו. הלקי הענינים ערוכים אף הם בזה אחר זה בסדר מסוים, באופן שהקורא יעלה לו מתוך עיונו הטנה מלאה וברורה כפי האפשר על כל ענין בפני עצמו. ומתוך כל הענינים — יעמוד לבסוף גם על אותה השקפת העולם והסתכלות החיים, שכרוחה נוצרה ונתפתחה האגדה בתור חטיבה מיוחדת לעם ישראל.

ומפני שהוכנס לתוך ספר זה גם הרבה מן האגדה ההלכית, שכרוכה היא כוללת, בפירוש או מכללא, ציורים יפים מן החיים הממשיים של ישראל בימים ראשונים ותאור מנהגיהם ודרכיהם בתול ובקדש — ממילא יקנה לו הקורא דרך-אנג גם משגן ידוע ע"ד עולמם וחיהם הצינוניים של אותם הדורות יוצרי האגדה.

לבסוף יש להטעים שוב את האמור כבר מכללא, שספר האגדה בעקרו לא מסד להיות ספר שמושי, שצריך לנצל את כל אוצרות האגדה עד תמם: הוא אינו גם ספר, מדעי' במשמעו הרחב, שדורש ומציק באגדה מצד הניניזום' שלה או מצד התפתחותה ההסטורית במקום ובזמן ובאישים; ואין צריך לומר, שאינו, מדעי' במשמעו המצומצם, הארכיאולוגי, שעוסק בדרקוקי סופרים ובכדיקת נוסחאות וכדומה. מבהינה ידועה, יש אמנם ב.ספר האגדה' ממה שיש בכלם — אבל לפי שלא מטרתם מטרתו ממילא לא דרכיהם רכיו, לצרך מטרתו שלו חשוב לא הקמתי והמרי שבאגדה

אלא המה' והאיך'. לו אין בעולם האגדה אלא ענינים ספרותיים שונים בצורות שונות, שעולות כלן לצורה אחת כל לית ומסוימת ששמה, אגדה, כל ימי יצירת האגדה הרי הם לפנינו כיום אחר ארוך, ששמו, תקופת האגדה וכל יוצריה — שם אחר להם: בעל האגדה, ומתוך השקפה זו — שהיא באמת יותר, עממית' או ספרותית משהיא, מדעית' — דנו המסדרים על כל החמר האגדי שהיה בידיהם בשעת הלקיט והסדרו.

ספר האגדה' הוא לפי זה בעקרו מעין אנתולוגיא ספרותית גדולה ומלאה, שכוללת בסדר נאה את הטוב והמובחר ואת כל האופיי והטפסוי מכל המקצועות החשובים של האגדה, וזו כל מה שרצו המסדרים לברר כאן.

ובעין מלואים לכל האמור למעלה — על המסדרים לכאן עוד ביתר פירוט: את עקרי הכללים שאהוו בהם בבחירת החמר וסדרו, ואלו הם:

א) המקורות. מקורות החמר שנכנס ל.ספר האגדה אלו הם: משנה, תלמוד בבלי וירושלמי, מסכתות קטנות, אבות דרי נתן, מילואה, ספרא, ספרי, תוספתא, מדרש רבה (על התורה וחמש מגלות), מדרש תנחומא, תנחומא הקדום, פסקתא דרב כדנא, פסיקתא רבתי, פרקי דרי אליעזר, שוחר-מיב, מדרש משלי, מדרש שמואל, אגדה אחרת,

ספר יצירה, תנא דבריאלית, תרנובשני, עין יעקב, ילקוט שמעוני ושאר מדרשים קטנים ומפרים קדמונים.

יצאו מהם אלו הספרים שלא נמצא בהם דבר חשוב למטרת המסדרים, או אלו שבאו בהם האגדות לא בצורתן הראשונה, המבעית, אלא מעובדות ובשנוי צורה (כגון ספר הישר, יוסיפון, ספר המעשיות לרבנו נסים וכדומה). לאגדות מלוקטות מן המין האחרון מקיים המסדרים לקבוע ספר מיוחד, שיבוא כעין תוספת לספר האגדה.

ב) מהות החומר. מן האגדות הבאוריות, העוסקות בפירושי פסוקים של כתבי הקדש, לא נכנסו לספר האגדה אלא אלו שיש בהן חרוש אנדי חשוב בפני עצמו. משאר האגדות השתדלו המסדרים ליטול כל מה שיש בו, לפי דעתם וטעמם, ערך חשוב מצד הדבן והצורה לענין עקר מטרתם המבואר למעלה.

ג) הסדר. האגדות שנאמרו על מאורעות ואישים המפורים, נמורים או מדומים, סדורות ברכין לפי סדר הומונים של נושאיהן. שאר האגדות — סדורות לפי הענינים. כגון אגדות על ישראל לבר, על ארץ ישראל לבר, על התורה לבר וכו'.

אלו מן האגדות ההספוריות, שבמקומן הן פיגמט את שלמות הפרקים ואחרות הכללית, וכן אגדות בודדות על דבר חכמים שאין בהן כדי צירוף דמות שלמה או אגדות אפוקריפיות ביותר או אגדות ותומות שאין להן נושא וזמן מסוים וכן אגדות של חסרונות — מקצתן, אלו שאפשר להן בכך, נתפורו בין האגדות הסדורות לפי הענינים. ומקצתן — אלו שאי אפשר להן — באות בפרקים מיוחדים לכך.

אגדות שקולות, ששיבות לפי תכנן לכמה מקומות — נקבעו רק במקום אחד, ופלוטות-הציונים, הנספחים לסוף הספר, ימצא הקורא, בראי מקומות לכל המאמרים המפורים בכמה מקומות ושיכים לענין אחד.

מקצת אגדות ססותרות זו את זו — נתנו זו בצד זו, לפי שמדברי אגדה אין מקום לנרמינהו כידוע.

בהסכם עם סדור זה של החומר — נחלק, ספר האגדה לשני כרכים וכל כרך — לשני ספרים. בכרך הראשון באות האגדות על נושאים היסטוריים. בשני — כל שאר האגדות. כל ספר נחלק אף הוא לשערים, השערים — לפרקים, ואלו — לסעיפים; כל סעיף הוא מאמר בפ'ע, שמקורו רשום בצדו בתוך שני הצאי-עגולים.

ד) וקוק החומר ותקונו. האגדה יש שהיא עניה במקום זה ועשירה במקום אחר; וכן יש הרבה אגדות שנויות בכמה מקומות בנוסחאות אחרות, כחסר וביתיר וכדומה. ובאגדות ממין זה — השתדלו המסדרים לתפוס מכל הנוסחאות את השלם והיפה שבהם, ובמקום שיש צורך ותקנה בכך — גם להרכיב כמה נוסחאות זו בזו ולמונן יחד או לצרף שברים מפורים של אגדה אחת לדבר שלם. המסדרים סבורים שלגבי ספר שמעי, אין בזה משום, שלוחת יד' בנוף האגדה, אדרבה, אם הדבר נעשה בתקונו ובוהירות הראייה, פעמים שיש בזה משום, החזרת עפרה ליושנה; כי, כידוע, הרבה נשתבשו ונפטרסו האגדות ע"י לבלרים ומעתיקים בזמנים שונים וכל המתקן ומשלים בזהירות ומספיק הרי זה משובח².

¹ ברכין — ספני שיש אגדות נססכות על נושא היסטורי, אבל סרכו הככו שכתן חוא ענין אחר, ספרי וספסטה.

² מתקן מראי-הקסמות שכססוף כל פעיף חלשי סררם — אפשר לעמוד על הנוסחאות שהסחיסו סרר הספריים.

ומצד זה עצמו, שהספר מער לכל העם, התירו המסדרים לעצמם, לכבוד ולפעמים, מפני הכבוד או להשמיט במיו שפגע יותר מדי סתם הצניעות של הקורא בנמצאו, וסמן להשמטה כזו - שלשה קיום רצופים.

במקום שהיה הכרח מיוחד להוסיף, לשם הבהירות, מלה אחת או יותר מן האנים - נסגרת ההוספה בשני ארזים כזה [] .

ה) הלשון, האגדות שהן עבריות במקורן - ואלו הן הרוב הגדול - באות במספר האגדה בלשון ממש, בלא שנוי כל שהוא; ושהן במקומן ארמיות - ואלו הן המועט - באות בו מתורגמות ללשון האגדות העברית כצורתן ממש, מלה במלה באופן שיעמד בהן כל מעמך ורוחן ובהירות שלא למשמש מהן אפילו כקוצו של יד. הלשון האגדית העברית, כידוע, נסתגלה בשעתה כל כך אל אותה הארמית שבימיה ונעשתה כל כך קרובה ודומה לה בתוכה ובקרה, בכל בנינה ודרכי שמושה, עד שאפשר לכל מתרגם בדרך לעמוד באותו נסיון, ואף כאן סבורים המסדרים, שיש בכך משהו החורג עטרה ליושנה¹⁾, על כל פנים, תקנה גדולה הוא וצורך השעה נמור. בימינו לשון סורסית לאגדה ישראלית בספר עממי למה? ומה צורך ומה מעם בערכוב שתי לשונות בספר אחד? בלא כך מטופלים רוב בני ישראל בימינו בכמה לשונות, ולא כל לב סמי גם לסורסית. העקר הוא שלא יהא בתרגום משום, עבודי ושנוי צורה - ומה נשדד המסדרים כפי האפשר להם²⁾.

ובנוגע לאהדות הלשון מן הצד הרקרוקי - השתדלו המסדרים לתקן את כל השבויים שנשתרכבו באשמת מעתיקים ומרפסים שונים וקבעו לעצמם שמה אתה תדירית לענין הכתיב (טרנסקריפציות) והתמנה הדקדוקית של המלים³⁾. כל הלשון שבספר זה תצא עיי כך מתוקנת ומדוקקת ולא משובשת ומרושלת, כמו שהיא ברוב ספרי אגדה. המלות שאפשר לשעות בקריאתן, וכן המלות הלועזיות ורוב שמות עצם פרסיים, מוקדים נקוד מספיק, שמוציא מידי טעות הקריאה.

ו) הפירושי, דברי אגדה, או מלים בודדות שבהם, הצריכים באור - נספרת בשולי הגליון פירוש קצר ומספיק, בלשון מצומצמת אבל קלה ומובנת לכל אדם ידע ספר. כל עקרו של הפירוש אינו אלא לבאר את האגדה לפי פשוטה, על דעת האומרה, ולא להכניס לתוכה כונות שאין בה.

ז) מראי מקומות, בסוף כל מאמר ומאמר באים מקפים כשני הצאי עגלים ציוני המקורות שנשתמשו בהם המסדרים; ובשולי הגליון רשומים באותיות רשי מקומות הפסוקים המובאים בגוף הספר מתוך כהק⁴⁾.

ח) נספחות, בראש ספר האגדה ובסופו, לאחר יציאת כל חלקיו, ימא הקורא: מבוא כללי לכל האגדה; ראשי פרקים בדקדוק הלשון האגדית ודרכי שמושה;

1) הרבה ארמיות נמצאות עוד במדרשים וספרים קדמונים גם בעברית.

2) אלו מן המאמרים שאינם מתרגמים כעורתם בשום פנים או שהם מסורסטים באשפת רשגורים על הפה בלשונן הארמית - הניחו המסדרים כמו שהם ונתנו גם תרגום האפשרי בצדו.

3) מרטי הכללים יבוארו ב"כללי הלשון האגדית" שימופתו בראש הספר, לאחר יציאת כל חלקיו.

4) פעמים שהשמיטו המסדרים מטעמים שונים, כגון לשם קצור והשכחה וכדומה, את הפסוקים שהיו בגוף המאמרים.

מלון מפורט של הלשון האגרית, ולכסוף, לוחות שמושיים, רשימת שמות וציונים לפי הענינים, השמות וכד' בסדר איב לתועלת המעיינים.

מכל האמור - אפשר שיעמוד המעיין על טיב העבודה של המסדרים, אפשר - לפי שלעבודת הסדר יש, כמאמר הכם אחד בזמננו, תכונה מיוחדת: יותר שתגדל היניעה בה - יותר יסתרו עקבותיה, וכלי-שכן במקצוע עובד ונטוש, מסחר ומפורד כאגדה, שפעמים היו המסדרים נופם רואים בה את עצמם בבחינת, אפשרילו לי הכלל מפארי' (בכורות ח'). בכל אופן אין זו עבודה של מלאכה נרדא, כמו שהיא נראית לכאורה, הרבה מן המאמרים - והם מגיעים לאלפים - היו מעונים לפני נטילה ולאחר נטילה נקור וחטוט עם עיון וקריאה, בדיקה וחפוש עם הבחנה והבדלה, ברור ותקון עם שקול דעת והברעה, המסדרים היו צריכים להכנס שוב לאותה, חורשה של קנים ששמה אגדה, שכל הכנס לחוכה מועה, להכנס ולעבור על פני כלה עם, המגל ביה, מכסה חכום, מכסה ויוצא', ואם נכנסו ויצאו - אין זאת אלא מפני שהיתה בינה רצייה מלבם: להשיב את האגדה העברית לעם העברי, והיא שחוקה את ירדה בכניסתה וצשתקנים תרא למיטב שברם ביציאתם.

ספר ראשון.

פְּתִיחָה.

I. האגדה והמשל.

רצונך שתביר את מי שאמר והיה העולם — למד אגדה; שמתוך כך אמת
מביר את הקדוש-ברוך-הוא ומדבק בברכיו. (סרוי, עמב).

אל יהי הפישל הזה קל בעיניך, שעל ידי הפישל אדם יכל לעמוד על דברי
תורה. משל למלך שאבד זהוב מביתו או מרגלית טובה, — לא על ידי פתילה
באמר הוא מוצא אותה? כך הפישל הזה לא יתא קל בעיניך. שעל ידי הפישל
אדם עומד על דברי תורה. (שחשיר).

יותר שהיה קהלת חכם עוד לפד בעת את-העם ואנן וחקר תקן משלים
קרבה¹ — רב נחמן אמר: לפלמין גדולה שהיו בה פתחים הרבה, וכל מי שהיה
נכנס לתוכה היה טועה. מה עשה פקח אחד? נטל פקעת של נמי וקשרה בנגד הפתח.
הנכנס דרך הפקעת ויצא דרך הפקעת; התחילו הלל נכנסין ויוצאין דרך הפקעת.

² קבלס י"ב, פ.

(ב) רצונך — רוצה אחת. לעמוד על — להבין. זהוב — מטבע של זהב. פתילה באמר — נר שזה
פרומות. (אמר — מטבע של 8 פרומות). — ג) לפלמין — כלומר, משל לפלמין וגו', וכן. להורשה, לקומתי
וגו' שלהלן, בכלן הכונה: "משל ל...". (פלמין — היכל, ארמון). פתחים הרבה — בעין הלפיריניס.
נכנס — בא. פקח — חכם. נטל — לקח. פקעת של נמי — כריכה של דומי נמי (סין עשב שעושים
ממנו חרטים).

כָּךְ, עַד שְׁלֹא עָמַד שְׁלֹמֹה לֹא הָיָה אָדָם יָכֹל לְהַשְׁכִּיל דְּבָרֵי תוֹרָה, וּבִינֵן שְׁעָמַד שְׁלֹמֹה הִתְחִילוּ הַכֹּל סוֹבְרֵי תוֹרָה. דְּבַר אֲחֵר: לְחַרְשָׁה שֶׁל קְנִיּוֹם, שְׁלֹא הָיָה אָדָם יָכֹל לִכְנֹס לְתוֹכָהּ, שֶׁבֶל מִי שֶׁהָיָה נִכְנָס לְתוֹכָהּ הָיָה מוֹעֵה. מִה עָשָׂה פִּקְחָא אֲחֵר? גָּטַל אֶת הַמַּצָּל, כִּפְחָ וְנִכְנָס, כִּפְחָ וְנִכְנָס. נִכְנָס הִרְדָּה הַכְּסוּתָה וַיֵּצֵא הִרְדָּה הַכְּסוּתָה; הִתְחִילוּ הַכֹּל נִכְנָסִין וַיֵּצְאוּ הִרְדָּה הַכְּסוּתָה. כָּךְ שְׁלֹמֹה, רַבִּי יוֹסֵי אָמַר: לְקַסְפָּה גְדוֹלָה כְּסֻלָּא פְרוּת וְלֹא הָיוּ לָהּ אֲזוּנִים, וְלֹא הָיְתָה יְכֻלָּה לְהַטְלִיט, וְכֹא פִּקְחָא אֲחֵר וַעֲשָׂה לָהּ אֲזוּנִים וְהִתְחִילָה לְהַטְלִיט עַל יְדֵי אֲזוּנֶיהָ. כָּךְ, עַד שְׁלֹא עָמַד שְׁלֹמֹה לֹא הָיָה אָדָם יָכֹל לְהַשְׁכִּיל דְּבָרֵי תוֹרָה, וּבִינֵן שְׁעָמַד שְׁלֹמֹה הִתְחִילוּ הַכֹּל סוֹבְרֵי תוֹרָה. רַבִּי שִׁילָא אָמַר: לְקַתּוֹן גְּדוֹל שֶׁהוּא כְּסֻלָּא רוֹתְהוּם וְלֹא הָיְתָה לוֹ אֲזוֹן לְהַטְלִיט, וְכֹא אֲחֵר וַעֲשָׂה לוֹ אֲזוֹן, וְהִתְחִיל לְהַטְלִיט עַל יְדֵי אֲזוּנוֹ. רַבִּי הִינְיָא אָמַר: לְכֹאֵר עַמְקָה כִּי אֵה מִיּוֹם וְהָיוּ מִימֶיהָ צוֹנְנִים וּמְתַנְקִים וּמוֹכִיּוֹם, וְלֹא הָיְתָה בְּרִיָּה יְכֻלָּה לְשִׁתּוֹת מַמְנָה. בָּא אָדָם אֲחֵר וּקְשָׁר חָבֵל בְּחָבֵל, מְשִׁיחָה כְּמִשְׁיחָה וְדָלָה מַמְנָה וְשִׁתָּה; הִתְחִילוּ הַכֹּל דוֹלִין וְשׁוֹתִין. כָּךְ מְדַבֵּר לְדַבְרֵי, מַפְשֵׁל לְמַפְשֵׁל עָמַד שְׁלֹמֹה עַל טוֹרַת שְׁלֹמֹה. (שֵׁשֶׁרֶד).

א. אַנְדָּה וְהַלְכָּתָה.

ד. לֹא תֹאמְרוּ: לְמַדְתֵּי הַלְכוֹת — הֵי לִי, תְּלַמּוּד-לוֹמְרוֹ: „לְמַעַן הוֹדִיעַךְ פִּי לֹא עַל הַלְכָם לְבַדּוֹ יְהִיֶה הָאָדָם”¹ — זֶה מְדַרְשׁ, „כִּי עַל כֹּל מוֹצֵא מִי תִי יְהִיֶה הָאָדָם”¹ — אֵלּוֹ אַנְדוֹת. (סַפְרֵי, עַקֵּב).

א. אָמַר רַבִּי יִצְחָק: בְּרֵאשׁוֹנָה שֶׁהָיְתָה הַפְּרוּמָה מְצוּיָה, הָיָה אָדָם מְתַאָּה

¹ דברים ט', ג.

בין—בה בשעה, סוברין—מבינים, לחורשה של קנים—יער של שיחים, כסח—כרת את הקנים, קפה—סל, להטלטל—להנשא בידים מסקום למקום, קתן—כד, רותחים—מים רותחים, צוננים—קרים, בריה—בריא, יצור, ארס, משיחה—הכל דק, חוט, ר) הלכות—דינים, תלמוד לומר—נאמר במקרא ללמדנו, מדרש—דרשות הכתובים להוציא מהם הלכות (ת) מצויה—נמצאת תמיד בידו של אדם.

לשמע דבר מ'שנה דבר תלמוד; ועכשו שאין תפוסה סציה אדם מתענה
לשמע דבר סקרא ודבר אנדה. (ס' ד"כ).

רבי אבהו ור' חייא בר אבא גזיבנו למקום אחד. ר' חייא בר אבא ריש
בתלכה ור' אבהו ריש באנדה. הניחו תכל את ר' חייא בר אבא וקאו אצל ר'
אבהו. חלשה דעתו של ר' חייא בר אבא. אמר לו ר' אבהו: אמשול לך משל.
למה תדבר דומה? לשני בני אדם שנכנסו לעיר אחת. אחד מוכר אבנים טובות
ומרגליות ואחד מוכר מיני סרקית — על מי קופצין? לא על זה שמוכר מיני
סרקית? (סוטה מ').

ד'רש ר' שמואל בנו של ר' יוסי בירבי בון: "הכם בעיניו איש עשיר גדל
מבין יתקננו" — "הכם בעיניו איש עשיר" — זה בעל-נמרא, גדל מבין יתקננו —
זה בעל-אנדה. לשנים שנכנסו לעיר; קיד זה עשתות של-זהב וקיד זה פרוטרומ.
זה שבידו עשתות של זהב אינו מוציא והיה, וזה שבידו פרוטרומ — מוציא
והיה. (ירוש' הרויות).

ישב רב אפי ורב אפי לפני רבי יצחק נפחא. זה אמר לו: יאמר פר תלכה,
וזה אמר לו: יאמר פר אנדה. פתח לומר אנדה ולא הניח זה, פתח לומר תלכה
ולא הניח זה. אמר להם: אמשול לכם משל, למה תדבר דומה? לאדם שיש לו
שתי נשים, אחת ילדה ואחת וקנה; ילדה מלקטת לו לבנות, וקנה מלקטת לו
שחרות — נמצא קרב מכאן ומכאן. (ב"ק ס').

¹ עשלי כיה, יא.

ועכשו—ועתה. (ו) נודמנו—נועדו, יקרי. חלשה דעתו—נצטער, נפל עליו רוחו. מיני סרקית—
כלים קטנים שדמיהם מועטים והכל צריכים להם, כגון מחטין וכדומה. קוסצים—ממחרים לקנות.
(ז) לשנים ונו'—משל לשנים ונו'. עשתות—רבים מן. עשת, כל' חתיכות גדולות. פרוטרומ—
פרוסות, מעות קטנות. אינו מוציא וחיה — אינו יכול להוציא למחצו ולמונו. (ח) מר — רב,
ארון, כנוי לאמורא בלשון ארמית. פתח — התחיל, ילדה — בתורה. מלקטת לו לבנות —
תולשת שחרותיו הלבנות, שיהא נראה ככתור. מלקטת לו שחרות — שיהא נראה וק.
מכאן ומכאן — מצרי צדדים

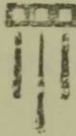
עשיר־נְכָסִים, עשיר־פּוֹמְבֵי — זֶה בְּעַל־אַנְדוֹת. (ב"ב קס"ה).

כִּי לֹא יָבִינּוּ אֶל פְּעֻלוֹת ה' וְאֵל מַעֲשֵׂה יָדָיו — ר' יְהוֹשֻׁעַ אָמַר: אֵלּוּ
הָאֲנָדוֹת. (מד' שו"ט, כ"ח).

וּזְכָקָה תִּבְל מִלֵּהֶם"י — אֵלּוּ הָאֲנָדוֹת. (תדב"א פ"ג).

יָדָם עָנַב תִּשְׁתֶּה חֶמְרֵי"י — אֵלּוּ הָאֲנָדוֹת שֶׁבוֹשָׁבוֹת לֵב אָדָם
קָיוֹן. (ספרי, האוינו).

וְתַעֲנִנּוֹת בְּנֵי הָאָדָם"י — אֵלּוּ הָאֲנָדוֹת. (סו"א).

י סהליה כיה ה. י סס ייא, י. י דערוס ליני, י י ספוס בי. י

י סמכי — פוסוס. זה בעל אנדות — שדורש ברבים והכל רצים לשמוע דבריו.

מעשי-בראשית ודורות הראשונים

I בריאת-העולם.

שני חקמים: **מי שאל נא לימים ראשונים**¹ — יכול, ישאל אדם קודם שנברא העולם, — תלמוד-לומר: **למן היום אשר ברא אלהים אדם על הארץ**². יכול לא **ישאל אדם מששת ימי בראשית, תלמוד-לומר: לימים ראשונים אשר היו לפניך**³. יכול, **ישאל אדם מה למעלה ומה למטה, מה לפניו ומה לאחור, תלמוד-לומר: ולמקצה השמים ועד קצה השמים**⁴ — **מלמקצה השמים ועד קצה השמים אתה שואל**. ואתה שואל מה למעלה ומה למטה, מה לפניו ומה לאחור. (חגיגה י"א).

למה נברא העולם בבי? — אלא מה בי? זה סתום מכל צדדיו ופתוח מלפניו -- כך אין לך רשות לומר מה למטה ומה למעלה, מה לפניו ומה לאחור, אלא מיום שנברא העולם ולהבא. (ב"ר ס' א').

מִבְּרָא אֱלֹהִים⁵ — מעשה שבא מין ואמר לרי עקיבא: העולם הזה מי בראו? אמר לו: הקדוש-ברוך-הוא. איל: הראני דבר ברור. איל: למחר תבוא אלי. למחר בוא אצלו. איל רי עקיבא: מה אתה לובש? איל: כנר. איל: מי עשאו? איל: האורג. איל: איני מאמין לך, הראני דבר ברור! איל: ומה אראך, ואין אתה יודע שהאורג עשאו? איל: ואתה אינך יודע, שהקביה ברא את עולמו? נפטר אותו המין, אמרו לו תלמידיו: מהו הדבר ברור? אמר להם: **בְּנֵי כֶּשֶׂם שֶׁהֵבִית מוֹדִיעַ עַל הַבְּנָאִי, הַבְּנֵי**

¹ דברים ד', לב. ² בראשית ט', ט.

(א) יכול — אפשר לומר. תלמוד לומר — נאמר מקרא ללמדנו. ישאל — יחייש ויחקור. מששת ימי בראשית — כלומר, מיום ראשון לבריאת עולם עד בריאת אדם. מה למעלה וגו' — מה למעלה מן הרקיע ולמטה מן הארץ. לפניו...לאחור — סח בסוף רוחות העולם. (ב) אלא — רק, כי-אם. ולהבא — בזמן שאחר כך. (ג) מין — אחד מכל הכופרים. דבר ברור — ראייה ברורה. כשם — כפי. כנאי — בונה יצמן.

מוריע על האורג, ודלת על הנגן, כך העולם מוריע על הקביה שהוא קראו. (בר' תמורה).

פלוסופוס אחר שאל את רבן נמליאל, אמר לו: ציר נחלל הוא אלהיכם, אלא שמצא סממנים מופים שסיקו אותו: תרו ובחו וחשך ורוח ומים וחרושת. אמר לו: תפח רווחו של אותו ראש: קלם נאמר בהם כריאה. תרו ובחו — שנאמר: עושה שלום ובורא רע¹: חשך — יוצר אור ובורא חשך¹: מים — הללו שני השמים והמים², למה? כי הוא צוה ונבראו³: רוח — כי דגה יוצר הרים ובורא רוח⁴: תהומות — באין תהומות חללתי⁵. (בר' פ' א').

ר' הושעיא רבה פתח: וְאֵתְּהָא אֶצְלוּ אַמּוּן⁶ — אָמֵן. התורה אומרת: אני הייתי כלי-אמנותו של הקדוש-ברוך-הוא. בנוהג שבעולם, מלך בשר-הדם בונה פלסין, אינו בונה אותה מדעת עצמו, אלא מדעת אמן, והאמן אינו בונה אותה מדעת עצמו, אלא לפקדאות ופקדאות יש לו, לידע היאך הוא עושה הדרים, היאך הוא עושה פשפסין — כך היה הקביה מכיט בתורה ובורא את העולם. (שם).

אמר רב: בעשרה דברים נברא העולם: בחכמה וכתבונה ובעתה, בלח ובנערה ובנבורה, בצדק ובמשפט ובחסד וברחמים. (תנינה י"ב).

ביום עשות יי אלהים⁷ — למלך שהיו לו כוסות ריקות. אמר המלך: אם אני מתן לתוכן תמין הן מתבקעות, צונן — הן מקריסות. מה עשה? — ערב תמין בצונן ונתן בהן ועמדו. כך אמר הקדוש-ברוך-הוא: אם בורא אני את העולם במדת-הרחמים — יהיו עונותיו מרובים, במדת-הדין — היאך העולם יכול לעמוד? אלא דרי אני בורא אותו במדת הדין ובמדת-הרחמים והקנאי יעמוד. (ביר' פ' י"ב).

II. שְׁמֵים וְאָרֶץ.

שני חכמים: בית-שמאי אומרים: שמים נבראו תחלה ואחר כך נבראת הארץ, שנאמר: בראשית ברא אלהים את השמים ואת הארץ⁸, ובית-הלל אומרים: ארץ נבראת תחלה ואחר כך שמים, שנאמר: ביום עשות ה' אלהים ארץ ושמים⁹. אמרו להם בית-הלל לבית-שמאי: לדבריכם, אדם בונה עליה ואחר כך בונה בית? שנאמר: הבונה כשמים מעלותיו ואנדרתו על ארץ יסדה¹⁰: אמרו להם בית-שמאי לבית-הלל: לדבריכם, אדם עושה שרפרף ואחר כך עושה כסא? שנאמר: השמים כסאי ודארץ היום רגלי¹¹: וחכמים אומרים: זה וזה כאחד נבראו, שנאמר: ואף ירי יסדה ארץ וימיני מפתח שמים, קורא אני אלהים יעמדו יחדיו¹². (תנינה י"ב).

¹ ישעיה מ"ה, ז. ² תהלים קמ"ח, ד. ³ שם שם, ה. ⁴ עמוס ד', יג. ⁵ תעלי ח', מד. ⁶ שם שם, נ. ⁷ בראשית ב', ד. ⁸ שם ח', א. ⁹ שם ב', ד. ¹⁰ עמוס ט', ה. ¹¹ ישעיה ק"א, א. ¹² שם מ"ח, יג.

הנגד-הרש עץ. ד) פלוסופוס — חכם בלשון יונית. סממנים — כל' סיני תומר למלאכת שסיעו-שעורו. תפח רווחו-תצא נשמתו; ולשון קללה היא. ה) רבה-תגול. דפתראות ופנקסאות-לוותת וכפרים שיש בהם ציורים לתכנית הבנין. פשפסין-פתחים ושערים קטנים. ז) ה' אלהים-ה'. תא סדת-הרחמים, אלהים-סדת-הדין. חמין — מים חמים. מקריסות — מתקשות ומתקלקלות. ועמדו — נתקיימו. הרי — הנה. והלואי — מי יתן. ח) שרפרף — ערופ.

א"ר אלעזר ברי שמעון: למה פעמים הוא מקדים ארץ לשמים ופעמים — שמים לארץ — מלמד ששניהם שקולים זה כזה. (ב"ר פ' ב').

אמר לו קיסר לרבן נמליאל: מי שברא הרים לא ברא רוח, שנאמר: **כי הנה יוצר הרים ובורא רוח**¹. אמר לו: אלא מעתה, אצל אדם שנאמר בו: **ויברא**² **וייצר**³ — אף כאן מי שברא זה לא ברא זה? **טָפַח על טפח יש בו באדם ושני נקבים יש בו** — מי שברא זה לא ברא זה? שנאמר: **הנוטע און הלא ישמע אם יוצר עץ הלא יביט**⁴! א"ל: הן, א"ל: ובשעת מיתה כלם נתפסו? (פנה' ל"ט).

III. הָאֹר.

רבי שמעון בן יהוודק שאל לרבי שמואל בר נחמן, אמר לו: מפני ששמעתי עליך שאתה בעל-אגדה, — מהיכן נבראת האורה? אמר לו: נתעטף הקדוש-ברוך-הוא בשלית לבנה והבהיק ויו הדרו מסוף העולם ועד סופו. (ב"ר פ' ג').

אמר ר' אלעזר: אור שברא הקדוש-ברוך-הוא ביום ראשון אדם ציפה בו מסוף העולם ועד סופו. כיון שנפתכל הקביה ברשעים וראה שמעשיהם מקולקלים — עמד וננוז. ולמי ננוז? לצדיקים לעתיד-לבוא. (חגיגה י"ב).

יְהִי עֶרֶב וְיְהִי בֹקֶר יוֹם אֶחָד⁵ — יהי ערב לא נאמר כאן אלא יהי ערב, מכאן שהיה מדרגונים קודם לכן. (ביר' פ' ג').

IV. הַמַּיִם.

מין אחר שאל את ר' מאיר, אמר לו: אפשר המים העליונים תלויים במאמר? — א"ל: הן. — **הָבָא לִי אֶפְרָכִים...** הביא לו אפרכס. נתן עליה טס של זהב — ולא עמדו מים; טס של כסף — ולא עמדו מים; כיון שנתן אצבעו — עמדו מים. אמר לו: אצבעך אתה נותן?... א"ל: מה אני, שאני בשר-ורם, אצבעי מעמדת מים — אצבעי של הקדוש-ברוך-הוא על אחת כמה וכמה. (שם פ' ד').

¹ ענוס ד', יג. ² בראשית ח', כז. ³ שם כ"ו, ז. ⁴ תהלים ל"ד, פ. ⁵ בראשית ח', א.

(ט) שקולים — שוים ודומים במעלתם. (י) אלא מעתה — כלו אם כדברך כך הוא. טפח על טפח — המנים. שני נקבים — האון והעין. כולם נתפסו — שני האלוהות נתרצו יחד להמיתו בשעת אחת? (יא) מהיכן — מאין. והבהיק — והוריה. (יב) וננוז — וטמנו. (יג) קודם לכן — לפני תברואת. (יד) במאמר — של הקביה. אפרכס — מין קנה שפיו אחד רחב ואחד צר, כעין משפר, וכשנאובים טס או שאר משקה לתוכו וסותמים יפה פיו העליון באצבע אין המים יוצאים טלמטה, אלא תלויים באוויר של קנה. טס — שהוא חלק וקשה ואינו סותם יפה את פי הקנה טלמטלה.

למה לא נאמר ביום שני כי טוב? — אמר שמואל בר נחמן: לפי שלא נמרה מלאכת המים. ולפיכך נאמר בשלישי כי טוב שתי פעמים, אחת — למלאכת המים ואחת — למלאכת היום. (ביד ס' ד').

בשלישי היתה הארץ מישור כבקעה והמים מכסים על פני כל הארץ. וכשיצא הדבר מפי הקדוש-ברוך-הוא: יקוו המים — הרים ונבעות נתפרדו. על פני כל הארץ ונעשו עמקים עמקים. עלה תוכה של ארץ — ונתלגלו המים והיו לימים. מיד נתנאו המים ועלו לכסות את הארץ כבתחלה, עד שגער בהם הקביה וקבשם וקתנם תחת כפות רגליו ומדרם בשעלו, שלא לפחות ושלא להוסיף; ועשה חול נדרהים, כאדם שעושה נדר לכרמו. וכשהם עולים ורואים את החול לפניהם — חוזרים לאחוריהם. (סדר"א).

V. דְּשָׂאִים וְאֵילָנוֹת.

דרש רבי הנינא בר פפא: יהי כבוד ה' לעולם ישמח ה' במעשיו¹ — פסוק זה שרדהעולם אמרו. בשעה שאמר הקדוש-ברוך-הוא "למינו"² באילנות, נשאו דשאים קל-זחמך בעצמם: ומה אילנות שאין דרכם לצאת בערבוביא אמר הקביה "למינו, אנו על אחת כמה וכמה. מיד כל אחד ואחד יצא למינו. פתח שרדהעולם ואמר: יהי כבוד ה' לעולם ישמח ה' במעשיו. (תולין ס').

וְכָל שֵׁיחַ הַשָּׂדֶה³ — כל האילנות כאלו משיחים אלו עם אלו; כל האילנות — כאלו משיחים עם הבריות; כל האילנות — להנאתן של בריות נבראו. (ביד ס' יג').
אמר ר' סימון: אין לך כל עשב ועשב שאין לו מול ברקיע, שמכה אותו ואומר לו: נָדַל! (שם ס' י').

כיון שנברא הברול התחילו האילנות מְרַתְּתִים. אמר להם: מה לכם מרתתים? עץ מכא אל יבנס כי ואין אחד מכם נזוק. (שם ס' ה').

VI. יָרֵחַ.

ר' שמעון בן עזאי רמי: נאמר: וייעש אלהים את שני המאורות הגדולים⁴ ונאמר: ואת המאור הקטן⁵? אמרה ירח לפני הקדוש-ברוך-הוא: רבנו של עולם, אפשר לשני

¹ מהלים קיה, לא. ² כלאים ח, יט. ³ עס כ, פ. ⁴ עס ח, ט. ⁵ עס ח, ט.

סו) לפי שלא נמדה וגי' — ודבר שלא נמר אינו סתוק וטוב. לפיכך — לכן, על פני יו) שר העולם — רוח העולם, מלאך הממונה על הצע. נשאו... קל וחומר — למרו סו הקל על התמור. אילנות — עצים. בערבוביא — מעורבים זה בזה. ית) משיחין — לחישה העלים נשמעת כשיחה ורחישה. יט) מול — כוכב, כלי מלאך הממונה עליו. כ) מרתתים — חרדים ומרעידים, שלא יקצצם. אל יבנס כי — להיות בית-יד לקרום ולמנה. כא) רמי — הקשה שני כתובים זה על זה. רבנו של עולם — ארון עולם. שני המאורות הגדולים — משמע ששניהם שוים בגודלם.

מלכים שישתמשו בכתר אחד? א"ל הקביה: לכי ומעטי את עצמך. אמרה לפניו: רבשע! הואיל ואמרת לי לפניך דבר הַגּוֹן אַמַּעַט את עצמי? אמר לה: לכי ומשלי ביום ובלילה. (תולין ס').

VII. בְּרִיּוֹת.

רבי עקיבא היה אומר: מה רבו מעשיך ה'! — יש לך בריות גדולות כים יש לך בריות גדולות ביבשה: עֲבִים — אֲלֵמְלֵי עולות ליבשה מִיַּד מתות, שביבשה — אלמלי יורדות לים מיד מתות. יש לך בריות גדולות באור ויש לך בריות גדולות באיור: שְׂבָאוֹר — אלמלי עולות לאיור מיד מתות, שבאיור — אלמלי יורדות לאור מיד מתות. מקום חיותה של זו מיתתה של זו, ומקום מיתתה של זו חיותה של זו — מה רבו מעשיך ה'! (שם קכ"ז).

אפילו דברים שאתה רואה אותם שהם יתרים בעולם, כגון זבובים ופרעושים ויתושים, אף הם ככלל ברייתו של עולם הם; ובכל עושה הקדוש־ברוך־הוא שליחתו. אפילו על ידי נחש, אפילו ע"י צפרדע, אפילו ע"י יתוש. (ביר ס' י').

אמר רב יהודה אמר רב: כל מה שברא הקדוש־ברוך־הוא בעולמו לא ברא דבר אחד לְבַטְלָהּ. (שבת ע"ו).

אמר אליהו: פעם אחת הייתי מְהַלֵּךְ בְּכַרְךָ גדול שבעולם והיה שם תְּשַׁחֲרֵת. תְּפַסּוּנֵי והכניסוני לבית המלך. בא אלי תְּכַר אהי, ואמר לי: סיפר אתה? אמרתי לו: מה־שהוא. אמר לי: אם תאמר לי דבר זה שאני שואל — לְדַלֵּךְ לשלום. אמרתי לו: שְׂאֵל. אמר לי: מפני מה ברא אלהים שקצים ורמשים? אמרתי לו: אלהים רָוֵן הוא, אלהים צדיק וחסיד ואמת הוא לעולם ולעולמי עולמים, ומכיר בראש ובסוף, ומניד מראשית אהרית, וצופה לטובה ואינו צופה לרעה. כחכמתו ובתבניתו ברא עולמו והכינו, ואחר כך ברא את האדם והביאו לעולם. ולא בראו אלא על מנת שיעבדנו בלבב שלם, וימצא קורת רוח ממנו ומתולדותיו הבאות אחריו עד סוף כל הדורות. וכיון שפרה ורבה — זה עובר לחמה וללבנה וזה עובר לעץ ואבן, ובכל יום ויום מתחייבין כליה לפניו. כשהוא חוזר ומסתכל בכל מעשי ידיו שברא בעולמו, אימר: לאלו חיים ולא לו חיים, לאלו נשמות ולא לו נשמות, לאלו אכילה ושתייה ולא לו אכילה ושתייה — הרי הם חשובים כבהמה וכחיה וכשאר שקצים ורמשים שברא הקביה על פני האדמה. מיד מתקררת דעתו ואין מכלה אותם. הא למדת. שלא נבראו שקצים ורמשים בעולם אלא רפואה לכני ארס על הארץ. (תרכ"א פ"א).

⁸ סהלים ק"ה, סו.

הגון — ישר. ומשלי ביום ובלילה — שהלבנה נראית לפרקים אף ביום. (כב) באור — באש; כגון סלמנדרא. (כג) יתושים — זבובים דקים מן העוקצים. (כד) לְבַטְלָהּ — לחנם (כה) בכרף — בעיר גדולה. תשחרת — סקיד ממונה לכקש ולהפוס תומאים למלכות. חפר — כהן פרסי. פוסר — חכם. מה־שהוא — במקצת; ואמר כך בדרך ענוה. על מנת — כתנאי, כשביל. קורת רוח — נחת רוח, הנאה. ומסתכל — ומביט. מתקררת דעתו — נחה דעתו. הא למדת — הרי אתה לומד מכאן.

שאל קִנְטְרִיקוֹן הַהֵנְמוֹן את ר' יוֹחָנָן בֶּן זְבַדִּי: קָתוּב אֶחָד אוֹמֵר: וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים יִשְׂרָאֵל הַמַּיִם שָׂרַף נֶפֶשׁ חַיָּה וְעוֹף יַעֲוֹף עַל הָאָרֶץ¹, הֲרֵי שֶׁנִּבְרָאוּ מִן הַמַּיִם, וְכָתוּב אִי־דָ — וַיִּצַר ה' אֱלֹהִים מִן הָאֲדָמָה כָּל חַיַּת הַשָּׂדֶה וְאֵת כָּל עוֹף הַשָּׁמַיִם², הֲרֵי שֶׁנִּבְרָאוּ מִן הָאָרֶץ. אָמַר לוֹ: מִן הָרֶקֶק נִבְרָאוּ. אָמַר ר' שְׁמוּאֵל קַפְטָקָא: תִּדְעָ, שֶׁהֲרֵי עֲשׂוּת יֵשׁ לָהֶם קִשְׁקִישִׁים בְּרַגְלֵיהֶם בְּרִגְמֵי, (תוֹלֵן כִּיז).

VIII. אָרָם.

אָמַר רַב יְהוּדָה אָמַר רַב: בִּשְׁעָה שֶׁבִקֵּשׁ הַקְדוּשִׁיבְרוּךְ-הוּא לִבְרֹאוֹת אֶת הָאָרֶם, בְּרָא כֵּת אַחַת שֶׁל מְלֹאכֵי-הַשֶּׁרֶת. אָמַר לָהֶם: רְצוּנְכֶם — נַעֲשֶׂה אָרֶם בְּצִלְמֵנוּ³. אָמְרוּ לִפְנֵי: רְבוּנֵר-שְׁלֵי-עוֹלָם, מַה מַּעֲשִׂי? אָמַר לָהֶם: כֵּךְ וְכֵךְ מַעֲשִׂי. אָמְרוּ לִפְנֵי: רְבִשִׁיעַ, מַה אֲנוֹשׁ כִּי תוֹכְרֵנוּ וּבֶן אָרֶם כִּי תִפְקְדֵנוּ⁴? הוֹשִׁיעַ אֲצַבְעוֹ הַקְּטָנָה בְּיַדֵּם וְשָׂרַפְסָם, וְכֵן כֵּת שֵׁנִיָּה. כֵּת שְׁלִישִׁית אָמְרָה לִפְנֵי: רְבִשִׁיעַ, רֵאשׁוֹנִים שֶׁאָמְרוּ לִפְנֵיךְ מַה הוֹעִילוֹ? כָּל הָעוֹלָם כָּלוּ שֶׁלֶךְ הוּא, כָּל מַה שֶׁאֵתָּה רוֹצֵה לַעֲשׂוֹת בְּעוֹלְמְךָ עֲשֵׂה. כִּיֹּן שֶׁהִנִּיעַ לְאֲנָשֵׁי דוֹרֵי-הַמְּבּוּל וְאֲנָשֵׁי דוֹרֵי-הַפְּלִגָּה, שֶׁמַּעֲשִׂיהֶם מְקוֹלְקָלִים, אָמְרוּ לִפְנֵי: רְבִשִׁיעַ, לֹא יִפָּה אָמְרוּ רֵאשׁוֹנִים לִפְנֵיךְ? אָמַר לָהֶם: וְעַד זָקְנָה אֲנִי הוּא וְעַד שִׁיבָה אֲנִי אֲסַכּוּל וְגוֹי⁵. (סְנֵה לִיח').

אָמַר ר' סִימּוֹן: בִּשְׁעָה שֶׁבָּא הַקְדוּשִׁיבְרוּךְ-הוּא לִבְרֹאוֹת אֶת אָרֶם הָרֵאשׁוֹן נַעֲשֶׂה מְלֹאכֵי-הַשֶּׁרֶת פְּתִי-כֵתִים וְחִבְרוֹת-חִבְרוֹת. מַה־ם אוֹמְרִים: אֵל יִבְרָא, וּמַה־ם אוֹמְרִים: יִבְרָא. וְהוּ שֶׁנֶּאֱמַר: חֶסֶד וְאֵמֶת נִפְגְּשׁוּ, צְדָק וְשֹׁלֵם נִשְׁקָף⁶. חֶסֶד אוֹמֵר: יִבְרָא, שֶׁהוּא נֹימַל חֶסְדִּים, וְאֵמֶת אוֹמֵר: אֵל יִבְרָא, שֶׁכָּלוּ שְׁקִירִים; צְדָק אוֹמֵר: יִבְרָא, שֶׁהוּא עוֹשֶׂה צְדָקוֹת, שְׁלוֹם אוֹמֵר: אֵל יִבְרָא, שֶׁכָּלוּ קִטְמָה. מַה עֲשֵׂה הַקְּבִיָּה? נִטַּל אֵמֶת וְהַשְׁלִיכָה לְאָרֶץ, וְהוּ שֶׁנֶּאֱמַר: וְתִשְׁלַךְ אֵמֶת אֶרְצָה⁷. אָמְרוּ מְלֹאכֵי-הַשֶּׁרֶת לִפְנֵי הַקְּבִיָּה: רְבוּן הָעוֹלָמִים: מַה אֵתָּה מְבוּה תִּפְקְסִים שֶׁלֶךְ? — תַּעֲלֶה אֵמֶת מִן הָאָרֶץ! וְהוּ שֶׁנֶּאֱמַר: אֵמֶת מֵאָרֶץ תַּצְמַח⁸. — — — עַד שֶׁמְלֹאכֵי-הַשֶּׁרֶת מְדַיְנִים אֵלּוּ עִם אֵלּוּ וּמַתְּעַסְקִים אֵלּוּ עִם אֵלּוּ — בְּרָאוּ הַקְּבִיָּה. אָמַר לָהֶם: מַה אַתֶּם מְדַיְנִים? כִּכֵּר, נַעֲשֶׂה אָרֶם! (כִּי פ' ח').

ר' הוּנָא בִשְׁם ר' אֵיבּוֹ אָמַר: בְּדַעַת בְּרָא אֶת הָאָרֶם; שֶׁבָּרָא צָרְכֵי מוֹנּוֹתָיו וְאַחֲרֵי כֵךְ בְּרָאוֹ. אָמְרוּ מְלֹאכֵי-הַשֶּׁרֶת לִפְנֵי הַקְדוּשִׁיבְרוּךְ-הוּא: רְבוּן הָעוֹלָם, מַה אֲנוֹשׁ כִּי תוֹכְרֵנוּ וּבֶן אָרֶם כִּי תִפְקְדֵנוּ⁹ — צַרָה וּו לְמָה נִבְרָאתָ? אָמַר לָהֶם: אִם כֵּן, צַנָּה וְאַלְפִים כֻּלָּם¹⁰ לְמָה נִבְרָאוּ? צַפּוּר שָׁמַיִם וְדַנִּי הוּי¹¹ לְמָה נִבְרָאוּ? מִשָּׁל לְמַלְךְ שֶׁהוּי לוֹ מְגֻרַל מֵלֶךְ כָּל טוֹב וְאֵין לוֹ אוֹרְחִים — מַה הִנָּהוּ יֵשׁ לְמַלְךְ שֶׁמֵּלֵאוּ? אָמְרוּ לִפְנֵי: רְבוּנֵר-שְׁלֵי-עוֹלָם, הֵי אֲדוּנֵינוּ, מַה אֲדִיר שֶׁמֶךְ בְּכָל הָאָרֶץ¹². — עֲשֵׂה מַה שֶׁטוֹב בְּעֵינֶיךָ! (שֵׁם),

¹ בְּרִאשִׁית ח' כ', ² שֵׁם כ"י יע, ³ שֵׁם ח' כו, ⁴ תְּהִלִּים ח' ס, ⁵ יִשְׁעִים י"ה ד, ⁶ תְּהִלִּים ס"ט, י"ג, ⁷ וְיִטַּל ח' יב, ⁸ תְּהִלִּים ס"ה, יב, ⁹ שֵׁם ח' ס, ¹⁰ שֵׁם ט"ו, ¹¹ שֵׁם ט"ו, ¹² שֵׁם ט"ו.

פ' קִנְטְרִיקוֹן — שֵׁם אָרֶם. הַנִּמּוֹן — שׂוֹר הַעִיר, נִצִּיב. רֶקֶק — זָדָה, אָנֶם. קַפְטָקָא — מַעֲזֵר קַפְטָקָא. תִּדְעָ — סִימּוֹן וְרֵאחֵה לְדַבֵּר. כו) כֵּת — חִבְרוֹת. רְצוּנְכֶם — רְצוּנִים אַתֶּם? כִּיֹּן שֶׁהִנִּיעַ — כַּמַּחֲשָׁבוֹת. מְקוֹלְקָלִים — נִשְׁחָתִים. כח) קִטְמָה — מְרִיבָה. תְּכַסִּים — כָּלוּ מַשְׁטֵר חוֹתֵם שֶׁלֶךְ, שֶׁהִאֵפֶת חוֹתֵמוֹ שֶׁל הַקְּבִיָּה. מְדַיְנִים...וּמַתְּעַסְקִים — מְרִיבִים וּמַתְּגַרְסִים.

אמר ר' יונתן: בשעה שהיה משה כותב את התורה היה כותב מעשה כל יום ויום. כיון שרגיע לפסוק זה, שנאמר: ויאמר אלהים נעשה אדם בצלמנו כדמותנו¹ — אסר לפניו: רבון העולמים! מה אתה נותן פתחון פה למינים? אַתְּמָהּ! אמר לו: צְתוּבָה וְהַרְוּצָה לְמַעַתָּה — ישעיה. אמר לו הקדוש־ברוך־הוא: משה, האדם הזה שבראתי, לא נדולש וקטנים אני מעמיד ממנו? שאם יבא הנדול לטול רשות מן הקטן ממנו, והוא אושר: —מה אני צריך לטול רשות מן הקטן ממני? — אומרים לו: לְמַד מְבוּרָאָךְ, שהוא ברא את העליונים ואת התחתונים; כיון שבא לבראת את האדם נמלך במלאכי־השרת. (ב"ר ס' ח').

אמר רב אָחָא: בשעה שבקש הקב"ה לבראת את האדם נמלך במלאכי־השרת. אמר להם: נעשה אדם. אמרו לו: אדם זה מה טיבו? אמר להם: הכמתו תהא מרובה מְשַׁלְּכָם. מה עשה? כנס כל בהמה חיה ועוף והעבירם לפניו. אמר להם: מה שמותם של אלו? ולא היו יודעים. כיון שברא אדם הראשון כנס כל בהמה חיה ועוף והעבירם לפניו, אמר לו: מה שמותם של אלו? אמר אדם: לזה נאה לקרותו שור, לזה חמור, לזה סוס, לזה גמל, לזה ארי וכן לכלם. — ואתה מה שמך? אמר לו: אני נאה להקראות אדם, לפי שנבראתי מן האדמה. — ואני מה שמי? אמר לו: לך נאה להקראות אדני, לפי שאתה ארון לכל ברויחך. (פס' ד"כ ס' פרה; תנח' חקת).

ר' מאיר היה אומר: אדם הראשון מכל העולם כלו הצָבַר עֲפָרוֹ. (סנה' ל"ח).

אמר ר' שמעון בן יוחאי: מלך בשר־זרם שבנה פְּלִטִין, הבריות נכנסין לתוכה ואומרין: אֵלֹהֵי הַעֲמוּדִים נְבוּהִים — היתה נאה; אלו היו הכתלים נְבוּהִים — היתה נאה; אלו היו הַתְּקֵרָה נְבוּהִים — היתה נאה. שמא יבא אדם ויאמר: אלו היו לי שלש עינים, אלו היו לי שלש ידים ושלש רגלים — היה יפה לי; אלו הייתי מְקַלֵּף על ראשי, אלו היו פני הפוכים לאחורי — היה נאה לי, אתמהו! כְּבִיכּוֹל, מלך מלכי המלכים הקדוש־ברוך־הוא ובית־דינו נמנין על כל אָבֵר ואבֵר מְשַׁלְּף וּמְעַמִּידֵךְ על מְכַנְּךְ (ספרי, תאו"ט).

לפיכך נברא האדם יחידי — לְלַמְדָּךְ, שכל המַאֲבֵד נפש אחת מישראל מַעֲלָה עליו הכתוב כְּאֵלֹהֵי אָבֵד עולם מלא, וכל המַקְנֵם נפש אחת מישראל מעלה עליו הכתוב כאלו קָנָה עולם מלא; ומפני שְׁלוֹם־הבריות, שלא יאמר אדם לחברו: אָבָא נְדוּל מֵאִבִּיךְ; ושלא יהו האפיקורסים אומרים: הרכה רְשִׁיזָה בשמים; ולהניד נדולתו של הקדוש־ברוך־הוא. שאדם טובע כמה מטבעות בחותם אחד כלן דומין זה לזה, ומלך מלכי המלכים הקב"ה סָבַע כל אדם בחותמו של אדם הראשון ואין אחד מהם דומה לחברו. לְפִיכָךְ כָּל אִחֵךְ ואחד תֵּיב לומר: כשביילי נברא העולם. (סנה' ל"ו).

¹ נְרַאֲשִׁים אֵל, פו.

ו) פתחון פה למינים — מקום לפענות האפיקורסים המאמינים בשתי רשויות (אלוהות), שיאמרו: לא אל אחד ברא את האדם. אתמהו! — קריאה של תמיהה. נמלך — נתייעץ. למ) מה טיבו — מה תכונתו. לג) תקרה — ספון. שמא — סן, אפשר. כביכול — כאלו אפשר לספר כך, וזהו דרך לשון של כבוד כנגד הקב"ה. לד) מעלה עליו — מחשב עליו. רשיות — פסולות, כלי אלוהות. כשביילי — בעצמי

שנו חכמים: אדם יחיד נברא. ומפני מה? מפני הצדיקים ומפני הרשעים, שלא יהו הצדיקים אומרים: אנו בני צדיק, ורשעים אומרים: אנו בני רשע. דבר אחר: מפני המשפחות, שלא יהו משפחות מתנרות זו בזו; ומה עכשו שנברא יחיד — מתנרות, אם נבראו שנים על אחת כמה וכמה. ד"א: מפני הגזלנים ומפני התמסנים; ומה עכשו שנברא יחיד — גזולין וחומסין, אם נבראו שנים על אחת כמה וכמה. ומפני מה אין פרצופיהם של בני אדם רומים זה לזה? שלא יראה אדם דירד נאה ואשה נאה ויאמר: שלי היא. (סנה' ל"ח).

אדם נברא בערב שבת. ומפני מה? שלא יהיו המינים אומרים: שתף היה לו לתקדוש-ברוך-הוא במעשה-בראשית. דבר אחר: שאם תווח דעתו עליו, אומרין לו: יתוש קרמך במעשה-בראשית. ד"א: כדו ש'י'ק'נ'ס למצוה מ'יד. ד"א: כדו שיכנס לסעודה מ'יד. משל למלך בשרודם שבנה פלמורין ושכללם והתקין סעודה ואחר-כך הכניס אורחים. (שם).

בשעה שברא הקדוש-ברוך-הוא את אדם הראשון נמלו והחזירו על כל אילני נדן, ואמר לו: ראה מעשי כמה נאים ומשכחים הם; וכל מה שבראתי — בשבילך בראתי: תן דעתך שלא תקלקל ותחריב את עולמי, שאם קלקלת אין מי שיחמך אחר-יך. (קה"ר פ' ט').

אם זכה אדם — אומרים לו: אתה קדמת למלאכי-השרת, ואם לאו — אומרים לו: זכוב קדמך, יתוש קדמך, ש'ל'ש'ול זה קדמך. (ב"ר פ' ח').

IX. דְּבָרֵי שֶׁנִּבְרְאוּ בְּעֶרְב־שֶׁבֶת בֵּין הַשְּׁמַשׁוֹת.

עשרה דברים נבראו בערב-שבת בין-השמשות, ואלו הם: פי הארץ, פי הכאר, פי האתון, הקשת והמן והמטה והשמיר, הכתב והמכתב והלחות; ויש אומרים: אף המזיקין וקפרתו של משה וצילו של אברהם אבינו; ויש אומרים: אף צֶבֶת בְּצֶבֶת עשויה. (אבות פ"ה).

לה עכשו-עתה. פרצופיהם — מראה פניהם, צורותיהם. לו תווח — תתנאה. שיכנס למצוה — לשפת. לסעודה — של שבת. פלמורין — היכלות. וש'ל'ל'ם — ופארם. קלל ג'פים. לו והחזירו — תולצו. תקלקל — את מעשיר. לה זכה — במעשים טובים. שלשול — סין תולעת. לט עשרה דברים — כלם מעשה נסים. בין השמשות — בין הערבים. פי הארץ — שבלע את קרת. פי הכאר — ששתו ממנה ישראל בסדרה. פי האתון — של בלעם. הקשת — שבענן. והמטה — של משה. והשמיר — סין תולעת שתוקעת ומבקעת אבנים, ובה היו משתמשין, לפי האנדה, לפתוח אבני האפור והחשן ולבנין המקדש. הכתב — צורת האותיות הראשונות. המכתב — "מכתב אלהים" שבלוחות. והלחות — גוף הלוחות הראשונים שנתנו למשה בסיני. המזיקין — רוותת ושדים. קבורתו של משה — שאין יודע מקומה. ואילו של אברהם — שנאש בסבך בשעת עקדת יצחק. אף צבת בצבת עשויה — כלו' הצבת (מלכחים) הרי היא גופה אינה נעשית אלא על ידי צבת — והצבת הראשונה איך נעשית? — על סתך נבראת בידי שמים דרך נס.

X. שְׁבַחוּ שֶׁל עוֹלָם.

יִבְרָא אֱלֹהִים אֵת כָּל אֲשֶׁר עָשָׂה וְהָנָה טוֹב מְאֹד¹ — רְבִי תַחֲנוּמָא פַּתַּח : אֵת הַכֹּל עָשָׂה יִפֶּה בַעֲחוּ² — בַּעֲנוּתוֹ נִבְרָא הָעוֹלָם. לֹא הִיָּה הָעוֹלָם רְאוּי לְהִבְרָאוֹת קִדְם לְכֵן. אִמְר רִי אֲבָרוּ, מִכָּאן שֶׁהַקְדוּשֵׁי־בְרוּךְ־הוּא הִיָּה בּוֹרֵא עוֹלָמוֹת וּמְהַרְיָבָם, בּוֹרֵא עוֹלָמוֹת וּמְחַרְיָבָם — עַד שֶׁבְרָא אֵת אֱלוֹ, אִמְר: הִלְלוּ יָפִים עֲלֵי וְאוֹתָם אִינָם יָפִים עֲלֵי. (כ"ר ס' ט').

יִבְרָא אֱלֹהִים אֵת כֹּל אֲשֶׁר עָשָׂה וְהָנָה טוֹב מְאֹד¹ — אִמְר רִי הַמָּא בַר הַיִּנְנָא : מִשָּׁל לַמֶּלֶךְ שִׁבְנָה פְּלִטִין, רֵאָה אוֹתָהּ וְעִרְבָה לֹו. אִמְר: פְּלִטִין, פְּלִטִין; הַלּוּאֵי תְּהִי מַעֲלֵת־חֵן לִפְנֵי כֶּשֶׁם שֶׁהַעֲלִית חֵן לִפְנֵי בִשְׁעָה זֹו. כִּךְ אִמְר הַקְדוּשֵׁי־בְרוּךְ־הוּא לְעוֹלָמוֹ: עוֹלָמִי, הַלּוּאֵי תְּהֵא מַעֲלָה חֵן לִפְנֵי כֶּשֶׁם שֶׁהַעֲלִית חֵן לִפְנֵי בִשְׁעָה זֹו. (ש"ס).

מַדָּה, יִבְכַּל אֱלֹהִים בְּיוֹם הַשְּׁבִיעִי² — אֲתַמְדָּה : — אִמְר וְנִיבָא : מִשָּׁל לַמֶּלֶךְ שֶׁעָשָׂה לֹו חוֹפֵה וְצִיָּדָה וְכִיָּרָה. וּמָה הִוְתָה חֲסֵרָה? — בְּלָה שֶׁתִּפְגַּם לְתוֹכָהּ. כִּךְ מָה הִיָּה הָעוֹלָם חֲסֵר? — שַׁבְתָּ. (ש"ס י').

אֵת הָאָדָם אֲשֶׁר יִצְרָ³ — כִּבְנִכּוֹל הַקְדוּשֵׁי־בְרוּךְ־הוּא מִתְנַאָּה בְּעוֹלָמוֹ וְאוֹמֵר: רְאוּ קִרְיָה שֶׁבְרַחֲמֵי וְצִוְרָה שְׁצַרְמֵי. אֱלֹהֵי תוֹלְדוֹת הַשָּׁמַיִם וְהָאָרֶץ בְּהִבְרָאִים⁴ — בּוֹרֵאִם מִשְׁבָּחָם — וּמִי מִגַּם? בּוֹרֵאִם מִקְלָקָם — וּמִי נֹתֵן בְּדָם דְּפִי? — אֱלֹא נְאִים הֵם וּמִשְׁבָּחֵי־דָבָר. (ש"ס י"ב).

XI. הוֹדָה.

וַיִּבְרָן יְיָ אֱלֹהִים אֵת הַצִּלְעִי¹ — הַתְּכוּנֵן מֵאִין לְבִרְאוֹתָהּ. אִמְר: לֹא אֲבָרָא אוֹתָהּ מִן הָרֵאשׁ — שֶׁלֹא תִרְאָ מִקִּרְתָּ רֵאשָׁה; וְלֹא מִן הָעֵין — שֶׁלֹא תְהֵא פְקָרְנִית; וְלֹא מִן הָאֵן — שֶׁלֹא תְהֵא צִיתְנִית; וְלֹא מִן הַפֶּה — שֶׁלֹא תְהֵא פְטָקְטִינִית; וְלֹא מִן הַלֵּב — שֶׁלֹא תְהֵא קִנְאָתְנִית; וְלֹא מִן הַיָּד — שֶׁלֹא תְהֵא מְשֻׁמְשֵׁנִית; וְלֹא מִן הָרֵגֶל — שֶׁלֹא תְהֵא פְרָקְנִית. אֱלֹא מִן הַצִּלְעִי, מִמְּקוֹם שֶׁהוּא צְנוּעַ בְּאָדָם; וְאָף עַל פִּי כֵן — וְחֲמִדְעֵי כֹל עֲצָהִי², שֶׁכֵּלֵן יֵשׁ בָּהּ. (ש"ס י"ח; תנח"י).

¹ כִּנְלָטִים ח' לָה. ² קִלְלָה נ' יֵל. ³ כִּנְלָטִים כ' כ'. ⁴ טַס טַס, ח. טַס טַס, ד. טַס טַס, טַס טַס.
⁵ עֲשִׂי ל' כַּס.

ט) פַּתַּח — דַּרְשׁוּנוֹ בְּמִקְרָא זֶה. בַּעֲנוּתוֹ — בּוֹמְנוֹ. מִכָּאן — מִזֶּה מִשְׁמַע. יָפִים עֲלֵי — נְאִים וְטוֹבִים בְּעֵינֵי. (כ"ב) אֲתַמְדָּה! — חֲרִי הַמְּלֵאכָה נִגְמְרָה כִּסּוֹף יוֹם שְׁשִׁי וְלֹא בִשְׁבִיעִי. תְּצִוְרָה וְכִירָה — עָשָׂה כֵּה צִוְרוֹים וּפְחוּחִים לְקִשׁוּט וּלְגוּי. (כ"ג) מְנַגֵּם — מְכוּזָה אוֹתָם. מִקְלָסָם — מִשְׁבַּחָם. (כ"ד) וַיִּבְרָן — דַּרְשׁ מִלְשׁוֹן בִּינָה, כִּסּוֹ וְיָקוּ. מִקִּרְתָּ — זִוְקַפְתָּ רֵאשָׁה דְרִךְ יֵדֵי יִגְאוּת. פְּקָרְנִית — הַחוּשָׁה לְהַסְתַּכֵּל בְּכָל דְבַר. צִיתְנִית — לְהוֹשִׁי לְשִׁמוֹעַ חֵל. פְּטָקְטִינִית — סוֹכַח שִׁידָה. קִנְאָתְנִית — בַּעֲלָתָה קִנְאָה יִתְרָה. מְשֻׁמְשֵׁנִית — מִשְׁשַׁשְׁתָּ בְּכָל דְבַר. פְּרָקְנִית — יִגְאוּת, סוֹכַח כְּסוּלִי. שֶׁכֵּלֵן יֵשׁ בָּהּ — כֹּל הַחֲסוּרוֹת הַמְּנוּיִם לְמַעֲלָה.

אמר לו קיסר לרבן נמליאל: אלהיכם ננכ הוא, שנאמר: **ויפל אלהים תרדמה על האדם ויין ויקח אחת מצלעותיו**¹. אמרה לו בתו: הניחהו ואני אשיבנו. אמרה לו לקיסר: תן לי דוקס אחד. אמר לה: למה לך? אמרה לו: לסמים באו עלינו הלילה ונמלי ממנו קיתון של כסף והניחו לנו קיתון של זהב. אמר לה: ולואי שיבוא עלינו בכל יום. — ולא יפה היה לו לאדם הראשון שנגמלה ממנו צלע אחת ונתנה לו אשה במקומה: (סנה' ל"ט).

XII. הַנְּקֻשׁ וְהַחֲמָא.

היה רבי יהודה בן תימא אומר: אדם הראשון מסב בנרעדן היה ודאי מלאפר השרת צולים לו בשר ומסננים לו יין, הציץ בו נחש וראה בכבודו ונתקנא בו. (שם נ"ט).

והנקש היה קרום² — דין דן נחש בינו לבין עצמו: אם הולך אני ואומר לאדם — יודע אני שאינו שומע לי, שהאיש לעולם קשה; אלא הולך אני ואומר לחוד, שאני יודע שהיא שומעת לי, שהנשים נשמעות לכל הבריות.

כי ירע אלהים³ — התחיל אומר דלטוריא על בוראו. אמר לו: מאילן זה אכל ומרא את העולם והוא אמר לכם **לא תאכלו ממנו** — שלא תבראו עולמות אחרים, שכל אומן שונא בן-אומנותו. ועוד אמר: כל מה שנברא אחר חברו שליט בחברו, ואדם נברא אחר הכל — לשלוט בכל, קדמו ואמלו עד שלא יברא עולמות אחרים והם שולטים בכסם. הלך הנחש ונגע באילן והרתיעו. התחיל האילן לצוץ: רשע, אל תגע בי — **אֵל תבואני רגל נאֵה**⁴: והלך הנחש ואמר לאשה: הרי ננעתי באילן ולא מתי, אף את הנעי ולא תמותי. מיד דחקה ונגעה בו. ראתה מלאך-המות בא כנעדה. אמרה: אוי לי, עכשו אני מתה, והקב"ה עושה אשה אחרת ונותנה לאדם. מיד — **ותקח מפריו ותאכל ותתן גם לאישה**⁵. — אמר ר' אֵיבִי: סחטה ענבים ונתנה לו. ר' **סמקלאי** אמר: בישובי-הדעת באה עליו. אמרה לו: מה אתה קבור, שאני מתה והוה אחרת נבראת לך — אין כל חדש תחת השמש⁶: מה אתה קבור, שאני מתה ואתה יושב המלים — **לא תהו בראה לשבת יצרה**⁷. רבנן אמרו: התחילה מיללת עליו בקולה.

גם⁸ — רבוי: האכילה את הבהמה, חיה ועוף, הכל שמעו לה חוץ מעוף אחד השמו **חול**, והו שנאמר: **וכחול ארבה ימים**⁹. דבי ר' ינאי אמרו: אלף שנים הוא חי ובסוף אלף שנה אש יוצאה מתוך קנו ושורפתו ומשתער בו כביצה והוא חוזר ומגדל אברים — וחי. רבי יודן ברי' שמעון אומר: בסוף אלף שנים גופו כלה וכנסו מהמרטין ומשתער בו כביצה והוא חוזר ומגדל אברים, (ב"ר פ' י"ט; פד"א).

¹ כאלהים כ', כאל. ² סס נ', ח. ³ סס נ', ס. ⁴ סלניס ליו, יב. ⁵ כאלהים נ', ו. ⁶ קהלס ח, ס. ⁷ ישעיה מ"ה, יח. ⁸ ח"וב כ"ט, יט.

פה) דוכס — שר ושופט לעשות לי דין. לסמים — גולנים, חסמים. ולואי — מי יתן. סו) ומסננים — מוקקים. מז) דלטוריא — לשון-הרע. הרתיעו — הרעידו, נענע אותה. בישוב הדעת — בדברים רבים ומתונים. סבור — חושב. יושב אשלים — יושב יבמל. חול — עוף אנדי (פהעניקס). משתייר — נשאר.

ר' שמעון בן יוחי אומר: אמשל לך משל למה אדם הראשון דומה? לאהר שהיה לו אשה בתוך ביתו. ולך והביא את החבית והניח בה תאנים במנין ואנזוים במנין, וצר את העקרב, ונתנו על פי החבית, והקיפה בצמיד פתיל, והניחה בקרן נזית. אמר לאשתו: בתי, כל שיש לי בבית הזה מסור בידך, חוץ מחבית זו, שלא תנעי בה כל עיקר. מה עשתה האשה? כיון שיצא בעלה לשוק עמדה ופתחה את החבית והושיטה ידה לתוכה ועקצה עקרב. הלכה לה ונסלה על המטה. כיון שבא בעלה מן השוק, אמר לה: מה זה? — אמרה לו: ידי הושטתי אל החבית ועקצני עקרב, והריני מתה. אמר לה: לא כך אמרתי לך מתחלה: כל מה שיש לי בבית זה מסור בידך, חוץ מחבית זו, שלא תנעי בה כל עיקר? (אדריג פ' א').

ב. וישמעו את קול יי אלהים מתהלך בגן¹ — שמעו קולם של אילנות אומרים: הרי הננב, שננב דעת בוראו. שמעו קולם של מלאכי־השרת אומרים: מה הלך — מה, הלך לו אותו שבגן. (ב"ר פ' י"ט).

ג. אָרוּר אֶתָּה² — ר' שמעון בן מנסיא אומר: חָבַל עַל שְׁמֵשׁ נְדוּל שֶׁאֲבַד מִן הָעוֹלָם, שֶׁאֵלֵּמָּלֵא נִתְקַלַּל הַנַּחֲשׁ כָּל אֶחָד וְאֶחָד מִיִּשְׂרָאֵל הָיוּ מְזַדְּמָנִים לוֹ שְׁנֵי נַחֲשִׁים טוֹבִים, אֶחָד מְשַׁנְּרוֹ לְצַפּוֹן וְאֶחָד מְשַׁנְּרוֹ לְדָרוֹם לְהִבְיֵא לוֹ סִנְדְּלָפוֹנִים וְאֲבָנִים טוֹבוֹת וּמְרַגְלִיּוֹת, וְלֹא עוֹד אֵלָּא שֶׁמִּפְּשִׁילִין רְצִיעָה תַּחַת, וְנָבוּ וּמוֹצִיא בּוֹ עֶפֶר לְנִינְתּוֹ וּלְהוֹרְבָתּוֹ. (סנה' ג"ט).

XIII. אָדָם לְאַחַר הַחֲמָא.

א. יום שנברא בו אדם הראשון, כיון ששקעה עליו חמה, אמר: אוי לי, שבשביל שֶׁסָּרַחְתִּי עוֹלָם הַשָּׁךְ בְּעַדִּי וְחוֹזֵר לְתַהוֹ וּבָהוּ, וְזוֹ הִיא מִיתָה שֶׁנִּקְרָא עָלַי מִן הַשָּׁמַיִם. הִיא יוֹשֵׁב בְּתַעֲנִית וּבּוֹכָה כָּל הַלַּיְלָה וְחוֹה בּוֹכָה כִּנְגְדּוֹ. וְכִיוֹן שֶׁעָלָה עֲמוּד־הַשָּׁחַר אָמַר: מִנְהַגוֹ טַל עוֹלָם הוּא. עַמֵּד וְהַקְרִיב שׁוֹר. (ע"ו, ח').

ב. אמר ר' יוסי: האור עלה במחשבה לְבָרָאוֹת כְּעַרְכ־שֶׁכֶת וְלֹא נִבְרָא עַד מוֹצֵא־שַׁבָּת. יְבִמּוֹצֵא־שַׁבָּת, נָתַן הַקְּדוֹשׁ־בְּרוּךְ־הוּא דַעַה בְּאֵדָם הָרֵאשׁוֹן מַעֲיֵן דּוֹנָמָא שֶׁל מַעְלָה, וְהִבְיֵא עָבְדֵי דְרַעְפִּים וְרַקִּישִׁים זֶה לְזֶה, וַיִּצַּא מֵרֵם אִיר וּבִרְכָךְ עָלָיו בְּבוֹרָא מְאֹרֵי הָאֵשׁ. (פסח' ג'ד; ב"ר פ' י"א).

¹ בְּרַגְלָיוֹם בְּ, ח. ² עַס עַס, עַד.

מח) כל עיקר — כלל. ועקצה — נשכה. ג) חבל — צר! לשון קריאה למי שמיצו ודוא: על דבר שאבר. שמש — משרת. מזדמנים — נקרים ונמצאים. משנרו — משלחו. סנדלכונים — מיני אבנים טובות. שמפשילין — משילין לו כלפי אתוריו. נא) שסרחתי — שחטאתי בעין הדעת. שנקנסה — שנגזרה. עמוד השחר — אור השחר שנראה בתחלתו כרצועה לבנה ארוכה. נב) האור — האש. מעין דונמא — דומה ושות. רעפים — אבנים, לבנים. הקישם — הכם זה בזה.

מעשי־בראשית ודורות הראשונים.

היין שראת אדם הראשון יום שמתמעט והולך, אמר: אוי לי, שמא בשביל שסרתתי עולם השך בערי וחוזר לתרו ובהו, וזו היא מיתה שנקנסה עלי מן השמים. עמד וישב הי ימים בתענית ובתפלה. כיון שבאה תקופת שבת וראה יום שמאריך והולך, אמר: מנהגו של עולם הוא. הלך ועשה שמונה ימים טובים. לשנה האחרת עָשָׂאם לאלו ולאלו ימים טובים. (ע"ו ח').

XIV. קין והבל.

עֵיִאמֶר קַיִן אֶל הָבֶל אָחִיו¹—אמר קין אל הבל: כוא ונחלק את העולם. אמר לו: הן, נטל הבל את הצאן וקין את הקרקעות, והתנו ביניהם שלא יהא לזה על זה כלום. התחיל הבל לרעות את הצאן. אמר לו קין: אדמה זו שאתה עומד עליה שלי. אמר לו הבל: צמר זה שאתה לבוש שלי. זה אומר: הלֹוֹץ; זה אומר: פָּרַח; מתוך כך — ויִקַּם קַיִן אֶל הָבֶל אָחִיו¹.

התחיל קין רודף אחריו מחר לבקעה ומבקעה להרי, עד שנאחזו זה בזה ונצח הבל את קין ונפל תחתיו. וכשראה קין כך התחיל צַנָּה: הבל אחי; שנינו בעולם. מה אתה הולך ואומר לאבא?... נתמלא עליו הבל רחמים והניחו. מיד עמד עליו קין וְהָרְגוּ. והיאך הרגו? נטל אבן ועשה בו פציעות פציעות, תבורות תבורות בידיו וברגליו, שלא היה יודע מהיכן נשמה ויצאת, עד שהניע לציואר.

כיון שְׁהָרְגוּ אמר: אברה מפני אבי ואמי, שאין מבקשים אותו אלא ממני, שאין אחר בעולם אלא אני והוא. מיד נגלה עליו הקדוש־בחוך־הוא. אמר לו: מפני אבותיך אתה יכול לברוח, מפני אין אתה יכול, «אם יסתר איש במסתרים ואני לא אראנו?»² — «אי הבל אחיך?»³ אמר לו קין: לא ידעתי, מה אתה מבקשו אצלי? אני מבקשו אצלי. אמר לו הקב"ה: רשע! «קול רמי אחיך צועקים אלי מן האדמה»⁴. משל לאחד שנכנס לנדה ולקט תותים ואכל. והיה בעל הנדה רץ אחריו. אמר לו: מה בידך? א"ל: אין בידך כלום. א"ל: והלא יודך מלובלכות... או לאחד שנכנס למרעה והטף נדי אחד והפשילו לאחוריו. היה בעל המרעה רץ אחריו. אמר לו: מה בידך? א"ל: אין בידו כלום. א"ל: והלא הוא מְפַקֵּה אחר־ך...

דבר אחר, כך אמר קין: «השומר אחי אנכי?»⁵—אתה הוא שומר כל הבריות ואתה מבקשו מידי? משל למה הדבר דומה — לננב שנגב כלים בלילה ולא נתפשו לבקר תפשו השוער, אמר לו: למה נגבת את הכלים? אמר לו: אני ננב ולא הנחתי אומנתי; אבל אתה אומנתך לשומר בשער, למה הנחת אומנתך ולא שמרת? ואף קין כך אמר: אני הריתי אותו — בראת בני יצר־הרע, אתה שומר את הכל ולי הנחת להרע? אתה הוא שהרנתו! שאלו קבלת קרבני כמותו לא הייתי מתקנא בו.

¹ בראשית ד', ח. ² ירמיה כ"ג, כד. ³ בראשית ד', ט. ⁴ שם שם, י.

(ג) תקופת שבת — ד' תקופות בשנה: ניסן, תמוז, תשרי, שבת. (ד) הקרקעות — אדמה. כלום — שום דבר, כל' שום טענות. הלֹוֹץ — ששט בגדיך. פָּרַח — הני מעופף באויר. ונצח — נבר על... תותים—מיני גרגרים שהסוּי שלהם ארום. מלובלכות—מגואלות. מפעה — ניעה וצועק. כמותו — כמותו, כמו שלו.

מיד השיבו הקב"ה: «מה עשית, קול דמי אחיך צועקים»¹.
אמר לו קין: רבוננו של-עולם! לא ידעתי ולא ראיתי הרגו ממני, וכי היתני יודע,
שאני מכהו באבן והוא מת? ועוד אמר לפניו: רבש"ע! יש לפניך דלמזורים שמלשינים
את האדם לפניך? אבי ואמי הריו הם בארץ ואינם יודעים שאני הרגתיו, ואתה בשמים
מנין אתה יודע?

אמר לו הקב"ה: שוטה! כל העולם כלו אני סובל. אמר לו: כל העולם כלו אתה
סובל, ועוני איך יכול לסבול? «גדול עוני מנשוא»²! אמר לו הקב"ה: הואיל ועשית
תשובה צא ונלה מן המקום הזה — מיד «ויצא קין מלפני ה' וישב בארץ נוד»³.
כשיצא, כל מקום שהיה הולך היתה הארץ מנדעעת מתחתיו, והיו חיות ובהמות
מורעזות ואומרות: מהו זה? אומרות זו לזו: קין הרג את הבל אחיו וגזר הקב"ה עליו:
«נע וגר תהיה»⁴, נלך אצלו ונאכלנו, והיו מתכנסות ובאות אצלו.
באותה שעה זלגו עיניו דמעות ואמר:

אָנָּה אֵלֶּךְ מִדִּוְדָךְ וְאָנָּה מִפְּנֵיךְ אֶבְרָחָה?
אִם אֶפְסָק שָׁמַיִם שָׁם אֶתְּךָ, וְאֶצְיֵנָה שְׂאוּל — הַנֶּחֶךְ;
אֶשָּׂא בְּנֵי שָׁחַר, אֶשְׁפְּנֶה בְּאֶחְרֵית יָם —
גַּם שָׁם יִדְדַךְ תִּנְחַנֵּי וְהֶאֱחֵזוּי מִיָּדְךָ⁵. (תנח"ו; ב"ר פ' כ"ב).

כשנהרג הבל היה מוטל בשדה ודמו מושלך על העצים ועל האבנים, והבלב שהיה
משמר צאנו של הבל היה משמר נבלתו מכל חיות השדה ועוף השמים. באו אדם וחיה
וישבו כנגדו והיו בוכים ומתאבלים עליו ולא היו יודעים מה לעשות. עורב אחד שמת
חברו אמר: אני מלמד לאדם זה מה לעשות, נטל את חברו וחפר בארץ לעיניהם וקברו.
אמר אדם: כעורב זה נעשה, נטל נבלתו של הבל וקברה בארץ. (פרו"א).

«ויצא קין מלפני ה'»⁶ — יצא שמה. פגע בו אדם הראשון. אמר לו: מה נעשה
בדייך? אמר לו: עשיתי תשובה ונתפשרתי. התחיל אדם הראשון מפתח על פניו ואמר:
כך הוא כחה של תשובה ואני לא היתני יודע! מיד עמד אדם הראשון ואמר: «מומור שיר
ליום השבת טוב להודות לה'»⁷. (ב"ר פ' כ"ב).

למדך בן בנו של קין היה שביעי לדרורות וסוקיא, היה יוצא לצוד והיה בנו אוחיל
בדוד; כשהיה רואה אותו תינוק היה אומר לו, אמר לו: כמין חיה אני רואה; מתח
למדך את הקשת כנגדו והרג קין. ראה אותו תינוק מרחוק הרגו וקרן במצחו, אמר לו ללמדך:
אכיל הרי דמות אדם הרגו וקרן במצחו. אמר לו ללמדך: ני לינו זקני הוא. טפח שתי ידיו
בתרטה וננע בראש התינוק והרגו כשונג. זהו שנאמר: «כי איש הרגתי לפצעי וילד
להבורתי»⁸. (תנח"ו).

¹ בראשית ד', י. ² שם שם, יג. ³ שם שם, עו. ⁴ שם שם, יג. ⁵ תהלים קל"ט, ז—י.

⁶ תהלים קס"א, כ. ⁷ בראשית ד', כג.

דלמזורים — מלשינים. מנין — פאין. מורעזת — מתנודדת. ולנו — נולו. נו) נתפשרתי —
נרציתי, נתכפרתי. מטפח — טכה. נו) טמא — עור. תינוק — ילד. וי — אוי.

XV. דור־המבול.

וַיֹּאמֶר יי אֱמָתָה אֶת הָאָדָם¹ — משל למלך שפנה פלטין והושיב בה דיוקים אֲלֵמִים, והיו משקימים ושיאלים בשלומי של מלך ברמיוה ובאצבע ובמגולים. אמר המלך: מה הם אלו שהם אלמים, משקימים ושואלים בשלומי ברמיוה ובאצבע — אילו היו פקחים על אחת כמה וכמה. הושיב המלך בתוכה דיורים פקחים, עמדו והחזיקו בפלטין, אפרו: אין פלטין זו של מלך, שלנו היא. אמר המלך: תחזור הפלטין לקמות שהיתה. כך מהלה לא היה קלומו של הקדוש־ברוך־הוא עולה אלא מן המים, הוא שנאמר: "מקולות מים רבים"²... מה הם אימרים? אדיר במרום ה'י'³ אמר הקב"ה: מה אלו שאין להם לא אמירה ולא דבור הרי הם מקלסים אותי, לכשיקרא אדם על אחת כמה וכמה. עמד דור המבול ומרד בו. אמר הקב"ה: יָפְנוּ אֵלָיו ויבואו אותם. (ביר פ' כ"ח).

וַיִּמַח אֶת כָּל הַיְקוּים אֲשֶׁר עַל פְּנֵי הָאָרֶץ⁴ — אם אדם חטא בהמה מה תמאז? תנא משום רבי יהושע בן קרחה: משל לאדם שעשה חָפָה לבנו והתקין מכל מיני סעודה. לימים מת בנו, עמד ופזר את החפז. אמר: כלום עשיתי אלא בשביל בני, עכשו טַמַּת — חָפָה למה לי? אף הקדוש־ברוך־הוא אמר: כלום בראתי בהמה והיה אלא בשביל אדם, עכשו שאדם חטא, בהמה והיה למה לי? (סנה' ק"ח).

כיון שעמדו דור המבול ועברו עבוד־הזרה היה הקדוש־ברוך־הוא מתעבה. מיד עמדו שני מלאכים שִׁמְחָזָי וַעֲזָאֵל ואמרו לפניו: רבונר־של־עולם, הלא אמרנו לפניך בשבראת את עולמך: "מה אנוש כי תזכרנו"¹. אמר להם: ועולם מה יהא עליו? אמרו לו: רבש"מ, היינו מסתפקים בו. אמר להם: נלוו וידוע לפני, אם אתם פרוצים בארץ היה שולט בכס יצירה־הע והייתם קשים מבני אדם. אמרו לו: תן לנו רשות ונדור עם הבריות ותראה איך אנו מקדשים שמך. אמר להם: רדו ותדורו עמכם. מיד קלקלו עם כִּמְת האדם, שהיו יפות ולא יכלו לכבוש את יצרים.

ראה שמחזאי ריבה אחת ושמה אֶקְסָקָה, נתן עיניו בה. אמר: השמעי לי, אמרה לו: איני שומעת לך עד שתלמרני שם המפורש, שאתה עולה בו לרקיע כשעה שאתה זוכרהו. לְמַדָּה אותו שם. הזכירה אותו ועלתה לרקיע — ולא קלקלה. אמר הקב"ה — הואיל ופרשה עצמה מן העברה לבו וקבעה בין שבעה כוכבים הללו — ונקבעה בכימה. כיון שראו שמחזאי ועזאל כך — עמדו ונשאו נשים, והוליד שמחזאי בנים: היוא והריא. שגר מטטרון שלית לשמחזאי ואמר לו: עתיד הקב"ה להחריב עולמו ולהביא מכול לעולם. מיד עמד בככי והיה מצטער על העולם ועל בניו: מה יעשו בניו? מה יאכלו אם העולם חרב? שכל אחד ואחד היה אוכל בכל יום אלה נמלים יאלף סוסים ואלף שָׂרִים.

בלילה ראו היוא והריא שניהם הלומות. אחד מהם ראה: אבן גדולה פרוצה על הארץ כשלחן והוא חרותה וכתובה שְׁטוּי־שְׁטוּי, והיה מלאך יורד מן הרקיע ובידו כמי:

¹ נִלְאִים וי, ז. ² פִּהִלִים לִיג, ד. ³ נִלְאִים ז, כנ. ⁴ פִּהִלִים טו, ט.

(נח) דיורים — אנשים לדור בה. במגולים — בטפחות. איתם — המים. (ס) מכת־הקין — פוצאב ספוק, צורף. שרוים — שוכנים. ריבה — נערת. שם המפורש — שם ה' פפורש בכל אחיותיו. ככימה — אחד משבעה כוכבי־לכת.

סבין ויהי גורר ומחק כל אהן השטין ולא היה משער בה אלא ארבע תיבות; והאחד-
 האה: פרדם גדול משבח נטוע מכל מיני אילנות והיו בו מלאכים ובידם קרדמות והיו
 מקצצים כל האילנות ולא שירו בו אלא אילן אחד של שלשה ענפים.
 כיון שנעטרו עמדו בבהלה ובאו אצל אביהם. אמר להם: עתיד הקב"ה להביא
 מבול ולא ישיר אלא נח ובניו. כיון ששמעו כך, היו צועקים וכוכים. אמר להם: אל-
 הצטערו, ששמותיכם לא יכלו מן הבריות, שכל זמן שגורים נזרות או מעלים אבנים או
 סבינות — שמותיכם הם מזכירים: הוא והי"א... מיד נתקררה דעתם.
 שמהואי חור בתשובה ותלה עצמו בין שמים לארץ, ראשו למטה ורגליו למעלה,
 ועדין הוא תלוי בתשובה. עזאל לא חור בתשובה ועדין הוא עומד בקלקולו. (כד' אבינו).

XVI. נח והמבול.

כא "נת איש צדיק תמים הָיָה בְּדֹרוֹתָיו"¹ — אמר ר' יוחנן: "בדורותיו" ולא בדורות
 אחרים: נרישילקיש אמר: בדורותיו — כלשכנן בדורות אחרים. אמר ר' חנינא: מִשָּׁל
 של רבי יוחנן למה הדבר דומה? להבית של יין שהיתה מונחת במרתף של חמץ.
 במקומה ריחה נודף, שלא במקומה אין ריחה נודף. אמר ר' אושעיא: מִשָּׁל של ריש
 לקיש למה הדבר דומה? לצלוזית של פִּלְטוֹן שהיתה מונחת במקום הַטְּוֹפֵת. במקומה
 ריחה נודף, וכלשכנן במקום הַבָּסֶם. (סנה' ק"ח).

כב "עשה לך תבת עצי נֹף"² — אמר רב הונא בשם רבי יוסי: ק"כ שנה היה מתנה
 הקרוי-ברוך-הוא בדור המבול, שמה יעשו תשובה. כיון שלא עשו תשובה אמר לו לנח:
 "עשה לך תבת עצי נֹף". עמד נח ונטע ארזים. והיו אומרים לי: ארזים אלו למה? אמר
 להם: הקב"ה מבקש להביא מבול לעולם ואמר לי לעשות תבה, כדי שאמלט בה אני
 וביתי. והיו משחקין עליו ומלעיגין בדבריו. היה משקה אותם הארזים והם נדלים. והיו
 יאשי דורו אומרים לו: מה אתה עושה? ומשיב להם פֶּגְעָן הוּא; והיו מלעיגין עליו. לסוף
 ימים קצצם והיה מְנַסְרֵם. היו אומרים לו: מה אתה עושה? ואומר להם: כך נָקַד, והיה
 בתרה בהם. כיון שלא עשו תשובה — מיד הביא עליהם הקב"ה מבול.
 כיון שראו עצמם שהם אוברים בקשו לַהֲפֹךְ את התבה. מה עשה הקב"ה? הִקִּיף
 את התבה אריות. (תנח").

כג כשגברו מי המבול ישב לו עונ מלך הבשן על עץ אחד תחת סולמה של תבה,
 ונטבע לנח ולבניו שיהא להם עבר עולם. מה עשה נח? נקב חור בתבה והיה מישוש
 לו מזונו בכל יום ויום. וזהו שְׁנֵאמַר: "כי רק עונ מלך הבשן נשאר מיתר הרפאים"³. (פירי"א).

כד "וַיִּשְׁלַח אֶת הָעֹרֵב וַיֵּצֵא וַיָּשׁוּב"⁴ — התחיל העורב משיבו תשובות, אמר לו:
 מבול בהמה ועוף שיש לך אי אתה משלח אלא לי. אמר לו: מה צורך לעולם כך? לא

¹ בראשית ו', ט. ² ס"ו ו', יד. ³ הנ"ל ג', יח. ⁴ בראשית ח', ז.

נתקררה דעתם — נתה דעתם. כא) כל שכנ — אף כי, על אחת כמה וכמה. מרתף —
 (קעללער). נודף — עולה ומתפשט. פִּלְטוֹן — שמן הסורי. בסם — בִּשְׁמֵם. סב) חתרה —
 מוחיר. מנַסְרֵם — תחתם כמשור ל: ארזים. פד) אי — אין.

לאכילה ולא לקרבן. אמר ריש-ליקיש: תשובה נצטת השיבה העורב לנת. א"ל: רבך
 שָׁנְאֵנִי ואתה שְׁנֵאתָנִי. רבך שנאני — מכל הבהמה הט הורה תקח לך שבעה גם משֶׁקֶט
 השמים¹, ואתה שנאתני — הנקת מין שבעה ושנת מין שנים. אלמלי פוגע בי שרש-ל-
 חמה או שרש-ל-עֵנָה, לא נמצא העולם חסר בריה אחת ?

אף על פי כן יושלה את העורב — לידע מה בעולם. הלך העורב ומצא נבלת
 אדם משלכת בראשי ההרים, וישב לו על מאכלו ולא השיב את שליחותו. שלח נח את
 היונה והשיבה שליחותו.

יְהִי עֵלְיָה וְיִתְּךָ בְּיָמֶיךָ² — אמרה יונה לפני הקרוש-ברוך-הוא: רבונ-שלי-עולם,
 יהיו מזונתי מרורים כזית ומסוריס בידך, ואל יהיו מתוקים כדבש ומסורים ביד
 אדב. (ביר פ' ליג; סנה' כ"ח; פריא).

יְהִי עֵלְיָה וְיִתְּךָ בְּיָמֶיךָ³ — אמר ר' יודן: אלו הייתי שב,
 הייתי שוכרה ויוצא לי. אלא אמר נח: כשם שלא נכנסתי אלא ברשות, כך אני יוצא
 אלא ברשות. (ב"ר פ' כ"א).

לְמַשְׁפַּחְתֵיכֶם יֵצְאוּ מִן הַתְּהֵמָה⁴ — אמר לו אליעזר לשם הגדול: אתם היאך
 הייתם ? אמר לו: צער גדול היה לנו בתבה, בְּרִיָּה שדרכה להאכילה ביום האכלונה
 ביום; בלילה — האכלונה בלילה. נקית זו — לא היה יודע אבא מה היא אוכלת ? פעם
 אחת היה יושב ומתקף רמון; נפלה תולעת מתוכו ונֶאֱלָתָה. מכאן נֶאֱלָךְ היה נובל לה
 תּוֹרָא שהתליעה ואכלה. — החול מֵצְאוּ אבא ישן בנִיית של התבה. אמר לו: מפני מה
 לא היית תובע מזונות. א"ל: ראייתך טרוד ואמרת: לא אצערך. א"ל: חושש היית
 בצערה, — יהי רצון שלא תמות. וזהו שנאמר: יכתול ארבה ימים⁵. (סנה' ק"ח).

א"ר לוי: בשעה שאמר הקב"ה לנח: כנסו לך שנים שנים מכל מין ומין בתבה,
 באו כלם אל נח ונכנסו כל אחד ואחד עם זוגו. בא שקר ורצה לִפְנֵם. אמר לו נח: אי
 אתה יכול אלא אם כן אתה נושא לך בתיווג. הלך שקר ובקש לו בתיווג. פגע במארת.
 אמרה לו: מהיכן אתה בא ? אמר לה: מאצל נח, שהייתי רוצה לכנס לתבה ולא הניחני
 אלא אם כן יש לי בתיווג. רצונך, תני בתיווגי. אמרה לו: ומה אתה נותן לי ? אמר לה:
 אני מתקן עמך, שכל מה שאני מְסַלֵּל אֶת נוטלת. שמעה לו ונכנסו שניהם לתבה. כיון
 שיצאו מן התבה — היה שקר הולך ומכנס ומארה נוטלת ראשון ראשון. בא שקר ואמר
 לה: היכן כל מה שקגלתי ? אמרה לו: וכי לא כך התנה בינינו, שכל מה שאתה מכנס
 אני נוטלת ? לא היה לו פתחוקה.

¹ בראשית ז', ג. ² שם ט', יא. ³ שם ט', טו. ⁴ שם ט', יט. ⁵ לויב כ"ט, יג.

נצחת-חוקה. שר של חמה... של צנה-כלוי כח החמה או הצנה. (סו) זקית — סין תח
 (באסאלעאן). נובל — לש וכולל. הורא — מין ירק. שהתליע — שיש בו תולעים. הול — מין עוף אגרי
 (העניקס). בזות — כמנה. הובע — שואל, דורש. טרוד — עסוק. אצערך — אציק לך.
 חושש — דואג, מיצר. יהי רצון — הלואי, ולשון תפלה וברכה היא. (סו) זוג — (פאאר).
 מתקן — מתנה. מסגל — אוצר ומכנס רכוש.

לכך נאמר: "והרהר עמל וילך שקר"¹. המשל אומר: שקר מוליד ומאריך
 נוסלת. (בר' שו"ט, ז').

נִנְחַל נַח אִישׁ הָאֲדָמָה² — נַח הַלֵּל וְנַעֲשֶׂה חוֹלִין, לְמַה? — וַיִּטַּע כְּרֶם³,
 לֹא הָיָה לוֹ לְפַעַע דְּבַר אַחַר שֶׁל תִּקְנָה? לֹא יַחֲזֵר אַחַד וְלֹא נְרוּפִית אַחַת? — אֲלֵא וַיִּטַּע
 כְּרֶם.

בשעה שהלך לטע כרם פגע בו השד שמדון. אמר לו: שתפני עמך, אלא הוזהר
 לך שלא תפנס להלקי, שאם תפנס לחלקי אני חובל בך. (בר' פ' ל"ו).

כשהתחיל נח נוטע בא שטן ועמד לפניו. אמר לו: מה אתה נוטע? אמר לו: כרם.
 אמר לו השטן: מה טיבו? א"ל: פרותיו מתוקים בין להים בין יבשים ועושין מהם יין
 המישמח לבבות. א"ל השטן: רצונך שנמנענו יחד אני ואתה? א"ל: הן. מה עשה השטן?
 הביא רהל ושהטו על הנפץ: אחר כך הביא ארי ושהטו עליה: אחר כך הביא קוף
 ושהטו עליה; אחר כך הביא חזיר ושהטו עליה—והטיוף דמיהם והשקה בהם איתו הכרם.
 רמז לו, כשארם שותה כוס אחת — הרי הוא כהתלה: ענין ושפל רוח. כשהוא שותה
 שתי כוסות—מיד נעשה גבור כארי ומתחיל לדבר גדולות ואומר: מי כמוני. כיון ששתה
 שלש או ארבע כוסות — מיד הוא נעשה כקוף: עומד ומרקד ומשחק ומגבל פיו לפני
 הכל ואינו יודע מה יעשה. נשתפר — נעשה כחזיר: מתכלכל בטיט ומשגל באשפת.
 וכל זה אירע לנח הצדיק. (תנח"ה).

XVII. נְמַרּוּד וְדוֹר הַבְּלָגָה.

הוא הָיָה גִבּוֹר צִיד¹ — הַבְּתָנוּת שַׁעֲשֶׂה הַקְרוּשִׁיבְרוּךְ-הוּא לְאָדָם וְעָזְרוּ הָיוּ עִם
 נח בתבה והנחילין לנמרוד. ובשעה שהיה נמרוד לובש אותן — כל בהמה חיה ועוף שהיו
 רואים עליו את הכתנות באים ונופלים על פניהם לפניו. והיו בני אדם סבורים שהיא
 טבורתו; לפיכך המליכו אותו עליהם. ואמר לעמו: "הבה נבנה לנו עיר ומגדל"². (פדרי"א).

נִבְנָה לָנוּ עִיר וּמְגָדָל וְרָאִשׁוּ בְשָׁמַיִם³ — אמרו: אחת לאלף ותרנ"ו שנה הרקיע
 מתמוטט, כואו ונעשה לו סמוכות מארבע רוחות העולם. דבר-אחר, כך אמרו: לא כל
 הַיָּמֵנוּ שִׁבּוֹר לוֹ אֶת הַעֲלִיוֹנִים וַיִּתֵּן לָנוּ אֶת הַתַּחְתּוֹנִים, אֲלֵא כֹּאֵו וְנַעֲשֶׂה לָנוּ מְגָדָל וְנַעֲשֶׂה
 עִבּוֹד־הַזֹּהֵר בְּרָאִשׁוֹ וְנִתֵּי חָרֵב בִּירֵה וְתִהְיֶינָה נִרְאִית כְּאֵלוֹ עוֹשֶׂה עִמּוֹ מִלְחָמָה. (בז' פ' ל"ח).

¹ סהלים ז', עו. ² גנרלסיוס ע"י, כ. ³ שם י"ג, ע. ⁴ שם י"א, ה.

סח) של תקנה — של תועלת. יחור — ענף של תאנה. נרופית — ענין עץ זית. שלא תפנס
 להלקי — כלו', שלא תשתה יותר מדאי מחלקו של שטן. חובל — מוזק. סט) אירע — קרה.
 ט) עזרו—אשתו הוה, על שם עזר כנגדו. עא) הרקיע מתמוטט—כשם שהיה בימי הסבול.
 סמוכות — משענות, מסעדות. לא כל הימנעו — אינו נאמן על כך, אין לו אמונה ורשות.

עב שבע מעלות היו לו למנדל ממזרחו ושבע ממערבו, מעלים את הלכנים מכאן ויורדים מכאן, אם נפל אדם ומת לא היו שמים את לבם אליו, ואם נפלה לבנה אחת היו יושבים ובוכים ואומרים: אוי לנו, אימתי תעלה אחרת תחתיה, ועבר אברם בן תרח וראה אותם בונים את העיר וקללם בשם אלהיו ואמר: **כלע ה', פלג לשונם¹**. (פדריא).

עג **ונבלה שם שפתם²** — כשאמר אחד להברו: **הבא לי מיס-הביא לו עפר;** רבתו ופצע מתו. **הבא לי קרדום** — הושיט לו מנרפה; **הברו ופצע מתו**. (ביר פ' ל"ח).

¹ האלים ניסו, מ' בראשית י"ג.

מעשי-צבות

I. אברהם אבינו.

עשרה דורות מאדם ועד נח, להודיע כמה ארְך־אַפַּיִם לפניו, שכל הדורות היו מכעיסים ובאים, עד שהביא עליהם את מי המבול. עשרה דורות מנח ועד אברהם, להודיע כמה ארְך־אפַּיִם לפניו שכל הדורות היו מכעיסים ובאים עד שבא אברהם אבינו וקבל שכר כלם. (אבות ס' ה').

מנח עד אברהם עשרה דורות ומכלם לא דבר הקדושי-ברוך־הוא עם אחד מהם, אלא עם אברהם. אמר רבי נחמיה: משל למלך שהיה עובר ממקום למקום ונפלה מרגלית מעל ראשו. עמד המלך והעמיד פמליא שלו שם ועשה צבורים, והביא מכבדות - וקבר את הראשון ולא מצאה, השני ולא מצאה, ובשלישי מצאה. אמרו: מצא הפלך מרגלית שלי. כך אמר הקב"ה: מה צרך היה לי לַיָּהִם: שם, ארפכשד, שלח, עבר, פלג, רעו, שרינו, נחור ותרח - לא כשבילך? זהו שנאמר: "אשר בחרת באברהם... ומצאת את לבבי נאמן לפניך". (ביר ס' ל"ט).

אמר ר' אבא בר בריה: בונה שבעולם, אדם יש לו קורה שופעת - היכן הוא נותנה? לא כאמצע טרקלין? - כדי שתסביל קורות שלפניה וקורות שלאחיה. כך למה ברא הקדושי-ברוך־הוא את אברהם באמצע הדורות, כדי שיסביל דורות שלפניו ודורות שלאחיו. (שם ס' י"ד).

אמר ר' שמעון: אברהם אבינו - אב לא למדו ורב לא היה לו, ומדוכן למד את התורה? אלא זמן לו הקדושי-ברוך־הוא שתי כליותיו כעין שני כרים והיו נובעות ומלמדות אותו תורה והכמה כל הלילה. (שם ס' ס"א).

אמר ר' יצחק: משל לאחד שהיה עובר ממקום למקום וראה קנה אחת דולקת. אמר: תאמר שבירה זו בלא מנהיג. הציץ עליו בעל הבירה - אמר לו: אני הוא בעל ¹ כמחש' ט', י, ט.

(א) פמליא - שריו בני-ליותו. ועושה צבורים - צבר את ההול. סתבות - נפיו.
(ב) שופעת - עבה וכבדה. טרקלין - אולם, חדר מרווח. (ד) זמן - הכין. (ה) בירה - ארנו.
כעל. דולקת - סאורה כגרות שכתוכה.

הבירה. כך לפי שהיה אברהם אבינו אימר: תאמר שהעולם הזה כלא מנהיגי? הציץ עליי דקדוש-ברוך-הוא ואמר לו: אני הוא בעל העולם. (ביר ס' ל"ט).

בית אביו של אברהם היו עושים צלמים ומוכרים בשוק. יום אחד הגיע לאברהם למכור. נתן לו תרה אביו קופות של אלהות והושיבו בשוק. בא אליו אדם אחד ואמר לו: יש לך אלוה למכור? אמר לו אברהם: איזה אלוה אתה רוצה לקח? אמר לו: אני גבור, תן לי אלוה גבור כמותי. נטל אברהם פסל אחד שהיה עומד למעלה מכלם, ואמר לו: תן את הדמים וטול לך את זה. אמר לו: וכי אלוה זה גבור כמותי? אמר לו אברהם: ב'קא, עיין אין אתה יודע נושפט אלהות? מי שעומד למעלה מכלם הריהו גבור מכלם! כשנפטר האיש להלך אמר לו אברהם: בן כמה שנים אתה? אמר לו: בן שבעים שנה אני. א"ל אברהם: אוי לו לאיתו איש, שהיא בן שבעים ומשתחה לאלוה זה שנעשה היום! מיד החזיר והשליך האיש אותו אלוה לתוך קופתו של אברהם וחזר ונטל מאברהם את רמיו, נסתלק והלך לו.

אחר כך באה אשה אחת אלמנה ואמרה לו לאברהם: אשה עניה אני, תן לי אלוה עני כמותי. מיד נטל אברהם פסל אחד שהיה יושב למטה מכלם ואמר לה: בענייתך טלי לך אלוה זה, שהוא שפל ויושב למטה מכלם: אבל אין הוא רוצה לזון ממקומו עד שתתני לי את הדמים.

כשנפטר לילך אמר לה: בת כמה שנים את? אמרה לו: בת הרבה שנים אני... אמר לה אברהם: תפח רוחה של אותה אשה, שהיא בת הרבה שנים ומשתחה לאלוה בן יום אחד! מיד החזירה אותו אלוה לקופתה, חזרה ונטלה מאברהם את רמיה. והלכה לה באותה שעה נטל אברהם את כל האלהות והלך והביא אותם אצל תרה אביו. אמרו לו שאר בניו לתרה אביהם: אברהם זה אינו יכול למכור אלהות, בואו ונעשו כמר. אמר להם אברהם: מה מלאכתי של כמר? אמרו לו: עומד ומשמש לפני אלהות, מקריב לפניהם, מאכילם ומשקם. עשאייתו למר. מיד נתן אברהם לפניהם מאכל ומשתה, אמר להם: קחו ואכלו, טלו ושתו, שתיטיבו לבני אדם. ולא היה בהם אחד שהיה נוטל כלום לאכול ולשתות. מיד פתח אברהם ואמר: מה להם ולא ידברו, עינים ולא יראו, זונים להם ולא ישמעו, אף להם ולא ירחוקו, ידיהם ולא ימישון, הנליהם ולא יהלכו! באה אשה אחת טוענת בידה קערה סלת. אמרה לו: תילך והקרב לפניהם. עמד ונטל מקל בידו ושבר כל הפסילים, ונתן את המקל ביד הגדול שבהם. כיון שבא אביו אמר: מי עשה להם כך? אמר לו: מקסה אני מאבא? באה אשה אחת ובידה קערה מלאה סלת ואמרה לי: הילך והקרב לפניהם. הקרבתני לפניהם. היה זה אומר: אני אוכל תחלה, וזה אומר: אני אוכל תחלה. ועמד זה הגדול שביניהם ושבר את כלם. אמר לו: מה אתה משטה בי — כלום יכולים הם? א"ל: ולא? ישמעו אונך מה שפיך אומר... נטלו תרה ומסרו לנמרוד. אמר לו נמרוד לאברהם: אתה הוא אברהם בן תרה? אמר לו: הן. אמר לו: וכי אין אתה יודע, שאני ארון כל המעשים והחמה והלבנה והכוכבים

• הסלים קטיו, ה—ג.

(ו) קופות — פסלים. ליקח — לקנות. דמים — מחיר. ריקא — שופה, בער. נסתלק — נפטר, הלך. כמר — כהן לעבודה-זרה. טוענת — נושאת. הילך — הא לך. משטה — טהלת. פלעיו.

ההגולות, ובני ארם מלפני יוצאים כלם. ואתה למה אָבַרְתָּ אֶת יִרְאַתִּי? באותה שעה נתן הקדוש־בְּרוּךְ־הוּא בִּינָה לְאַבְרָהָם וְאָמַר לְנִמְרוֹד: רְצוּנְךָ, אִימֵר לִפְנֵיךָ דָבָר אַחֵר לְנִדְוֹלְתְךָ. אָמַר לוֹ: אִמּוֹר. אָמַר לוֹ אַבְרָהָם: מִנְהַגוֹ שֶׁל עוֹלָם כֵּךְ הוּא, שְׂמִיּוֹם שֶׁנִּבְרָא הָעוֹלָם וְעַד עַכְשָׁיו הַחֲמָה יוֹצֵאת בְּמִזְרָח וְשׁוֹקֵעֶת בְּמַעֲרָב; לִמְחָר תִּהְיֶה מְצוּיָה אֶת הַחֲמָה שֶׁתֵּצֵא בְּמַעֲרָב וְהִשְׁקֵעַ בְּמִזְרָח, וְאֵינִי מְעִיד בְּךָ שֶׁאֲדוֹן הָעוֹלָם אֶתָּה. וְעוֹד, אִם אֲדוֹן כָּל הַמַּעֲשִׂים אֶתָּה, בִּדְאִי כָּל הַנִּסְתָּרוֹת גְּלוּיּוֹת לְךָ. אִם כֵּן אִמּוֹר לִי מִיָּד: מָה יֵשׁ בְּלִבִּי וּמָה אֵינִי עֹתִיד לַעֲשׂוֹתָּ?

באותה שעה הניח אותו רשע נמרוד ידו על זקנו והיה מתמה בלבו. ואמר לו אברהם: אל תתמה בלבך, לא אדון העולם אתה, בנו של כוש אתה. ואם אדון העולם אתה, למה לא הצלת את אביך מן המיתה? אלא כשם שלא הצלת את אביך מן המיתה, כך אתה לא תנצל מן המיתה.

מיד קרא נמרוד לתרה ואמר לו: מה יהא דינו של אברהם בנך זה שאָבַד אֱלֹהִים שְׁלִי? אֵיךְ דִּינוֹ אֵלֶּא שְׂרֵפָה. חֹזֵר וְאָמַר לוֹ לְאַבְרָהָם: הַשְׁתַּחֲוֶה לְאֵשׁ וְתִנְצַל. אָמַר לוֹ אַבְרָהָם: וְאִשְׁתַּחֲוֶה לְמִיּוֹם שֶׁמִּכְבִּים אֵשׁ. אָמַר לוֹ נִמְרוֹד: הַשְׁתַּחֲוֶה לְמִיּוֹם. א"ל: אִם כֵּן אִשְׁתַּחֲוֶה לְעֵנָן, שְׁטָעֵן מִיּוֹם. א"ל: הַשְׁתַּחֲוֶה לְעֵנָן. א"ל: אִשְׁתַּחֲוֶה לְרוּחַ שֶׁמְפּוֹר הָעֵנָן. א"ל: הַשְׁתַּחֲוֶה לְרוּחַ. א"ל: אִשְׁתַּחֲוֶה לְבִרְאֵת אָדָם שֶׁסּוֹבֵל רוּחַ. א"ל נִמְרוֹד: אֶתָּה מְשִׁיאֵי דְבָרִים — אֵינִי אֵינִי מִשְׁתַּחֲוֶה אֵלֶּא לְאֹרֶךְ הַיָּרֵי אֵינִי מְשִׁלִּיכְךָ לְתוֹכוֹ — וְיִבּוֹא אֱלֹהֶיךָ שֶׁאֶתָּה מִשְׁתַּחֲוֶה לּוֹ וְיִצִּילְךָ הַיּוֹמָן.

מיד הוציא אותו להשליכו לכבשן האש, וקָפְתוּהוּ וְנִקְרְוָהוּ וְהִגִּיתוּהוּ עַל גְּבִי אֲבִי, וְהִקְפִּיפוּהוּ עֵצִים מֵאַרְבַּע רֹחוֹתָיו, חֲמֵשׁ אֲמוֹת לְכָל צֶדַע וּנְבַרְהֵם שֶׁל עֵצִים חֲמֵשׁ אֲמוֹת, וְהִצִּיתוּ בָהֶם אֶת הָאֵשׁ.

באותה שעה באו שְׂמִיּוֹ וּבְנֵי עִירוֹ שֶׁל תְּרַח וְטַפְּהוּ לוֹ עַל רֵאשׁוֹ וְאָמְרוּ: בּוֹשֶׁה גְּדוֹלָה וְכֹלְמָה! אוֹתוֹ בֵּן שְׁהִיִּית אֹמֵר עֲלֵיו שֶׁהוּא יוֹרֵשׁ הָעוֹלָם־הַזֶּה וְהָעוֹלָם־הַבָּא — שִׁרְפּוֹ נִמְרוֹד.

מיד נתגלגלו רחמיו של הקב"ה וירד בעצמו והצילו.

היה שם הרן עומד ותוהה. אמר: מִהֲדַנְפֶּשֶׁךְ? אִם יִנְצֵחַ אַבְרָהָם — אֵינִי אֹמֵר; מִיִּשְׁלֵל אַבְרָהָם אֵינִי, וְאִם יִנְצֵחַ נִמְרוֹד — אֵינִי אֹמֵר: «מִשְׁלֵל נִמְרוֹד אֵינִי». כִּיּוֹן שִׁירַד אַבְרָהָם לְכַבְשֵׁן הָאֵשׁ וְנִצַּל — אָמְרוּ לוֹ: שֶׁל מִי אֶתָּה? אָמַר לָהֶם: מִשְׁלֵל אַבְרָהָם אֵינִי. נְטָלוּהוּ וְהִשְׁלִיכוּהוּ לְאֹרֶךְ וְנַחֲמָרוּ בְּנִי־מַעֲוִי. וְיִצֵּא וּמַת עַל פְּנֵי תְּרַח אֲבִיו. וְהוּא שֵׁנֵאֲמַר: «יִמַת הָרָן עַל פְּנֵי תְּרַח אֲבִיו»¹. (תְּרַב"א; ב"ר פ' ל"ח).

בשעה שהפיל נמרוד הרשע את אברהם אבינו לתוך כבשן האש אמר נברואל לבני הקדוש־בְּרוּךְ־הוּא: רְבוּיֵי־שְׁלֵעוֹלָם, אֲרַד וְאֲצַנֵּן וְאֲצִיל אֶת הַצְּדִיק מִכַּבְשֵׁן הָאֵשׁ. אָמַר לוֹ הַקַּבְ"ה: אֵינִי יְחִיד בְּעוֹלָמִי וְהוּא יְחִיד בְּעוֹלָמִי, נָא הַיְחִיד לְהִצִּיל אֶת הַיְחִיד. וּלְפִי שֶׁאֵין הַקַּבְ"ה מְקַפֵּה שֶׁכֵּךְ כָּל בְּרִיָּה אָמַר לוֹ: תּוֹכָה וְתִצִּיל שְׁלֹשָׁה מִבְּנֵי בְּנִי, (פִּסְת' קִיּוֹת).

¹ בְּרַשְׁתִּים י"א, כ"ט.

יִצְחָק — אֱלֹהֵתָי. מְשִׁיאֵי — רוּחֵי. תְּרַח — מִשְׁתַּחֲוֶה וְחוֹשֵׁב. מִהֲדַנְפֶּשֶׁךְ — לְשׁוֹן שֶׁל יִבִּין נֶךְ וּבִיּוֹן נֶךְ. נַחֲמָרוּ — נִשְׂרַפּוּ. ז' אֲצַנֵּן — אֲקַרֵּה. מְקַפֵּה — עוֹשֶׂה, מַעֲכֵב. שְׁלֹשָׁה מִבְּנֵי בְּנִי — תְּנִינָה, מִישָׂאֵל וְעִזְרִיָּה.

עמד נקבות כיום חילך¹ — אמר הקדוש-ברוך-הוא לאברהם: עמך הייתי בשעה שנדבת לשמי לירד לכבשן האש. ביום חילך¹ — בעת שהבנסת לי כל אותם התקלות והאוקלוקים. בהררי קדש¹ — מהררו של עולם הקרשתיך. מרחם מטחר¹ — מרחמו של עולם שחרתיך לי. מלך טל ילדותך¹ — לפי שהיה אברהם אבינו מתפחד ואומר האמר שיש ביד עז, שהיה יחי עיד עבודה-זרה בילדותי. אמר לו הקב"ה: מלך טל ילדותך¹ — מה טל זה פורח — אף עונותיך פורחים: מה הטל הזה סימן ברכה לעולם — אף אתה סימן ברכה לעולם. (ב"ר פ' ל"ט).

בשעה שאמר לו הקדוש-ברוך-הוא לאברהם: מלך חילך מארץך וממלכתך² למה היה דומה? לצלוחית פוליטון שהיתה מוקפת צמיד-פתיל ומונחת בזוית ולא היה ריחה נודף, כיון ששולטלה ממקומה היה ריחה נודף; אף כך אמר הקב"ה לאברהם: אברהם, הרבה מעשים טובים יש לך, הרבה מצות יש לך, מלשל עצמך ממקום למקום ושמך מתגדל בעולמי. (שם; שהש"ר פ' א').

ואעשה לני קול³ — יצא לו מוניטין בעולם. ומה מוניטין שלו? זקן וזקנה מכאן, בחור ובתולה מכאן. (ב"ר פ' ל"ט).

התמלך לפני נהיה תמים⁴ — למה אברהם דומה? לאוהבו של מלך שראה את המלך מהלך במבואות האפלים, והתחיל מאיר עליו דרך החלוק. הציץ המלך וראה אותו. אמר לו: עד שאתה מאיר לי דרך החלוק — בא והאר לפני. כך אמר הקדוש-ברוך-הוא לאברהם: עד שתהא מאיר לי ממספוטמיא ומהברותיה — בוא והאר לפני בארץ ישראל. (שם פ' ל').

אמר ר' לוי: בשעה שהיה אברהם מהלך בארם נהרים ובארם נחור, ראה אותם אוכלים ושותים ופוחים — אמר: הלואי לא ידע לי חלק בארץ הזאת. וכיון שהגיע לסולמה של צור, ראה אותם עסוקים בנבוש בשעת הנבוש, בעדור בשעת העדור — אמר: הלואי ידע חלקי בארץ הזאת. אמר לו הקדוש-ברוך-הוא: מלורעך אתן את הארץ הזאת⁵. (שם פ' ל"ט).

ואת הנפש אשר עשו בחרן⁶ — מלמד שהיה אברהם אבינו מכניס בני ארם לביתו ומאכילם ומשקם ומאדירם ומקרבם ומגדירם ומכניסם תחת כנפי השכינה. הא למדת שכל המכניס בריה אתה תחת כנפי השכינה מעלין עליו כאלו הוא קרא ויגיד ויקמה. (שהש"ר).

¹ סהלים ק"ג, גי. ² בראשית י"ג, א. ³ שם שם, ג. ⁴ שם י"ז, א. ⁵ שם י"ב, ז. ⁶ שם שם, ה.

(ח) עמד הייתי — הקב"ה אומר כך. שרכנתי לי וגו' — שעל ירך נתקדש שמי בעולם: חילות ואוכלוסים — הטוני עמים. הדרו של עולם — סמורת, שהוא פאר העולם. מרחמי של עולם — מתחלת הבריאה. (י) מוניטין — משבעות. זקן וזקנה — אברהם ושרה. בחור ובתולה — יצחק ורבקה. מכאן...מכאן — מזה ומזה, מצד זה ומצד זה. (יא) ממספוטמיא — מארץ ארם. (יב) נפוש — תלושת עשבים ועים מן השרה. (יג) מכניס תחת כנפי השכינה — בניו, מקרב לה'.

י"ג **יִנְקָרָא שָׁם בְּשֵׁם הוּא אֵל עוֹלָם**¹ — אמר רישילקיש: אל תקרי 'ויקרא' אלא 'ינקריא', מלמד, שהקריא אברהם אבינו שמו של הקדוש־ברוך־הוא כפי כל עיבר ושבו. כיצד? לאחר שאכלו ושתו עמדו לברכו, אמר להם: וכי משלי אכלתם, משל אל עולם אכלתם—הודו ושבתו וברכו למי שאמר והיה העולם. (פסטה י').

י"ד אברהם היה מקבל עוברים ושבים. משהיו אוכלים ושותים — אמר להם: ברעו. אמרו לו: מה נברך? אמר להם: אָמרו: 'ברוך אל עולם שאכלנו משלו'. אם מקבל עליו וברך — היה אוכל ושותה והולך, ואם לא — היה אומר לו: תן מה שעליך. ואמר לו: כמה יש לך עלי? אמר לו אברהם: כד יין — בכך וכך, ליטרא בשר — בכך וכך. ככר לחם—בכך וכך. מי נותן לך יין במדבר? מי נותן לך בשר במדבר? מי נותן לך לחם במדבר? מי שראה כך—היה מברך ואומר: 'ברוך אל עולם שאכלנו משלו'. והיו 'צדקה ומשפט'—מתחלה 'צדקה ולבסוף 'משפט'. (ביר' ס' ס"ט).

י"ה **יִנְרַךְ אַבְרָם מִצְרָיִם**² — אמר לו הקדוש־ברוך־הוא לאברהם אבינו: צא וכבוש הדרך לפני בניך, (שם' פ' מ').

י"ז **וַיְהִי כִּבְיֹא אַבְרָם מִצְרַיִם וַיֵּרְאוּ הַמִּצְרַיִם...**³ — ושרה הוכן היתה? נִתְּנָה בתבה ונעל בפניה, כדי שלא יראו אותה המצרים. כיון שהגיע לשערי מצרים אמרו לו המוכסים: מה אתה טוען בתוך התבה? אמר להם: שעורים. אמרו לו: אינן אלא חטין. אמר להם: טלו מכס של חטים. — הם פלפלין! — טלו מכס של פלפלין. — זהב אתה טוען. — טלו מכס של זהב. — שיראים אתה טוען! — טלו מכס של שיראים. — מרגליות הן. — של מרגליות אני נותן. אמרו: אלולי שיש בידו דבר מעולה לא היה מקבל עליו כל מה שמבקשים. באותה שעה אמרו לו: אין אתה זו מכאן עד שתפתח את התבה! כיון שפָּתְחָה הבהיקה כל ארץ מצרים מוזה של שרה. (שם: תנ"ח).

י"ח **וַיִּקְרָא אֵלָיו ה'... כְּחֹם תַּיִם**⁴ — מדו 'כהם תיזם'? אמר רבי המא בר חנינא: אותו היום יום שלישי למילה של אברהם היה ובא הקדוש־ברוך־הוא לאברהם לשאל בשלומו. הוציא הקב"ה המה מנרתיקה, כדי שלא יטריו אותו בדיק באורחים. שלח אברהם את אליעזר שיצא לחוץ. יצא ולא מצא אורחים. אמר אברהם: איני מאמינך. זהו שאמריו הבריות: אין אמונה בעבדים. יצא הוא בעצמו.

וַיִּשָּׂא עֵינָיו וַיִּרְא וְהִנֵּה שְׁלֹשָׁה אַנְשִׁים⁵ — מי הם 'שלשה אנשים'? — מיכאל, רפאל וגבריאל. מיכאל בא לבשר את שרה, רפאל בא לרפא את אברהם וגבריאל בא להפיר את סדוב. (ג"ם פ"ו).

¹ ירמיהו כ"א, לג. ² שם י"ג, מ. ³ שם כ"ג, ה. ⁴ שם י"ח, א. ⁵ שם כ"ג, ב.

(ד) כיצד—היא? (זו) מה שעליך — שבו אכילה ושתיה. בכך וכך — מעות. (זז) וכבוש— סלול. (זח) המוכסים—המטויים לגבות הכס הגבול מכל הסתורות. שיראים—אויגי משי. אלולי— לולא מעולה — משונה, יפה ויקר. זו — כר, מש. הבהיקה — האירה. מוזה — כוהנת. (יה) מנרתיקה — מתיק שלה.

יג וְאֵל הַתְּבַקֵּר רַךְ אֲבָרְהָם¹ — ברח בן־הבקר מלפניו ונכנס למערת המכפלה ונכנס אברהם אחריו, וראה שם ארם ועזרו שוכבים וישנים ונרות דולקים עליהם, וראה טוב עולה מהם כדוח נוחות, לפיכך המד במערת המכפלה. (פר"א).

II. תְּפִלַּת אֲבָרְהָם וְחַמְאֹת סְדוֹם.

כ וַיִּנְשֵׁא אֲבָרְהָם¹ — להפלה על סדום. אמר: "הטופט כל הארץ לא יעשה משפט? אם עולם אתה מבקש-אין דין, ואם דין אתה מבקש — אין עולם. אתה תופס את החבל בשני ראשים: אתה מבקש עולם ומבקש דין. אם אין אתה קוֹתֵר קִמְצָא אין העולם יכול לעמוד. (ב"ר פ' ס"ט).

כא שני חכמים: אנשי סדום לא נתנאו אלא כשביל טובה שהשפיע להם הקדוש ברוך־הוא. אמרו: מאחר שאנו שרוים בשלוח ובטובה למה לנו עוברי רכבים שאין באים אלא להסרנו — באו ונשכיה רגל מארצנו.

ארבעה דברים היו בסדום: שִׁקְרָאֵי וּשְׁקָרָאֵי וּנְפָאֵי וּמַצְלִי־דִין. החקינו: מי שיש לו שור הועה יום אחד, ושאין לו — רועה שני ימים. היה שם יתום בן אלמנה שאין לו שור. מסרו לו את שְׁנֵי־רֵגְלָיו לרעותם. עמד והרגם. אמר להם: מי שיש לו שור יטול עור אחד ושאין לו — יטול שנים. סוף דין בתהלת דין.

מי שקצץ אוננו של חמור חברו אמרו לו: תְּנֵהוּ לוֹ עַד שֶׁתַּעֲמִח אוננו.

מי ששָׁפְעוּ חברו אמרו לו: תן לו שכרו, שהקיו לך רם.

מי שעבר בנשר נתן ארבעה זווים ושעבר כמים — שמנה זווים.

עבר לשם כובס אחד. אמרו לו: תן ארבעת זווים. אמר להם: אני כמים עברתי.

אמרו לו: אם כן תן שמנה זווים. לא נתן, פָּצְעוּהוּ. כא לפני הַדְּבָרִים. אמרו לו: תן שכר שהקיו לך רם, ושמנה זווים שעברת כמים.

אליעזר עבד אברהם נודמן לשם. פצעוהו ובא לפני תְּרֵן. אמר לו: תן לו שכרו.

שהקיו לך רם. נטל אליעזר אבן ופצע את תְּרֵן. א"ל: שכר שיש לי בדרך תננה לזה — ומצנן שלי במקומו עומד.

מי שהיה מומין ארם לבית־המשתה היו פושטים את שליתו. פעם אחת נודמן

אליעזר לבית־המשתה ולא הומינוהו. הלך וישב בסוף כלבו. אמרו לו: מי הומינך לכאן?

¹ כולשים י"ח, ז. ² ט"ט ט"ט, כג. ³ ט"ט ט"ט, כה.

כ) מתר — מוחל מעבדו על מרתך. קמצא — קצת. כא) שהשפיע — שטרנה. מאהר — אחרי אשר... כיון. עוברי רכבים — אורחים עניים. נשכיה את הרגל — שלא תהא דרוסת רגל לעניים בארצנו. שִׁקְרָאֵי וּנְפָאֵי — כלם בנווי שמות על שם מעשהם: "שִׁקְרָאֵי וּשְׁקָרָאֵי" — מלאין שקר; "וּנְפָאֵי" — זיפן ורמאי; "מַצְלִי־דִין" — מטה ומצלת דין. הועה — ערני חמור. שהקיו לך רם — הולת רם מן העורקים לרפואה קרויה "הקיה". מומין — קריאה לסעודת קרויה חוסנת. שליתו — בגדו.

אמר לזה שישב אצלו: אתה הזמנתי. נטל זה טליתו וברח לחוק, וכן עשה אליעזר לשני ולשלישי עד שיצאו כולם, ואכל הוא את הסעודה.

היתה להם מטה שהיו משכיבין בה אורחים. אדם ארוך-קצרהו, קצר-מתחווהו. בא לשם אליעזר. אמרו לו: עלה ושכב במטה. אמר להם: מיום שמתה אמי נדרתי נדר שלא אשכב במטה.

כשנודמן להם עני לא היו נותנים לו פת, אלא כל אהר ואהר נותן לו דינר וכתיב שמו עליו, וכשמת העני היה בא כל אהר ואהר ונוטל דינר שלו. היתה שם ריבה אחת שהוציאה פת לעני בכדה. עברו שלשה ימים ולא מת — ונתגלה הדבר. טשו את הריבה ברבש והעמידה על נג החומה ובאו דבורים ואכלוה. זהו שנאמר: ועקת סדום ועמורה כי רבה¹ — ועקת ריבה זו. (מנה' קיח, קיט).

מעשה בשתי נערות שירדו למלאות מים מן המעיין, אמרה אחת לחברתה: למה פניך חולקנית? אמרה לה: כלו מוונתינו וכבר אנו נוטים למות. מה עשתה? מלאה את הכד קמח והחליפו: נטלה זו מה שביד זו וזו מה שביד זו. כיון שהרנישו אנשי סדום בדבר — נטלוה ושרפוה.

אמר הקדוש־ברוך־הוא: עכשו אפילו אני מבקש לשתוק — דינה של נערה אינו מניח אותי לשתוק, זהו שנאמר: „הכצעקתה“² — צעקת נערה זו.

אמר ר' ירמיהו בן אליעזר: עיקר שלותה של סדום לא היתה אלא חמשים ושתים שנה, ומהן עשרים והמש שנה היה הקב"ה מרעיש עליהם הרים ומביא עליהם ונעות כדי שיעשו תשובה — ולא עשו, עד שלבסוף הפכה. זהו שנאמר: „המעתיק הרים ולא ידעו — אשר הפכם באפו“³. (ביר פ' ט"ט).

„נתבט אשתו מתחרי וקחי נציב מלח“⁴ — ר' יצחק אמר: על שחטאה במלת באותו הלילה שבאו המלאכים אל לוט מה היא עושה? הולכת אל כל שכנותיה ואומרת להן: „תנו לי מלח, שיש לנו אורחים“ — והיא מתכוננת שיכירו בהם אנשי העיר. לפיכך שתיה נציב מלח. (שם).

III. זרעו של אברהם.

„בה וקיה נרעך“⁵ — אמר ר' לוי בשם רבי יוחנן למה הדבר דומה? למי שיצא לדרך והלך במדבר יום ראשון ויום שני ויום שלישי עד עשרה ימים, ולא נמצא לו לון יצר ולא פונדק, לא אילן ולא מים ולא ברירה, ואחר שהלך עשרה ימים צפה אילן אהר שרחוק, אמר: שמא יש החתיו מים. כיון שהגיע אצלו מציאו עומד על המעיין וערב לו וקצת עליו. כיון שעמד לילך אמר לאילן: אילן, אילן, כמה אברכך ומה יש לי לומר

¹ כהמשים י"ח, כ. ² טס טס, כח. ³ לויג ע"י, ה. ⁴ כהמשים י"ט, כו. ⁵ טס ע"ה ט.

דינר — שם טבעי. משון — משחה, קחו. כב) זועות — רעידת הארץ, נג) מתכונת — השגת בלכה. כד) פונדק — בית כלון, צפה — ראה.

לך? שיהא ענין נאה—נאה הוא; שיהא צלך נאה—כבר הוא נאה: שיהיו עניניך נאים— נאים הם; שיהיו פחותך מתוקים— מתוקים הם; שיהא מענין יוצא מתחת שרשך— כבר מענין יוצא מתחת שרשך; שיהא עומד במקום הכיב— במקום הכיב אתה עומד, — במה אברכך? אלא כל הנטיעות העומדות ממך יהיו כמותך. כך כשברא הקדוש-ברוך-הוא את העולם עמדו עשרים דור ולא היתה בהם תועלת ולא עמד מהם צדיק, אהר עשרים דור צפה הקב"ה את אברהם שהיה נתון בארץ כשרים. ואמר הקב"ה: תאמר שיש בו כח לעמוד? כיון שהשליכו אותו לכבשן האש וקדש שמו של הקב"ה ועמד בניסיונו, מיד קרבו הקב"ה לארץ-ישראל. בנה לו את הפניקס והיה זן עוברים ושבים, והיה מכניס את הבריות תחת-כנפיו השכינה, והרוע כבודו של הקב"ה בעולם. אמר לו הקב"ה: אברהם, אברהם, מה יש לי לומר לך ובמה אברכך? שתהא שלם וצדיק לפני, או שתהא שרה אשתך צדקת לפני— צדיק אתה ושרה אשתך צדקת לפני: או שיהיו כל בני ביתך צדיקים— צדיקים הם לפני, מה יש לי לברכך? אלא כל בני שעתידים לעמוד ממך יהיו כמותך. (במיד פ' ב').

כה

נתאמר מי מלל לאברהם היניקה בנים שרה¹— כמה בנים הניקה שרה? אמר ר' לוי: אותו היום שגמל אברהם את יצחק בנו עשה סעודה גדולה, היו כל אומות-העולם מרגנים ואימרים: ראיכם וקו וקנה, שהביאי אסופי מן השוק ואימרים בנינו הוא: ולא עוד, אלא שעושים משתה גדול להעמיד דבריהם. מה עשה אברהם אבינו? הלך ונמן כל גדולי הדור ושרה אמנו וננה את נשותיהם, וכל אחת ואחת הביאה בנה עמה ומנקה לא הביאה, ונעשה נס בשרה אמנו ונפתחו דריה כשני מעינות והניקה את כלם. ונבון היו מרגנים ואימרים: אם שרה הבת תשעים שנה תלד², אברהם בן מאה שנה יוליד: מיד הפך קלסתר פנים של יצחק ונדמה לאברהם. פתחו כלם ואמרו: אברהם תוליד את יצחק³. (ב"ם פ"ו).

כו

ישישם אברהם בפקר... וישלחה¹— לקח את הברך וקשר במתניה של דגה, כדי שיהא סחוב אחריה ויראה אברהם את הדרך שהלכו בה. וישב ישמעאל במדבר פארן ולקח לו אשה מערבות מאב ועיסה שמה. לאחר שלש שנים הלך אברהם לראות את ישמעאל בנו במדבר פארן, ונשבע לשרה שלא ירד מן הגמל במקום שישמעאל שרוי שם. והגיע לשם בהצי היום. ומצא שם אשתו של ישמעאל. אמר לה: הוכן הוא ישמעאל? אמרה לו: הלך הוא ואמו להביא ברות ותמרים מן המדבר. אמר לה: תני לי מעט מים ומעט לחם, כי עיפה נפשי מדרך המדבר. אמרה לו: אין לחם ואין מים. אמר לה: כשיבא ישמעאל בעלך אמרו לו: בא וקן אהר בארץ כנען לראותך ואמר שסף הבית אינו טוב. וכשבא ישמעאל הגידה לו אשתו את הדבר—ושלחה. ושלחה אמו ולקחה לו אשה מבית אביה ושמה פטומה. לאחר שלש שנים הלך אברהם שוב לראות את ישמעאל בנו, ונשבע לשרה בפעם ראשונה שלא ירד מן הגמל במקום שישמעאל שרוי שם. והגיע לשם בהצי היום,

¹ נולדים כילו, ה. ² שם כילו, ה. ³ שם כילו, יד.

כה לעמוד— בין בני ארצו הרשעים. (כה) מרגנים— מוציאים דבה, סליונים. אסופי— ילד זה נאסף מן השוק. להעמיד— לחוק. קלסתר— תואה, צורה. (כו) דרדרו— סגן לבוש, אזור או צעיף, נגדו לארץ.

ימצא שם אשתו של ישמעאל. אמר לה: היכן הוא ישמעאל? אמרה לו: הלך הוא אמו כרעות את הנמלים במדבר. אמר לה: תני לי מעט לחם ומעט מים, כי עיפה נפשי מדרך המדבר. הוציאה ונתנה לו. עמד אברהם והיה מתפלל לפני הקב"ה על בנו ותמלא ביתו של ישמעאל כל טוב. וכשבא ישמעאל הגידה לו אשתו את הדבר הזה. רדע ישמעאל שעד עכשו רחמי אביו עליו. (מדריא ל').

IV. עֲקֵדַת יִצְחָק.

יְהִי אַחַר הַקְּרִיַם הָאֵלֶּה וְהָאֱלֹהִים נָסָה אֶת אַבְרָהָם¹ - פהו "אחר" ו אמר רבי יוחנן משום ר' יוסי בן זמרא: אחר דבריו של שטן, שנאמר: "ויגדל הילד וינמל"², - אמר שטן לפני הקדוש ברוך הוא: רבונר של-עולם, וכן זה תַּנְתָּו למאה שנה פרויבטן, מכל סעודה שעשה לא הקריב לך תור אחד או נזול אחד: אמר לו: כלום עשה אלא בשביל בנו, אם אני אומר לו וְבָח את בנך לפני, מיד זוכחו. מיד "והאלהים נסה את אברהם... ויאמר קח נא את בנך"³. אמר ר' שמעון בר אבא, אין "נא" אלא לשון בקשה. משל למלך בשרירום שעמדו עליו מלחמות הרבה והיה לו נכור אחד ונצה, לְיָמִים עמדה עליו מלחמה חזקה. אמר לו: בבקשה ממך, עמוד לי במלחמה זו, שלא יאמרו ראשונות אין בהן מנש. אף הקב"ה אמר לאברהם: נסיתוך בכמה נסיונות ועמדת בקלם, עכשו עמוד לי כנסיון זה, שלא יאמרו: אין ממש בראשונים.

את בנך⁴ - אמר לו: שני בניו יש לי. - "את יחידך"⁵. - זה יחיד לאמו וזה יחיד לאמו. - אשר אהבת⁶. אמר לפניו: רבשע, יש נכול בְּמַעֲסִים? - את יצחק⁷. וכל כך למה? כדי שלא תַּקְרָב דעתו עליו. וְיִתְעַלְלוּ שָׁם לְעֹלָה עַל אֶחָד הַקְּרִיַם⁸ - אמר לפניו: על איזה הר? אמר לו: בכל מקום שתראה כבורי עומד ואמתין לך.

באותה שעה הרהר אברהם בלבו ואמר: מה אעשה? אם אני מודיע לשרה - נשים דעתן קלה: ואם איני מודיעה וְאֶנְנֶנּוּ, כיון שלא תראה אותה תַּתְּנֶךָ את עצמה. מה עשה? אמר לשרה: תַּקְּנִי לני מאכל ומשתה ונשמח היום. אמרה לו: מה טיבה של שמחה זו? אמר לה: זקנים כמותנו נולד להם בן בזקנותם ולא ישמחו? הלכה ותקנה המאכל. בתוך הסעודה אמר לה: את יודעת כשהייתי בן ג' שנים הברתי את בוראי ונער זה גדל ולא נַתְּנָה, ויש מקום אחד ששם מתכבין התינוקות, אוליכנו לשם. אמרה לו: קחנו לשלום. וַיִּשְׁקֶם אַבְרָהָם בְּקֶקֶר⁹ - ולמה בכקר? אמר: שמה תחזור שרה בכקר ולא תניחנו, אשכים ואצא עד שהיא ישנה.

וַיִּשְׁכַּח אֶת הַמְּזֻרָה¹⁰ - אהבה מקלקלת השורה. כמה עבדים וכמה שפחות היו לו לאותו צדיק והוא בעצמו הבש את המזור, לְלַקְרָךְ וריוותו.

¹ נרשאים כינ, א. ² עס כינ, ח. ³ עס כינ, א. ⁴ עס עס, ב. ⁵ עס כינ, א.

(ז) משום - בשם. תַּרְפָּה דעתו - תתבלבל דעתו ויתכהל. ואמתין - אחכה. הרהר - חשב. תחזור בדבורה - תשוב מדברית ותתחרס. מקלקלת השורה - משנה דרך העולם ומנהג הבריות. וריוותו - ניהויתו.

יַחַק אֶת שְׁנֵי נַעֲרָיו אֵתוֹ¹ — אלו ישמעאל ואליעזר. אמר: **סר שאקריבנו ישמר** הם את חבלים. נכנסה וַחֲרוֹת בֵּין יִשְׁמַעֵאל וְאֵלִיעֶזֶר. אמר ישמעאל: **עכשו מקריב אברהם את יצחק בנו לעולה, ואני בנו בכורו, ואני הוא יורש את אברהם.** אמר לו אליעזר: **כבר גִּרְשָׁךְ וְשִׁלַּחְךָ לְמַדְבָּר: אֲבָל אֲנִי עֹבֵד, מִשְׁרַת אוֹתוֹ כִּיֹּם וּבְלִילָהּ. וְאֲנִי הַיּוֹרֵשׁ. וְחָזַד יִקְרָדְשׁ מִשִּׁיבָה: לֹא זֶה יוֹרֵשׁ וְלֹא זֶה יוֹרֵשׁ...**

עַיְנֶיךָ וַיִּלְדֶּךָ² — קרמו השמן בדרך ונראה לו ברמות זקן, אמר לו: **לדיכן אתה הולך? א"ל: להתפלל. א"ל: מי שהולך להתפלל למה אש ומאכלת בידו ועצים על כתפו? א"ל: שמה נשדה יום או יומים ונשהמי ונאפה, ונאכל. א"ל: זקן, לא שם הייתי כשאמר לך הקב"ה: **קח נא את בנדך**³? וכן שכמותך ילך ויאבד בן שנתן לו למאה שנה: א"ל: הקב"ה צָנַן. הלך השמן ונדמה לְבַחֲזוֹר וְעַמֵּד לִפְנֵי יִצְחָק, א"ל: להיכן אחר הולך? א"ל: ללמוד תורה. א"ל: בחייד או לאחר מיתתך? א"ל: וכי יש אדם שילמוד אחר מיתה? א"ל: אי עלוב בנה של עלובה! כמה תעניות נתענית אמך עד שלא נולדת, והיָקַן זהה נשתטה והולך לְשִׁחְטָךְ. א"ל יצחק: אף על פי כן לא אעבור על דעת יוצר ועל צַדִּיק של אבא. חזר יצחק ואמר לאביו: אביו! ראה מה זה אומר לי? א"ל אברהם: אל תשניח בו.**

כיון שראה השמן שלא קבלו ממנו, הלך ונעשה לפניהם נהר גדול. מיד ירד אברהם לתוך המים והגיע עד ברכיו, אמר לנערו: **כאו אחרי. ירדו אחרי.** כיון שהגיע עד חצי הנהר הגיעו המים עד צוארו. באותה שעה תלה אברהם עיניו לשמים, אמר לפניו: **רבושע! בחרתני ונגלית לי ואמרת לי: **אני יחיד ואתה יהודי, על ירך וידע שמי בשלמי, ותעלה יצחק בנדך לפני לעולה**** — ולא עָבַדְתִּי וְהִרִינִי עוֹסֵק בְּצוּזִיד, ועכשו **באו מים עד נפש**⁴, אם אני או יצחק בני טובע — מי יקום מאמרך ועל ידי מי יתחַד שמך? א"ל הקב"ה: **תִּתֵּן! שַׁעַל יִדְךָ יִתְחַד שְׁמִי בְעוֹלָם. מִיֵּד נָעַר הַקַּבָּ"ה בְּנֵהר ויבש, ועמדו כיבשה. מה עשה השמן? אמר לאברהם: כך שמעתי מאחרי הַבְּרָנֹד: השה לעולה ואין יצחק לעולה. אמר לו: כך ענשו של בְּרָאִי, שאפילו אומר אמת אין שומעין לו.**

בַּיּוֹם הַשְּׁלִישִׁי נִישָׂא אֲבָרָהָם אֶת עֵינָיו וַיֵּרָא⁵ — ולמה ביום השלישי ולא ביום הראשון ולא ביום השני? כדי שלא יהיו אומות העולם אומרין: **הֲמָמוּ וְהִלְךְ וְשָׁחַט אֶת בְּנוֹ. וַיֵּרָא אֶת הַמָּקוֹם מְרְחוֹק**⁶ — והיאך נראה מרחוק? מלמד שמתחלה היה מקום עמוק, כיון שאמר הקב"ה לְהַשְׁרוֹת שְׁכִינָתוֹ עֲלָיו וּלְעֲשׂוֹתוֹ מִקְדָּשׁ, אמר: אין דרך כלך לשכן בעמק אלא במקום גבוה ומעלה ומיפה ונראה לכל, מיד רמו הקב"ה לסביבות העמק, שיתקבצו ההרים למקום אחד לעשות מקום לשכינה. אמר לו אברהם ליצחק: **רואה אתה מה שאני רואה? אמר לו: אני רואה הר נאה משובח וענן קשור עליו. אמר לנערו: רואים אתם כלום? אמרו לו: אין אנו רואים אלא מדברות. אמר להם: **עַם הַדְּיּוּמָה לְחַמּוֹר**, מה החמור רואה ואינו יודע, כך אתם — שבו לכם פה עם החמור!⁷**

¹ בראשית כ"ב, ג. ² ע"ס ס"ג. ³ ע"ס ס"ג. ⁴ בראשית כ"ב, ד. ⁵ ע"ס ס"ג, ס. ⁶ ע"ס ס"ג, ס.

הַתְּרַת — קִנְיָה. נִשְׁרָה — נַחֲשֵׁמָה, נִתְעַכְבַּ. אִי — מַלְת הַקְּרִיָּאָה לְפִי שִׁמְשֵׁתָהָ בְּצַעַר חֲבוּרָה. עֲלָב — אֲמַלְלָה. נִשְׁתַּהַע — נִשְׁתַּחֲוֶה, נִכְסַל. אֵל תִּשְׁנִיחַ בְּ— אֵל תִּתֵּן אֵלָיו לֵב. תִּלְהָ... עֵינֶיךָ — נִשָּׂא עֵינָיו. מְרַגֵּד — קָפָה, מְחַיֵּצַת קְלָעִים; וּמִסְתַּחֲוֵי הַפְּרָגוּרִי נִאֲסַר בְּדֶרֶךְ מְלִיצָה עַל מִי שִׁשּׁוּעַ עַם שְׁנוּרִין בְּרִקְעֵי בְרָאִי — בּוֹדֵד מִלֵּב, שִׁקְרָן. הַמְּמִי — בִּלְבַל וְסָרַף דַּעְתּוֹ.

יצחק אברהם את עצי העולה וישם על יצחק קט"ו¹ — כזה שהוא טוען צלומו בכתפו. ויאמר הנה האש והעצים ואיה השה לעולה?² — באותה שעה נפל סחר ויראה גדולה על יצחק. שלא ראה בידו של אברהם כלום לקרבן, והרניש לאמר "איה השה לעולה?" אמר לו: הקב"ה בחר בך. אמר יצחק: אם בחר בי הרי נפשי נתונה לו, אבל על אמי צר לי. ואף-על-פי-כן — וילכו שניהם יחדו³ — זה לעקוד וזה לעקר, וזה לשחוט וזה להשחט.

"יבאו אל המקום"⁴ — שניהם מביאים את האבנים, שניהם מביאים את האש, שניהם מביאים את העצים, אברהם דומה כמי שעשה תתנות לבנו, ויצחק דומה כמי שעשה הפה לעצמו. אמר לו יצחק: אבא, מדר ועשה רצון יוצרך ושרפני יפה, ואפר שלי הולך לאמי ותניהה, וכל זמן שתראהו אמי תאמר: זה בני ששחטו אביו. אבא, מה תעשו בוקנותכם? א"ל: יודעים אנו שמתנתו קרובה; מי שנתקמו עד עכשו הוא ינחמו עד יום מותנו. כשבא להקריב אמר לו יצחק: אבא! אקריני בידי וברנלי, שהנפש תצופה היא וכשאראה המאכלת שמא אןדעו ויפסל הקרבן; בבקשה ממך, עקרני, כדי שלא יעשה בי מום, — מיד ויעקד את יצחק בנו⁵. א"ל יצחק לאברהם: אבא! לא תודיע את אמי כשהיא עומדת על הכור או כשהיא עומדת על הנג, שמא תפיל את עצמה ותמות.

"וישם אותו על המזבח"⁶ — עיני אברהם בעיני יצחק ועיני יצחק בשמי שמים. והיו רביעות נשורות מעיני אברהם עד שהיתה קומתו משוטטת בדמעות. נטל את הסכין כדי לשחטו עד שיצא ממנו רביעות דמו, בא השטן ורחף ידו של אברהם ונפלה הסכין מידו, וכיון ששלח ליטלה — פער פיו בכביה ונעה נעה גדולה, והיו עיניו מרופפות וצופות לשכינה והרים קולו ואמר: "אשא עיני אל ההרים מאין יבא עזרי?"⁷ באותה שעה נגלה הקב"ה על המלאכים ופתח את הרקיע, ויצחק נשא עיניו וראה חדרי המרכבה וחרד ונדדוע. עמדו מלאכי-השרת שורות שורות ברקיע ואומרים זה לזה: ראו יחיד שוחט ויחיד נשחט. רבונר-של-עולם! שבעת "כה יהיה זרעך"⁸ מה תרא עליה? מיד יצאה בת קול ואמרה: אל תשלח ירך אל הנער⁹.

אמר אברהם: מי אתה? א"ל: מלאך אני. א"ל אברהם: כשאמר לי הקב"ה להקריב את בני הוא בעצמו אמר לי, ואף עכשו אני מבקש שיאמר לי הוא בעצמו. מיד פתח הקב"ה את הרקיע ואת הערפל ואמר לו: "בי נשבעתי".¹⁰ א"ל אברהם: אתה נשבעת ואף אני נשבעתי שאיני יורד מן המזבח הזה עד שאומר כל מה שאני מבקש. א"ל: אמור כל מה שאתה מבקש. א"ל אברהם: לא אמרת לי "וספור הבוכבים... כה יהיה זרעך?"¹¹ א"ל הקב"ה: הן. א"ל: ממי? א"ל: מיצחק. א"ל: לא אמרת לי "ושמתי את זרעך בעפר הארץ?"¹² א"ל הקב"ה: הן. א"ל: ממי? א"ל: מיצחק. א"ל: כשם שהיה לי להשיבך ולומר לך: אהמול אמרת לי: "כי יצחק יקרא לך זרעך"¹³, עכשו אתה אומר לי: העלהו

¹ בראשית כ"ג, ו. ² שם שם, ז. ³ שם שם, ח. ⁴ שם שם, ט. ⁵ שהלויס קכ"א, ח. ⁶ בראשית ט"ו, ה. ⁷ שם כ"ג, יב. ⁸ שם שם, ע"ג. ⁹ שם ע"ג, ה. ¹⁰ שם י"ג, ע"ג. ¹¹ שם כ"א, יב.

טוען צלומו בכתפו — "צלומו" — קורה לתליה שלו; שכן היו מטעינין את המזבליה לתליה את צלוביהם בשביל ע צמם. התנות — התונה. הצופה — עזה וסתרגשת. ויפסל — יתפאל, לא נקצה, יתקלקל. נשורות — נוטלות. משוטטת בדמעות — כלו צף ושש בדמעות. רביעות דמן — כדי שיתה, ונעה — ויעק. מרופפות — תלויות וסרחפות. לשכינה — לכבוד אלהים. המרכבה — של כסא הכבוד.

שם לעולה—וכבשתי את יצרי ולא השבתיך, כך כשיהיו בניו של יצחק הוטאים ונכנסים לצרה תהא נזכר להם עקרתו של יצחק ויהא חשוב לפניך כאלו עָפְרוּ צָבוּר על נבי המזבח ותסלה להם ותפרם מצרתם. א"ל הקב"ה: אתה אמרת את שלך ואני אומר את שלי: עתידים בניו של יצחק לחטוא לפני ואני דן אותם בראשיהשנה, אלא אם מבקשים שאחפש להם זכות ואזכור להם עקרת יצחק—יהו תוקעים לפני בשופר של זה. א"ל: כדו השופר? א"ל: חֲזֹר לאחוריך... מיד "וישא אברהם את עיניו וירא והנה איל" ¹.

כל איתו היום היה אברהם רואה את האיל, נאחו באילן זה ונָתַר ויוצא. נאחו בהרש זה ונתר ויוצא, נאחו בסבך זה ונתר ויוצא. א"ל הקב"ה: אברהם, כך עתידים בניך, נאחיים בעונות ומסתככים במלכיות, מכבל למדי, ממדי ליון ומיון לאדום. אמר לפניו: רבון העולמים! יהיה כן לעולם? א"ל: וסופם להנאל בקרניו של איל זה — יהו אלוים בשופר יתקע והלך בסערות תימן" ². (תנח"ך; סנה"ט"ז; ירוש' תענית).

בשעת עקרתו של יצחק הלך השטן אצל שרה ונודמן לה בדמות יצחק. כיון שראתה אותו אמרה לו: בני! מה עשה לך אביך? אמר לה: נָטַלְנִי אבי והעלני הרם והזרידני קָקְעִית, עד שהעלני לראש הר אחד ובנה מזבח ופָּרַד המערכה וְעָרַךְ את העצים וְעָקְרָנִי על נבי המזבח ונטל את הסבין לשחמני — וְאָלֹא שאמר לו הקדוש־ברוך־הוא "אל השלה ידך" ³ כבר הייתי נשחט. לא הספיק לנמור את הדבר עד שיצאה נשמתה. (פסק').

כט עשרה נסיונות נתנסה אברהם אבינו ועמד בקלם: להודיע כמה הבתו של "אברהם אבינו. (אבות ס"ה).

V. פְּטִירְתוֹ שֶׁל אֲבִרְהָם.

ל ר' שמעון בן יוחאי אומר: אבן טובה היתה תלויה בצוארו של אברהם אבינו. שכל חולה שרואה אותה מיד נתרפא. ובשעה שנפטר מן העולם נָטְלָהּ הקדוש־ברוך־הוא ותלָאָהּ בגלגל חמה. אמר אביו: זה שאומרין הבריות: "עלה היום—עלה החולה". (ב"ב ש"ז).

לא אמר רב חנן בר רבא אמר רב: אותו היום שנפטר אברהם אבינו מן העולם עברו כל גדולי אומות־העולם בשורה ואמרו: איי לו לעולם שאבד מנהיגו! ואוי לה לספינה שאבד קַבְרֵינִיטָה! (שם צ"א).

¹ כדלשיטת כ"ט, י"ג. ² זכריה ט', יד. ³ כדלשיטת כ"ט, י"ג.

נתר — נפרד ויוצא מן הסבך. (כה) לנמור — לבלות. (נט) הבתו — אהבת הקב"ה ל' (ל) שנפטר מן העולם — כת; ולשון כבוד היא במיתת צדיקים. עלה היום עלה החולה — עם זרחת ההמה וְיָרַח קצת לחולה והוא מתרוסס מפשתו. (לא) קברניטה — כלו' מנהיג הספינה וְיַכְיָנָה בדרכה.

VI. יצחק, רבקה וזרעם.

עֵינֵי יִצְחָק... בְּקִרְתּוֹ אֶת־רַבְקָה בַּת בְּתוּאֵל הָאֲרָמִי וְגו'¹ — אמר ר' יצחק: אם ללמד שהיא מארס־נהרים, והלא כבר נאמר 'מפדן ארס', מה תלמוד־לומר הארמי — 'בת בתואל הארמי'¹, 'אהות לבן הארמי'²? אלא בא ללמדך: אביה רמאי ואחיה רמאי ואנשי מקומה רמאים, והצדקת הוה שהיא יוצאה מכניהם למה היא דומה? — לשושנה בין ההוהים. (כ"ר פ' ס"ג).

לב

וַיִּתְרַצְצוּ הַבָּנִים בְּקִרְבָּהָ² — עוברת על בתי עבודה־זרה — עשו מפרכם לצאת. (שם).

לז

וַיִּנְקְלוּ הַנְּעָרִים³ — ר' לוי אמר: משל להרם ועצבונית שהיו נקלים זה על נבי זה, וכיון שהגדילו והפריחו זה נותן ריחו זה הוחז. כך כל י"ג שנה שניהם הולכים לבית־הספר ושניהם באים מבית־הספר. לאחר י"ג שנה — זה היה הולך לבית־המדרשות זה היה הולך לבתי עבודה־זרה. (שם).

לד

וַיִּנְאָקֵה יִצְחָק אֶת עֵשָׂו כִּי צִיד בְּפִיו⁴ — שהיה צד את אביו בפיו: אבא, היאך מעשרין את המלח? אבא, היאך מעשרין את התבן? (עפ"י שם).

לה

וַיִּתְקַדְּשׁוּ עֵינָיו מִרְאֹת⁵ — אמר ר' אלעזר בן עזריה: מראות ברעתו של רשע. אמר הקדוש־ברוך־הוא: יהי יצחק יוצא לשוק ויהיו הבריות אומרין: זה אביו של אותו רשע, אלא הריני מקהה את עינו והוא יושב בתוך ביתו. דבר־אחר: לארם גדול שהיתה לו סרקלין נאה ומשובחת והו שכנים שורפים קש ותבן ומעלים עשן בעד החלון. הלך יסתם את החלון. כך נשי עשו עובדות עבודה־זרה ויצחק רואה ומיצר — מיד כהו עינו. ז"א: 'מראות' — מכה אותה הראיה, שבשעה שעמד אברהם אבינו את בנו על נבי המזבח בכו מלאכי־השרת ונשרו דמעות מעיניהם לתוך עינו של יצחק והיו רשומות בתוך עינו, וכיון שהוקין כהו עינו. (שם פ' ס"ה; מד' אכביר).

לו

VII. בְּרִית יִצְחָק.

וַיִּנְקְרָא אֶת עֵשָׂו בְּנֹו⁶ — הגיע ליל פסח, קרא יצחק לעשו בנו ואמר לו: בני, הלילה הזה כל העולם כלו אומר הלל; הלילה הזה אוצרות טללים נפתחים — עשה לי מטעמים ועד שאני בעולמי אברכך, ורודהקדש משיבו: 'אל תלחם את לחם רע עין ואל תחאו למטעמותיו'⁷... הלך עשו להביא ונתעכב שם. אמרה רבקה ליעקב: בני, הלילה הזה אוצרות טללים נפתחים בו, הלילה הזה עליונים אומרים שירה — עשה מטעמים לאביך, ועד שהוא בעולמו יברכך. הלך והביא שני גדיי עוים. (פדריא).

¹ נראים כיה, כ, ז' טט טט, כז. ² טט טט, כז. ³ טט טט, כח. ⁴ טט כיו, ח. ⁵ משני כיה, ו.

לז) מפרכם — מפרר ומתנדד. לד) עצבונית — סכך של קוצים. לה) היאך מעשרין את המלח... התבן — דברים שאין מהם מעשר, ועשו גנב דעת אביו כוראת־שמים של שקר.

לח **כי הקרה ה' וְלִהְיוֹךְ לְפָנָי**¹ — אמר ר' יוחנן: משל לעורב שהביא אש לָקֵנוּ. כשעה שאמר יעקב **כי הקרה ה' אלהיך**, אמר יצחק: ידע אני שאין עשו מזכיר שם של הקדוש ברוך-הוא אלא יעקב, מיד אמר לו: **נשה נא ואמשך בני**². (בדל פ' סיה).

לט **וַיִּתְחַבֵּר יִצְחָק הָרִדָה נְדוּלָה**³ — מה נאמר למעלה מן הענין: **ויהי אך יצאו יצא יעקב מאת פני יצחק**⁴ — זה יצא וזה נכנס. כיצד? אלא מי שנתון באורה אינו רואה למי שנתון בחשכה, אבל מי שהוא נתון בחשכה רואה למי שנתון באורה. עשו בא מן השוק ולא ראה ליעקב שהיה לפניו מן הבית, אבל יעקב ראה אותו מבפנים ונכנס אחריו הדלת, וכיון שנכנס עשו יצא יעקב. כך שער את השעות שלא יבא עשו ויסול את הברכות? אלא כיון שיצא עשו לצוד שלח הקדוש-ברוך-הוא עליו שטן ולא הניחו לצוד עד שיבוא יעקב לטול את הברכות. כיצד? היה עשו רק וצר צבי וקושרו ומניחו ורץ ותופס אחר וקושרו ומניחו, והשטן מתירם ומכריחם; והיה עשו בא ולא היה מוצא אתד מהם, וכך עשה שחיס או שלש פעמים. והיה מגלגל בשעות עד שבא יעקב ונטל את הברכות. וכיון שנכנס עשו התחיל קורא לאביו בודון: **יקום אבי ויאכל מציד בני**⁵. יקום אבי — היה נוזר עליו; אבל יעקב לא אמר כן, אלא **נא בלשון בקשה**: **יקום נא שבה ויאכלה**⁶ — שלשתן לשון בקשה, לשון שפלות וְעִנְיָנוֹת; ואותו רשע אמר: **יקום אבי ויאכל**, — יקום אבי... באותה שעה הכיר יצחק את קולו והתחיל חרד אמר לו: **מי אתה? לפי שבשעה שנכנס יעקב נכנס עמו ריח נידעך**, ריח ניהוה, ונתישבה דעתו של אותו צדיק, שנאמר: **ראה ריח בני כריח שדה אשר ברכו ה'**, והתחיל לברכו; אבל כשנכנס עשו נפתח לו ניהנם, לפיכך — **ויהרר יצחק חרדה גדולה**⁷, והיה תמה יצחק בלבו ואומר: **אני רואה ניהנם ועשו מסיק אותה**, מי אפוא הוא הצד ציד?⁸ — למה שתי פעמים? אלא אמר יצחק לעשו: **אתה הלכת לצוד ואתה נצדך**. (תנח).

VIII. יַעֲקֹב אָבִינוּ בִּיציאתו מְבַאֵר שְׁבַע.

ס **וַיֵּצֵא יַעֲקֹב מְבַאֵר שְׁבַע**⁹ — יציאת הצדיק מן העיר עושה רושם. כל זמן שהצדיק בעיר — הוא וזוהי, הוא שְׁבַחָהּ, הוא הָרְדָה; יצא משם — פָּנָה ויזה, פָּנָה שְׂבַחָהּ, פָּנָה חֲרָדָה. **וילך הרנה** — כשהגיע יעקב לחרן, אמר: אפשר עברתי על מקום שהתפללו בו אבותי ואני לא התפללתי בו... כשנתן דעתו לחזור — קפצה לו הארץ; מיד **ויפגע במקום**¹⁰. כשהתפלל בקש לחזור, אמר הקדוש-ברוך-הוא: **צדיק זה בא לבית-מלוני ויפטר בלא לינה? מיד "בא השמש"**.

מִי־בָא הַשֶּׁמֶשׁ¹¹ — בָּבָהּ הַשֶּׁמֶשׁ. מלמד שהשקיע הקב"ה נלגל-חמה שלא בעונתה, בשביל לדבר עם יעקב אבינו בְּצִנְעָא. משל לאוהבו של מלך שבא אצלו לפרקים. אמר הגלך: **בבו הגרות, כבו הפנסים, שאני מבקש לדבר עם אוהבי בצנעא...**

¹ וַיֵּצֵא יַעֲקֹב מְבַאֵר שְׁבַע. כו. ² וַיֵּצֵא יַעֲקֹב מְבַאֵר שְׁבַע. כו. ³ וַיֵּצֵא יַעֲקֹב מְבַאֵר שְׁבַע. כו. ⁴ וַיֵּצֵא יַעֲקֹב מְבַאֵר שְׁבַע. כו. ⁵ וַיֵּצֵא יַעֲקֹב מְבַאֵר שְׁבַע. כו. ⁶ וַיֵּצֵא יַעֲקֹב מְבַאֵר שְׁבַע. כו. ⁷ וַיֵּצֵא יַעֲקֹב מְבַאֵר שְׁבַע. כו. ⁸ וַיֵּצֵא יַעֲקֹב מְבַאֵר שְׁבַע. כו. ⁹ וַיֵּצֵא יַעֲקֹב מְבַאֵר שְׁבַע. כו. ¹⁰ וַיֵּצֵא יַעֲקֹב מְבַאֵר שְׁבַע. כו. ¹¹ וַיֵּצֵא יַעֲקֹב מְבַאֵר שְׁבַע. כו.

מגלגל בשעות — סבלה שעותיו. נתישבה דעהו — נחה דעתו. מסיק — משיק, סבער איש. עושה רושם — כלו' ניכרת לכל. שְׂבַחָהּ — תהלתה, כבודה. מקום שהתפללו בו אבותי — זה בית-אל. קפצה לו הארץ — כאה כנגדו דרך נם, ויפגע במקום כארם שפוגע בדרכו הבא לקאתו. ויפטר — יפדד וילך לו. שלא בעונתה — קידם זכנת. בצנעא — בסתר. לפרקים — לכתים. פנסים — מערות של זכוכית.

מקח מאן בני המקום¹—ששאן כמין מרוב ותן תחת ראשו, שהיה מתירא מן החיות. התחילו האבנים מריכות אלו עם אלו; זו אומרת: עלי יניח צדיק זה ראשו, וזו אומרת: עלי יניח צדיק זה ראשו—נבלעו כלן באחת. והנה שנאמר: ויקח את האבן אשר שם מראשותיו².

והנה... והנה מלאכי אלהים עולים ויורדים³—הראה הקב"ה ליעקב שדי ארבע מלכות עולים ויורדים...

והנה ה' נצב עליו⁴—אמר ר' שמעון ברלוקיש: אלמלא מקרא כתוב אי אפשר לאמר: כאדם שמניף במניפה על בנו.

אמר ר' אבהו: משל לבן-מלכים שהיה יסן בעריקה, והיו זבובים שוכנים עליו. וכיון שכאה מינקתו שחה עליו—וברחו. כך מתחלה, והנה מלאכי אלהים עולים ויורדים מי"ג, כיון שנתנלה עליו הקב"ה—ברחו מעליו. (בר' פ' ס"ה, ס"ט; ואלק צ"א).

והארץ אשר אתה שוכב עליה לך אתננה ולורעך⁵—ימר ר' יצחק: מלמד שקפלה הקב"ה לארץ-ישראל והניחה תחת יעקב אבינו, לומר, שתהא טחה לקבש לבניה. בשם בר קפרא אמרו: קפלה פפנקם ותנה תחת ראשו, כאדם שאומר: מחתת ראשך שלך הוא. (הילין ציא; בר' פ' ס"ט).

ועיני לצה רכות⁶—רב אמר: רכות ממש, ולא ננאי הוא לה אלא שבת היא לה, שהיתה שומעת על פרשת דרכים בני אדם שהיו אומרים: שני בנים יש לה לרבקה, שתי בנות יש לו ללבן—גדולה לגדול וקמנה לקטן. והיתה יושבת על פרשה דרכים ושואלת: גדול מה מעשיו?—איש רע הוא, מלפנים בריות. קמן מה מעשיו?—איש תם יושב אהלים⁷. היתה בוכה עד שנשרו ריסי עיניה. (ב"ב קכ"ג).

IX. יעקב והמלאכים.

מקרא שם המקום הוא מהנים¹—מהו מהנים? שתי מחנות; שבשעה שהלך יעקב לארם-נדרים היו מלאכי ארץ-ישראל משמרים אותו ומלכים אותו. כיון שדעו למה לארץ נסתלקו, וירדו אחרים ונתללו לו. כיון שחזר מן לבן היו אותם המלאכים שנשכחו לו מלנים אותו עד ארץ-ישראל. כשהרנישו מלאכי ארץ-ישראל שיעקב בא—יצאו לקראתו להתלוות לו, שנאמר: ויפגעו בו מלאכי אלהים². התחילו שתי מחנות עופרין אצל יעקב—ומהן שלח בשליחותו.

¹ נהאשית כית, יא. ² שס שס, יח. ³ שס שס, עז. ⁴ שס שס, יג. ⁵ שס כים, ת. ⁶ שס כים, ת. ⁷ שס לינ, נ. ⁸ שס שס, ב.

מרוב—צינוד, סחיצה מכאן ומכאן. ארבע מלכות—בבל, מדי, יון ואדום. אי אפשר לאמר—ספני הכבוד. מניפה—עשויה כעין כנף ומשיבין בה רוח על המים להצטנן. עריסה—ערש של תינוק. מא—קפלה—קפלה, כרבה. פנקם—לוח, ספר לרשימות והשבועות (כב) ננאי—חסרון, מום, הולול. פרשת דרכים—מקום שהדוכים מתפרדות. מלפנים—גזול והוסס. ריסי—עפעפי.

ימי לך כל המהנה הזה אשר פקדתי¹ — כל אותו הלילה נעשו מלאכי-השרת כחות-קצות ותבורות-תבורות והיו פונעים בהילותיו של עשו, ואומרים להם: משל מי אתם? והם אומרים: משל עשו. והם אומרים: "הבו, הבו!" — "משל בנו של יצחק" — והם אומרים: "הבו, הבו!" כיון שהיו אומרים: "משל אחיו של יעקב אנו" — אמרו: "הניחו להם, משלנו הם". כבקר אמר לו עשו: "מי לך כל המהנה הזה אשר פקדתי". (בר' פ' ע"ח; תנח"י).

מז יעקב איש צמח² — יש אומרים: מיכאל היה. אמר לו מיכאל: ומה אני, שאני אחד מן השרים הראשונים, כך עשית לי — ואתה מתנרא מעשו? אמר ר' טרפון: לא היתה לו רשות למיכאל לזוז ממקומו עד שנתן לו יעקב רשות, שנאמר: "שלחני כי עלה הטהר".³ א"ל: וכי נגב או קוביוסטוס אתה, שאתה מתנרא מן הטהר? באו כחות-קצות של מלאכי-השרת ואמרו לו: מיכאל, עלה, עת הזמיר הניע⁴: לומר, אם אין אתה פותח בשיר נמצא השיר בטל. התחיל מתחנן ליעקב, א"ל: בבקשה ממך, שלח אותי, שלא ישרפוני מלאכי-השרת שבְעַרְבוֹת בשביל עבוב השיר. א"ל: לא אשלחך כי אם ברכתני.⁵ — א"ל: וכי איזה מהם הביב, העִקֵּשׁ או הבן? אני השמש ואתה הבן, ואתה צריך לברכתני? א"ל: אף-על-פי-כן. מיד א"ל: "לא יעקב יאמר עוד שמך כי אם ישראל".⁶ א"ל: אשריך, יליד אשה, שנכנסת בפלטין של מעלה ונצלת.

בשעה שהיו יעקב ומיכאל מתאבקים, רָצָה כח של מיכאל לִפְקֹנוּ; אלא שנגלה עליהם הקדוש-בְּרוּךְ-הוּא, וכיון שראה מיכאל את הקביה — תִּשֵּׁשׁ כחו, שנאמר: "וירא כי לא יכול לו וינע בכף ירכו".⁷ א"ל הקביה למיכאל: יפה עשית שעשית כהן שלי בעל-מום? א"ל: רבונות-של-עולם, והלא אני כהנד? אמר לו: אתה כהני ברקיע והוא כהני בארץ. מיד קרא מיכאל לרפאל, אמר לו: חברי, בבקשה ממך, עמוד עמי בצרה. שאתה מְמַנֶּה על הרפואות — ירד ורְפָאוּ. (מד' אבכיו).

X. יעקב ועשו.

מח כשהיו יעקב ועשו במעי אמם אמר יעקב לעשו: עשו אחי, שני בניו אנחנו לאבינו, ושני עולמות יש לפנינו: העולם-הזה והעולם-הבא. העוהזו יש בו אכילה ושתייה ומִשְׂאֵי ומִתָּן אבל העוהיב אינו כן. רצונך, טול אתה העוהזו ואני אטול העוהיב. ראותה שעד נשל עשו בחלקו העוהזו ויעקב נשל בחלקו העוהיב.

וכשבא יעקב מבית לבן וראה עשו שיס ליעקב נשים ובנים ועבדים ושפחות ובהמות וכסף וזהב — מיד אמר לו: יעקב אחי, לא כך אמרת לי, שתטול אתה העוהיב

¹ ג'חש'פ ל'ינ, ה. ² טס ל'ינ, כה. ³ טס טס, כז. ⁴ שיר השירים כ', יב. ⁵ בראשית ל"ב, כח. ⁶ טס טס, כז.

מד) לזוז — למוש. קוביוסטוס — משחק בקוביא שדרכו להיות ער בלילה. שבְעַרְבוֹת — שבשמים; אחר משמעת הרקיעים, ששם נתונים המלאכים. עובב — אחרו. לפקנו — להעמידו בסכנה. תשש — רפה, נחלש. ממונה — מופקד.

אם אטול העוה'ז - ומנין לך כל העוה'ז: נשים ובנים יממון ועבדים ושפחות? למה אדע משחמש ונהנה מן הרברים שבעוה'ז כמותי? א"ל יעקב לעשו: זה מעט הרכוש. שנחן לי הקרוש-כרוך הוא להשחמש בו לפי הצרך שלי בעוה'ז. באותה שעה האמיד עשו בדעתו ואמר: ומה העוה'ז שאין ליעקב חלק בו. כך נתן לי הקב"ה: העוה'ב שהוא חלקי - על אחת כמה וכמה. (תדב"א זוטא).

XI. מִיתַת רִבְקָה וְקִבּוּרַת רַחֵל.

ט

כשמתה רבקה אמרו: מי יצא לפני מטתה? אברתם מת, יצהק וישב בכית ועיניו בראת, ויעקב הלך לפדן-אדם. יצא עשו הרשע לפני-אמרו: ארורות הרים שמיניקות בזמן זה. מה עשו? הוציאו מטתה בלילה. לפיכך לא פָּרַסם הכתוב את מיתתה. (תנח')

וַתָּקֶט רַחֵל וַתִּקְבֹּר בְּדֶרֶךְ אֶפְרָתָה¹ - מה ראה אבינו יעקב לקבור את רחל בדרך אפרת? אלא צפה יעקב אבינו שהגליות עתידין לעבור שם, לפיכך קָבְרָה שם, כדי שתרא מבקשת עליהם רחמים. וזה שנאמר: "קול ברמה נשמע נהי כבי תמרורים רחל מככה על בניה"². (שם).

XII. בֵּית יַעֲקֹב וּבֵית עֵשָׂו.

טז

וַיָּשֶׁב יַעֲקֹב³ - מה כתוב למעלה מן הענין - ואלה המלכים אשר מלכו בארץ אדום... ואלה שמות אלופי עשר⁴... אמר ר' חנינא: משל לאהר שהיה מהלך בדרך וראה כת של כלבים, ונתקרא מדב, וישב לו ביניהם. כך כיון שראה אבינו יעקב עשו ואלופיו נחרא מדם וישב ביניהם.

אמר ר' לוי: מָשַׁל לַנֶּפֶח שהיה פתחו פתוח מרשות-הרבים ופָּתַח בְּנו זְהָבִי פתוח בנח, וראה הבילות חבילות של קוצים נכנסות למדינה. אמר: אָנָּה יִכְנָסוּ כָל הַחֲבִילוֹת דַּלְלוּ? והיה שם פָּקַח אחר, אמר לו: מאלו אתה מתירא? נָץ אחר יוצא מִשְׁלֶךְ ונץ אחר יוצא משל בנך ואתם שורפים אותם כלם. וזה שנאמר: והיו בית יעקב אש ובית יוסף לזהב ובית עשו לקש ונזי"⁵. (ביד פ' פיר).

¹ כַּיְסוּיָהוּ כִּיָּהּ יַעֲ, ² יִרְמִיָּהוּ לִיָּהּ יִרְ, ³ בְּרַחֲטִיבִים כִּיָּהּ, ⁴ טַס לִיָּהּ לֵא, ⁵ עֲבוּדִים טַס יַעֲ

XIII. יוסף במצרים.

יְיוֹסֵף הַיְהוּדִי מִצְרַיִם¹ — אל תקרי. הַיְהוּדִי, אלא הַיְהוּדִי את אביו והשכנים למצרים. אמר ר' תנחומא: למה הדבר דומה? — לפרה שמבקשין לתן עול בצוארה והיא מונעת צוארה מן העול. מה עשו? נטלו את בנה מאחריה ומשכו אותו למקום שמבקשין בו לחרוש, והיה הענל נועה. שמעה הפרה בנה נועה והיתה מהלכת בַּעַל-בְּרָחָה בשביל בנה. כך הקדוש-ברוך-הוא היה מבקש לַקַּנָּם נַרְת מִיַּדֵּע תַרְע² וְהַבִּיא עֲלֵיָהּ לְכָל אֱלֹהֵי הַדְּבָרִים וַיְרִדוּ לְמִצְרַיִם וַיִּפְרְעוּ אֶת הַשָּׂמַר. (תנח').

וְכָל אֲשֶׁר הוּא עוֹשֶׂה ה' מִצְלִיִּים בְּיָדוֹ³ — היה מוזג לרבו יין קונדיטון והוא אומר לו: מה מונגת לי? הוא אומר: קונדיטון. אומר לו: פְּסִינְתוֹן אני רוצה — והיה פְּסִינְתוֹן; אומר לו: יין מבושל אני רוצה — והיה מבושל. וכן על המים, וכן על כל דבר דבר, שנאמר: וְכָל אֲשֶׁר הוּא עוֹשֶׂה ה' מִצְלִיִּים בְּיָדוֹ. כיון שראה רבו בן, מסר לו כל הַמִּצְטַחֲזוֹת ולא היה יודע אחריו כלום, שכן אומר: הֵן אֲדוּנִי לֹא יָדַע אֲתִי מִה בְּבֵית⁴. כיון שראה יוסף את עצמו בכך, התחיל אוכל ושותה, מְסַלְסֵל בְּטַעְמוֹ וְאוֹמֵר: בְּרוּךְ הַמָּקוֹם שֶׁהִשְׁכִּיחַנִי בֵּית אָבִי. אמר לו הקדוש-ברוך-הוא: אֲבִיךָ מֵתָאבֵל עֲלֶיךָ בִּשְׂקָ וְאִפְרָ וְאֵתָה אוֹכֵל וְשׁוֹתֵה וּמְסַלְסֵל בְּשַׁעֲרֶךָ — אֲשָׁלִים, חֵיךְ שֶׁאִנִּי מְנַרְה כֶּךָ אֶת הַדּוֹב. מִיָּד וְתִשָּׂא אֶת אֲדוּנִי אֶת עֵינַי אֶל יוֹסֵף⁵. משל למה הדבר דומה, לנבור שהיה עומד בשוק, היה ממשמש בעיניו, מתקן בשעריו ומתלה בעקבו, אמר: לי נאה, לי יאה, נבור נאה אני. אמר לו: אם אתה נבור, אם אתה נאה — הרי דוב לפניך, עמוד קפחהו. (תנח'; ב"ר פ' פ"ו).

יוסף בן שבע עשרה שנה והיה עומד בכל קמו, והיתה אֲדוּנְתוֹ אֶת פוֹסִיפֵר בְּשִׁנְלָתוֹ בכל יום ויום בדברים. והיתה מחלפת שלש חליפות בנדים בכל יום ויום: כלים שלבשה בשהרית לא לבשה אותם בחציהיוֹם, ובחציהיוֹם לא לבשה ביך-הערבים. קָלִי כֶּךָ לְמָה? שִׁתָּן עֵינָיו בַּה. פעם אחת נתקבצו המצריות לראות יפיו של יוסף. מה עשתה אשת פוסיפר? נטלה אתרונים ונתנה לכל אחת ואחת, ונתנה סכין לכל אחת ואחת וקראה ליוסף והעמידהו לפניו. כיון שהיו מסתכלות ביופיו של יוסף היו חותכות את ידיהן. אמרה להן: ומה אֶתָן בְּשַׁעֲרֵי אֶתָת כֶּךָ, — אני, שבכל שעה רואה אותי. על אחת פמה וכמה. ובכל יום ויום היתה משפלהו בדברים, — והוא עמד ביצרו. (תנח').

XIV. יוסף לפני פרעה.

וַיֵּאָרָא פַּרְעֹה אֹתוֹ לְפַרְעֹה⁶ — פותרין דיו אותו, אלא שלא היה קולם נכנס באוזניו: שבע פרות הטובות — שבע בנות אתה מוליד, שבע פרות הרעות — שבע בנות אתה¹ בראשים ליע, א. שש ע"ה, יב. שש ליע ג. שש טס, ט. שש טס, ז. שש ט"ה, ט.

בט) בעל כרחו — באונס, שלא ברצונה. והביא עליה — סבב סבה גרם. ופרעו — וישלטו: שטר — כתב תעודה על החוב. (ג) מוזג — מִיִּפְרָ. יין קונדיטון — יין הִיקָה. פְּסִינְתוֹן — יין תרין, שנותנים בו לענה לחריפות. (ג) משדלתו — ספתה אותו. חֲחֻכּוֹת — מנתות. מקפות. מסלסל — טיפה ועושה תלתלים. אשלים — כסלן וכפונק. ומתלה בעקבו — תלה ויוסף את עקבו דרך גאות והתחרות. קפחהו — נצההו, הרגהו.

קוֹבֵר; וכן אמרו: "שבע שבלים הטובות" — שבע מלכיות אתה מִכְפֵּשׁ, שבע שבלים הרעות" — שבע אַפְרָכִיזוֹת מורדות כך. וכל כך למה? כרי שיבוא יוסף באחרונה ויסול גדולה. אמר הקדוש־ברוך־הוא: אם יבא יוסף תדולה ויפתור את החלום אין זה שִׁסְתָּה, יכולים החרטומים שיאמרו לו לפרעה: אָלוּ שאלת אותנו כבר פתרנו אותו לך; אלא תִּמְחָץ להם עד שנתניעו והוציאו את רוחו — ואחר כך בא יוסף והחזירה. (כ"ד פ' פ"ט).

אמר ר' חייא בר אבא אמר ר' יוחנן: בשעה שאמר פרעה ליוסף: "ובלעדיך לא ידים איש את ידו ואת רגלו"¹, אמרו לו אַצְמַנְיָנוּ: עבד שלקח רבו בעשרים כסף — המשיליהו עלינו? אמר להם: נְנוּנֵי־מלכות אני רואה בו. אמרו לו: אם כן יהא יודע בשבעים לשון. אמר להם: למחר אבדקנו. כלילה בא נבריא וקָמַד את יוסף שבעים לשון. בכקר, כל לשון שהיה פרעה מדבר עמו השיב לו. לסוף התחיל יוסף מִסְתָּה בלשון־הקדש. לא ידע פרעה מה הוא סת. אמר לו פרעה: למדני לשון זו. למדו ולא קָמַד. אמר לו פרעה: הִשְׁבַּע לי שלא תגלה לאיש. נשבע לו. וכשאמר יוסף לפרעה: "אבי השביעני לאמר ונו"² — אמר לו פרעה: לך ושאל על שבועתך. אמר לו יוסף: אם כן אשאל גם על אותה שבועה שנשבעתי לך; ועל כרתו אמר פרעה ליוסף: מעלה וקבר את אביך כאשר השביעך.³ (שם; סוטה ל"ו).

XV. אָחֵי יוֹסֵף בְּמִצְרַיִם.

וַיֹּאמֶר יַעֲקֹב לְבָנָיו לְמָה תִּתְרָאוּ?⁴ — אמר יעקב לבניו: אתם נבורים, אתם נאים. אל תִּתְנַסּוּ בשער אחד, ואל תעמדו במקום אחד, שלא תשלוט בכם עין־פרעה. (תנ"ח).

וַיִּנְדְּדוּ אָחֵי יוֹסֵף⁵ — היה ראוי למקרא לומר "וירדו בני יעקב, מהו אחי יוסף?" אלא בתחלה לא נהגו בו אָחוּה ומברווז ולבסוף נתחרטו והיו אומרים בכל יום: אימתי נרד למצרים ונחזור את אחינו לאביו. וכשאמר להם אביהם לירד למצרים נתנו כלב דעה אחת להחזירו.

אמר ר' יהודה בר סימון: אף יוסף יודע היה שאחיו יורדים למצרים לשבר אוכל. מה עשה? הושיב שומרים על כל הפתחים ואמר להם: ראו כל מי שיִקְנֶם לשבר אוכל — כתבו שמו ושם אביו, ולערב הביאו לי פְּתִיקָם. עשו כך. כיון שבאו בני יעקב כל אחד ואחד נכנס בשער שלו וכתבו את שמותם ושם אביהם. לערב הביאו פתקים לפני יוסף, זה קורא "ראובן בן יעקב" זה קורא "שמעון בן יעקב", וכן כל אחד ואחד. מיד אמר להם יוסף: הִתְמּוּ כל האוצרות ופתחו אוצר אחד. ונתן שמותם לממונה על האוצר, אמר לו: ראה, כשיבואו בני אדם הללו ליקח אוכל תפוס אותם וְשַׁנְרָם לפני. עברו שלשה ימים ולא באו, ושנר לבקשם בשוק. הלכו ומצאו אותם כשהם מחזירים כתיב השוק, יוצאים משוק זה לשוק זה, מִקְבּוּי זה למבד זה, מיד תפשו אותם והביאום לפני יוסף.

¹ נראה שיש טעות, מה ² טא, כ"ה, ה' טט טט, ו' טט טט, ט' טט טט, ג

ג) אֶפְרָכִיזוֹת—סדינות. ג) אַצְמַנְיָנוּ—קיסמיו, הרואים כנוכבים. ננוני מלכות—סמני ונוני מלכות. ושאל על שבועתך — שיתירוה לך. (ה) פתקיכם — כתבי רשימות שלכם. ושנרם — שלחם. מחזרים — סוככים.

וַיִּזְכְּרוּ וַיִּתְּנָבְרוּ אֲלֵיהֶם¹ — נעשה להם כנכרי. נטל הנביע והקיש בו, אמר להם: אני רואה בנביע שלי, מרגלים אתם. אמרו לו: כִּנְיִים אנחנו². אמר להם: ואם כִּנְיִים אתם, למה לא נכנסתם כלכם בפתח אחד? אמרו לו: כך צונו אָבִא: «אל תכנסו בשער אחד. אמר להם: בשוק מה טיבכם? לא הייתם מתיראים מן העין? אמרו לו: אבדה אבדה לנו והיינו מבקשים אותה שם. אמר להם: איזו אבדה? אני רואה בנביע, ששנים מכם החריבו כָּרֶךְ גדול של שבם. אמרו לו: ומי הם? הקיש בנביע, אמר להם: שמעון ולוי שמשם. מיד נודעו ואמרו לו: שנים עשר עבדיך אחים אנחנו³. אמר להם: והיכן השנים? אמרו לו: הקטן את אבינו היום והאחד אינו⁴. אמר להם: את אחיכם הקטן תביאו אלי ויאמנו דבריכם⁵; לקח את שמעון ואסר אותו לעיניהם ואמר להם: זה יהא חבוש עד שתביאו את אחיכם. ולמה אסר את שמעון? מפני שהוא קָפְפוֹ לְבוֹד וְעוֹד, פָּרַשׁ אותו מלוי, שלא ישלו עליו עצה. אמר שמעון לאחיו: כך עשיתם ליוסף, כך אתם מבקשים לעשות לי? אמרו לו: ומה נעשה? ימותו אנשי ביתנו ברעב? אמר להם: עשו מה שתרצו, עכשו אראה מי יכניסני לבית־האסורים? באותה שעה שלח יוסף אצל פרעה ואמר לו: שלח לי שבעים גבורים מאצלך, שמצאתי לסטים ואני מבקש ליהן עליהם כְּבָלִים. שלח לו, והיו מסתכלים אחי יוסף מה הוא מבקש לעשות. אמר יוסף לאותם גבורים: הכניסו את זה לבית־האסורים ותנו כבלים בגוליו. כיון שקרבו אצלו צָוָה עליהם שמעון. כיון ששמעו קולו: נפלו על פניהם ונשתברו שניהם. והיה מנשה בן יוסף יושב לפני אביו. אמר לו יוסף: קים אתה. מִיָּד קם מנשה והכה את שמעון מכה אמת והכניסו לבית־האסורים ונתן עליו כבלים. אמר שמעון לאחיו: אתם אומרים מכה של מצרים היא, זו אינה אלא של בית אָבִא. כיון שראו אחי יוסף כך נפלה אימה עליהם והלכו אצל אביהם.

כשבאו אצל אביהם וספרו לו את כל המאורע, אמר להם אביהם: היכן שמעון? אמרו לו: אותו האיש אדוני הארץ קָפְפוֹ בשביל שנביא אחינו הקטן. אמר להם: «אותי שכלתם, יוסף אינו ושמעון אינו וגי⁶».

וַיֹּאמֶר רַאוּבֵן אֶל אָבִיו לֵאמֹר: אֶת שְׁנֵי בְנֵי תַמָּר וְגִי⁷ — אמר לו: בכור שוטה: וכי בניך אינם בני? אמר להם יהודה: הגיהו לו לוקח עד שתכלה הפת. וַיְהִי כַּאֲשֶׁר פָּלוּ לְאֵכִילֵי⁸ — אמר לו יהודה: אָבִא! אם ילך בנימין עמנו סָפֵק מִתְּפֶסֶס סָפֵק אינו נתפס, ואם אינו הולך עמנו כלנו מתים — מוטב שתניח את הספק ותתפס את הַדָּאִי. אמר: מי עָרַב בו? אמר לו: «אנכי אעֲרַבְנֹו⁹». מִיָּד בָּרַכְם יַעֲקֹב וְשָׁלְחוֹ עִבְרָם. (ב"ר פ' צ"א; תנח"י).

וַיֹּאֵל שְׂרָי יִתֵּן לָכֶם רְחֻמִּים¹⁰ — מה ראה יעקב לברכם ב"אל שרֵי? ללמדך שהרבה יסורים באו עליו: עד שהוא במעי אמי עָשׂוּ מְדִיב עִמּוֹ; ברח מפני עִשׂוֹ ללֶבֶן — וְהָיָה שֵׁם עֲשָׂרִים שָׁנָה בצרות רבות; לאחר שיצא משם — דָּרַךְ לִבָּן אַחֲרָיו לְהִרְנוּ; נמלג

¹ כולשמי ח"ג, ז, *שס סס, יא, *שס סס, יג, *שס סס, כ, *שס סס, נג, *שס סס, נד.
² שס ח"ג, כ, *שס סס ט, *שס סס יג.

והקיש — דפך מה טיבכם — כלו, לאיזה צורך באתם לשם? חבוש — אסור. דחפו לְבוֹד — את יוסף לפני מכירתו. פָּרַשׁ — הבדיל. המאורע — המקרה המעשה. סָפֵק — דבר שאינו בחרו, שמו וְדָאִי — דבר כוזב, כרי.

ממנו — בא עשו ובקש להרנו והפסיד עליו כל אותו דורון. יצא מעשו — באה עליו צרת דינה. יצא מצרת דינה — באה עליו צרת רחל. ואחר כל הצרות הללו בקש לנחן קמקא — באה עליו צרת יוסף, צרת שמעון וצרת בנימין. לפיכך היה מחפלה באל ש ד"י: מי שאמר לעולמו ד"י — יאמר ליסורי ד"י.

הביאו את בנימין והעמידוהו לפני יוסף. וישא עיניו וירא את בנימין אחיו בן אמו¹ — שמח בו, שראה בו רמות דיוקנה של אמו. אמר להם יוסף: "הוה אחיכם הקטן אשר אמרתם אלי מ¹. אמרו לו: הן, באותה שעה זמנן לסעודה. היה מבקש להקב לבנימין אצלו ולא היה יודע כיצד לעשות. נטל אח הנביע והיה עושה עצמו כמערים ומניש ופריח הנביע ואמר: יהודה שהוא מלך ישב בראש; ראובן שהוא בכור ישב שני לו, וכן כולם. נשקיר בנימין, אמר: אני אין לי אם ובנימין אין לו אם, כשילדתו אמו מתה, אני היה לי אח ופרש ממני ואף הוא היה לו אח ופרש ממנו, בשביל זה יבוא ויתן ראשו אצל ראשי. והו שנאמר: וישבו לפניו הבכור כבכורתו והצעיר כצעירתו².

וישא משאיתו³ — הביא מנות בסעודה, נתן לכל אחד ואחד מהם מנה שלו. נתן לבנימין מנה שלו. נטל יוסף מנה שלו ונתנה לבנימין; נטלה אסנת מנה שלה ונתנה לבנימין; נטלו אפרים ומנשה מנות שלהם ונתנו לבנימין. נמצאו ביד בנימין חמש מנות, לכך נאמר: ותרב משאת בנימין ממשאית כלם חמש ידות⁴. (ביד פ' צ"ב; תנח).

ויקרא הקיץ באמתחת בנימין⁴ — היו אחיו עומדים וקבטים לבנימין על כתפיו ואומרים לו: "ננב מנה של ננבת ופישתנו; בן אמך אתה, כך קישה אמך את אבינו". ובשביל איתן המכות שהכורו בכתפיו וכה שתשרה שכניה בין כתפיו, שנאמר: ובין כתפיו שכי⁵. (תנח).

XVI. יוסף מתודע אל אחיו.

וישאליו והודיע⁶ — אמר רב שמואל בן נחמן: בשעה שהיו יהודה ויוסף מתנבחים זה עם זה, אמרו מלאכיה שרת זה לזה: בואו, נרד למטה ונראה שור וארד מתנבחים זה עם זה. בנוהג שבעולם, שור מתירא מפני ארי, ועכשו שור וארי מתנבחים ועומדים.

אמר ר' יוחנן: בשעה שתפס יוסף את בנימין ואמר: הריש אשר נמצא הגבית בידו יהיה לי עבד⁷ — מיד כעם יהודה ושאנ בקול נרול והלך קולו ארבע מאות פרסה, עד ששמע חושים בן דן וקפץ מארץ כנען ובא אצל יהודה ושאונו שניהם. ובקשה ארץ מצרים להפך.

¹ נחשאים ומנו, כט. ² טט טט, ננ. ³ טט טט, לה. ⁴ טט, מיה, צ. ⁵ דברים ל"ג, י. ⁶ נחשאים ומי, יח. ⁷ טט מיה, יז.

זהפסיד — אבד לו. דורון — המתנה, שנתן לעשו. קמקא — קצת. דיוקנה — צורתה, פניה. וכתבמים — ומכנים. ננבת — רחל שננכה את התרפים. נתן שור וארי — יוסף ששל ל"שור" (בכור שור) ויהודה ל"ארי" (גור אריה יהודה). פרסה — מרת הרכבים, ארבע מיל.

אף יהוה כיון שראו יהודה שכנס - נתמלאו אף הם חמה ובעטו בארץ ועשו
זוה תלמים תלמים.

כיון שראה יוסף קמניו של יהודה שהוא כועס - מיד נידעו, אמר: אוי לי,
ימא יהנני. ומה הם סמנים של יהודה? עיני של ימין וזולת דם. ויש אומרים: המשה
לבושים היה לבוש, ונימא אהת היתה לו בלבי, וכיון שהיה כועס היתה קורעת כלם
יוצאת.

מה עשה יוסף באותה שעה? אותו עמוד של אבן שהיה יושב עליו, בעט בו ועשרו
ול של צרורות. המה יהודה ואמר: אף זה כמותני! מיד אהו יהודה ההרב ובקש לשלפה
מתערה ואינה נשלפת. אמר יהודה: וְדַאי יִרְאִי-יְרֵאִימִים הוּא זֶה.

אדני שאל את עבדיו¹ - אמר לו יהודה ליוסף: מִתְּהִלָּה בעלילה באת עלינו.
מכמה מדינות ירדו למצרים לשבור אוכל ולא שאלת אחד מהם; שמא בתך באנו לִשְׂאֵל
או אחותנו אתה סבור לִשְׂאֵל; אף על פי כן לא כסינו ממך דבר. איל יוסף: יהודה! למה
אתה דִּבְרָן מכל אחיך, ואני רואה נביעי, שיש באחיך גדולים ממך? איל: בשביל שערבהי
אתנו. איל: מפני מה לא ערבת את אחיך כשמכרתם אותו לישמעלים בעשרים כסף
וצערת את אביך הוקן ואמרת לו: מִטְּרַף טְרַף יוֹסֵף² - והיא לא חטא לך; אבל זה שהמא
ונגב הנביע - אמור לאביך: הלך החבל אחר הדלי... כיון ששמע יהודה כך צעק ובכה
בקול גדול, אמר: כִּי אֵיךְ אֶעֱלֶה אֶל אָבִי וְהַנְּעָר אֵינִי אִתּוֹ?³

איל יוסף: בא וְנִתְנַפֵּחַ שנינו, אמור דבריד ופדור דינה. מיד אמר יהודה לנפתלי:
לך וראה כמה שְׂקִים יש במצרים, קפץ וחזר ואמר לו: שנים עשר. אמר יהודה לאחיו:
אני אתריב מהם שלשה וטלו כל אחד-אחד ולא נשאיר בהם איש. אמרו לו אחיו: יהודה,
מצרים אינה כשכנס, אם אתה מחריב מצרים תחריב את העולם כלו. באותה שעה -
ולא יכול יוסף להתאפק...⁴

בִּיָּקְרָא הַצִּיָּאן כָּל אִישׁ מִמֶּלְיוֹ⁴ - לסכנה גדולה ירד יוסף: שאלו הרגוהו אהיו
אין בריה בעולם מִקְרָת. אלא אמר יוסף: מוטב שֶׁאֶקְרָא ולא אֶבְיֵשׂ את אחי בפני המצרים.
כיון שיצאו המצרים חזר יהודה ואמר ליוסף: אתה נשבעת בהיו פדעה הרשע ואני נשבע
בהיו אבי הצדיק, אם אני מוציא חרבי מִקְרָתִיקָה אמלא כל מצרים הרונים. אמר לו יוסף:
אם תוציא הרב מנרתיקה אני כורקה על צוארך. איל יהודה: אם אפתח את פי אבליע
אותך. איל יוסף: אם תפתח פיך אני סותמו באבן. אמר יהודה ליוסף: מה נאמר לַעֲבָא?
איל: כבר אמרתי לך; אמור לו: הלך החבל אחר הדלי. איל יהודה: דין שקר אתה
דן אותנו. איל יוסף: שקר לשקרנים - אין לך דין שקר כמכירת אחיכם. איל יהודה:
אש של שבם דולקת בלבי. איל יוסף: אני אֶכְבְּדָה.

באותה שעה עלתה חמתו של יהודה, והיה מכנים עֲשָׂשִׁיזוֹת של ברזל לתוך פיו
ומוציאן אֶבְקָה. אמר יהודה: עכשו אני אצא וְאֶצְבֵּעַ כל שְׂקִים שבמצרים בהם. איל יוסף:
צַבְעִים הֵייתָ מִימִיכָם, שֶׁצַּבְעָתָם כִּתְּנָת אַחִיכֶם בְּדָם וְאַמְרָתָם לְאַבִּיכֶם. מִטְּרַף טְרַף².

¹ בראשית ה' יט. ² שם ל'ג. ³ שם ה'ה. ⁴ שם ה'ה. ה.

זולת - נוספת, עולה. נימא - שעה. הלך החבל אחר הדלי - בניסון אחיו הגדול
יוסף. מנרתיקה - פתעת, כרבת - עיכפת, צונפה, של שכס - שחרכה על ידו בני
יעקב. עישיות - תיבות גדולות. צבעים - צובעים.

יוסף מתודע אל אחיו. מיתתו וקבורתו של יעקב.

וכיון שראה יוסף שהסכימה דעתם להחריב את מצרים, אמר יוסף בלבו: מיטב שאתודע להם ואל יחריבו את מצרים. אמר להם יוסף: לא כך אמרתם, שאחיו של זה נת? אני קניתי, ויבא אקראנו ויבא אצלכם. התחיל קורא: יוסף בן יעקב, בוא אצלי: יוסף בן יעקב, בא אצלי וכבר עם אחיך שמקרויך... והיו נושאים עיניהם לארבע פנות הבית. אמר להם יוסף: למה אתם מסתכלים לכאן ולכאן? אני יוסף אחיכם. מיד פרחו נשמתם ולא יכלו לענות אותו. עשה הקרוש־ברוך־הוא להם נס וחזרה נשמתם. אמר להם יוסף: יהנה עיניכם רואות ועיני אחי בנימין כי פי המדבר אליכם¹ — בלשונו־הקודש אני מדבר. ולא היו מאמינים לו. וכל כך למה? מפני שיצא מאצלם בלא חֲתִימַת־זָקֵן, ועכשו היה עומד כנגדם בחתימת־זָקֵן.

כיון שהכירוהו בקשו להרגו, ירד מלאך ופורם בארבע פנות הבית. באותה שעה צוץ יהודה בקול גדול ונפלו כל חומות שבמצרים, והפילו כל החיות, ונפל יוסף מכסאו, וירד פרעה מכסאו, וכל הנכורים שהיו עומדים לפני יוסף נהפכו פניהם לאחוריהם ונפלו שניהם. כיון שראה יוסף שהיתה להם בושה גדולה, אמר להם: נשו טא אלי² — וינשו. וכל אחד ואחד היה מנשקו ובוכה עליו. (תנח'').

XVII. מיתתו וקבורתו של יעקב.

וַיִּקְרָא יַעֲקֹב אֶל בְּנָיו וַיֹּאמֶר הֲאִסְפוּ וְאִנְיָדָה לָכֶם³ — בקש יעקב לגלות לבניו קץ הַיָּמִים ונסתלקה ממנו שכיתה. אמר: שמא, חסיושלום, יש בממתי פסול, כאברדם שיצא ממנו ישמעאל ואָבִי יצחק שיצא ממנו עשו. אמרו לו בניו: שמע ישראל, ה' אלהינו ה' אחד⁴ — אמרו: כשם שאין בלבך אלא אחד כך אין בלבנו אלא אחד. באותה שעה פתח יעקב אבינו ואמר: ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד. אמר ר' שמואל: הוא הוא שישיראל משכימים ומעריבים בכל יום ואומרים: שמע ישראל אבינו במערת המכפלה! אותו דבר שצויתנו — עֲרִין הוא נהג בנו: ה' אלהינו ה' אחד וי' (פסח' ניו; ביר פ' צ"ח).

וַיָּבֹאוּ עַד גֵּרֶן הָאֲטָד⁵ — וכי גרן יש לו לאטד? אמר ר' אבהו: מלמד שהקיפיה כתרם לארנו של יעקב כגורן זה שמקיפין לו אטד, שבאו בני עשו ובני ישמעאל ובני קטורה; וְכָלֶם לַמְּלַחְמָה באו — כיון שראו כתרו של יוסף שתלוי בארנו של יעקב, נטלו קלם כתריהם ותלואם בארנו של יעקב. תנא: שלשים וששה כתרם נתלו בארנו של יעקב.

כשהגיעו למערת המכפלה בא עשו ועבד מלקברו. אמר להם: מערה זו מקום לארבעה זוגות יש בה; יעקב קבר את לאה בהלקו, וזה שנשאר שלי הוא. אמרו לו:

¹ בראשית מ"ה, יב. ² שם שם, ד. ³ שם וי"ט, ו. ⁴ דברים ו', ד. ⁵ בראשית מ', י.

התַיִמַת זָקֵן — סימן של זקן, והפילו כל החיות — כל הנשים המעוברות הפילו את ולדותיהן. (ש' בממתי — בורעי פסול — גלו' בופר באלהים. תנא — שגו. אמרו. לארבעה זוגות — שלשה זוגות הראשונים: אדם חמה, אברהם וישרה, יצחק ורבקה, ועוד מקום לזוג אחד.

מכרת חלקך לאבא. אמר להם: אם מכרתי בכורתי—חלק פשוט כלוב מכרתי? אמרו לו: הן. אמר להם: הראוני שמר מכירה. אמרו לו: השמר בארץ מצרים הוא. — ימי ילך להביאו משם? ילך נפתלי, שהוא קל כאילה. היה שם הושים בן רן שאוניו כבודת. אמר להם: מה זה? אמרו לו: זה מעבב עד שיהזור נפתלי ממצרים. אמר להם חושים: ועד שיהזור נפתלי ממצרים — יהא אָבִי אבא מוטל בבזיון? נטל מקל והכה על ראשו של עשו, — נשרו עיניו ונפלו על רגליו של יעקב. פקח יעקב את עיניו ושהק. והו שנאמר: ישמח צדיק כי חזה נקם פעמיו ירחק בדם הרשעי¹. באותה שעה נתקברה נבואתה של רבקה, שנאמר: "למה אשכל גם שניכם יום אחד"². (פוסה י"ג).

כא בשעה שהזרו בני יעקב מקבורת אביהם ראו שהלך יוסף והציץ באותו הבזר שהשליכוהו אחיו בתוכו... כיון שראו כך אמרו: עכשיו שמת אבינו "לזו ישטמנו יוסף"³... והוא לא נתכון אלא לברך על הנם שנעשה לו במקום הזה... (תנח"ך ב"ר פ' ק).

כב מִיָּנִיחָם אוֹתָם נִדְבָר עַל לֶבֶם⁴ — אמר ר' אֶלְעָזָר: מלמד שאמר להם דברים שמתקבלים על הלב; ומה עשרה נרות לא יכלו לכבות נר אחד, הֵיךְ נר אחד יכול לכבות עשרה נרות? (מגילה ס"ז).

¹ יסמלם נים, יא. ² יסמלם כיו, אה. ³ יסמלם כיו, טו. ⁴ יסמלם כיו, טז.

ישראל במצרים וציאת מצרים

I. שיעבוד מצרים.

בַּעֲנָבִים בַּמִּדְבָּר מִצְרָאֵל, כִּבְפֹרֶה בְּתַאֲנָה בְּרֵאשִׁיתָהּ¹ — אָמַר ר' יִצְחָק:
הַתַּאֲנָה הַזֶּה, בְּתַחֲלָה אֲזָרִים אוֹתָהּ אַחַת אַחַת, וְאַחַר כֵּךְ שְׂתִיב, וְאַחַר כֵּךְ שְׁלֹשׁ, שֶׁר
שְׂאֵרִים אוֹתָהּ בְּסֻלִּים וּבְמִנְרָפוֹת; כֵּךְ בְּתַחֲלָה אַחַד הָיָה אֲבָרָהּ וַיִּרֶשׁ אֶת הָאָרֶץ, וְאַחַר כֵּךְ
שְׁנַיִם: אֲבָרָהּ וַיִּצְחָק, וְאַחַר כֵּךְ שְׁלֹשָׁה: אֲבָרָהּ יִצְחָק וַיַּעֲקֵב, וְאַחַר כֵּךְ וּבְנֵי יִשְׂרָאֵל
פָּרוּ וַיִּשְׂרְצוּ וַיִּרְבּוּ וַיַּעֲצְמוּ כַּמָּאד מֵאֲדִי². (ב"ר פ' מ"ז).

וַיִּקְרָם מִלֶּךְ הַדָּשׁ עַל מִצְרַיִם³ — רַב וּשְׂמוּאֵל, אַחַד אָמַר: חֲדָשׁ מִמֶּשׁ, וְאַחַד אָמַר:
שְׁנַתְחַדְשֵׁנוּ נְרוֹתֵינוּ. וְהָיוּ אֲשֶׁר לֹא יָדַע אֶת יוֹסֵף⁴? שֶׁעָשָׂה עֲצָמוֹ כְּאֵלוֹ לֹא יָדַע אֶת יוֹסֵף.
הִבְהִי נִתְהַכְּמָה לוֹ⁵ — ״לְהִי לֹא נֹאמַר אֵלָּא לֹא״. אָמַר ר' חַמָּא בְּרַבִּי חִינְנָא:
בּוֹאוּ וְנִתְחַכְּמוּ לְמוֹשִׁיעֵם שֶׁל יִשְׂרָאֵל. בַּמָּה נְדוּנִים? נְדוּנִים בְּאֵשׁ — נֹאמַר: ״כִּי הִנֵּה ה' בָּאֵשׁ
יָבִיא״⁶, וְנֹאמַר: בְּאֵשׁ ה' יִשְׁפֹּט״⁷; נְדוּנִים בְּחֶרֶב — וּבְחֶרֶב־וּבְאֵשׁ אֶת כָּל בְּשָׂר״⁸. אֵלָּא בּוֹאוּ
וְנִדְוִנוּם בְּמִים, שֶׁכֶּבֶר נִשְׁבַּע הַקְּדוֹשׁ-בְּרוּךְ-הוּא שְׂאִינוּ מִבִּיא מְכוּל לְעוֹלָם, שְׁנֹאמַר: ״כִּי מִי
נָח וְזֹאת לִי, אֲשֶׁר נִשְׁבַּעְתִּי מֵעַבְרַת מִי נָח עוֹד עַל הָאָרֶץ״⁹. וְהֵם אֵינָם יוֹדְעִים. שְׁעַל כָּל
הָעוֹלָם אֵינוּ מִבִּיא, אֲבָל עַל אֹמְתָה אֵתָהּ מִבִּיא; וְעוֹד, הוּא אֵינוּ מִבִּיא אֲבָל הֵם בְּאֵי
וְנוֹפְלִים לְחוּץ הַמַּיִם. וְכֵן הוּא אֹמֵר: וּמִצְרַיִם נָסִים לְקִרְאָתוֹ וַיִּנְעַר ה' אֶת מִצְרַיִם בְּרוּךְ
הֵימ״¹⁰. וְזֶה שֶׁאָמַר ר' אֶלְעָזָר: מָהוּ שְׁנֹאמַר, כִּי כִדְבַר אֲשֶׁר זָדוּ עֲלֵיהֶם¹¹ — בְּקִרְחָה
שִׁבְשָׁלוֹ, בַּה נִתְבַּשְׁלוּ. (סוֹטָה י"א).

וַיִּמְרְרוּ אֶת חַיִּיָּהֶם בְּעַבְדוּת קִשָּׁה... וּבְכָל עַבְדוּת בְּשָׂדֵהוּ¹². מָהוּ, וּבְכָל עַבְדוּת
בְּשָׂדֵהוּ? שֶׁהָיוּ עוֹשִׂין מְלֹאכְתָּהֶם כְּטִיט וּבְלִבְנִים וּבְאֵין לְעַרְב לְבַתְּהֵם לְנוּחַ — כֹּא רַמְבַּם

¹ כֹּשֶׁעַ עֵץ, י. ² שְׂמוֹס אֵל, ז. ³ שֶׁסְּס, ח. ⁴ שֶׁסְּס, י. ⁵ יִשְׁנִיעַ קִיָּה עוֹ. ⁶ שֶׁסְּס, ט. ⁷ שֶׁסְּס, י. ⁸ שֶׁסְּס, י. ⁹ שֶׁסְּס, י. ¹⁰ שֶׁסְּס, י. ¹¹ שֶׁסְּס, י. ¹² שֶׁסְּס, י.

(א) אֲזָרִים — מְלֻקְטִים. בְּמִנְרָפוֹת — הַגְּעִים; כְּלִים שְׂעוּפִים וְשֹׁבְרִים בְּזֵר דְּשִׁימָה
סְמוּרִים לְמִקּוֹם אַחַד. (ב) לְמוֹשִׁיעֵם עַל יִשְׂרָאֵל — לְחִבְיָהּ. בְּקִרְחָה — סִפְרֵי. עַבְשָׁלוֹ —
דְּרֵשׁ, וְדוּי מִלְשׁוֹן נִזְוִי.

ואמר לו: **א** לקמ לי ירק מן הגנה, בקע לי עץ זה מלא לי חבית זו מן הנדה-רבי? ובכל עבודה בשדה.

מהו 'את כל עבודתם... בפרך'?¹ שהיו נותנין עבודת האיש על האשה ועבודת האשה על האיש. אומר לאיש: קום לוש ונאפה; אומר לאשה: מלאי חבית זו, בקעי עץ זה לבי לגנה הביאי ירקות. (תנח"א, ויצא).

ווישמו עליו?² — עליהם לא נאמר אלא 'עליו'. תנא רבי ר' אלעזר בר שמשון י מלמד שהביאו מלבן ותלו לו לפרעה בצוארו, וכל אחד מישראל שאמר להם: אקמניס אני, אמרו לו: כלום אסמניס אתה יותר מפרעה? (סוטה י"א; שמ"ר ס' א').

ונעבדו מצרים את בני ישראל בפרך?³ — ר' אליעזר אומר: בפרך, בשעה שאמר פרעה 'הבה נתחכמה' בקץ את כל ישראל ואמר להם: בבקשה מכס, עשו עמי היום בטובה. נטל פרעה סל ומגרפה, וכל מי שהיה רואה פרעה נוטל סל ומגרפה ועושה בלבנים, היה עושה אף הוא כך. מיד הלכו ישראל ועשו עמו בוריונות כל היום לפי כחם. כיון שהחשיך העמיד עליהם נונשים, אמר להם: השבו את הלבנים, עמדו וקמו אותן, אמר להם: כזה אתם מעמידים לי בכל יום. (סוטה י"א; תנח"א, בהעלתך).

כל הן הילוד תיאודה תשליכה?⁴ — אמר ר' חנן: מה היו בנות ישראל הכשרות והצנועות ועושות? היו נוטלות בניהן ומומנות אותם במחלות, והיו המצרים נוטלים בניהם הקטנים ומכניסים אותם לבתיהם של ישראל ועוקצים אותם והם בוכים, והיה התינוק של ישראל שומע קול חברו שבוכה — ובוכה עמו, והיו המצרים נוטלים אותם ומשליכים אותם ליאור.

באותה שעה אמר הקדוש ברוך הוא למלאכיה השרת: רדו מלפני וראו בני חביבי אברהם יצחק ויעקב, שמשליכין אותם בנדה; וירדו מלפניו כשהיו מבוהלים ועמדו במים עד ארקפותיהם והיו מקבלים בניהם של ישראל ומניחים אותם על גבי הסלעים, והקבית מוציא להם רדים מן הסלעים ומניקם. (שהש"ר ס"ו; תרבי"א).

דרש רב עירא: בשכר נשים צדקניות שבאותו הדור ננאלו ישראל ממצרים: שבשעה שיוצאות לשאב מים מן מין להם הקדוש ברוך הוא דנים קטנים בתוך כריתן ושואבות מחצה מים ומחצה דנים. ובאות ושופתות שתי קדרות, אחת של חמין ואחת של דנים, ומוליכות אצל בעליהן לשדה. ומרחיצות אותם, וסכות אותם, ומאכילות ומשקות אותם... ובאות לבתיהן. וכיון שמינע זמן לרדתן הולכות ויולדות בשדה תחת התפות. שנאמר: תחת התפוח עוררתך, שמה חבלתך אמך, שמה הבלה ילדתך.⁵ והקב"ה שולח להם שני עגולים, אחד של רבש ואחד של שמן, שנאמר: ויניקתו רבש מסלע ושמן

¹ שמוס לי, יר. ² שס שס, יח. ³ שס שס, יג. ⁴ שס שס, כג. ⁵ שס"ז ח', ס"ז.

עבודת האיש על האשה וכו' — ורבו זה קשה ביותר, ספרך את הגוף ומינע את הנפש. (ד) מלבן — הפוס של לבנים. אסמניס — הלוש וטפונק. (ה) בפה רך — טשנוס לשעבר בדברים רבים. בטובה — בתורת טובה, שלא בשכר. (ו) במחלות — במערות. ועוקצים — חקרים, צובטים. ארככותיהם — כרכיהם. (ז) משפר — סיפה ומטהה. כחיה — כמילדת: עמלים — ככרות.

מחלמיש צור¹. וכיון שמכירים בהם המצרים באים עליהם להרגם, ונעשה להם גם ונבלעים בקרקע. ומביאים המצרים שורים וחורשים על נכס, ולאחר שהולכים — הם מקצבצים ורצאים כעשב השדה. ולאחר שמתגדלים באים עדרים עדרים לבתיהם. ובשגולה הקביה על הים הם הכירוהו תחלה ואמרו: **זוה אלי יי². (סוטה יא).**

II. לדתו ונדרולו של משה.

יולד איש מבית לוי³ — להיכן הלך? אמר ר' יהודה בר ובינא: **שהלך בעצת בתו:** עמרם נדול הרור היה, כיון שראה, שאמר פרעה, **כל הבן הילוד היאורה תשליכוהו⁴.** אמר: לשוא אנו עמלים. עמר ויגיש את אשתו. עמדו כלם וגרשו נשותיהם. אמרה לו בתו: **אבא, קשה נורתך יותר משל פרעה, שפרעה לא נור אלא על הזכרים, ואתה נורת על הזכרים ועל הנקבות:** פרעה לא נור אלא בעולמיהוה, ואתה נרת בעולמיהוה ובעולם הבא: **פרעה הרשע — ספק מתקננת נורתו, ספק אין מתקימת, ואתה צדיק — נדאי נורתך מתקימת, עמד והחזיר את אשתו, עמדו כלם והחזירו את נשותיהם.**
ויקח⁵ — וינשב⁶ לא נאמר אלא ויקח. אמר ר' יהודה בר אבינא: **שעשה לה פעשה לקוחין:** הושיבה באריון ואהרן ומרים מרקדים לפניו ומלאכיהושרת אומרים: **אם הבנים שמחה⁷. (סוטה יב).**

רבי היה יושב ודורש ונתנמנם הצבור, בקש לעוררם, אמר: **ילדה אשה במצרים שעוים רבוא בקרם אחת.** והיה שם תלמיד אחד וישמעאל ברי יוסי שמו. אמר לו: **מי היתה כן? איל: זו יוכבה, שילדה את משה ששקול כנגד ששים רבוא מישראל. (שהש"ר).**
ותקח לו תבת נמא ופתחמה בזהר וקנשת⁸ — תנא: **המר מכפנים וופת מבתי. שלא יריח אותו צדיק ריח רע. (סוטה י"ב).**

ותתצב אחותו מרחוק⁹ — למה עמדה מרים מרחוק? אמר רב: **לפי שהיתה מרים מתנבאת ואומרת: עתירה אמי שתלך בן שמושיע את ישראל, וכיון שגולד משה נתמלא כל הבית אורה. עמד אביה ונשקה על ראשה, אמר לה: בת, נתקימה נבואתך. וכיון שהגילוהו ליאור עמדה אמה ושפחה לה על ראשה, אמרה לה: בת, היכן נבואתך? וזה שנאמר: **ותתצב אחותו מרחוק לדעה מה יעשה לר¹⁰ —** לדעת מה ידא בסוף נבואתה. (סוטה י"ב, י"ג; שמיר פ' א').**

ותשלח את אמתה¹¹ — סיון שראוי אמהותיה שבקשה לרצול את משה, אמרו לה: **נברתנו, מנהנו של מלך בשרודם נזור נזרה, אם כל העולם כלו אין מקימין אותה, בנינו ומגיביתו מקימים אותה — ואת עוברת על נורת אביך: בא נביאל והקטן בקרקע. (סוטה י"ב).**

¹ דברים ל"ג, י"ג. ² שמוס ע"ה, כ. ³ שם כ"ג, א. ⁴ שם ח', כג. ⁵ סהלים קי"ג, פ. ⁶ שמוס כ"ג, י"ג. ⁷ שם ס"ד, ד. ⁸ שם ע"ה, פ.

10 לקוחין — נשואים, קרושין. באריון — בתופה. 11 נתנמנם הצבור — הקהל גם וישן. כפרס — כספו, שישקול — שרומה בסעלתו. יב) והכמו — הכה אותו.

יב
האלך וקראתי לך אשה מינקת מן העבריות: ¹ — למה פן העבריות? אלפי שהזירוהו למשה על כל המצרות כולן ולא ינק. אמר הקדוש-ברוך-הוא: מה שתירד לדבר עמי ינק דבר שמא! (סוטה י"ב).

יד
"נתקייאהו לבת פְרעה ונוי"² — היתה בת פרעה מאסקת ומחבקת ומתחבבת אצו כאלו הוא בנה, ולא היתה מוציאתו מפלטרין של מלך. ולפי שהיה יפה הבל פתאים לראותו, ומי שהיה רואהו לא היה מעביר עצמו מעליו. והיה פרעה מנסקו ומחבקו, והא נומל כחרו של פרעה ומשימו על ראשו. והיו שם יושבים חרטומי מצרים ואמרו: מתיראים אנו מזה שנומל כחרך ונותנו על ראשו, שלא יהיה זה אותו שאנו אומרים שתירד ללמל מלכות ממך. מהם אומרים להרנו, מהם אומרים לשרפו. והיה יתרו יושב ביניהם ואמר להם: הנער הזה אין בו דעת, אלא בָּהֵנו אותו והביאו לפניו בקערה זהב ונחלת, אם יושיט ידו לזהב יש בו דעת והרנו אותו, ואם יושיט ידו לנחלת אין בו דעת ואין עליו משפט מות. מיד הביאו לפניו, ושלה ידו לָקַח הזהב, ובא נבריא אל ודחה את ידו חַפֵּם את הנחלת, והכניס ידו עם הנחלת לתוך פיו ונָכַתָה לשונו—וממנו נעשה כבד-פה וסָר לשון. (שמיר פ' א').

III. משה יוצא אל אחיו.

יג
וַיָּצֵא אֶל אָחָיו וַיֵּרָא בְּסִבְלוֹתָם³ — מהו, וירא? שהיה רואה בסבלותם ובניח ואומר: תָּבֵל לי עליכם, מי יתן מותי עליכם, שאין לך מלאכה קשה ממלאכת הניח. והיה נותן כתפיו ומְפִיעַ לכל אהר ואהר מהם. ר' אלעזר בנו של ר' יהודה אומר: ראה משא גדול על קטן ומשא קטן על גדול, ומשא איש על אשה ומשא אשה על איש, ומשא זקן על בחור ומשא בחור על זקן, והיה מניח דרגון שלו והולך ומְנִשֵּׁב להם סבלותיהם ועושה כאלו מְפִיעַ לפרעה. אמר הקדוש-ברוך-הוא: אתה הנחת את עסקיך והלכת לראות בצערים של ישראל ונהנת בהם מנהג אחים, אני מניח את העליונים ואת התחתונים וארבר עמך.

דבר אחר: וירא בסבלותם⁴ — ראה שאין להם מנוחה, הלך ואמר לפרעה: פי שיש לו עבד, אם אינו נח יום אחד בשבוע הוא מת, ואלו עבדיך אם אין אתה מניח להם יום אחד בשבוע הם מתיב. אמר לו: לך ועשה להם כמו שתאמר. הלך משה ויתן להם את יום השבת לנוח. (שם).

יד
וַיֵּד אֶת הַמִּצְרִי וַיִּשְׁמְדוּ בְּחֹלֵי⁵ — אמר משה לישראל: אתם משולים כחול. זה החול ארם נוטלו מכאן ונותנו בכאן ואין קולו נשמע, כך לא יצא דבר זה מפיכם. (תמיד).

יז
"הִלְהִרְנִי אֵתָהּ אוֹמֵר בְּאֶשׁ דְּרָגָתָ אֶת הַמִּצְרִי... ויאמר אָבִן נָדַע הַדְּבָר"⁶ — לפי שהיה משה מהררר בלבו ואומר: מה חטאו ישראל, שנשתעברו מכל האומות? כיון ששמע

¹ שמוח כ' ז. ² עס עס. י. ³ עס עס. יא. ⁴ עס עס. יב. ⁵ עס עס. יד.

יד) לא היה מעביר עצמו — לא היה יכול לסור ולהסתלק. וממנו — על ידי דבר את
טו) מסיע — עוזר. דרגון — משמרת המלך. מישב — מחק. מז) דבר זה — מעשה הריגת
המצרי.

דבריו אחר: "אכן נודע הרבני? עתה ידעתי על איזה דבר הם משתעבדים: לשון הרע יש ביניהם והיאך יהיו ראויים לנאולה?" (שם"ר פ' א').

וַיִּשְׁמַע פְּרַעֲהַי¹ — שעמדו רתן ואבירם והלשינו עליו.

וַיִּבְקַשׁ לְהַרְגוֹ אֶת מֹשֶׁה¹ — שלח פרעה והביאו סוף שאין כמותה ונתנו עשר פעמים על צוארו, ונעשה צוארו של משה כעמוד השן ולא הויקתו.

וַיִּבְרַח מִפְּנֵי פְרַעֲהַי¹ — אמר ר' ינאי: וכי אפשר לבשר-יודם לברות מפני המלכות? אלא בשעה שתפסו את משה והיכוהו להתיז את ראשו, ירד מלאך מן השמים ונרמה להם בדמות משה, ותפשו את המלאך וברח משה. אמר ר' יהושע בן לוי: נעשו כל הסקלימין שהיו יושבים לפני פרעה מהם אלמים, מהם חרשים, מהם סומים, ודהה אמר לאלמים: היכן משה? ולא היו מדברים, לחרשים — ולא היו שומעים; לסומים — ולא היו רואים. (שם).

IV. מֹשֶׁה בְּמִדְיָן.

וּלְכַהֵן מִדְיָן שֶׁבַע בָּנוֹת² — והלא הקדוש-ברוך-הוא שונא עבודה-זרה ונתן מניס למשה אצל עובד עבודה-זרה? אלא יתרו כומר לעבודה-זרה היה וראה שאין בה ממש ונאם בה והרהר לעשות תשובה עד שלא בא משה, וקרא לבני עירו ואמר להם: עד עכשו הייתי משמש אתכם, מעתה וקן אני, בחרו לכם כומר אחר. עמד והוציא כלי תשמישי עבודה-זרה ונתן להם. ועמדו הם ונדהו, שלא יודקק לו אדם ולא יעשו לו בלאבה. ובקש מן הרועים לרעות לו את צאנו ולא קבלו: לפיכך היו יוצאות בנותיו לרעות — ויבאו הרועים ויגרשום³.

וַתֵּאמְרָה אִישׁ מִצְרֵי הַצִּילָנִי⁴ — וכי מצרי היה משה? אלא לבושו מצרי והוא שבר. דבר אחר: איש מצרי⁵ — משל לאחד שנסכבו ערוך והיה רץ לפן רגליו במים. נכנס בנהר וראה תינוק שהיה שוקע במים, ושלח ידו והעלה אותו. אמר לו התינוק: אלולא אתה הייתי מת. איל: לא אני הצלתיך אלא אותו הערוך שנשכני וברחתי ממנו הוא הצילך. כך אמרו בנות יתרו למשה: יישר כחך, שהצלחנו מיד הרועים! אמר להן משה: אותו המצרי שדרנתי — הוא הציל אתכן, ולכך אמרו לאביהן: איש מצרי⁶ בלומר, מי נרם לזה שבא אצלנו? איש מצרי שדרנ. (שם; תנח').

V. נֶאֱקַת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְשִׁלְיָהוּתוֹ שֶׁל מֹשֶׁה.

וַיִּקַּח מִלֶּךְ מִצְרַיִם⁵ — שנגמר, והמצורע חשוב כמת, שנאמר: "אל נא תהי פתח⁷. ויאנחו בני ישראל⁸ — למה נתאנחו? לפי שאמרו לו הרטומי מצרים: אין לך

¹ פְּרַעֲהַי כ"י. פ"ו. ² שֶׁבַע שֶׁבַע. פ"ח. ³ שֶׁבַע שֶׁבַע. י"ז. ⁴ שֶׁבַע שֶׁבַע. י"ט. ⁵ שֶׁבַע שֶׁבַע. כ"ג. ⁶ נֶאֱמַר י"ב. י"ב.

(ח) להתיז — לברות. סנקלימין — יועצים. סומים — עורים. ים) ערוך — מין נחש. לתן רגליו במים — שכן היא רפואתו. יישר כחך — כלל, תבא עליך ברכה.

רפואה אם לא נשחט מקמני ישראל קין בערב וקין בבקר, ותרחץ בדמיהם שתי פעמים ביום. כיון ששמעו ישראל נזרה קשה התחילו מתאנחים ומקוננים. וישמע אלהים את נאקתם - ר' עקיבא אומר: אֶסְפְּקִלְטוּרִין של פרעה היו מחנקים את ישראל בקירות בתים לבנון, והיו צועקים מתוך הבנון, צועקים מתוך הקירות - והקדוש-ברוך-הוא שומע את נאקתם. (שמי' ס' א', פד"א).

בא. **וּמִשָּׁה הָיָה רוּעָה¹** - פָּחַטוּ הקדוש-ברוך-הוא למשה בצאן. אמרו רבותינו: כשהיה משה רבנו רועה צאנו של יתרו במדבר ברח ממנו נדי, ורץ אחריו עד שהגיע לתנות. נזרמנה לו בריכה של מים ועמד הגדי לשתות. כיון שהגיע משה אצלו, אמר: **אני לא הייתי יודע שרץ היית מפני צמא.** עָנָה אתה. הרכיבו על כתפו והיה מהלך. אמר הקדוש-ברוך-הוא: יש לך רחמים לנהוג צאנו של כשרודם כך - חייך, אתה תרעה צאני ישראל. (שמי' ס' ב').

בב. **וַיִּקְרָא אֱלֹהִים מִתּוֹךְ הַסֵּנֶה²** - אמר לו הקדוש-ברוך-הוא למשה: אי אתה מרגיש, שאני קרוי בצער כשם שישראל שרוים בצער? הֲגַו יודע, ממקום שאני מדבר עמך: מתוך הקוצים; כביכול, אני שותף בצערם. וכן הוא אומר: **מכל צרתם לו צר³.** (שם).

בג. שאל נוי אחר את ר' יהושע בן קרחה: מה ראה הקדוש-ברוך-הוא לדבר עם משה מתוך הסנה ולא מאילן אחר? אמר לו: אלו מתוך קרוב או מתוך שקמה כך היית שואלני: אלא להוציאך הֶלֶק אי אפשר, למה מתוך הסנה? ללמדך שאין מקום פְּנוּי בלא שכינה, אפילו סנה. (שם).

ד. **הַסֵּנֶה בְּעַר כָּאֵשׁ וְהִסָּה אֵינֶנּוּ אֶקְלִי⁴** - למה הראה לו הקדוש-ברוך-הוא למשה בענין הזה? לפי שהיה משה מחשב בלבו ואומר: שמה יהיו המצרים מְבָלִים את ישראל. לפיכך הראהו הקב"ה אש בוערת יסנה איננו אוכל. אמר לו: כשם שהסנה בוער באש ואיננו אוכל כך המצרים אינם יכולים לבלות את ישראל. (שם).

כה. **וַיִּסְתֵּר מִשָּׁה פָּנָיו⁵** - נחלקו רבותינו בדבר. ר' יהושע בן קרחה אומר: לא יפה עשה משה שהסתיר פניו; שאלולי לא הסתיר פניו נלה לו הקדוש-ברוך-הוא למשה מה למעלה ומה למטה, מה שהיה ומה שעתיד להיות; ובסוף בקש לראות, שנאמר: **הראני נא את כבודי⁶.** אמר הקב"ה למשה: אני באתי להראות לך פנים והסתרת פניך; עכשו אני אומר לך **כי לא יראני האדם והיו⁷.** כשבקשתי - לא בקשתי, עכשו שאתה מבקש - אני איני מבקש. ור' הושעיא רבה אמר: יפה עשה משה שהסתיר פניו. אמר לו הקב"ה למשה: אני באתי להראות לך פנים והלקת לי כבוד והסתרת פניך - חייך, שאתה עתיד להיות אצלי בהר ארבעים יום וארבעים לילה, לא לאכול ולא לשתות, ואתה עתיד ליהנות מזיו השכינה: שנאמר: **ומשה לא ידע כי קרן עור פניו⁸.** (שם).

¹ שמוס נז, א. ² שס, ד. ³ יעיי' פינ' ט. ⁴ שמוס נז, ב. ⁵ שס, ו. ⁶ שס ליג, ט.
⁷ שס, כ. ⁸ שס ליה, כע.

אספקלמורין - שרים. מחנקים בקירות - משקעים בין הלבנים. כא חסות - נקיק מלע. כג חרוב - עץ פרי שקורין יאהאנים-בראד. להוציאך הֶלֶק - לפשר בלא כלום. פנוי - ריק.

אָהֵיָה אֲשֶׁר אָהֵיָה¹ — אמר לו הקדוש־ברוך־הוא למשה: לך אמור להם לישראל: אני הייתי עמכם בְּשַׁעֲבֹד זה ואני אחיה עמכם בשַׁעֲבֹד מלכות. אמר לפניו: רבונ־שֶׁל־עולם, בְּיָה לְצַרָה בְּשַׁעֲתָהּ: אמר לו הקב"ה: לך אמור להם—אחיה שלחני אליכם!² (בר' ט').

וְאֵת הַמִּטָּה הַזֶּה תִּקַּח בְּיָדְךָ² — המטה שנברא בְּיַהֲשֵׁמֶשֶׁת נמסר לאדם הראשון בְּנִדְעוֹן, ואדם מסרו להנוך, והנוך לשם, ושם לאברהם, ואברהם ליצחק, ויצחק ליעקב, ויעקב הוליכו למצרים, ושם נמסר ליוסף, וכשמת יוסף נִמְלָטֵל כל ביתו ונתן בפלמין של פרעה. והיה יתרו אחד מהרטומי מצרים, וראה את המטה וחמד אותו בלבו, ולקחו והביאו ונטעו בתוך גן שלו. ולא היה יכול לִקְרַב אליו, עד שבא משה לארץ מדין, ונכנס לתוך גן ביתו, וראה את המטה, וקרא את האותיות שעליו, ושלח ידו ולקחו. וראה יתרו ואמר: זה הוא האיש שעתיד לנאול את ישראל ממצרים. לפיכך נתן לו צפורה סתו לאשה. (פדריא).

VI. מִשֶׁה חוֹזֵר לְמִצְרַיִם.

וַיֵּלֶךְ מֹשֶׁה³ — להיכן הלך? שהלך ליטול אשתו ובניו, אמר לו יתרו: להיכן אתה מוליכם? א"ל: למצרים. א"ל יתרו: אותם שהם במצרים מבקשים לצאת ואתה מוליכם? א"ל: למחר ישראל עתידים לצאת ולעמוד על הר סיני לשמוע מפי הקדוש־ברוך־הוא. אנכי ה' אלהיך — ובני לא ישמעו כמוהם! מיד ויאמר יתרו למשה ל־לשלום⁴ — א"ל: לך לשלום ותכנס לשלום ותבוא לשלום. (שמו"ר ט' ד').

וַיִּקַּח מֹשֶׁה אֶת אִשְׁתּוֹ וְאֵת בְּנָיו⁴ — באותה שעה נאמר לאהרן: "לך לקראת משה המדבר⁵. יצא לקראתו והיה מִנְפֹּפוֹ ומחבקו ומנשקו. אמר לו: משה אחי: היכן היית כל השנים הללו? א"ל: במדין, — מה טף ונשים אלו עמך? א"ל: אשתי ובני. א"ל: להיכן אתה מוליכם? א"ל: למצרים. א"ל: על הראשונים אנו מצטערים, ועכשו הבאת את האחרונים! באותה שעה אמר לה: לכו לבית אביך. לכך נאמר: «אחר שלוחיה»⁶. (סכילתא).

VII. מִשֶׁה לִבְנֵי פְרָעָה.

וְאַחַר כֵּן מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן וַיֹּאמְרוּ אֶל פְּרָעָה⁷ — והיכן הלכו הזקנים שלא חשב אותם עמהם, שכבר אמר לו הקדוש־ברוך־הוא: וּבֹאֵת אֶתְּךָ וּזְקֵנֵי יִשְׂרָאֵל אֵל מֶלֶךְ מִצְרַיִם⁸? אמרו רבותינו: הלכו עמהם הזקנים והיו מִנְנִבִים את עצמם ונשמשים אחד־אחר, שני־שנים, והלכו להם. כיון שהגיעו לפלמין של פרעה לא נמצא אחד, שכן נאמר: וְאַחַר כֵּן בָּאוּ מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן, וְהִיכֵן הַזְּקֵנִים? אלא שהלכו להם. אמר להם הקב"ה: כך עשיתם?

¹ שמוס ב' יד. ² טס ד', יז. ³ טס טס, יח. ⁴ טס טס, כ. ⁵ טס טס, כז. ⁶ טס י"ח, ט
⁷ טס ט, ט. ⁸ טס ב', יח.

(כו) אני הייתי עמכם וכו' — דורש שתי פעמים. אחיה. בשַׁעֲבֹד זה—של מצרים. בשַׁעֲבֹד מלכות — אדוות.

חיים. שאני פורע לכם. אימתי? בשעה שעלה משה ואהרן עם הזקנים להרסיני לקבל תורה החזירים הקב"ה שנאמר: ואל הזקנים אמר שבו לנו בזה?¹

ויאמרו אל פרעה כה אמר ה' אלהי ישראל שלח את עמי וגו'² — אמר ר' חייא בר אבא: אותו היום יום הַרְוֹבְטָיָא של פרעה היה, ובאו כל מלכי מוצר ומערב לכבדו, והביאו עטרות והיו מעטרים אותו, שהיה קומוקְרָטוֹר. משעטרו אותו היו משה ואהרן עוֹרִים על פתח פלטרין של פרעה. נכנסו עבדיו ואמרו: שני זקנים עומדים על הפתח. אמר להם: יעלו. וארבע מאות תחיים היו לפלטרין של פרעה, ועל כל פתח ופתח צִרִיזֵת ודובים ושאר חיות רעות, ולא היתה שום בריה יכולה לָנֶסֶם שם עד שהיו מאכילין אותם בשר. ובשכבאו משה ואהרן נתקבצו כלם, סובבים ומלחכים רגליהם. התהילו ללוותם עד שכאו לפני פרעה. כיון שעלו ראו אותם המלכים שהם דומים למלאכי־השרת ורום קומתם כארזי לבנון ונלגלי עיניהם כנלגלי כיכב הנגה וזקנות שלהם כאַשְׁפּוֹלֹת הַמָּרָה, וזיו פניהם כזיו הַחֲמָה, ומטה אלהים של סִפְרִינְיוֹן בידם, שִׁקְקוֹק עליו שְׂבִדֵּהמַפְרֵשׁ, ורבור פיהם כא־שִׁלְהַבֵּת — מיד נפל פחדם על כל המלכים כלם ואחוס וַיַּע וַרְתָּה וחלחלה והסירו כתריהם מעל ראשיהם והשתחוו להם. היה יושב פרעה ומסתכל בהם שמה יַעֲמָרוֹ אִתּוֹ, או שמה יתני לו כתבים — ואף לא שאלו בשלומו. אמר להם: מי אתם? אמרו לו: שלוחיו של הקדוש־ברוך־הוא אנו. — מה אתם מבקשים? אמרו לו: כה אמר ה' אלהי ישראל שלח את עמי וגו'³. אותה שעה כעס ואמר: מי ה' אשר אשמע בקולו לשלח את ישראל?⁴ לא היה יודע לשלוח לי עמרה, אלא בדברים אתם באים עלי — לא ידעתי את ה' וגם את ישראל לא אשלח⁵. אמר להם: הבאתני לי עד שאחפש בספר שלי. מיד נכנס לבית־נְנֻנְיוֹ והוציא דִּפְתָרָא של אלהות. התחיל קורא: אלהי מואב ואלהי עַמּוֹן ואלהי צידון. אמר להם: חַפְשָׁתִי שמו של אלהיכם בבית־נְנֻנְיוֹ ולא מצאתיו.

אמר ר' לוי: משל למה הרבר דומה? לכהן שהיה לו עבד שוטה. יצא הכהן דוֹרֵץ למדינה, הלך העבד לבקש את רבו בבית־הקברות. התחיל צווח לבני אדם שעומדים שם: לא ראיתם בכאן רבי? אמרו לו: מי הוא רבך? אמר להם: פלוני כהן. אמרו לו: שוטה שבעולם, כהן אתה מבקש בבית־הקברות! כך אמרו משה ואהרן לפרעה: שוטה, וכי מבקשים חיים אצל מתים? האלוהות שבידך מתים הם, אבל אלהינו הוא אלהים חיים ומלך עולם.

אמר להם פרעה: בחור הוא או זקן הוא? כמה שנותיו? כמה עִירוֹת כבש? כמה מדינות לכד? כמה שנים יש לו מיום שעלה למלכות? אמרו לו: אלהינו כחו ונבורתו מלא עולם, הוא היה עד שלא נברא העולם והוא יהיה בסוף כל העולם, והוא יִצְרָךְ ונתן בך רוח חיים. אמר להם: ומה מעשיו? אמרו לו: נוטה שמים ויוסר ארץ, קולו הוצב להבות אש, מפרק הרים ומשבר סלעים, קשתו אש, חציו שלהבת, רָמְחוֹ לַפִּיד, מְנַזְזוֹ עֲנָנִים, חרבו בְרָק, יוצר הרים ונבעות, מכסה הרים בעשבים, מוריד נְשָׁמִים וטְלָלִים, מפרוץ דשאים ועונה חיות, צר העֶבֶר במעי אמו ומוציאו לאויר העולם.

¹ שמוס כיה, יר, ² עט ה', ה. ³ עט עט, ט

מורא — משלב. סרוֹבְטָיָא — קבלת פני ציורי מלכים בבית המלך. קומוקְרָטוֹר — מושל כנפח, סלך המלכוכ. סִפְרִינְיוֹן — ספיר. וַיַּע — תרדה. דִּפְתָרָא — כתב רשימה, לוח. רבו — אדונו. בבית־הקברות — שאסור לכהן לבוא שם, ספני המוסאה. עירות — ערים. העבר — הולד במעי אמו.

מפיר מלכים ומקים מלכים. אמר להם: מתחלה שקר אתם אומרים, כי אני הוא אדון הארץ ואני בראתי עצמי ואת נילוס. באותה שעה קבץ כל חכמי מצרים. אמר להם: שמעתם שמו של אלהיהם של אלו? אמרו לו: שמענו שהוא בן חכמים וכן מלכי קדם¹. השיבם: אלה שלכם איני יודע מי הוא — מי ה' אשר אשמע בקולו². (שמיר פ' ה'; חנה'; ילקוט).

VIII. קשי השעבוד.

יָבֹאוּ שׁוֹטְרֵי בְנֵי יִשְׂרָאֵל³ — מָנָה את הנוגשים של מצרים על השוטרים של ישראל, והשוטרים נתמנו על יתר העם, ובשומר להם: «לא תוסיפון לתת תכן לעב⁴». היו הנוגשים באים ומונים הלבנים, נמצאו הסרות, היו הנוגשים מכים את השוטרים. והשוטרים היו מוכים על יתר העם ולא היו מוסרים אותם ביד הנוגשים. אמרו: מוטב לנו ללקות, ולא ילקה יתר העם. לפיכך כשאמר הקדוש־ברוך־הוא למשה: «אספה לי שבעים איש⁵», אמר משה: רבוגוֹש־לֵעוֹלָם, איני יודע מי ראוי ומי אינו ראוי. אמר לו: «אשר ידעת, כי הם זקני העם ושוטריו⁶», אותם השוטרים שמסרו עצמם ללקות עליהם במצרים במתכונת הלבנים, הם יבאו ויטלו בנדולה זו. (תנח"ק, בהעלתך).

וַעֲתָה לְכוּ עֲבְדוּ וְתָכֵן לֹא יִתֶּן לְכֶם⁷ — היו ישראל מקוששים את הקש במדבר ורומסים בחומר ובקש; היה הקש נוקב את עקביהם והדם מתבוסס בחומר. רחל בת בנו של שותלח היתה הרה ללדת ורמסה בחומר עם בעלה ויצא הולך ממעיה ונתערב בתוך האבק, וירד מיכאל והעלהו לפני כסא־הכבוד — באותו לילה נגזר נזרדין על מצרים. (פדר"א).

לָתֵת חֶרֶב בְּיָדָם לְהִרְגֵנוּ⁸ — אמר ר' יהודה הלוי ברי שלום: אמרו לו למשה: למה אנו דומים? לשה שבא הזאב לטול אותו, רץ הרועה אחריו להצילו מפי הזאב. בין הרועה ובין הזאב נבקע השה. כך אמרו ישראל: משה, בינך לבין פרעה אנו מתים. (שמיר פ' ה').

אמר ר' אליעזר ברי יוסי: פעם אחת נכנסתי לאלכסנדריא של מצרים ומצאתי זקן אחד ואמר לי: בא וראך מה עשו אבותי לאבותיך, מהם טבעו בים, מהם הרנו שחרב ומהם קָעֵבוּ כבנין. ועל דבר זה נענש משה רבנו, שנאמר: «ומאו באתי אל פרעה לדבר בשמך הרע לעם הזה⁹». אמר לו הקדוש־ברוך־הוא: חָקַל על אלו שאברו ואינם: הדי כמה פעמים נגליתי לאברהם ויצחק ויעקב באל שדי ולא הִתְרַדּוּ על מדותי ולא אמרו לי: מה שמך? אמרתי לאברהם: «קום התהלך בארץ לארכה ולרחבה כי לך אתננה¹⁰»; בסוף מקום לקבר את שרה ולא מצא עד שקנה בארבע מאות שקל כסף — ולא הרדד על מדותי: אמרתי ליצחק: «נור בארץ הזאת ואהיה עמך ואברכך¹⁰»; בקשו עבדיו מים לשתות ולא מצאו עד שעשו מריבה — ולא הרדד אחר מדותי: אמרתי ליעקב: «הארץ

¹ ישעיה יט, יא. ² שמות ה', כ. ³ שם שם, יד. ⁴ שם שם, ז. ⁵ במדבר נ"ח, עה. ⁶ שמות ה', יט. ⁷ שם שם, כה. ⁸ שם שם, כג. ⁹ בראשית י"ג, יז. ¹⁰ שם כ"ו, ג.

(א) ללקות — להיות מוכה. (ב) ולא הרדדו אחרי מדותי — לא התלוננו על דרכי ומתנתי יגעשו מריבה — עם רועי נור.

אשר אתה שוכב עליה לך אתננה¹; בקש מקום לנטוע אהלו ולא מצא עד שקנה במאה קשיטה — ולא הרר על מדותי, ולא אמרו לי: מה שמך? — ואתה אמרת לי: מה שמך בתחלה, ועכשו אתה אומר לי: "הוצל לא הצלת את עמך"². עתה תראה אשר אעשה לפרעה³ — במלחמת פרעה אתה רואה ואי אתה רואה במלחמת ל"א מלכים. (פנה' ק"ז).

IX. האותות והמוֹת.

לח **וַיִּשְׁלַח אֶהָרֶן אֶת מִשֶׁהוּ... וַיִּקְרָא גַם פְּרַעֲה לְהַכְמִים וּלְמִכְשָׁפִים⁴** — באותה שעה התחיל פרעה משחק עליהם ומקרקר אהריהם כתרנגלת, ואומר להם: כך אותותי של אלהיכם; בנהוג שבעולם, בני אדם מוליכים פְּרַקְמָטָא למקום שצריכים לה, כלום מביאין מוֹדָיִים לְאֶפְמָא, דנים לְעַבְד... אין אתם יודעים שכל הכשפים ברשותי הם? מיד שלח הדיבא תינוקות מן אֶסְכּוּלֵי שלהם ועשו אף הם כך; ולא עוד, אלא קרא לאשתו ועשתה כך. "ושליכו איש משהו"⁵ — אמרו יוחני וממרא למשה: תבן אתה מכנים לְעַפְרוֹם. אמר להם משה: "לעיר של ירקות הָבָא ירקות". (שם"ר פ' ט').

לז **כָּבֵד לֹב פְּרַעֲה⁶** — אמרו: למה הדבר דומה, לארי וחיות ושועל שהיו הולכים בספינה והחמור נוכח מכס מן הספינה. אמר להם החמור: תנו לי מכס. אמר לו שועל לחמור: כמה עוים פניך! אתה יודע שמלך שבחיות עמנו ואתה שואל מכס? א"ל החמור: מן המלך אני נוטל ולננוי אני מכניס. א"ל הארי: קרבו לי הספינה — ויצא וטרפו לחמור ונתנו לשועל. א"ל: סדר לי אבריו של שוטה זה. הלך השועל וקררם. ראה לבו, נָקְלוּ וְאָקְלוּ. כשבא הארי מצא אבריו נתחוס, א"ל: לבו של שוטה זה היכן הוא? א"ל: אהני המלך! לא היה לו לב, שאם היה לו לב לא היה נוטל מכס מן המלך. אף כך פרעה הרשע, אם היה לו לב, לא היה אומר למלך מלכי המלכים: תן לי דורון. (ילקוט).

לח **וַיֵּאמֶר ה' אֶל מֹשֶׁה אָמור אֶל אֶהָרֶן⁷** — אמר ר' תנחום: למה לא לקו המים על ידי משה? אמר לו הקדושברוך-הוא: המים ששמרוך כשהושלכת ליאור אינו די שילקו על ירך; חייך, לא ילקו אלא על ידי אהרן. (שם"ר פ' ט').

לח למה הביא עליהם מכת דם תחלה? שהיו פרעה והמצרים עובדים ליאור, אשר הקדושברוך-הוא למשה: לך והכה את אלהיהם לפניהם, שאין הקב"ה נפרע מן האומה אלא אם כן נפרע מאלהיה תחלה.

עַל נְהַרְתָּם⁸ — בכל מקום שהיו המים, נעשו דם. ועל כל מקוה מימיהם⁹ — אפילו מה שהיה בקיחון נעשה דם; ואפילו מה שהיה המצרי רוקק מתוך פיו נעשה דם. שנאמר: "וזהו דם בכל ארץ מצרים"¹⁰.

¹ כִּי־אֵינִי כִּי־תָ, יג. ² שְׁמוֹת ה', כג. ³ שֵׁשׁ וְי, ה. ⁴ שֵׁשׁ ז', י. יח. ⁵ שֵׁשׁ שס, יב. ⁶ שֵׁשׁ שס יד. ⁷ שֵׁשׁ שס, יב. ⁸ שֵׁשׁ שס, יב.

ל"א מלכים — בכבוש ארץ ישראל. (לה) ומקרר... כתרנגלת — צפון התרנגלת קרוי קרקור. פרקמטא — סתורה. מהיים — ציר של דגים, הנמצא לרוב באפספוא (שפאניעון). אֶסְכּוּלֵי — בית ספר. עפדים — שם מקוב, שהתכן מצוי שם. דורון — פתנה. (לח) נפרע — נקם.

אמר ר' אבון הלוי: ממכת הדם העשירו ישראל. כיצד? היו המצרי וישראל יושבים בכית אחד, והיתה הַנְּיִית מלאה מים, והיה המצרי הולך למלאות הקיתון מתוכה ונעשית דם; וישראל הולך ושותה מים מתוכה. והיה המצרי אומר: הן לי בידך מעט מים והיה נותן לו, נמצאו ביד מצרי דם. והיה אומר לו: כוא אני ואתה ונשתה מן הקערה, והיה ישראל שותה מים והמצרי דם. וכשהיה מצרי לוקח מים מישראל כמקח — שותה מים. לפיכך ממכת הדם העשירו ישראל. (תנה"ק).

במכתים של מלכים הביא הקדוש־ברוך־הוא עליהם את המכות. מלך בשרורם בשמדינה מורדת עליו מה עושה? משלח עליה לנינות והם מקיפים עליה. בתחילה סוכר את המים שלהם; חורו — מוטב, ואם לאו מביא עליהם קולנים; חורו — מוטב, ואם לאו יורה בהם חצים; חורו — מוטב, ואם לאו מביא עליהם דורמסיות; חורו — מוטב, ואם לאו זורק בהם נפס; חורו — מוטב, ואם לאו משליך עליהם אבני בליסטראות; חורו — מוטב, ואם לאו מנרה בהם אוכלוסין הרבה; חורו — מוטב, ואם לאו אוסר איתם בכית האסורים; חורו — מוטב, ואם לאו הרג נדולים שבהם. כך הקב"ה, בתחלה סכר את המים שלהם — ויהפך לדם יאוריהם¹; לא חורו, הביא עליהם קולנים — אלו הצפרדעים, שקרקורם היה קשה להם ביותר, שהיו נכנסים לתוך כרסם ועושים "קוקן"; לא חורו, ירה עליהם חצים — אלו הכנים, שהיו נכנסין בגופם של מצרים כחץ זה; לא חורו, הביא עליהם ברברים — זה ערוב; לא חורו, הביא עליהם דורמסיות — זה הדבר והרג את מקניהם; לא חורו, זרק בהם נפס — זה השחין; לא חורו, השליך עליהם אבני בליסטראות — זה הברד; לא חורו, נרה בהם אוכלוסין הרבה — זה הארבה; לא חורו, הקשם בכית־האסורים — זה החשך; לא חורו, הרג נדולים שבהם, שנאמר: "והי' הבה כל בכור"².

כל מה שחשבו המצרים על ישראל הקדוש־ברוך־הוא הביא עליהם: חשבו שיהיו שואבים מימיהם, לפיכך — ויהפך לדם יאוריהם; חשבו שיהיו טוענים פְּרַנְמִיָּדָם, הביא עליהם צפרדעים והיו מטרפין אותם; חשבו שיהיו עושים להם בארץ — הרחיש את הארץ כנים; חשבו שיהיו טוענים את בניהם כפְּדָנוֹג זה — שלח בהם ערוב; אריות, זאבים, נמרים ודובים ונחשים. היה למצרי חמשה בנים והיה נותן לישראל להוציאם לשוק בידו. בא ארי נוטל אחד, זאב אחד, דוב אחד, נמר אחד, נחש־שרף אחד. היה ישראל נכנס לתוך ביתו של מצרי לברו. אומר לו המצרי: היכן בְּנֵי? אומר לו ישראל: שב ואני אעשה לך חשבון: בא הארי נטל אחד והואב אחד, הדוב אחד והנמר אחד, ונחש שרף אחד. חשבו שיהיו רועים את מקניהם — שלח את הדבר במקניהם; חשבו שיהיו לדם

¹ מהלים ע"ה, מה, ² שמו"ב י"ב כ"ט.

במקח — בקנין כסף. (לט) מכתים — רוכי מלחמה ותחבולותיה. לנינות — תילות. חורו — אם שבו מחטאתם ומירדתם. קולנים — צעקנים, משמיעי קול רעש להכניעתם. ברברים — אנשי חיל מן הנכרים שהם אכזרים ביותר. דורמסיות — משחיתים. נפס — מין נוזל בוער (נאפס). בליסטראות — כלי קלע. אוכלוסין — תילות והמונים. קוקן — כך מקרין הצפרדעים. הכשם — אכזר. פרנמיהם — תחבולותיהם. מטרפין אותם — משחיתין את הפרנמיות. עושים להם בארץ — בעבודת האדמה. הרחיש — הרמיש, השרין. כפדננ — באומן ומהנד.

בְּלִיטִים — הביא עליהם את השחין; חשבו לסקלם כאבנים — הביא עליהם את הברד; חשבו שיהיו כורמיהם — הביא עליהם את הארבה ואכל אילנותיהם; חשבו לִתְכַשֵּׁם בכִּי־תֵּי האפורים — הביא עליהם את החשך; חשבו להרוג אותם — ויהי הכה כל בכור¹; חשבו לשקע אותם במים — ונער פרעה וחילו בים סוף². (תנח'').

בַּיָּבָא פְּרָעָה קִי הִתְהַה הַרְוֵתָּהּ וְגו'³ — כך דרך הרשעים כל זמן שהם בצרה הם מכניעים עצמם, וכיון שֶׁהַצָּרָה עוֹבֵרֶת חוֹרִים לְקַלְקוֹלָם. (שם"ר ס' י'; תנהיק).

בַּיָּאמַר ה' אֶל מֹשֶׁה אָמַר אֶל אֶהְרֹן נִשֶׂה אֶת מַסְדָּךְ וְהָךְ אֶת עַפְרֵי הָאָרֶץ⁴ — אמר ר' תנחום: אמר לו הקדוש־ברוך־הוא למשה: עפר שהנין עליך כשהרנת את המצרי, אינו דין שילקה על ירך. (שמו"ר ס' י').

בַּיָּאֵשׁ מִתְלַקַּחַת בְּתוֹךְ הַבְּרָד⁵ — משל למה הדבר דומה, לשני לגיונות קשים ששינאים זה את זה. לימים הגיע זמן מלחמתו של מלך. מה עשה המלך? עשה שלום ביניהם והלכו ועשו שליחות המלך. כך אש וברד צהובים זה לזה, כיון שהגיע זמן מלחמת של מצרים עשה הקדוש־ברוך־הוא שלום ביניהם והכו במצרים. הַיָּי: ויהי ברד ואש מתלקחת בתוך הברד⁵. היה יושב מצרי — נכוה בברד, עומד — נכוה באש. (תנח'').

בַּיָּהִי הוֹשֵׁךְ אֶפְלָה בְּכָל אֶרֶץ מִצְרַיִם שְׁלֹשֶׁת יָמִים⁶ — בשלשת ימים אלו כל מי שהיה יושב — לא היה יכול לעמוד, והעומד — אינו יכול לישב, ומי שהוא רבוצ — לא היה יכול לזקוף.

בְּנֵי יִמֵי אֶפְלָה הָיָה הַעֲנָן מַחֲשִׁיךְ לַמִּצְרַיִם וּמֵאִיר לְיִשְׂרָאֵל, וְהָיָה יִשְׂרָאֵל נִכְנָסִים לְבִתְיָהֶם שֶׁל מִצְרַיִם וְהָיָה רֹאִים כֹּל מִה שֵׁינֵי לָהֶם. ובשעה שאמר להם הקדוש־ברוך־הוא וישאלו איש מאת רעהו ונוי⁷ — היו ישראל נכנסים אצל המצרים ואמר כל אחד ואחד לשכנו: השאלני אותו הבלבי, שיש לך. והוא אומר: אין לי. וישראל אומר לו: אני יודע שיש לך, הרי הוא במקום פלוני. באותה שעה היו המצרים אומרים: אם היו אלו רוצים לשקר בנו — היו נוטלים אותם בימי החשך ולא היינו מרנישים. (תנח'; שמו"ר ס' יד').

X. קֶדֶם יְצִיאַת מִצְרַיִם.

דָּבָר נָא בְּאוֹנֵי הָעַם וּישְׂאֵלוּ וְנוי⁷ — אמרו דָּבָר רַי יִנְאִי: אֵיךְ נָא אֵלֵּא לְשׁוֹן בְּקִשָּׁה. אמר לו הקדוש־ברוך־הוא למשה: בבקשה ממך! לך ואמור להם לישראל: בבקשה מכם! שאלו ממצרים כלי כסף וכלי זהב, שלא יאמר אותו צדיק: ועבודם וענו איתם⁸. קָנִים בָּהֶם, וְאֶחָדֵי כֵן יִצְאוּ בְּרִכּוּשׁ גָּדוֹל⁹. לא קָנִים בָּהֶם. אמרו לו: וְלָאֵי שִׁנְעָא בְּעַצְמָנָא... משל לאדם שהיה חבוש בבית־האסורים, והיו אומרים לו בני אדם: למהר מציאין אותך מבית־האסורים ונותנין לך ממון הרבה. ואמר להם: בבקשה מכם, הוציאוני קָדָם וְאוֹנֵי מִבְּקֵשׁ כְּלוֹם. (בר' ט').

¹ שמו"ר י"ב, כע. ² תהלים קל"ו, עו. ³ שמו"ר ח', יא. ⁴ ש"ס ש"ס, יב. ⁵ ש"ס ע"ג, כד. ⁶ ש"ס י"ב. ⁷ ש"ס י"א, כ. ⁸ בראשית ע"ג, יג. ⁹ ש"ס ש"ס, יד.

בלים — רוצים אותם במרחצאות. (ב) לקלוקלם — לחטאם. שהנין עליך — וישמנהו בחולי. (סא) אינו דין — לא ראוי. (כב) צהובים — שונאים וצרים. (כד) אותו צדיק — אברהם אינו.

וַיִּקְרָא לְמֹשֶׁה וּלְאַהֲרֹן לֵילָה¹ — היה פרעה מְחַזֵּר על פתחיהם של שְׂפָרוֹ וְשַׁעֲמֵדָם כל אחד ואחד ממקומו והולך עמָהֶם וקורא כלילה בכל שאק ושוק ואומר: **הֲיֵכֵן הוּא מֹשֶׁה, וְהֵיכֵן הוּא דָר?** והיו בניהם של ישראל משחקים בו, ואומרים לו: **«פֶּרֶעַה, לְהֵיכֵן אַתָּה הוֹלֵךְ?»** והוא אומר להם: **את משה אני מבקש, וְהֵם אומרים לו: «כַּאֲן הוּא דָר, כַּאֲן הוּא דָר»** — ומשחקים בו, עד שִׁמְצָאוּ לְמֹשֶׁה. אמר לו פרעה: **«קוּמוּ צֵאוּ מִתַּךְ עִמִּי»**¹. אמר לו משה: **וכי גנבים אנו שנצא כלילה? כך צונו הקדוש־ברוך־הוא: «לֹא תֵצֵאוּ אִישׁ מִפֶּתַח בֵּיתוֹ עַד בֹּקֶר»**² — לא נצא אלא ביד רמה לעיני כל מצרים. (חֲמִידָה).

XI. אַרְזוֹנוֹ שֶׁל יוֹסֵף.

וַיִּקְרָא מֹשֶׁה אֶת עֲצֻמוֹת יוֹסֵף עִמּוֹ³ — שנו חכמים: **בוא וראה כמה חביבות מצות על משה רבינו, שכל ישראל כלם נתעסקו בקבוצה והוא נתעסק במצותו. ומִנֵּן היה יודע משה רבינו היכן יוסף קבור? אמרו: סרה בת אשר נִשְׁמְרָה מאותו הדור, הלך משה אצלה, אמר לה: כלום את יודעת היכן יוסף קבור? אמרה לו: ארון של מִתְּכַת עשו לו מצרים וקָבְעוּהוּ בְּנִילוֹם הַנְּהַר, כְּדֵי שִׁתְּכַרְכוּ מִיָּמָיו. ועוד שאמרו החרטומים לפרעה: רצונך שלא תצא אומה זו מכאן לעולם — העצמות של יוסף אם לא ימצאו אותן עד עולם אינם יכולים לצאת.**

הלך משה ועמד על שפת נילוס. אמר: יוסף, יוסף! הגיעה העת שהקדוש־ברוך הוא נואל את ישראל והגיעה השבועה שהשבעת את ישראל. השכינה מעכבת לך, ישראל מעכבים לך וענני־כבוד מעכבים לך. אם אתה מראה עצמך — מוטב, ואם לאו הרי אנו מנוקים משבועתך. מיד התחיל ארזנו של יוסף מְבַעֵפֵנּוּ, וצף ועלה מן התהומות בקנה. רבי נתן אומר: בקברות של מלכים היה קבור, הלך משה ועמד על קברות של מלכים. אמר: יוסף, הגיעה העת שנשבע הקב"ה לנאול את ישראל והגיעה השבועה שהשבעת את ישראל; אם אתה מראה עצמך — מוטב, ואם לאו הרי אנו מנוקים משבועתך. באותה שעה נודעו ארזנו של יוסף. נָקְלוּ משה והביאו אצלו.

וכל אותן שנים שהיו ישראל במדבר היו ארזנו של יוסף וארון של שכינה מהלכים זה עם זה, והיו עוברים ושבים אומרים: מה טיבם של שני ארזנות הללו? אמרו: אחד של מת ואחד של שכינה. «וכי מה דרכו של מת להלך עם שכינה?» — אמרו: קָם זה כל מה שכתוב בוה. (סוטה י"ג; דב"ד; תנח"ו; פס').

את עצמות יוסף² — מושלים אותו למה הדבר דומה? ללִקְטִים שנכנסו לְמִתְּחַת של יין, נטלו וְנִקְנְנוּ אֶחָד וּשְׁתֵּי. הֲצִיץ עליהם בעל המרתף. אמר להם: יִעָרֵב לָכֶם, יִבְעַם לָכֶם, יִמְתַּק לָכֶם! שתיחם את היין — החזירו את הקנקן למקומו. כך אמר הקדוש־ברוך־הוא לשבטים: מִכְרַתֶּם אֶת יוֹסֵף — החזירו עצמותיו למקומו. (ב"ר פ' ט"ח).

¹ טוֹפֵם י"ב, ל"א. ² ט"ט ט"ט, כ"ג. ³ ט"ט י"ג, י"ב.

טו) מעכבת לך — מעכבת את היציאה כשנילך. מפעפע — מבעבע, מעלה אבעבושת של טיב. נודעו — רעד. טו) קנקן — חבית. כד. יבשם — יבשם.

XII. יציאת מצרים.

בזכות ארבעה דברים ננאלו ישראל ממצרים: שלא שָׁנו את שמם, ולא שנו את לשונם, ולא נלו מסתורין שלהם ולא כטלו את המילה. (שו"ט ק"ד: ילקוט).

וַיִּדְבֹר בְּשֵׁלַח פְּרַעֲהַי¹, וַלְהֵלֵךְ הוּא אוֹמֵר: וּגַם אֶת יִשְׂרָאֵל לֹא אֲשַׁלַּח², וּכְאֵן זֶה מִשְׁלַח. למה הרבר דומה? למלך שאמר לעבדו: צא והבא לי דג מן השוק. הלך והביא לו דג מבאיש. אמר לו המלך: חייד, אין אתה יוצא מאחת משלש: או הדג אתה אוכל, או דמיו אתה נותן, או אתה לוקה מאה מַלְבֵּיין. אמר לו: אני אוכלו. לא הספיק לאכול ממנו קָמֵעָא עד שנקטה נפשו עליו, אמר: אני לוקה מאה מַלְבֵּיין. לא הספיק ללקות חמשים עד שנסתכן למות, אמר: אני נותן דמיו. נמצא אוכל דג מבאיש ולוקה, ונותן את דמיו. כך פרעה שֶׁעָבַד את ישראל במצרים יותר מְדָא, אמר לו הקדיש ברוך-הוא: "שלח את עמי"³, אמר: "לא ידעתי את ה'". הביא עליו עשר מכות ולא שָׁלַחֵם. אמר לו הקביה: חייד, יש לך לַתֵּן שכרם, שנאמר: וְהָיָה נָתַן אֶת חֵן הָעַם וְגו'⁴. משנמל המכות ונתן שכרם, אחריכך שָׁלַחֵם. (עי' תנה"ק).

ויהי בשלח פרעה⁵ — אמר ר' לוי: משל לאחד שהיה לו שרה, והיה בה גל של צרורות, עמד ומקְרָה לאחר. עמד אותו האיש שקנָאָה והעביר אותו הגל מתוכה ומצא תחתיו מים חיים. נִמְעָה נפנים, עֲשָׂאָה שוֹרֹת־שׁוֹרֹת, נטע בה כל מיני בשמים, נטע בה רמונים, העמידה על קנים, בנה מגדל בתוכה ותושיב בתוכה שומר. כל מי שהיה עובר עליה היה משבחה. עבר עליה אותו האיש שמקְרָה, ראה אותה מלאה כל טוב, אמר: אוי לי שכך מברתי! אוי לי שכך הוצאתי מירי! כך היו ישראל במצרים גל של צרורות, כיון שיצאו נעשו פרדם רמונים. כל הימים שהיו הבריות רואין את ישראל היו משבחיין אותם. ראה אותם פרעה, התחיל צַוָּח ואומר: אוי לו לאיתו האיש, שכך הוציא מתחת ידו! לכך נאמר: וַיְהִי בִשְׁלַח פְּרַעֲהַי. (שמו"ר פ' כ').

בשעה שיצאו ישראל ממצרים למה היו דומים? ליונה שברחה מפני הנץ ונכנסת לנזק הסלע ומצאה שם הנהש מִקְנָן: אם תִּפְגַּם לִפְנֵים הָרִי הִנְחַשׁ נוֹשֵׁף בָּהּ; תַּחֲוֹר לַאֲחֹרָה — הָרִי הִנָּץ עוֹמֵד בַּחוּץ לַתְּפִסָּה. מה עשתה היונה? התחילה צִוָּחַת וּמְשַׁפְּחַת באנפיה, כדי שישמע לה בעל השוֹבֵךְ ויבוא ויצילה. כך היו ישראל דומים על הים: לירד לים לא היו יכולים, שעדיין לא נקדע להם הים; לחזור לאחוריהם לא היו יכולים, שכבר פרעה הקריב. מה עשו? וייראו מאד ויצעקו בני ישראל אל ה' — מיד ויושע ה' ביום ההוא⁶. (שהשיר).

וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה אֶל הָעָם: אֵל תִּקְרְאוּ⁷. — למי היה דומה משה רבנו? לרועה נאמן שנפלה נֶדֶר סמוך לחשכה. עמד וַיְגַדֵּה משלש רווחותיה. נשְׁתִּירָה פְּרָצָה ולא היתה לו שַׁעַה לַגְּדֵרָה — ועמד הוא בתוך הפרצה. בא ארי ועמד כנגדו, בא זאב ועמד כנגדו. (רו"ר).

¹ שמו"ר י"ג, ת. ² ש"ס ה', כ. ³ ש"ס ט"ו, ט. ⁴ ש"ס י"ג, לו. ⁵ ש"ס י"ג, ט. ⁶ ש"ס ט"ו, ט. ⁷ ש"ס ט"ו, ט.

מסותורין — סודות. (ס) להלן — במקום אחר. אין אתה יוצא — לא תפטר. מַלְבֵּיין — סכות שט. עֲשַׂתְכֵן — שבא בסכנה. (נ) ויהי — לשון צרה: וי היא. (נא) נִשְׁעָ — לוחש ונושך בעוקצו. ומשפחת באנפיה — כנה כנפיה. שוֹבֵךְ — ארובת יונים. (נב) סמוך לחשכה — קרוב ללילה.

21 וַיִּסַּע מִלֶּאדָּה הָאֱלֹדִים הַהוֹלֵךְ לִפְנֵי מַחֲנֵה יִשְׂרָאֵל וַיִּלְךְ מֵאַחֲרֵיהֶם וְהָיָה מִשָּׁלֵחַ לְאַחַד שְׂדֵיהֶם בְּדֶרֶךְ וְהָיָה מְנַהֵג בְּנוֹ לִפְנָיו, כֹּאֵן לִסְמִיךְ לְשִׁבְתוֹ מִלִּפְנֵי — הַחִיּוֹד לְאַחֲרוֹי; כֹּא הוֹאֵב—נִמְלֹו מֵאַחֲרוֹי וְנִתְּנוּ לִפְנָיו; רֹאֵה לִסְמִיךְ מִלִּפְנֵי וּזְאֵב מֵאַחֲרוֹי—וְנִתְּנוּ עַל זְרוּעוֹתָיו; אֵף כֵּךְ הַקְדוּשִׁיבְרֹךְ־הוּא לְיִשְׂרָאֵל: הֵימָּן לִפְנֵיהֶם וּמִצְרַיִם לְאַחֲרוֹיהֶם — קָהֵם עַל זְרוּעוֹתָיו²; הַתְּחִיל מִצְטַעַר—פִּירֵשׁ עֲלָיו בְּנֵדוֹ שְׁנֵאמַר: מִפִּירֵשׁ עֲנֵן לִפְסֶךְ³. (הַנְּחָ).
 וַיִּבְּאָ עֲמוּד הָעֵקֶן בֵּין מַחֲנֵה מִצְרַיִם וּבֵין מַחֲנֵה יִשְׂרָאֵל וַיְהִי הָעֵקֶן וְהַחֲשָׁד⁴—הֵעֲנֵן עַל יִשְׂרָאֵל וְהַחֲשָׁךְ עַל הַמִּצְרַיִם. מִצְרַיִם שְׂדֵי נְתוּנִים בְּאִפְלָה רֹאִים אֶת יִשְׂרָאֵל נְתוּנִים בְּאוֹרֵה, וְהָיוּ מוֹרְקִים בְּהֵם חֲצִיִּים וְאֵבְנֵי בְּלִישְׁמֵרָאוֹת וְהֵעֲנֵן מִקְבֻלָּם. וְכֵן הוּא אוֹמֵר: וְאִשָּׁא אֶתְכֶם עַל כְּנַפְי נִשְׂרִיִּים⁵ — מֵה נִשְׁתַּנָּה נִשְׂרֵה זֶה מִכֹּל הַעוֹפוֹת כֻּלָּם, שְׂכַל הַעוֹפוֹת נוֹשָׂאִים אֶת בְּנֵיהֶם בֵּין גְּרִילֵיהֶם, מִפְּנֵי שְׂדֵהם מִתִּירָאִים מֵעוֹף אַחַר, שְׂהוּא פִירָה עַל נְבִיהֶם; אֲבָל הַנִּשְׂרֵה זֶה הוּא אֵינוֹ מִתִּירָא אֲלֵא מֵאֲדָם בְּלִבְדוֹ, שְׂלֵא יוֹרוֹק בּוֹ חֵץ, לִפְיֶכְךָ הוּא נִתָּן אֶת בְּנָיו עַל כְּנַפְיֵהוּ. אוֹמֵר: מוֹטֵב שִׁיכֵנס הַחֵץ בִּי וְלֹא בְּכַנִּי. (מְכִילֵתָא).

XIII. קְרִיעַת יַם־סוּף וְכוֹת הַיָּם.

22 תִּנְיָא הָיָה רַי מֵאִיר אוֹמֵר: בְּשַׁעֲהָ שְׂהָיוּ יִשְׂרָאֵל עוֹמְדִים עַל שַׁפַּת הַיָּם הָיוּ שְׂכַסִּים מְנַצְחִים זֶה עִם זֶה. זֶה אוֹמֵר: אֵינוֹ יוֹרֵד תַּחֲלָה לַיָּם, וְזֶה אוֹמֵר: אֵינוֹ יוֹרֵד תַּחֲלָה לַיָּם. קִפֵּץ שְׂבִטוֹ שֶׁל בְּנִימִין יוֹרֵד לַיָּם תַּחֲלָה, וְהָיוּ שְׂרֵי יְהוּדָה רוֹנְמִים אוֹתָם. לִפְיֶכְךָ זֶכֶה בְּנִימִין הַצְדִיק וְנַעֲשֶׂה אוֹשְׁפִיזוֹן לְנִבְוֵרָה, שְׁנֵאמַר: וּבֵין כְּתַפְּיוֹ שְׂכֵן¹. אֵמַר לוֹ רַבִּי יְהוּדָה: לֹא כֵךְ הָיָה מַעֲשֶׂה, אֲלֵא זֶה אוֹמֵר: אֵינוֹ אֵינוֹ יוֹרֵד תַּחֲלָה לַיָּם, וְזֶה אוֹמֵר: אֵינוֹ אֵינוֹ יוֹרֵד תַּחֲלָה לַיָּם. קִפֵּץ נַחֲשׁוֹן בֶּן עֲמִינַדָּב יוֹרֵד לַיָּם תַּחֲלָה. בְּאוֹתָהָ שַׁעֲהָ הָיָה מִשָּׁה מֵאֲרִיךְ בְּתַפְלָה, אֵמַר לוֹ הַקְדוּשִׁיבְרֹךְ־הוּא: יְדִידֵי טוֹבְעִים בַּיָּם וְאַתָּה עוֹמֵד וּמֵאֲרִיךְ בְּתַפְלָה לִפְנֵי: אֵמַר לִפְנָיו: רַבְנוּר־שְׁלֵעוֹלָם, מֵה בִידֵי לַעֲשׂוֹת? אֵמַר לוֹ: רַבֵּר אֵל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְיִסְעוּ. וְאַתָּה הָרַם אֶת מִטְךָ וְנִוְי². לִפְיֶכְךָ זֶכֶה יְהוּדָה לַעֲשׂוֹת מִמְשַׁלָּה בְּיִשְׂרָאֵל, שְׁנֵאמַר: הִיתָה יְהוּדָה לְקַדְשׁוֹ יִשְׂרָאֵל מִמְשַׁלּוֹתָיו³. מֵה טַעַם הִיתָה יְהוּדָה לְקַדְשׁוֹ יִשְׂרָאֵל מִמְשַׁלּוֹתָיו? מִשַּׁעֲהָ שְׂהָיָם רֹאֵה וַיְנוּס⁴. (סוֹטָה לוֹ, לוֹ).

23 בְּשַׁעֲהָ שְׂבַקֵּשׁ הַקְדוּשִׁיבְרֹךְ־הוּא לְהַטְבִּיעַ אֶת מִצְרַיִם בַּיָּם עֲמֵד עוֹנָא שֶׁר שֶׁל מִצְרַיִם וְנִשְׁתַּחֲוּ לִפְנֵי הַקְבָּ"ה וְאֵמַר לִפְנָיו: רַבְנוּר־שְׁלֵעוֹלָם, בְּמִדְת־הַרְחָמִים בְּרַאת עוֹלָמָךְ, לִמָּה אַתָּה רוֹצֵה לְהַטְבִּיעַ אֶת קְנִי? מִיד קִנְּסָה הַקְבָּ"ה כֹּל שְׂמִלְיָא שֶׁל מַעֲלָה וְאֵמַר לָהֶם: הָיוּ דַיִּים בְּיָנוּ וּבֵין עוֹזָא שֶׁר שֶׁל מִצְרַיִם. הַתְּחִילוּ שְׂרֵי הָאוֹמוֹת מִלְּמַדִּים סְנוּרִיָּא עַל מִצְרַיִם. כִּיּוֹן שְׂרָאָה מִיכָאֵל כֵךְ, רַמּוֹ לְנִבְרִיאֵל וְטַם לְמִצְרַיִם טִיפָה אֶתָּה וְשַׁמֵּט לְכַנֵּה עִם טִיטָה וְהִיטוֹק אַחַד עֲמָה שְׂשַׁקְעוּהוּ בְּכַנִּין, וְכֹא וְעֵמֵד לִפְנֵי הַקְבָּ"ה וְאֵמַר: רַב־שַׁעֲהָ, כֵךְ שְׂעִבְרוּ אֶת בְּיָךְ: מִיד יִשַׁב עֲלֵיהֶם הַקְבָּ"ה בְּמִדְת־הַדִּין וְטַכְּעַם בַּיָּם.

¹ שְׂמֹוֹת יִי"ד, עֵט. ² חוֹשֶׁעַ יִי"ח, ג. ³ טַהֲלִים קִי"ה, לַע. ⁴ שְׂמֹוֹת יִי"ה, כ. ⁵ טַס יִי"ד, ד. ⁶ דַּיִים לִי"ג, י"ב. ⁷ שְׂמֹוֹת יִי"ה, עו"ח. ⁸ טַהֲלִים קִי"ה, כ. ⁹ טַס טַס, ג.

24 מִנְצָחִים — מַתְּנִיִּים, מְרִיבִים. אוֹשְׁפִיזוֹן — בַּעַל אֲכַמְנִיא. בַּעַל בֵּית מְלוֹן. לְנִבְוֵרָה — לְשִׁכְנֵהָ, לְהַקְבִּיָּה; כֹּלֵי שְׂנִבְנָה בִּיהִסָּךְ כְּחֻלְקוֹ שֶׁל בְּנִימִין. זֶכֶה יְהוּדָה — שְׁנַחֲשׁוֹן בֶּן עֲמִינַדָּב הוּא נִשָּׂא לְשִׁבְטֵי יְהוּדָה. מֵה טַעַם — מִפְּנֵי מֵה? לִמָּה? מִשַּׁעֲהָ — בְּשִׁבּוֹל, בַּעֲבוּר. עַל סְנוּרִיָּא — וְכוֹת

באותה שעה בקשו מלאכדהשרת לומר שירה לפני הקב"ה, אמר להם הקב"ה:
מעשי ירו טובעים בים ואתם אומרים שירה לפני (מד' אבנר; מגלה י').

סוס וְרוֹכְבוֹ רָמָה בְּיָמַי¹ — מניד שהסוס קשור ברוכב ורוכב קשור בסיס, שליש
למרום ויורדים לתהום ואין נפרדים זה מזה. (תנח'').

דרש רבי יוסי הגלילי: בשעה שעלו ישראל מן הים נתנו עיניהם לומר שירה,
וכיצד אמרו שירה? עולל מוטל על ברכי אמו ותינוק יונק משדי אמו, כיון שראו את
השכינה — עולל הנביה צוארו ותינוק שמש דד אמו מפיו, ואמרו: זה אלי ואנוהו.²
תניא, היה ר' מאיר אומר: אפילו עֲבָרִים שבמעו אמם אמרו שירה. — והרי לא
ראו? אמר ר' תנחום: כרם נעשה להם כאספקלריא המאירה וראו. (סוטה ל').

אמר רב הונא: ישראל שבאותו הדור מקטני אִמְנָה היו. אמרו: כשם שאנו שליש
מצד אחד כך מצרים עולים מצד אחר. אמר הקדוש ברוך הוא לשר של ים: פלוס איתם
ליבשה. אמר לפניו: רבונרשליעולם, כלום יש עבה, שנותן לו רבו מתנה וחזור וטפלה
ממנו. אמר לו: אני נותן לך אחד ומחצה שבהם. אמר לפניו: רבשיע: כלום יש עמר
שתובע את רבו? אל: נחל קישון יהא עֲרָב. מיד פִּלְטָם והשליכם ליבשה וכאוי ישראל
וראו אותם, שנאמר: וירא ישראל את מצרים מת על שפת הים.³

ומהו אחד ומחצה שבהם? שאלו בפרעה נאמר: שש מאות רכב בחור'⁴, ואלו
בסיסרא, נאמר: שש מאות רכב ברולי.⁵ וכשבא סיסרא, בא עליהם כִּבְרָקִים של
ברול. הוציא הקב"ה עליהם כוכבים ממסלותם. כיון שירדו כוכבים עליהם נתלבגו
אותם דקרים של ברול, ירדו לצנן עצמם בנחל קישון. אל הקב"ה לנחל קישון: לך
והשלם ערבונך לים. מיד נרפם נחל קישון והשליכם לים, שנאמר: נחל קישון נרפם
נחל קדומים.⁶ מהו נחל קדומים? — נחל שניעשה ערב מקרב.
באותה שעה פתחו הים של ים ואמרו: וואמת ה' לעולם הללויה.⁷ (פסח קי"ח).

יָנִס עַמְּךָ מִשָּׂחָה אֶת יִשְׂרָאֵל מִיָּם סוּף⁸ — כשרדף פרעה אחרי ישראל ברכב ופרשיו
עמר וקשט כל אותם הסוסים באבנים טובות ומרגליות. כשבאו לים וסִבְעָם הקדוש ברוך
הוא, היו צפות כל אותן האבנים טובות ומרגליות והיו מושלכות על שפת הים, הי
ישראל יורדים בכל יום ונוטלים מהן ולא היו מבקשים לזווג משם. כיון שראה משה כך,
אמר להם: מה אתם סבורים, שבכל יום הים מעלה לכם אבנים טובות ומרגליות? עמר
והסיעם בעלי־קֶרֶקֶם. (תנח"ק).

¹ שמונת עי"ה, א. ² שס, ט. ³ שס י"ה, ל. ⁴ שס, ז. ⁵ שס"ט, יג. ⁶ שס פ"ג, ס.
⁷ פסלים קי"ג, ב. ⁸ שמונת עי"ה, כז.

נח עוברים — ולדות. כאספקלריא — ראי של זכוכית. נסו מקטני אמנה — שלא האמינו
ביותר בהקב"ה. פלוס — קמ"א, זרק. אחד ומחצה — פי אחד ומחצה, כשנרש להלן. שרמכץ —
דורש בדיון. שאלו — שהיו. בדקרים — ביסחיים. וקשט — עדה, פאר. כסרים —
תושבים. בעלי־כרחם — שלא כרצונם, לאנסב.

ישראל במדבר.

I. ממצרים—למדבר.

נִפְּן מִמִּצְרַיִם תִּפְּעֵי¹ — למה נמשלו ישראל לגפן? אלא מה הגפן, כשקבלה מבקשים שתשביח מה הם עושים? עוקרים אותה ממקומה ושותלים אותה במקום אחר והיא משפחת; כך, כיון שבקש הקדוש-ברוך-הוא להודיע ישראל בעולם, מה עשה? עקם ממצרים והביאם למדבר ותהילו מצליחים שם; קבלו את התורה ויצא להם שם בעולם. (שמ"ד פ' ט"ד).

II. המן.

וַיֹּאמֶר מֶשֶׁה בְּחַתְלָה הִיוּ בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל דּוֹמִים לַחֲרִינּוּלִים, שִׁמְנָקְרִים בְּאִשְׁפָּה, עַד שָׁבָא מִשָּׁה וְקָבַע לָהֶם זֶמֶן סְעוּרָתָם. (יוסא ע"ה).

שאלו תלמידיו את ר' שמעון בן יוחי: מפני מה לא היה יורד להם לישראל מן פעם אחת בשנה? אמר להם: אמשול לכם משל. למה הרבר דומה? למלך בשריזום, שהיה לו בן; פסק לו מזונותיו פעם אחת בשנה, ולא היה מקביל פני אביו אלא פעם אחת בשנה. עמד בפסק מזונותיו בכל יום ויום—והיה מקביל פני אביו בכל יום ויום. אף כך ישראל, מי שיש לו ד' וה' בנים, היה דואג ואומר: שמה למחר אין המן יורד ונמצאו כלם מתים ברעב. נמצאו כל ישראל מכונים את לבם לאביהם שבשמים. דבר אחר, שאוכלין אותו כשהוא חם. ד"א, מפני משאוי הדרך. (שם ע"ו).

בְּמֵן נֹאמַר: לחם.² ונאמר שמן.³ ונאמר רבש.⁴ אמר ר' יוסי ברכי חנינא: לנערים—לחם, לזקנים—שמן, לתינוקות—רבש.

¹ תהלים פ"ג, ט. ² שמואל ט"ז, ח. ³ שם שם, ד. ⁴ כבודי י"א, ח. ⁵ שמואל ט"ז, לב.

(א) שתשביח — שתעשה יפה וטובה ביותר. (ב) שמנקרים באשפה — בכל שעה שעה. וקבע — הגביל, יעד. (ג) פסק — קצב. מקביל ומבקר.

נאמר: וברדת הטל על המחנה לילה וניי¹ ונאמר: ויצא העם ולקטו וניי², ונאמר: שטו העם ולקטו וניי³. — הא כיצד? — צדיקים יורד להם על פתח בתיהם, בינונים — יצאו ולקטו, רשעים — שטו ולקטו.
נאמר לחם⁴ ונאמר עונות⁵ ונאמר וטחנו⁶, — הא כיצד? — צדיקים — לחם, בינונים — עונות, רשעים — טחנו ברחים. (יזא ע"ה).

וְתָם הַשֶּׁמֶשׁ⁷ — כיון שהחמה זורחת על המן היה פושר והולך, ונחלים היו מושכים ממנו ומוליכים לים הגדול. ובאים אילים וצבאים ויחמורים וכל בהמה ושומים מהם. ואחר כך באין האומות וצדין מהם ואוכלין אותם, וטועמין בהם טעם המן, שהיה יורד לישראל, והיו אומרים: אשרי העם שככה לו⁸. (מכלתא; תנח').

תניא, ר' יוסי אומר: כשם שהנביא היה מניד להם לישראל מה שבחזורים ומן שֶׁבְּקָדְקִים, כך המן מניד להם לישראל מה שבתורים ומה שבסדקים. כיצד? שנים שבאו לפני משה לדון, זה אומר: עבדי ננכת, וזה אומר: אתה מְכַרְתֵּנוּ לִי. אמר להם משה: לְמַקְרַם מִשְׁפָּט⁹. למחר אם נמצא עֲמָרוֹ בבית רבו ראשון—קָדוּעַ שוֹהֵ נָנְכוּ; נמצא עֲמָרוֹ בבית רבו שני — בידוע שוֹהֵ מְקָרוֹ לוֹ. (יזא ע"ה).

III. מְלַחֶמֶת עֲמֶלְקִי.

הַיֵּשׁ הִי בְּקֶרְבֵּנוּ אִם אֵין? — נִבְאָ עֲמֶלְקִי¹⁰ — למה היו ישראל דומים? לחינוק שהיה רוכב על כתפיו של אביו בשוק, והיה רואה דבר של חפץ ואומר לאביו: קח לי, והוא לוקח לו, פעם ראשונה, שניה, שלישית. עד שהם מהלכים ראה הבן חברו של אביו. אמר לו: ראת את אבא? אמר לו אביו: שוטה, אתה רוכב על כתפי, יכל מה שאתה מבקש אני לוקח לך — ואתה אומר לזה: ראת את אבא? מה עשה? השליכו מעל כתפיו, ובא הכלב ונָשְׁכוֹ. כך היו ישראל: כשיצאו ממצרים, מיד הקיפו אותם ענני הכבוד; בקשו מן — הוריד להם הקדוש־ברוך־הוא; בקשו שלו — הביא להם, היה נותן להם כל צרכם. התחילו מתהררים ואומרים: היש ה' בקרבנו אם אין? אמר להם הקב"ה: הדייבם, אני מודיע אתכם — הרי הכלב בא ונושך אתכם. ומי הוא זה? עמלק, שנאמר: ויבא עמלק¹⁰. (תנהיק יתרו).

ר' לוי בשם ר' שמעון בן הלפתא אמר: למה היה עמלק דומה? לזכוב שהוא לחוש אחר המכה; כך היה עמלק לחוש אחר ישראל ככלב. (שם תצא).

וְהָיָה בְּאֶשֶׁר יָרִים מִשָּׁה יָדוֹ וְנָבַר יִשְׂרָאֵל וְנִי¹¹ — וכי ידיו של משה עושות מלחמה או שוברות מלחמה? אלא לומר לך, כל זמן שהיו ישראל מסתכלים בְּלִפְיֵי מעלה ומשעברים את לבם לאביהם שבשמים — היו מתגברים; ואם לאו — היו נופלים. (ר"ה כ"ט).

¹ צמדכר י"א, ט. ² שמוס ע"ז, ד. ³ צמדכר י"א, ט. ⁴ שמוס ע"ז, ד. ⁵ טס טס, כח. ⁶ סהלים קמ"ה, טו. ⁷ ירמיה כ"א, יב. ⁸ שמוס י"ז, ז, ח. ⁹ טס טס, ז. ¹⁰ טס טס, ח. ¹¹ טס טס, יב.

(ה פושר — חס ונמס. ו) רבו — אדונו. בידוע — ודאי, סמן גבור. ח) להוט — רדוף, נמשך וכוון. ט) שוכרות — מכריעות, מנצחות.

ידי משה קברים ויקחו אבן וישלמו תחתיו וישב עליה¹ - וכי לא היה לו למשה כר אחת או כקט אחת לישב עליה? אלא כך אמר משה: הואיל וישראל שרויים בצער-אף אני אהיה עמהם בצער. (תענית י"א).

י"א. וזכור את אשר עשה לך עמלק... אשר קר די² - הקרך לפני אחרים. משל למה הדבר דומה? לאמבטי רוחחת שלא היתה בריה יכולה לירד לתוכה, בא בידלניעל אהר קפץ וירד לתוכה; אף על פי שנכוה-הקרה לפני אחרים. אף כך כשיצאו ישראל ממצרים, ונקרע הים לפניהם, ונשתקעו המצרים בתוכו, נפל פחדם על כל האומות; כיון שבא עמלק ונדרג להם, אע"פ שנשל את שלו מתחת ידיהם, - הקרם לפני אומות העולם. (תנה"ק תצא).

י"ב. וזכור את אשר עשה לך עמלק בדרך בצאתכם ממצרים³ - אמר ר' לוי: על הדרך בא עליהם כלסטים. משל למה הדבר דומה? למלך שהיה לו כרם, והקיפו גדר, והשיב בו כלב נשקן. אמר המלך: כל מי שיבא ויפרץ את הגדר - ינשכנו הכלב. לימים בא בנו של מלך, פרץ את הגדר ונשכו כלב. כל זמן שהיה המלך מבקש להזכיר חטא של בנו, שפרץ הגדר, אומר לו: וזכר אתה איך נשכך הכלב? כך כל זמן שהקדוש-ברוך-הוא מבקש להזכיר המאם של ישראל, שחטאו ברפידים, שאמרו: הוי בקרבנו?⁴ אמר להם: וזכור את אשר עשה לך עמלק⁵. (תנח" תצא).

י"ג. עמלק יושב⁶ - מה ראו המרגלים לפתוח בעמלק? משל למה הדבר דומה? - להינוק שסרח ולקה ברצועה, כשמבקשין להפחידו מזכירין לו את הרצועה; כך היה עמלק רצועה רעה לישראל. (תנה"ק).

י"ד. כפי יד על בם יה⁷ - ר' לוי בשם ר' המא בר חנינא אמר: כל זמן שזרעו של עמלק בעולם-לא השם שלם ולא הבס שלם; אבר זרעו של עמלק מן העולם - הבס שלם והשם שלם. (שם תצא).

IV. מתן-הורה.

י"ט. אמר ר' יצחק: ראויים היו ישראל בשעה שיצאו ממצרים שתתקן להם התורה מיד, אלא אמר הקדוש-ברוך-הוא: עדיין לא בא זיום של בני; משעבוד טיש ולבנים יצאו ואין יכולים לקבל תורה מיד. משל למה הדבר דומה? למלך שעמד בנו מחליו, ואמר לו הפדננו: ילך בנך לאסכולי שלו. אמר: עדין לא בא זיוו של בני ואתה אומר, ילך בנך לאסכולי שלי? אלא יתערך בני שנים ושלושה ירחים במאכל ובמשתה ויבקר ואחר

¹ שמוס י"ז, י"ב. ² דברים כ"ה, י"ז, י"ח. ³ שם ש"ט, י"ז. ⁴ שמוס י"ז, ג. ⁵ כמדבר י"ג, כ"ט. ⁶ שמוס י"ז, ט.

י"א) הקרך - קרוך וצננך, כלו' הסיר פתוך מעל האומות, כמו שמפרש והולך. אמבטי - אגן סים שמתרחצין בו. ונדרגו - נתלוה ונטפל להלחם עסם. נשל את שלו - קבל ענשו. י"ב) כלסטים - כגולו. י"ג) להינוק שסרח - לילד שחטא. רצועה - פסת עור. י"ד) כס יה - לא נאמר כסא ה' מלא. טו) לא בא זיום - לא הוטב מראה פניהם, לא הבריאו. הפדננו - האוסן. לאסכולי - לבית הספר. יתערך - יחפיק. יבריא - יעשה בריא.

כך ילך לאֲסֻכּוֹלֵי שְׁלוֹ. כִּךְ אָמַר הַקִּבְיָה: עֲדָן לֹא בָא זִינָם שֶׁל בְּנֵי; מִשְׁעִבֹד טִיט וּלְכִינִים יֵצְאוּ — וְאֵנִי נוֹתֵן לָהֶם הַתּוֹרָה? אֲלֵא יִתְעַרְנוּ בְּנֵי שָׁנִים וּשְׁלֹשָׁה חֲרָשִׁים בְּמִן וּבְאָר וּשְׁקָל וְאֶחָרִיכְךָ אֵנִי נוֹתֵן לָהֶם אֶת הַתּוֹרָה. (איכ"ר).

אמר רבי יהושע בן לוי: כשיצאו ישראל ממצרים היו בהם בעלי־ימים מעבודת־יָם; שהיו עושים כטיט ובלבנים, והיתה האבן נופלת מן הבנין ושוברת ידו וקוֹטֶעֶת את רגלו. אמר הקדוש־ברוך־הוא: אינו דין שאתן את תורת־י לבעלי־ימים. מה עשה? קָמוּ לְמַלְאכֵיהֶשֶׁת וִירְדוּ וְרָפְאוּ אוֹתָם. (תנח' יתרו).

אמר ריש־לקיש: תִּנְאֵי הַתְּנָה הַקְּדוּשִׁיבְרוּךְ־הוּא עִם מַעֲשֵׂי בְּרֵאשִׁית וְאָמַר לָהֶם: אִם יִשְׂרָאֵל מִקְבְּלִים הַתּוֹרָה אֲתֶם מִתְקִימִים, וְאִם לֹא אֵנִי מַחְזִיר אֲתֶכֶם לַתּוֹרָה וּבְהוּ. (שבת פ"ח).

אמר ר' עזריה בשם ר' יהודה בר' סימן: משל למלך שהיה לו פרדם נטוע שדה של תאנים ושל פנים ושל רמונים ושל תפוחים, ומסר לאֲרִיסִים וְהֵלֵךְ לוֹ. לְאַחַר יָמִים בָּא הַמֶּלֶךְ וְהִצִּיץ בְּפִרְדָּם לִירֵעַ מַה עֲשֶׂה—וּמֵצְאוּ מֵלֵא יְהוּדִים וְדַרְדְּרִים. הֵבִיא קֶצְצִים לְקוֹצֵב. וְהִצִּיץ בְּאוֹתָם הַיְהוּדִים וְרָאָה בָם שׁוֹשְׁנָה אַחַת שֶׁל וְרָדָה, נִטְלָה וְהָרִיחַ בָּהּ וְשָׁבַת נַפְשׁוֹ עָלָיו. אָמַר הַמֶּלֶךְ: בְּשִׁבִיל שׁוֹשְׁנָה זוֹ יִנְצַל כָּל הַפִּרְדָּם. כִּךְ הָעוֹלָם כָּלוּ לֹא נִבְרָא אֲלֵא בְּשִׁבִיל תּוֹרָה. לְאַחַר כֵּן הוֹרוֹת הִצִּיץ הַקְּדוּשִׁיבְרוּךְ־הוּא בְּעוֹלָמוֹ לִירֵעַ מַה עֲשֶׂה—וּמֵצְאוּ מֵלֵא מִיָּם בְּמִים: דוֹר אָנוּשׁ — מִים בְּמִים; דוֹר הַמְּבֹרָךְ — מִים בְּמִים; דוֹר הַפְּלוּנָה — גֵּם בְּמִים. וְהֵבִיא קֶצְצִים לְקוֹצֵיו. וְרָאָה בּוֹ שׁוֹשְׁנָה אַחַת שֶׁל וְרָדָה — אֵלּוֹ יִשְׂרָאֵל — וְנִטְלָה וְהָרִיחָה בְּשַׁעַר שַׁתָּן לָהֶם עֲשֶׂר־הַרְבֵּוֹת, וּשְׁבַת נַפְשׁוֹ עָלָיו בְּשַׁעַר שַׁמְרוֹ. „נַעֲשֶׂה וְנִשְׁמַע“, אָמַר הַקִּבְיָה: בְּשִׁבִיל שׁוֹשְׁנָה זוֹ יִנְצַל הַפִּרְדָּם — בּוֹכּוֹת תּוֹרָה וְיִשְׂרָאֵל יִנְצַל הָעוֹלָם. (ויק"ר פ' כיג).

כשעלה על דעתו של הקדוש־ברוך־הוא לָתֵן אֶת הַתּוֹרָה לְבְנֵי אֲדָם, הֵלֵךְ בְּתַחֲלָה אֲצֵל בְּנֵי עֲשׂוֹ אָמַר לָהֶם: מִקְבְּלִים אֲתֶם אֶת הַתּוֹרָה? אָמְרוּ לִפְנֵינוּ: רַבּוֹנוֹשְׁל־עוֹלָם, מַה כְּתוּב בָּהּ? אָמַר לָהֶם: לֹא תִרְצֵחַ. אָמְרוּ לוֹ: כָּל עַצְמָם שֶׁל אוֹתָם הַאֲנָשִׁים לֹא הִבְטִיחַם אֲבוֹהֶם אֲלֵא עַל הַחֶרֶב („ועל חרבך תחיה"'). — אֵינִי אֲנוּ יְכוּלִים לְקַבֵּל אֶת הַתּוֹרָה. אֶחָרִיכְךָ הֵלֵךְ אֲצֵל בְּנֵי עֵמּוֹן וּמִיָּאב. אָמַר לָהֶם: מִקְבְּלִים אֲתֶם אֶת הַתּוֹרָה? אָמְרוּ לִפְנֵינוּ: רַבּשִׁעַ, מַה כְּתוּב בָּהּ? אָמַר לָהֶם: לֹא תִנְאַף. אָמְרוּ לוֹ: כָּל עַצְמָם שֶׁל אוֹתָם הַאֲנָשִׁים אֵינֶם בָּאִים אֲלֵא מִנִּיאוֹף — אֵינִי אֲנוּ יְכוּלִים לְקַבֵּל אֶת הַתּוֹרָה. אֶחָרִיכְךָ הֵלֵךְ לוֹ אֲצֵל בְּנֵי יִשְׁמַעֵאל, אָמַר לָהֶם: מִקְבְּלִים אֲתֶם אֶת הַתּוֹרָה? אָמְרוּ לִפְנֵינוּ: רַבּשִׁעַ, מַה כְּתוּב בָּהּ? אָמַר לָהֶם: לֹא תִנְנוּב. אָמְרוּ לוֹ: כָּל עַצְמָם שֶׁל אוֹתָם הַאֲנָשִׁים אֵינֶם חַיִּים אֲלֵא מִן הַגְּנָבָה וּמִן הַגּוֹל („פרא אדם, ידו בכל ויד כל בוי"'). — אֵינִי אֲנוּ יְכוּלִים לְקַבֵּל אֶת הַתּוֹרָה. וְאַחֲרַיכְךָ בָּא לוֹ אֲצֵל יִשְׂרָאֵל, אָמְרוּ לוֹ: „נַעֲשֶׂה וְנִשְׁמַע“. וְהוּ שְׁנֵאמַר: „הוּ מִסִּינַי בָּא וְהָרַח מִשְׁעִיר לָמָּה, הוֹפִיעַ מִדֶּר פֶּאֶרְן, וְאָתָּה מִרְבִּבּוֹת קִרְשׁ, מִיָּמִינוֹ אֵשׁ דֶּת לָמִי"'. (פסיקיר כ"א).

¹ נְרַאֲשִׁים כִּינֵי, הֵ. ² סֵס עִינֵי, ינ. ³ וְנִיִּים לִינֵי, ב.

יח) אֲרִיסִים — עוֹבְדֵי בִשְׁכַר חֵלֶק קְצוֹב מִן הַתְּבוּאָה וְהַפִּירוֹת. קֶצְצִים — כִּרְתֵי הָעֵצִים. וְרָדָה — שׁוֹשְׁנָה אִיבְרַמַּת. שְׁבַת נַפְשׁוֹ — הַשִּׁיב נַפְשׁוֹ.

ב וַיִּתְּנֵבּוּ עֲתֻקֹּתַי הָרָרִי¹ — אמר ר' אבְּרָמִי בר חמא: מלמד, שְׂכָפָה הקדוש ברוך־הוא עליהם את הדר כְּנֻיָּת, ואמר להם: אם אתם מקבלים את התורה — מוטב ואם לאו — שם תהא קבורתכם, (שבת ס"ח).

כא דָּרַשׁ רב סימאי: בשעה שהקדימו ישראל, נעשה' לנשמע' כאו ששים רבוא של מלאכי־השרת לכל אחד ואחד מישראל וקשרו לו שני כתְּרִים, אחר כנגד. נעשה' ואחד כנגד, נשמע'; וכיון שהטאו ישראל, ירדו ק"כ רבוא מלאכי־הבלה ופָּרְקוּם, שנאמר: ויתנצלו בני ישראל את עדים מדר חורב'².

אמר רבי אליעזר: בשעה שהקדימו ישראל, נעשה' לנשמע' יצתה בת־קול ואמרה להם: מי נָלָה לבני רָמוּז זה, שמלאכי־השרת משתמשים בו! שנאמר: ברכו די מלאכיו נבורי כח עושי דברו לשמוע בקול דברו'³ — מתחלה, עושרי ואחר־כך, לשמע'. (שם).

כב אמר ר' אבהו בשם רבי יוחנן: כשנתן הקדוש־ברוך־הוא את התורה צפור לא צִיָּץ, עוף לא פרה, שור לא געה, אופנים לא עפו, שרפים לא אמרו קדוש, הים לא נודעו — אלא העולם שותק ומהריש — ויצא הקול: אנכי ה' אלהיך'⁴. (שמו"ר ס' כ"ט).

כג ,אנכי ה' אלהיך'⁴ — לפי שנראה להם הקדוש־ברוך־הוא בים כנבור עושה מלחמה ובסיני כסופר מלמד תורה, ונראה להם בימי שלמה ככחור ובימי דניאל כזקן מלא רחמים, אמר להם הקב"ה: לא בשביל שאתם רואים אותי דמיון הרבה, אלא אני הוא שָׁפָבָם, אני הוא שבסיני, אני הוא שבכל מקום — אנכי ה' אלהיך'. (תה"ק פ).

כד ,אנכי ה' אלהיך'⁴ — למלך שדבר כנגד בנו, ונתירא, ונשמטה נפשו ממנו, כיון שראה המלך כך, שנשמטה נפשו—התחיל מנַפֵּף ומנשק אותו, ומפתחו ואומר לו: מה לך? לא בני יחירי אתה? לא אני אביך? כך כשדבר הקדוש־ברוך־הוא ,אנכי ה' אלהיך' — מיר פרחו נשמתם, כיון שמתו, התחילו המלאכים מנַפֵּפִים ומנשקים אותם ואומרים להם: מה לכם? אל תיראו, בנים אתם לה' אלהיכם'⁵; והקב"ה ממתק בתבוה הדבור ואומר להם: לא בני אתם? אנכי ה' אלהיכם, עָמִי אתם, חביבים אתם לפני — והתחיל מַפְתָּח אותם עד שהורה נשמתם, (שהש"ר).

כה אמר ר' יהושע בן לוי: כל דבור ודבור שיצא מפי הקדוש־ברוך־הוא — נתמלא כל העולם כלו בשמים, וכיון שמדבור ראשון נתמלא, דבור שני להיכן הלך? — הוציא הקב"ה רוח מאוצרותיו והיה מעביר ראשון ראשון.

ואמר ר' יהושע בן לוי: כל דבור ודבור שיצא מפי הקב"ה — יצאה נשמתם של ישראל, שנאמר, נפשי יצאה בדברו'⁶. ומאחר שמדבור ראשון יצאה נשמתם, דבור שני היוֹאֵךְ קבלו? הוריד מל שעתיד להחיות בו מתים והחיה אותם.

ואמר ר' יהושע בן לוי: כל דבור ודבור, שיצא מפי הקב"ה—חזרו ישראל לאחריהם י"ב מיל, והיו מלאכי־השרת מְדַדִּים אותם, שנאמר: מלאכי צבאות ירדון ירדון'⁷ — אל תקרי, ירדון' אלא, יְדֻדוֹן', (שבת ס"ח).

¹ שמו"ר י"ע, ח. ² שם ל"ג, ו. ³ תהלים קי"ג, כ. ⁴ שמו"ר כ"ג, כ. ⁵ דברים י"ד, ט. ⁶ שם השירים ה"ג, ו. ⁷ תהלים ס"ח, יג.

(כ) כפה — הפך ותלה. כננית — כמין חבית. כא) מלאכי־הבלה — מלאכים רעים, משחיתים. (כב) צִיָּץ — צפצף. אופנים — מיני מלאכים. (כד) נשמטה נפשו — יצאה נפשו מפחד. (כה) מְדַדִּים — מְקַצְצִים.

חנניה בן אחי ר"י אמר: מה הים הזה, בין גל גדול לגל גדול נלים קטנים, כך בין כל דבור ודבור דקדוקיה ואותיותיה של תורה. (ירוש' שקלים פ"ו).

מי כל בשר אשר שמע קול אלהים תמים מדבר מתוך האש וניי. — בוא וראו היאך הקול יוצא, אצל כל ישראל כל אחד ואחד לפי כחו, הזקנים לפי כחם, הבתורים לפי כחם, הקטנים לפי כחם והנשים לפי כחן. אמר ר' יוסי בר חנינא: אם תקמה על הדבר הזה — למד מן המן, שלא היה יורד לישראל אלא לפי כח של כל אחד ואחד מישראל, הבתורים היו איבלים אותו כלהם, והזקנים — כצפיות בדבשו, ויונקים — כחלב משרי אמם, והחולים — ככבלת מערכת בדבשו, והגוים שועמים אותו מר. — ומה המן, שהיה מין אחד, נהפך לכמה מינים כשביל צרף כל אחד ואחד, הקול שהיה כח בו — על אחת כמה וכמה שהיה משתנה לכל אחד ואחד, שלא ינוקו. (שמיר פ' ה').

בשעה שנתן הקדושברוך הוא את התורה בסני הראה בקולו לישראל פלאי-פלאים, כיצד? היה הקב"ה מדבר והקול יוצא ומחזר בכל העולם, וישראל שומעים את הקול, בא להם מן הדרום, והיו רצים לדרום לקבל את הקול משם, וכן לארבע רוחות; ואחר כך נהפך להם מן השמים, והיו תולים עיניהם לשמים, — והיה הקול נהפך להם מן הארץ. והיו ישראל אומרים זה לזה: והחכמה מאין תמצא? ואי זה מקום בניה? ² וכל העם רואים את הקולות? ³ — מהו, את הקולות? אלא שהיה הקול נהפך לשבעה קולות, ומשבעה לשבעים לשון, ולמה לשבעים לשון? כדי שישמעו כל האומות. (תה"פ).

כשנתן הקדושברוך הוא תורה לישראל היה קולו הגלף מסוף העולם ועד סופו וכל מלכי העוים אחותם רעהו כהיכליהם ואמרו שירה. נתקבצו כלם אצל בלעם ואמרו לו: מה קול ההמון אשר שמענו? שמה מביא מבול לעולם?... אמר להם: כבר נשבע הקב"ה שאינו מביא מבול לעולם. אמרו לו: שמה מבול של מים אינו מביא, אבל מבול של אש מביא. אמר להם: כבר נשבע להם שלא יבוא מבול כל עיקר, ושאינו משחית כל בשר. — אלא מה קול ההמון ששמענו? אמר להם: חמדה טובה יש לו להקב"ה בביתדגניו, שהיתה ננוה אצלו תתקע"ד דורות קודם שנברא העולם, והוא מבקש לתנה לבניו, שנאמר: ה' עז לעמו יתן. ⁴ מיד פתחו כלם ואמרו: ה' יברך את עמו בשלום. ⁵ (ובתים קט"ו).

אמר ר' יהושע בן לוי: בשעה שעלה משה למרום אמרו מלאכי השרת לפני הקדושברוך הוא: רבנו של עולם, מה לילודי אשה בינינו? אמר להם: לקבל התורה בא. אמרו לפניו: חמדה שנווה לך תתקע"ד דורות קודם שנברא העולם, אתה מבקש לתנה לבשר-זרם? — ה' ארוננו, מה אדיר שמך בכל הארץ אשר תנה תודך על השמים... מה אנוש כי תזכרנו וכן ארם כי תפקדנו? ⁶ אמר לו הקב"ה למשה: החזר להם תשובה! אמר לפניו: רבשעי, מתקרא אני שמה ישרפוני בהבל שבפיהם. אמר לו: אהנו בבבא כבידי והחזר להם תשובה. אמר לפניו: רבשעי, תורה, שאתה נתן לי, מה

¹ זכרים ה', כג. ² לויז כיה, יכ. ³ שמוס כ', יט. ⁴ מהלים כ"ט, יא. ⁵ שס ס', כ. ס.

ט) דקדוקיה ואותיותיה — פרישח חסוית (כח) עז לעמו יתן — עז זו תורה. ל) כהבל שבפיהם — ברוח פיהם.

כתוב בה: — אנכי ה' אלהיך אשר הוצאתיך מארץ מצרים¹. אמר להם: למצרים ירדתם? לפרעה השתעברתם? תורה למה תהא לכם? שוב מה כתוב בה: לא יהיה לך אלהים אחרים² — בין הנזים אתם שריום, שעובדים עבודה זרה? — שוב מה כתוב בה? לא תשא³ — משאומתן יש ביניכם? זכור את יום השבת לקדשו⁴ — כלום אתם עושים מלאכה, שאתם צריכים שבות? שוב מה כתוב בה? כבד את אביך ואת אמך⁵ — אב ואם יש לכם? שוב מה כתוב בה? לא תרצה, לא תננוב, לא תנאף⁶ — קנאה יש ביניכם? יצרהרע יש ביניכם? מיד הודו לו להקב"ה, שנאמר: ה' אדונינו מה אדיר שמך בכל הארץ⁷ — ואלו, תנה הודך על השמים לא נאמר. מיד כל אחד ואחד עשה לו אידב למשה ומסר לו דבר, שנאמר: עלית למרום שבת שבי לקחת מתנות בארם⁸. ואף מלאך-המות מסר לו דבר, (שנאמר, ויתן את הקמרת ויכפר על העם⁹, ואומר: ויעמד בין המתים ובין החיים וגו'¹⁰—ואלו לא אמר לו—מנין היה יודע?) (שבת פ"ט).

אמר ר' שמעון בן לקיש: התורה שנתנה למשה כתיבה באש שהורה על נבי אש לבנה והתנומה באש ומלפפת באש, ועם שכותב קנח הקולמוס בשערו — ומשם נטל משה זיו הפנים. (ירוש' שקלים; ילקוט).

לא

ואמר ר' יהושע בן לוי: בשעה שירד משה מלפני הקדוש-ברוך-הוא בא שטן ואמר לפניו: רבונר-של-עולם, תורה היכן היא? אמר לו: נתתיה לארץ. הלך אצל ארץ, אמר לה: תורה היכן היא? אמרה לו: אלהים הבין דרכה וגו'¹¹. הלך אצל ים, ואמר לו: אין עמרי¹². הלך אצל תהום ואמר לו: לא בי הוא¹². חזר ואמר לפני הקב"ה: רבשעי! הפשתיה בכל הארץ ולא מצאתיה. אמר לו: לך אצל בן-עמרם. הלך אצל משה ואמר לו: תורה שנתן לך הקב"ה היכן היא? אמר לו: וכי מה אני שנתן לי הקב"ה תורה? אמר לו הקב"ה למשה: משה, בראי אתה? אמר לפניו: רבשעי, חמדה ננווה יש לך, שאתה משתעשע בה בכל יום — אני אחזיק טובה לעצמי? אמר לו הקב"ה למשה: הואיל ומעטת עצמך, תקרא על שמך, שנאמר: זכרו תורת משה עברי וגו'¹³.

ואמר ר' יהושע בן לוי: בשעה שעלה משה למרום מצאו להקב"ה שהיה קושר כתרים לאותיות. אמר לו משה, אין שלום בעירך? אמר לפניו: כלום יש עבר שנותן שלום לרבו? אמר לו: היה לך לעורני. מיד אמר לו: ועתה יגדל נא כח ארני כאשר דברת וי¹⁴ (שבת פ"ט).

ב

ג

שאל ר' חנינא בן עניל לר' הוּא ברבי אבא: מפני מה בְּדָבָרוֹת הַרְאִשׁוֹנוֹת לֹא נֹאמַר בְּהֵן „טוֹב” וּבְדָבָרוֹת הָאֲחֵרוֹנוֹת נֹאמַר בְּהֵן „טוֹב”? אָמַר לוֹ: עַד שֶׁאֵתָּה שׁוֹאֲלֵי

¹ שמוס כ', ג. ² שס, ג. ³ שס, ז. ⁴ שס, ה. ⁵ שס, יב. ⁶ שס, ט. ⁷ שס, יג. ⁸ שס, יד. ⁹ שס, טו. ¹⁰ שס, טז. ¹¹ שס, יז. ¹² שס, יח. ¹³ שס, יט. ¹⁴ שס, כ.

שוב — עור. הודו — הסכימו. (לא) מלוספת באש — כוונה וקשורה בספה של אש. קנח — מחה. הקולמוס — קנה ועש שכותבים בו. ומשם — מאותה אש. זיו הפנים — קרני היר. (כ) ננווה — טמונה. אחזיק טובה — אניר טובה. ומעטת עצמך — היית קטן בעיניך. אין שלום בעירך — שנכנסת בלא נתינת שלום. לעורני — בכרכה שיש בה חוזק ידיים. ובדברות האחרונות נאמר בהן טוב — פבר את אביך... ולמען ייטב לך.

למה נאמר בהן טובי? — שאלני אם נאמר בהן טובי אם לא? שאיני יודע אם נאמר בהן טוב אם לאו. כלך אצל רבי תנחום בר תינלאי, שהיה רניל אצל רבי יהושע בן לוי, שהיה בקי באגדה. הלך אצלו. אמר לו: ממנו לא שמעתי, אלא כך אמר לי שמואל בר נחום: הואיל וסופם להשתבר. — וכי סופם להשתבר מה היא? אמר רב אשי: חס ושלום, פסקה טובה מישראל! (ב"ק נ"ה, ג'ה).

לה מנהגו של עולם: מלך בשריודם נזר נורה, ספק מקימין אותה ספק אין מקימין אותה; ואם תמציי לומר מקימין אותה — בחייו מקימין אותה, במותו אין מקימין אותה; ואלו משה רבינו נזר כמה נורות ותקן כמה תקנות, — וקנמות הן לעולם ולעולמי עולמים. (שבת ל').

לה בא וראה, שלא כמדת הקדושיכרוך־הוא מדת בשר ודם: מדת בשריודם, אדם מוכר חפץ לחברו — מוכר עצב ולוקח שמת, אבל הקביה אינו כן: נתן תורה לישראל — ושמה, שנאמר: כי לקח טוב נתתי לכם תורת אל תעובי¹. (ברכ' ה').

לו דרש גלילי אחד לפני רב הסרא: ברוך המקום שנתן תורה משולשת לעם משולש על ידי שלישי ביום שלישי בחדש שלישי. (שבת פ"ח).

V. נָדָב וְנָאֲבִיהוּא.

לו וְאֵל מֹשֶׁה אָמַר עֲלֶיהָ אֵל ה' אֲתָהּ וְאַהֲרֹן נָדָב וְנָאֲבִיהוּא² — היו משה ואהרן הולכים בדרך תהלה ונדב ואביהוא מהלכים אחריהם וכל ישראל אחריהם. אמר לו נדב לאביהוא: אימתי ימותו שני זקנים הללו ואני ואתה ננדיג את הדור? אמר להם הקדוש ברוך־הוא: אל תתהלל ביום מחר³ — נראה מי קובר את מי? זהו שאומרין הבריות: הרבה סִנְחִים מתו ונעשו עירותיהם שמיחין על נבי אמותיהם. (ויק"ר פ' ס'; סנה' ג'ב).

VI. חָמָא הָעֵגֶל.

לה תִּרְאָ וְהָעַם כִּי בִשְׁשׁ מִשָּׁה⁴ — באו שש שעות ולא ירד משה. שכך התנה משה עמהם: לאחר ארבעים יום אני מביא לכם את התורה. נתקנסו ארבעים אלף ערבי־רב שעלו עם ישראל ושני חרטומי מצרים עמהם ושמותם יונוס ויומכרום, שהיו עושים לפני פרעה כל אותם כשפים, כמו שכתוב: ויעשו גם הם חרטומי מצרים כְּלֵה־טִיְהִים⁵? ונקבלו כלם על אהרן ואמרו: שוב אינו יורד. אמרו להם אהרן וחור: עֲכָשׁוּ יוֹרֵד מִן

¹ משלי ד', כ'. ² שמות כ"ה, א'. ³ משלי כ"ז, א'. ⁴ שמות ל"ג, א'. ⁵ שם ז', יא.

כלך — לך לה, כלה ולך. בקי — יודע הרבה. פסקה — תהלה. לך) ואם תמציי לומר — ואם תוכל לזכור. לח) פמדת — כמנהגו: בשר ודם — אדם. ולוקח — קונה. לו) גלילי — איש גליל. תורה משולשת — תורה נביאים כתובים. לעם משולש — כהנים לויים ישראלים. שלישי — משה שלישי ללוי: סרים אהרן ומשה. ביום שלישי — לסיון. בחדש שלישי — סיון. לו) סידים — בני סוסים. שמיחין — מְבַסְאוּהוּ.

ההר, לא השגיחו. ויש אומרים, בא שטן וערַב את העולם והראה להם דמות מטתו של משה תלויה באַייר בין השמים ובין הארץ, והיו מראים באצבע ואמרו: „כִּי זה משה האִישׁי“¹. מיד עמד חור וגער בהם ואמר: קשי-ערַף, אי אתם נִזְכָּרִים מה עשה לכם — עמדו עליו וְקַרְנֵהוּ.

נתכנסו על אהרן, אמרו לו: אם תעשה לנו אלהים — מוטב, ואם לאו — אנו עושים לך כשם שעשינו לחור. כשראה אהרן כך נתירא והתחיל מעסיקם בדברים. אמר להם: „פרקו נזמי הזהב אשר באזני נשיכם“². דבר קשה אמר להם שהנשים מתעכבות בו. הלכו אצל הנשים, עמדו עליהם ואמרו: הסוֹשְׁלוֹם, שנכפור בהקדוש־ברוך־הוא שעשה לנו כל הנסים והגבורות האלו ונעשה עבוד־הזרה? כיון שלא שמעו להם — ויתפרקו כל העם את נזמי הזהב אשר באזניהם“³ שלהם.

אמר ר' ירמיה: כשהביאו הנזמים תלה אהרן עיניו לשמים ואמר: אליך נשאתי את עיני הושבי בשמים“⁴ — אתה יודע את כל המחשבות, שבעל־כרחי אני עושה. השליך לאש ובאי החרטומים ועשו בל־היָהם. ויש אומרים: מיכה היה, שנתמכך בבנין, זה שהצילו משה מן הלבנים, נטל לית שכתוב עליו: „עלה שור!“ השליכו לתוך הכור בין הנזמים — ויצא העגל, כשהוא נִעַר וּמְקַרְטֵעַ, התחילו אומרים: „אלה אלהיך ישראל“⁵. „וַיִּבֶר אֱהָרֹן וַיִּזְקַן מִזֶּבֶחַ“⁶ — בקשו לבנות עמו, אמר להם: הניחו לי, ואני עושה אותי מעצמי, שאין כבודי של מזבח, שיבנהו אחר עמי. ואהרן נתקון לומר: עד שאני בונה אותו משה יודר. כשבנה ולא ירד משה — קרא: תג לה! מחרי“⁷. אמר: יִקְחָה הַדָּבָר עד למחר. פתחו מלאכיה־השרת ואמרו: „שכחו אל מושיעם עושה גדולות במצרים“⁸; ורוחי הקדש צִנְחָת: „מהרו שכחו מעשיו“⁹. (תנח; תנח“ק).

וַיִּבְרַח ה' אֶל מֹשֶׁה לִפְנֵי בְרִי“⁹ — אמר לו הקדוש־ברוך־הוא: ירידה היא לך. אמר לו משה: רבונני! מה סרחוני? אִיל: „שחת עמך“⁹. אִיל משה: וכי עמי הם? והם עמך ונחלתך אשר הוצאת בכח הגדול“¹⁰. אִיל: מה חטאו? אִיל? וימירו את כבודם בתבנית שורי“¹¹. אמר לפניו: רבונו־שְׁלֵי־עוֹלָם: העגל הזה טוב הוא לְסִיעַ לך. אִיל הקביה: מה מְסִיעַ לי? אמר משה: אתה מְשִׁיב רוחות והוא מוריד נשמים; אתה מזריח תמה והוא — לבנה, אתה מעלה אילנות והוא מצמיח צמחים. אִיל: משה, אף אתה טועה בעגל! אִיל משה: אם כן — אין בו ממש, הוא אוכל עשב, עומד לְשֹׁחַט — למה ה' יחרה אפך בעמך? “¹². (תנח“).

לך רד“⁹ — אמר לו הקדוש־ברוך־הוא למשה: לך רד מגדולתך; כלום נתתי לך גדלה אלא בשביל ישראל, עֲבָשׁוּ שִׁישְׁרָאֵל חטא, אתה למה לי? מיד תָּשֵׁשׁ בְּחוֹ של משה ולא היה לו כח לדבר. כיון שאמר לו: הִקְרַף מִמֶּנִּי ואשמירם“¹³, אמר משה: דבר זה תלוי בי — מיד עמד ונתחוק בתפלה ובקש רחמים. משל למלך בשר־זרם שכעס על בנו והיה מכה גדולה, והיה אוהבו יושב לפניו וּמְתַיָּבָא לומר לו דבר. כיון שאמר המלך: „אלמלא אוהבי זה שיושב לפני — הרגתיך“. אמר: דבר זה תלוי בי — מיד עמד והצילו.

¹ שמוס לִינִי, א. ² שס, ס. ³ שס, נ. ⁴ סהלים קכ"ג, א. ⁵ שמוס לִינִי, ד. ⁶ שס, ס. ⁷ סהלים ק"ה, כ. ⁸ שס, י. ⁹ שס, י. ¹⁰ שמוס לִינִי, ז. ¹¹ דברים ט"ו, כ. ¹² שמוס לִינִי, י. ¹³ דברים ט"ו, יד.

שנכפור — שנכחש. שנתמכך — שנתמעך. ניער — צועק, גועה. ומקרטע — מקצץ. (לס) סרחוני — עוני. תשיש — נחלש.

וַיִּעָקֶה הַיְיָ אֶת־לֵוִי¹ — אמר ר' אבהו: אלמלא מקרא כתוב אי אפשר לאמרו: מלמד שִׁתְּפָסוּ מֹשֶׁה לְהַקְבִּיחַ, כְּבִיכּוֹל, כְּאִדָּם שְׂתוּפֵס חֶבְרוֹ בְּכַנּוֹ, וְאָמַר לוֹ: רַבּוּנֵי־שְׁלֵעֻלָּם, אֵינִי מְנִיחַךְ עַד שֶׁתִּמְחַל וְתִסְלַח לְיִשְׂרָאֵל.

וַיִּאָּעֶשֶׂה אוֹתָךְ לְנוֹי נְדוּלָה¹ — אמר ר' אלעזר: אמר משה לפני הקב"ה: רבש"ע, ומה קָפָא של שלש רגלים אינו יכול לעמד לפניך בשעת כעסך — כסא של רגל אחת על אחת כמה וכמה. ולא עוד, אלא שיש בי בשת"פנים מאבותי, עכשו יאמרו: ראו פְּרָגָם שהעמיד להם! בקש נדולה לעצמו ולא בקש עליהם רחמים.

זְכוּר לְאַבְרָהָם, לְיִצְחָק וּלְיִשְׂרָאֵל עֲבָדֶיךָ אֲשֶׁר נִשְׁבַּעְתָּ לָהֶם כֶּךָ² — אמר ר' אלעזר: אמר משה לפני הקב"ה: רבש"ע, אלמלי בשמים ובארץ נשבעת להם הייתי אומר: כשם ששמים וארץ בטלים אף כך שבועתך בטלה, עכשו שנשבעת להם בשמך הגדול — מה שמך הגדול חי וקיים לעולם ולעולמי עולמים, כך שבועתך קִיָּמָה לעולם ולעולמי עולמים.

וְכָל הָאָרֶץ הַזֹּאת אֲשֶׁר אָמַרְתִּי² — אשר אמרתי לא נאמר — אמר ר' שמואל בן נחמני: כך אמר משה לפני הקב"ה: רבש"ע, דברים שאמרת לי: לך אמר להם לישראל בשמי, הלכתי ואמרתי להם בשמך — עכשו מה אני אומר להם?

מִקְבַּלְתִּי וְכַלְתִּי הִיא² — יכול ה"י לא נאמר — אמר ר' אלעזר: אמר משה לפני הקב"ה: עכשו יאמרו אומות־העולם — תשש כתו כנקבה ואינו יכול להצילם. אמר לו הקב"ה: בן עמרם, והלא כבר ראו נסים ונבורות שעשיתי להם על הים? אמר לפניו: רבש"ע, עדין יש להם לומר: לפני מלך אחד יכול לעמר, לפני שלשים ואחד מלכים אינו יכול לעמר. אמר ר' יוחנן: מִנֵּן שָׁחַר הַקְּבִיָּה וְהוֹדָה לוֹ? שְׁנֵאמַר: וַיֹּאמֶר ה' סִלַּחְתִּי כְּדַבְרְךָ⁴. תנא דבי ר' ישמעאל: כד בריך עתידים הגיוס שיאמרו, אשרי התלמיד שרבו מודה לו!

וַיֹּאמְרוּ חַי אֱלֹהֵינוּ⁵ — אמר ר' יצחק: מלמד שאמר לו הקב"ה למשה: משה, הִיִּיתִי בְּדַבְרֶיךָ. (ברכ' ל"ב).

בשעה שנתן לו הקדוש־ברוך־הוא למשה את הלוחות היו סובלים את עצמם; כיון שירד וקרב אל המחנה וראה את הענל, פרח אותו הכתב מעליהם ונמצאו ככדים על ידיו של משה, מיד: „ויהר אף משה וישלך מידיו את הלוחות“⁶. (תנח"י).

תניא: כשעלה משה למרום מִצָּאוּ לְהַקְדוּשֵׁי־בְרוּךְ־הוּא שְׁיוּשֵׁב וְכוּתֵב „אַרְךָ־אֵפִים“. אמר לפניו: רבנו־של־עולם, ארך אפים לצדיקים? אמר לו: אף לרשעים. אמר לפניו: רשעים יאבדו! איל: עתה תראה שתצטרך לכך. כשחטאו ישראל בענל, איל: לא כך אמרת לי: ארך־אפים לצדיקים? אמר לפניו: רבש"ע, ולא כך אמרת לי: אף לרשעים; וזהו שנאמר: „ועתה ינדל נא כח אדני כאשר דברתי“⁷. (סנה' קי"א).

¹ שְׂתוּפֵס לֵיבָה, י. ² טַס טַס, יב. ³ כְּמִדְנֵי יִהְיֶה, עז. ⁴ טַס טַס, כ. ⁵ כַּס שֵׁם יֵה, ⁶ שְׂתוּפֵס לֵיבָה, יע. ⁷ כְּמִדְנֵי יִהְיֶה, יז.

כסא של שלש רגלים — כלו, ישראל שיש להם זכות של שלשה אבות. פרנס — פסחית שלשים ואחד מלכים — מלכי כנען. מא) סובלים — נושאים.

VII. הַמִּשְׁכָּן וְכָלָיו.

תבנית המשכן¹ — אמר ר' לוי: בשעה שאמר הקדוש־ברוך־הוא למשה: „עשה לי משכן, היה לו להביא ארבעה קונכסים ולמתוח את המשכן עליהם; אלא מכמר שהראה הקב"ה למשה למעלה אש אדומה, אש ירוקה, אש שחורה, אש לבנה ואמר לו: עשה לי משכן. אמר לו משה להקב"ה: רבון העולמים! וכי מאין יש לי אש אדומה, אש ירוקה, אש שחורה, אש לבנה? אמר לו: „בת בני יתם אשר אתה מראה בהר"². (פסיקתא).

סד „וַעֲשִׂיתָ אֶת הַקְּרָשִׁים לְמִשְׁכָּן”³ — ומהיכן היו הקרשים? יעקב אבינו נטע אותם בשעה שירד למצרים, אמר לבניו: בני! עתידים אתם להגאל מכאן והקדוש־ברוך־הוא עתיד לומר לכם מִשְׁאֲתָם ננאלים, שתעשו לו את המשכן; אלא עמדו ונטעו ארוזים מעכשו, שבשעה שיאמר לכם לעשות לו את המשכן — יהיו הארוזים מתוקנים לכם. מיד עמדו ונטעו ועשו כן. (תנח"י).

חג אמר רבי חייא בר אבא: קרסים של זהב כלולאות היו נראים כמשכן ככוכבים הקבועים ברקיע. (פסיקתא).

טו וְזֶה מַעֲשֵׂה הַמְּנוּרָה⁴ — בשעה שעלה משה בהר והקדוש־ברוך־הוא צוהו על מעשה המנורה נתקשה בו משה. אמר לו הקב"ה: הרי אני עושה אותה לפניך. מה עשה הקב"ה? הראה לו אש לבנה, אש אדומה, אש שחורה, אש ירוקה, ועשה מהן את המנורה, נביעה, כפתורה ופרחיה וששת הקנים, ואמר לו: „זה מעשה המנורה — שהקב"ה מראה לו באצבע. (תנח"ק שמיני).

זא בַּהֲעֲלוֹתְךָ אֶת הַנְּרוֹת⁵ — אמרו ישראל לפני הקדוש־ברוך־הוא: רבנו של־עולם, לנו אתה אומר שנאיר לפניך, אתה הוא אורו של עולם והאורה דָּךְה אצלך — ואתה אומר „אל מול פני המנורה”⁶? — הֲיֵנו „כי אתה תאיר נר”⁷. אמר להם הקב"ה: לא שאני צריך לכם, אלא שתאירו לי כדרך שהארתי לכם. משל למה הדבר דומה? לפקח וסומא שהיו מהלכים בדרך. אמר לו פקח לסומא: כשנכנסם לתוך הבית צא והדלק לי את הנר הזה והאר לי. אמר לו הסומא: בטובתך, כשהייתי בדרך אתה היית מסמכני, עד שנכנסנו לתוך הבית אתה היית מלֹוה אותי, ועכשו אתה אומר: הדלק את הנר להאיר לי! אמר לו הפקח: שלא תהא מחויק לי טובה שהייתי מְלֹוֹךְ בדרך — לכך אמרתי לך: „האר לי. (במ"ד פ' ס"ו).

חב רבי אבינא אמר: הנלגל הזה של חמא אחד משְׁמָשִׁי הוא, ובשעה שיוצאת לעולם אין כל בריה יכולה לזון עיניה ממנה — ולאורך אני צריך? הֲכֵרָךְ הוּוה אחר מתולדות האש של מעלה הוא, מסוף העולם ועד סופו מברק אורו — ולאורך אני צריך? אמר ר' אהא: הוּוה חפץ למען צדקו ינדיל תורה ויאדיר⁸. (ויק"ד פ' ל"א).

¹ שמוח כ"ה, ט. ² ס"ב ס"ג, ע. ³ ס"ג כ"ה, ע. ⁴ נמירו ח', ה. ⁵ ס"ג ס"ג, ב. ⁶ פסלים י"ח, כט. ⁷ ישעיה מ"ג, כט.

מג) קונדסים — עמורים. בתבניתם — אבל לא מן האש שמש. מה) קבועים — נתונים. נט) נתקשה בו — קשה היה לו ולא ידע היאך יעשה אותה. מז) בטובתך — בחסדך, בטובת לבך. מח) לזון — להשביע מברק — מהחיר. למען צדקו ינדיל תורה וגו' — הרכה הקב"ה

בכ
 נִיָּן הִי בְּיוֹם פְּלוֹת מֹשֶׁה לְהִקִּים אֶת הַמִּשְׁכָּן¹ — נִי בְּיוֹם כְּלוֹת מֹשֶׁה. מִשַׁל לַמֶּלֶךְ
 שְׁהִיָּתָה לוֹ אִשָּׁה רְנוּנִית. אָמַר הַמֶּלֶךְ: עָשִׂי לִי פִּירֹפֹרֶת. הַתְּחִילָה לַעֲסֹק בָּהּ. כָּל זֶמֶן
 שְׁהִיָּתָה מִתְּעַסְקָת בָּהּ אֵינָה מְרִיבָה. נִשְׁלַמָּה הַמְּלָאכָה וְהִבִּיאָה לַמֶּלֶךְ, רָאָה אוֹתָהּ הַמֶּלֶךְ
 וַיִּשְׂרָה בְּעֵינָיו, מִיַּד הַתְּחִיל לֹאמֹר: נִי, נִי: אִמְרָה לוֹ אִשְׁתּוֹ: מָה זֶה, אֲדוּנִי? הַטְּרַחַתִּי אֶת
 עַצְמִי לַעֲשׂוֹת רְצוֹנְךָ וְאַתָּה אֹמֵר נִי נִי? אָמַר לָהּ: הַמְּלָאכָה יָפָה וְכִשְׂרָה בְּעֵינַי, אֲלֵא כָּל
 זֶמֶן שְׁהִיִּית עוֹסֶקֶת בַּמְּלָאכָה לֹא הִיִּית כּוֹעֶסֶת וְלֹא מְקַנְטֶרֶת אוֹתִי. עַתָּה שְׂאֵת פְּנוּיָה מִתִּירָא
 אֲנִי שְׂמָא תְּכַעֲסִי אוֹתִי. כִּךְ אָמַר הַקְּדוּשִׁיבְרוּךְ־הוּא: כָּל זֶמֶן שְׁהָיוּ בְּנֵי עֹסְקִים כַּמִּשְׁכָּן
 לֹא הָיוּ מְלִינִים עָלַי, עַתָּה יִתְחִילוּ שׁוֹב לְקַנְטֵר אוֹתִי. לִכְךָ נֹאמַר — „וַיְהִי בְּיוֹם כְּלוֹת
 מֹשֶׁה, — נִי־הָיָא בְּיוֹם כְּלוֹת: (תנח'').

ג
 אָלָה פְּקוּדֵי הַמִּשְׁכָּן² — אָמַר מֹשֶׁה: יוֹדַע אֲנִי שִׁישְׂרָאֵל רוֹנְנִים הֵם, הִרִינִי עוֹשֶׂה
 לָהֶם חֲשׁוֹבֹן מְכַל מְלָאכַת הַמִּשְׁכָּן. הַתְּחִיל לַעֲשׂוֹת חֲשׁוֹבֹן עִמָּהֶם — אֵלָה פְּקוּדֵי הַמִּשְׁכָּן —
 הוּא נוֹתֵן לָהֶם חֲשׁוֹבֹן עַל כָּל דְּבַר וְדְבַר כַּסְדָּרָם בְּתוֹךְ הַמִּשְׁכָּן לְזָהָב וְלַכֶּסֶף וְלַנְּחֹשֶׁת:
 „וּכְסָף פְּקוּדֵי הַשֵּׁדָה מֵאֵת כֶּכֶר וְאַלְף וּשְׁבַע מֵאוֹת וְחֲמִשָּׁה וּשְׁבַעִים שְׁקָל... וַיְהִי מֵאֵת כֶּכֶר
 הַכֶּסֶף לְצִקָּת³...” עִם שְׁהוּא עוֹשֶׂה חֲשׁוֹבֹן וְהוֹלֵךְ, שָׂכָה אֶלֶף וּשְׁבַע מֵאוֹת וְחֲמִשָּׁה וּשְׁבַעִים
 שְׁקָל שְׁעֵשֶׂה מֵהֶם וַיִּזְוִי לַעֲמוּדִים וְלֹא הָיוּ נְרָאִים: הַתְּחִיל עוֹמֵד תְּמָה וְאוֹמֵר: „עַכְשָׁו
 יִמְצְאוּ יִדְיָהֶם שֶׁל יִשְׂרָאֵל לֵאמֹר עָלַי, שְׂאֲנִי נִמְלַתִּי אוֹתָם; — הוּא חוֹזֵר לְבוֹא עַל כָּל
 מְלָאכָה וּמְלָאכָה. מִיַּד הָאִיר הַקְּדוּשִׁיבְרוּךְ־הוּא אֶת עֵינָיו וְתִלְהָ עֵינָיו וְרָאָה שְׁהָיוּ עוֹשִׂים
 וַיִּזְוִי לַעֲמוּדִים, הַתְּחִיל לְהַשְׁיֵב לָהֶם בְּקוֹל רֶם: „וְאַתְּ הָאֶלֶף וּשְׁבַע מֵאוֹת וְחֲמִשָּׁה וּשְׁבַעִים
 עֲשֵׂה וַיִּזְוִי לַעֲמוּדִים:”⁴ בְּאוֹתָהּ שְׁעָה נִתְפָּסוּ יִשְׂרָאֵל. מִי נָרַם לוֹ? עַל יְדֵי שִׁישַׁב וְעֲשֵׂה
 חֲשׁוֹבֹן — אֵלָה פְּקוּדֵי הַמִּשְׁכָּן.

וּלְמָה עֲשֵׂה חֲשׁוֹבֹן? הַקְּבָ"ה מֵאֲמִינוֹ, שְׂנֹאמַר: „בְּכָל בֵּיתִי נֶאֱמַן הוּא”⁵ — וּמֹשֶׁה נִתֵּן
 חֲשׁוֹבֹן? אֵלָא מִפְּנֵי שְׂשִׁמְעַ לִיצְנֵי הַדּוֹר שְׁהָיוּ מְשִׁיחִים אַחֲרָיו, שְׂנֹאמַר: „וְהָיָה כִּצְאֵת מֹשֶׁה...
 וְהִבִּיטוּ אַחֲרָיו מֹשֶׁה”⁶. וְמָה הָיָה אוֹמְרִים? הָיוּ מְסַתְּכָלִים מֵאַחֲרָיו וְאוֹמְרֵי אַחַד לְאַחֶיךָ:
 „רָאָה צִוְּאוֹנוֹ! רָאָה שׁוֹקִינוֹ אִיכָל מִשְׁלָנוּ, שׁוֹתָה מִשְׁלָנוּ; וְהִבְרּוּ מִשִּׁיבוֹ: „רִיקָה: אֲדָם
 שְׂנַחְמָנָה עַל מְלָאכַת הַמִּשְׁכָּן, עַל כְּכָרֵי כֶּסֶף וְעַל כְּכָרֵי זָהָב, שְׂאִין לוֹ חֶקֶר וְלֹא מִשְׁקָל
 וְלֹא מִנֵּן — מָה אַתָּה רּוֹצֵה שְׁלֹא יְהֵא עֲשִׂיר? כִּשְׂשִׁמְעַ כֵּן, אָמַר: חִיִּיכֶם, מִשְׂנַחְמָרָה
 מְלָאכַת הַמִּשְׁכָּן אֲנִי נוֹתֵן לָהֶם חֲשׁוֹבֹן: כִּיּוֹן שְׂנַחְמָרָה אָמַר לָהֶם: אֵלָה פְּקוּדֵי
 הַמִּשְׁכָּן. (תנח'').

VIII. נְסִיעַתְּם וְהִנֵּיתְם שֶׁל יִשְׂרָאֵל בְּמִדְבָּר.

כז
 כִּיצַד הִיָּתָה נְסִיעַתְּם שֶׁל יִשְׂרָאֵל בְּמִדְבָּר? סָמָן הִיָּה לְמֹשֶׁה בְּעֵנָן אִמְתִּי הִיָּה
 מְסַתְּלָק, כִּיּוֹן שְׁהִיָּה רּוֹאָה שְׂמַסְתְּלָק הִיָּה אוֹמֵר: „קוֹמָה הִי וַיִּפְּצוּ אוֹיְבֵיךָ”⁷ — וְהֵעֵנָן
 מְסַתְּלָק, נִסְתַּחֲלַק הֵעֵנָן הָיוּ כְּלָם מִתְּקַרְבִּים לִיסַע וּמְנַשְׁבִּים אֶת כְּלֵיהֶם. מִי שְׁהִיָּתָה לוֹ
¹ צְמֹדֵר ז', ח. ² צְמֹדֵר ל"ח, כ"ה. ³ צְמֹדֵר כ"ז, כ"ה. ⁴ צְמֹדֵר כ"ה, כ"ה. ⁵ צְמֹדֵר י"ג, ז.
⁶ צְמֹדֵר ל"ח, ח. ⁷ צְמֹדֵר י"ג, לה.

מְצוֹת לְיִשְׂרָאֵל כְּדִי לִזְכּוֹתֶם. (מט) רְנוּנִית — אִשְׁת־רִיבִי. פִּרְפּוּרָה — לְבוּשׁ אֲרָגָמָן. מְקַנְטֶרֶת —
 מְכַעֲסָת. פְּנוּיָה — נְקִיָּה מִמְּלָאכָה. (ג) יִמְצְאוּ יִדְיָהֶם — יוֹכְלוּ. (א) סָמָן — אוֹתוֹ. מְסַתְּלָק —
 פָּר. וּמִשְׁבִּיבִים — מְסַדְרִים וּמוֹעֲדִים.

ברמה היה נושא עליה, והענן נוטל את השָׁרָר. כיון שנתנשבו — תקעו כחצוצרות ונסע דודה ורגלו, תחלה נשיאו ושכטו אחריו, וכן כלם — „איש על דגלו באותות“¹.

וסמנים היו לכל נשיא ונשיא: מפה, וצבע על כל מפה ומפה, כצבע של אבנים טובות, שהיו על לבו של אהרן, מהם למדו המלכיות להיות עושין מפה, וצבע לכל מפה מפה. כל שבט ושכט נשיא שלו — צבע מפה שלו דומה לצבע של אבנו בחשן ואפור: ראובן עבנו אדם ומפה שלו צבועה אדום, ומצויר עליו דודאים; שמעון — פטרה, ומפה שלו צבועה ירוק ומצויר עליו שָׁקֶם; לֵוִי — ברכת ומפה שלו צבועה שליש לבן, שליש שחור ושלש אדום ומצויר עליו אורים־זתומים; יהודה — נֶפֶךְ וצבע מפה שלו דמות עין שמים ומצויר עליו אריה; יששכר — ספיר ומפה שלו צבועה שחור דומה לכחול ומצויר עליו שמש יורה (על שם, ומבני יששכר יודעי בינה לעתים)²; ובלוין — יהלום וצבע מפה שלו לָבֶן ומצויר עליו ספינה (על שם, ובלוין לחוף ימים ישכן)³; דן — לָשֶׁם וצבע מפה שלו דומה לספיר ומצויר עליו נחש (על שם, והיו דן נחש)⁴; גַּד — סָבַם וצבע מפה שלו לא לבן ולא שחור אלא מעורב שחור ולבן ומצויר עליו מחנה (על שם גַּד גָּדוּד יגודנו)⁵; נפתלי — אחלמה, וצבע מפה שלו דומה ליון צלול שאין אדמימותו עזה ומצויר עליו אילה (על שם, נפתלי אילה שלוחה)⁶; אשר — תְּרִישִׁי, וצבע מפה שלו דומה לאבן־יקרה שמתקשטות בה הנשים ומצויר עליו אילן זית (על שם, מאשר שמנה לחמו)⁷; יוסף — שהם וצבע מפה שלו שחור ביותר ומצויר לשני נשיאים אפרים ומנשה מצרים (על שם שהיו תולדותם במצרים), ועל מפה של אפרים היה מצויר שור (על שם, בכור שורו)⁸ — זה יהושע, שהיה משבט אפרים) ועל מפה של מנשה היה מצויר רָאֵם (על שם „וקרני ראם קרניו“⁹ — זה נדעון בן וואש, שהיה משבט מנשה); בנימין — ישפה וצבע מפה שלו דומה לִיָּב הצבעים ומצויר עליו זאב (על שם, בנימין זאב ישראל)¹⁰. לכך נאמר, באותות, שסמנים היו להם לכל נשיא ונשיא.

וכך היו מהלכין — והעננים על נביהם; וכמין קורה יצאה מן הענן, שָׁקָה היו יודעים לאיזו רוח הם נוסעים, רוצה שיהנו — אותו הענן שהיה על גבי המשכן באמצע המחנות היה עומד לו — והיו בני לוי מעמידים את המשכן קודם לכל המחנות, עד שלא באו. וכיון שבאו היו עומדים וחונים כל אחד במקומו, וענני־כבוד עומדים על נביהם. זו היתה גדולת משה, שלא היה ענן־השכינה יורד על המשכן עד שהיה משה אומר: „שובה ה' רכבות אלפי ישראל“¹⁰.

כשהיו ישראל נוסעים היה הארון מקדים לפניהם, והיו שני ניצוצות של אש יוצאים מתוך בדי הארון ושורפים לפניהם את הנחשים ואת העקרבים והורגים שונאיהם של ישראל. כיצד היתה חִיְתָם? כִּפְסָקָא אחת של ארבעת אלפים אמה היו הונים ומקיפים את המשכן מכל רוח, משה, אהרן ובניו, וכל אשר להם על פני כל מזרח אהל מועד. הבאר כפתה החצר סמוכה לאהלו של משה, והיא היתה מודיעה לכל המחנות היאך יחנו. כיצד? כיון שעמדו קלעי החצר היו ייב נשיאים עומדים על הבאר ואומרים שירה, והיו מימי הבאר יוצאים ונעשים נהרים נהרים; נהר אחד יוצא ומקיף את מחנה שכניה, ומאותו נהר יוצאים ארבעה נהרות בארבע זוויות החצר. לבסוף מתערבים ומקיפים את

¹ במדבר כ"ג, כ. ² דברי הימים א' י"ב, ל"ג. ³ כראשית מ"ט, י"ג. ⁴ שם ש"ס, י"ז. ⁵ שם ש"ס, י"ח. ⁶ שם ש"ס, כ"א. ⁷ שם ש"ס, כ"ג. ⁸ דברים ל"ג, י"ג. ⁹ כראשית מ"ט, כ"ז. ¹⁰ במדבר י"ב, ל"ג.

כל מחנה הלויים ומדלכים בין משפחה למשפחה ונראים טְבֻלִיּוֹת טְבֻלִיּוֹת מקיפין מחנה שכניה. ונהר גדול מקיף את כל מחנה ישראל מבחוץ ונעשים נְהָרִים נהרים בין כל שבט ושבט, והיו הנהרות מקיפים אותם מכפנים ומבחוץ ומציינים אותם טבליות טבליות מראש ועד סוף ומודיעים את הגבולים שבין כל אחד ואחד. והיו הנהרים מגדלים להם כל מיני מעדנים ובהמתם רועה נגד הַנָּחַשׁ, והיה הענן פרוש עליהם ומכדיל בינם לבין בהמתם. ומזויו התכלת היו הנהרות נראים כתכלת, מצוירים כעין השתר והלבנה והחמה. ואומות העולם היו רואות אותם לכמה מילים ומשכחות ואומרות: מי זאת הנשקפה כמו שחרִי? (בס"ר פ' ב; תנח"י; ילקוט).

IX. קָלֵב.

וַיֵּהָם קָלֵב אֶת הָעָם אֶל מֹשֶׁה² — אמר רבה: שהסיתם בדברים, שראה את יהושע שרָצָה לספר עמהם ואמרו לו: ראש קטוע זה ידברו³ אמר כלב: אם אבא אני לספר עמכם ישתקוני. עמד ואמר להם: וכי זו בלבד עשה לנו כדעמרים?... אמרו: בַּקָּנוֹתִי הוּא מִסְפָּר — ושתקו. אמר להם: והלא הוציאנו ממצרים וקרע לנו את הים והוריד לנו את המן; אם יאמר: עֲשׂוּ סִלְמוֹת וַעֲלֹו בַרְקִיעַ — לא נשמע לו? (סוטה ל"ה).

X. מַחְלַקַת קָרַח וְעֵזֶרָה.

בשעה שאמר הקדוש־ברוך־הוא למשה: קח את הלויים מתוך בני ישראל ושהרת אותם... והעבירו הער על כל בשרם³ — מיד עשה כך לקרח. אמרה לו אשתו לקרח: ראה מה עשה משה: הוא נעשה מלך, את אחיו עשה כהן גדול, את בני אחיו עשה סְנֵי כהנים; כשמביאים תרומה — אומר: תהא לכהן; כשמביאים מעשר ואתם נוטלים אותו — אומר: תנו אחד מעשרה לכהן; ועוד, שהוא מנלח את שערתוכם ומשחק בכס ומזולזל בכס; את עינו נתן בשערותיכם. אמר לה: הרי אף הוא עושה כך. אמרה לו: כיון שכל הגדולה שלו — אומר אף הוא: תמות נפשי עם פלשתים⁴.

התחיל קרח לחזר על כל ישראל ולא היו מכירין אותו. אמרו לו: מי עשה לך כך? א"ל: משה, ולא עוד, אלא נטלוני בידי וברגלי והיו מניפים אותי ואומרים לי: „הרי אתה שְׁהוּר“, והביא את אהרן אחיו וקָשַׁטוּ כְּבֹלָה והושיבו באהל־מועד. מיד התחילו שונאי משה לָּרֹת בו את ישראל ואמרו: משה מלך ואהרן אחיו — כהן־גדול ובניו — סני כהונה. תרומה — לכהן, מתנות כהונה — לכהן, תרומת מעשר — לכהן... מיד — יקהלו⁵.

קרח לִיצֵן היה. והיה מתלוצץ על משה ועל אהרן. מה עשה? בָּנָם כל הקהל, התחיל לומר לפניהם דברי ליצינות. אמר להם: אלמנה אחת היתה בשכונתי ועמה שתי

¹ פיר השירים ו', י. ² במדבר י"ג, ל. ³ שם ט', ו'. ⁴ סופטים ט"ז, ל. ⁵ במדבר ט"ז, ג.

טבליות טבליות — כעין לוחות לוחות. ומצינים — ססמים. (ג) ראש קטוע — שחיה שמו „הושע“ בלא יוד ומשה הוסיף לו יוד בראש. והם אברו כך בלשון זלוול כלפי יהושע. (ג) סנני כהנים — סְנֵיִם לכהנים. עינו נתן בשערותיכם — להשחיתו. ולא היה מכירין אותו — שנתגלת ליצן — לץ.

נערות יתומות. והיתה לה שדה אתה. באה לחרוש, אמר לה משה: לא תחרוש בשור ובחמור יחדו¹; באה לזרוע, אמר לה: „שדך לא תזרע כלאים“²; באה לקצור ולעשות עבמה, אמר לה: הניחי לקט, שכחה ופאדי; באה לעשות נורן, אמר לה: תני תרומה ומעשר ראשון ומעשר שני. הצדיקה עליה את הדין ונתנה לו; מה עשתה, ענינה? עמדה ומכרה את השדה ולקחה שתי כבשות, כדי ללבוש מגנותיהן ולקנות מפרותיהן. כיון שילדו — בא אהרן ואמר לה: תני לי את הבכורות, שכך אמר לי הקב"ה: „כל הבכור... תקדיש לה“³. הצדיקה עליה את הדין ונתנה לו את הנקודות. הגיע זמן נזווה ונזווה אותה. בא אהרן ואמר לה: תני לי ראשית הנז, שכך אמר הקב"ה: „וראשית נז צאנך תתן לי“⁴. — אמרה: אין בי כח לעמוד באיש הזה, הריני שותקת ואוכלת; כיון ששחמתי אמר לה: תני לי הזרוע והלחיים והקבה. אמרה: אפילו אחר ששחמתי אותן לא נצלתי מידו — הרי הן עלי חרם! אמר לה: אם בן כולן שלי הוא, שכך אמר הקב"ה: „כל חרם בישראל לך יהיה“⁵. נטלן והלך לו והניחה בוכה היא עם שתי בנותיה. כך עלתה לעלובה זו! כל כך הם עושים ותולים בהקב"ה!

און בן פלת אשתו הצילתה: אמרה לו: מה מועיל לך? אם זה הרב אתה תלמיד, ואם זה הרב אתה תלמיד. — אמר לה: מה אעשה? עמם הייתי בעצה ונשבעת לך. אמרה לו: שב בכיתך. ואני אצילך. השקתו יין והשכיבתו וישבה על הפתח: קתרה שערותיה. כל מי שבא וראה — חזר; ובינתיים נבלע קרח ועדתו. זהו שנאמר: „חכמות נשים בנתה ביה“⁶ — זו אשתו של און בן פלת, וואולת בידיה הדרסנה⁷ — זו אשתו של קרח. (סנה' ק"ט; טר' שו"ט; תנח"א).

וזאת עשו קחו לכם מהתות... ותנו בהן אש ונוי⁷ — מה ראה משה לומר להם כך? אמר להם: בדתי עובדי עבודהזרה. מעיות הרכה יש ונמוסים הרכה וקמרים הרכה — קלם מתקבצים בבית אחד; ואני און לי אלא ה' אחד ותורה אחת ומשפט אחד ומובח אחד ובהן גדול אחד — ואתם מאתים איש מבקשים כרונה גדולה: (תנה"ק).

XI. מי מריבה.

ונקדוהו משה ואהרן את הקהל אל פני הסלע⁸. — היו משה ואהרן מהלכים וכל ישראל אחריהם והיו ישראל רואים אבן, והיו עומדים ומקיפים אותה — ואין דור שאין בו ליצנים — והיו הקבקים אומרים: אין אתם יודעים שבןערמרם רועה של יתרו היה, ורועים פקחים במים, והוא מבקש למשקנו למקום שיש בו מים ולומר לנו: הרי הוצאתי לכם מים — ולהטעות אותנו; אלו כן, יוציא לנו מן האבן הזו. והקדוש־ברוך־הוא כך צוהו: מכל סלע שרוצים הוצא להם מים, ומשה הפך פניו, סבור שישראל אהריו, והם היו עשויים לתותיכות על האבנים; אמר להם: בואו עמי, שאוציא לכם מים. אמרו לו: מזה אנו

¹ דברים כ"ג, י. ² ויקרא י"ט, יט. ³ דברים ט"ז, יט. ⁴ סס י"ח, ד. ⁵ במדבר י"ח, יד. ⁶ משלי י"ד, ח. ⁷ במדבר ט"ז, ו, ז. ⁸ סס כ"ג, י.

קתרה — פרעה, הרסה. נד) מעיות — אלילים. נמוסים — ספרו חוקים ותורות. בבית אחד — בבית אלילים אחד. נה) פקחים במים — בקיאים ויודעים היכן יש למצוא מים במדבר.

מבקשים, אם מן הסלע הזה אי אתה מוציא, אף מאבן אחרת אין אנו מבקשים — ונתברכמו פניו כנגדם, וינשבע שאינו מוציא להם מים, אלא מאותה שהוא מבקש. (תנח').
 וַיִּקַּח מֹשֶׁה אֶת יָדוֹ וַיַּךְ אֶת הַסֵּלֶעַ בְּמַטְהוֹ פַּעַמַיִם¹ — הכה פעם אחת. התחיל הסלע נוטף מים מועטים, טפִּיִּרְטָפִין. אמרו לו: בְּדַעַמְרָם, המים הללו ליונק־סוּרִים או לגמול־חלב? מיד הקפיד כנגדם, והכתו פעמים ויצאי מים רבים ושטפו כל מה שהיו נתון כנגדם. (תנח'; תנח"ק).

XII. טִרְחָנִים.

טִרְחָנִים היו ישראל. היה אחד מהם רואה שכנגדו נמצא כדון, אומר: יש לי עדים להביא, יש לי ראיות להביא, למחר אני דן, מִיִּסְפְּנִי עֲלֵיכֶם דְּיָנִים; לכך אמר משה לישראל: 'איכה אשא לבדי טרחכם ומשאכם'². 'טרחכם' — מלמד, שהיו טרחנים; ומשאכם' — מלמד, שהיו אֶפְקֹרְסִים; הקדים משה לצאת, אמרו: מה ראה בְּדַעַמְרָם לצאת? שמא אינו שפוי בתוך ביתו! אַחַר לצאת, אמרו: מה אַחַר בְּדַעַמְרָם לצאת, מה אתם סבורים? — יושב ויועץ עליכם עצות ומחשב עליכם מהשבות. (ספרי).

נוטלים היו ישראל בניהם ובנותיהם קטנים וזורקים לתוך חיקו של משה ואמרו לו: בְּדַעַמְרָם, מה הנאה התקנת להם לאלו? מה פרנסה התקנת להם לאלו? (ילקוט דברים).

XIII. מִיתָתוֹ שֶׁל אֶהֱרֹן.

הַר הָהָרִי³ — הר על גבי הר, כתפוח קטן על תפוח גדול. ואף־על־פי שענין מהלך לפניהם, משפיל את הַקֶּבֶה ומגביה את השפל, הַיָּחִי הקרושי־ברוך־הוא את ההר דוגמא, שידעו נסים שעשה להם הקביה, שלא הניח הר במדבר, שלא יהיו מתינעים ועולים ויורדים עליהם; ולא עוד, אלא אף־על־פי שהיה הענין עושה כל המדבר מיסור. היה מניח מקום גבוה למשכן, שתהא שם הַיָּחִי, והניח שלשה הרים: הר סיני לשכינתו. הר נבו לקבורת משה והר־ההר לקבורת אהרן. (תנח"ק).

כשהגיע זמנו של אהרן לְפֶטֶר מן העולם, אמר לו הקדוש־ברוך־הוא למשה: לך ואמור לו לאהרן על המיתה. השכים משה בשחרית והלך לו אצל אהרן, התחיל קורא: אהרן אחי! יָרַד אצל. אמר לו: מה ראית להשכים ולבא בְּאֵן הַיּוֹם? איל משה: דבר של תורה הייתי מהרהר בלילה ומתקשה בו הרבה, לכך השכמתי ובאתי אצלך איל: ומהו הרבה? איל: אינו זוכר מהו, אלא אני יודע שבספר 'בראשית' הוא, הבן אותו ונקרא בו. נטלו ספר בראשית וקראו בו כל פרשה ופרשה ועל כל אחת ואחו אמר: יפה עשה ויפה ברא הקב"ה; וכיון שהגיעו לבריאת אדם, אמר משה: מה אוימי

¹ כמדבר כ', יא. ² דברים א', יב. ³ כמדבר כ', כב.

נתברכמו — נעשו ירוקים טבעים. טפִּין טפִין — טפות טפות. (נו) ראיות — הוכחות ותעודות מוספני — מוסף אני. אבי־קורסים — מלעינים בְּרָגִם. שבוי — שקט ושלי. (נח) דוגמא — סמן.

לאדם, שהביא מות לעולם; ואני ששלטתי במלאכי השרת, ואתה שעצרת את המות— לא סופגני לכך? עוד כמה שנים יש לנו לחיות? א"ל: קטנות הן; היה יורד ויורד עד שהוכיר לו יום המות; מיד הרנישו עצמותיו של אהרן ניועתו. א"ל: שמא בשבילי הוא הדבר? א"ל: הן, מיד ראו אותו ישראל, שגרעה קומתו. א"ל אהרן: לבי יחיל בקרבי ואימות מות נפלו עליי¹ — א"ל: מקובל עליך למות? א"ל: הן. א"ל: נעלה להר ההר. מיד עלו שלשתם, משה ואהרן ואלעזר, לעיני כל ישראל. אלו היו ישראל יודעים שהוא עולה למות, לא היו מניחים אותו, והיו מבקשים עליי רחמים: אלא היו סבורים. שמא תבבור קראו.

כיון שעלה, נפתחה להם מערה ומצאו שם נר דולק ונטה, מעשה־שמים, והיה אהרן פושט כלי אחד ואלעזר לובשו וערפל התולתו. א"ל משה: אהרן אחי! ראה, מרים מתה ואני ואתה ספלנו בה, אתה מת ואני ואלעזר מטפלים בך, ואני, אם מת אני, מי מטפל בי? א"ל הקב"ה למשה: חידך! אני מטפל בך. א"ל משה לאהרן: עלה, אחי, למטה זו². — עלה. — פשוט יודך³ — ופשוט. — קפוץ עינד⁴ — וקפץ. — סתום פד⁵ — וסתם. מיד ירדה שכינה ונשקתו ויצאה נשמתו. והיו משה ואלעזר מנשקים אותו על לחיו, ועלה ענן־הכבוד וכסה אותו. א"ל הקב"ה: צא מכאן. כיון שיצאו, נסתמה המערה.

היו משה ואלעזר ויורדיהם, וכל ישראל עומדים חרדים ומצפים לראות את אהרן, מפני שהיה אוהב שלום ורוחף שלום. כשראו שעלו שלשה ולא ירדו אלא שנים—חזר השטן ביניהם והרניש את כל ישראל על משה ואלעזר. נחלקו לשלש כתות: אחת אומרת: תקגו משה, שהיה מתקנא בו; ואחת אומרת: אלעזר הרנו, שהיה מבקש לירש את הכהונה הגדולה; ואחת אומרת: דרך שמים מת. תפשוים כל ישראל ואמרו: אהרן היכן הוא? אמר להם משה: נגזו הקב"ה לחיי עולם־הבא. אמרו: אין אנו מאמינים לך, שמא דבר שלא כהונן אמר לך וקנסת עליו מיתה. בקשו ישראל לסקול את משה ואת אלעזר. מה עשה הקב"ה? רמו למלאכים, ופתחו את המערה, והוציאו ארונו של אהרן והיה פודה בשמים, והמלאכים מקלסים לפניו וכל ישראל רואים אותו, שנאמר: ויראו כל העדה כי נוע אהרן⁶. ומה היו המלאכים מקלסים? — "יבא שלום ינוחו על משכבותם"⁷. (ילקוט; ספרי זוטא).

"ונבכו את אהרן שלשים יום כל בית ישראל"⁸ — למשה לא ככו אלא אנשים, מפני שהוציאו הדין לאמתו והיה מוכיחם בדברים, ואהרן לא אמר מימיו לאיש: סרחת, ולאשה — קרתת; ולא עוד, אלא שהיה רודף שלום, שנאמר: בשלום ובמישור הלך אתי⁹. ומה תלמוד לומר: ורבים השיב מעות¹⁰? — מלמד, כשהיה אהרן מהלך בדרך, אם פגע באדם רע או רשע, נותן לו שלום; למחר בקש אותו האיש לילך ולעבור עברה, אמר: אוי לי! איך אשא פני ואראה את אהרן? בושתי הימנו, שנתן לי שלום, — ונמצא אותו אדם מונע עצמו מלילך לעברה, וכן שני בני אדם, שעושים מריבה זה עם זה, הלך אהרן וישב לו אצל אחד מהם ואומר לו: ראה! הברך מה הוא אומר: אהיה מְסַרְף את לבי, מהליש את דעתי, מתלש כשערי; איך אשא עיני ואראה בחברי? בושתי הימנו, שאני הוא שסרחתי עליו¹¹ — היה יושב אצלו, עד שמוציא כל קנאה שבלבו, שיב

¹ מהלים ניה, ס. ² במדבר כ, כט. ³ ישעיה כז, ג. ⁴ מלכז כ, ה.

הדבור — של הקב"ה. כלי אחד — בגד אחד. והרניש — והמרוד. (ס) מרחת — חמאת. מטיף — מכאיב ומצער.

ישראל במדבר.

הולך אצל חברו ואומר לו כענין זה. וכשפגעו זה כזה הבקו ונשקו זה לזה. לכך ייבס את אדני... כל בית ישראל¹. (אדני ס' ייב).

XIV. הנסים על נחל ארנון.

עלי באר ענו להי² — מה הם הנסים על נחל ארנון? אדם עומד על הדף הזה, ומדבר עם חברו בדרך מזה, והוא רחוק ממנו שבעה מילין; והדרך יורד לתוך הנחל ועולה, ודרכם של ישראל לעבור בתוך הנחלים. נתכנסו כל האומות אוכלוסין עד אין סוף; ישבו מקצתם בתוך הנחל; והנחל עשוי מלמעלה מערות-מערות, וכנגדו דר שכנגדו עשוי סלעים-סלעים כמין שרים, נכנסו האוכלוסין לתוך המערות, ואמרו: כשיורדים ישראל לתוך הנחל, אלו שבתוך הנחל עומדים מלפניהם, ואלו-למעלה מן המערות, ונהרונג את כלם. כיון שהגיעו ישראל לאותו מקום, לא הצריכם הקדוש-ברוך-הוא לירד למטה לתוך הנחל, אלא רמו להרים ונכנסו שדים של הר זה לתוך המערות — ומתו כלם. והקיפו ההרים ראשיהם זה לזה ונעשו דרך כבושה, ולא נודע איזה נסמך לחברו.

ואתו נחל מפסיק בין תחומי ארץ-ישראל לארץ מואב. הר שבארץ מואב, שבו המערות, לא נודעו, והר שבארץ-ישראל שבו הסלעים כמין שרים, נודעו, ונסמך להר שכנגדו. ומפני מה נודעו? מפני שהוא מארץ-ישראל. משל לשפחה שראתה בן אדונה בא אצלה קפצה וקדמה אותו וקבלתו.

כשנכנסו הסלעים לתוך המערות, ורוצצו כל אותם הנכורים, ירדה הבאר אל הנחל ונתנברה שם, ואבדה את כל האוכלוסין, כשם שאבד אותם הים. ועברו ישראל על אותם ההרים, ולא ידעו כל הנסים האלו. אמר הקב"ה: הרי אני מודיע לפני ישראל כמה אוכלוסין אבדתי מפניהם — ירדה הבאר לתוך המערה והוציאה נלגליות וזרועות ורגלים שאין להן חקר, וישראל חזרו לבקש את הבאר, וראוה מאירה כלבנה בתוך הנחל, והיא מוציאה את אברי האוכלוסין. והיו ישראל עומדים על הנחלים, ואמרו שירה עליה: יקל באר ענו להוי (תנה"ק).

XV. עין מלך הקצין.

כשבא משה וישראל לתחומה של אררעי אמר להם משה: נתנה כאן ולגדר בשפתית אנו נכנסים וכובשים אותה. עמדו שחרית וערין לא היתה העין רואה, תלה משה את עיניו וראה את עונ יושב על החומה ורגליו מניעות לארץ. אמר משה: איני יודע מה אני רואה, חומה אחרת בנו הלילה. אמר לו הקדוש-ברוך-הוא: זה שאתה רואה עונ הוא — אל תירא אותו³.

אמר עונ: מחנה ישראל כמה הוא? — שלש פרסאות... אלך ואעקור הר בן שלש פרסאות ואזורק עליהם ואהרגם. הלך עקר הר בן שלש פרסאות והניחו על ראשו. הביא הקב"ה עליו נמלים ונקבוחו, וירד לו על צוארו. בקש לשלפו — נשתרבבו לו שניו לכאן

¹ במדבר כ', כט. ² שם כ"א, יז. ³ שם כ"ט, לד.

לכאן ולא יכול לשלפו. משה כמה היה? — עשר אמות. נטל קדרום בן עשר אמות וקפץ עשר אמות והכרו בקרסליו ונהרגו.

תניא, אבא-שאול אומר: קובר מתים הייתי. פעם אחת רצתי אהר צבי ונכנס לחיך קולית של מת, ורצתי אחריו שלש פרסאות, וצבי לא הגעתי וקולית לא כלתה. וכשחזרתי לאחורי, אמרו לי: של עונ מלך הבשן היא זו. (בר' גיד; נדה כ"ד; תנח' ; דב"ר).

XVI. בְּלָעַם.

20

וַיֹּאמֶר מוֹאָב אֶל זִקְנֵי מִדְיָן¹ — מה טיבם של זקני מדין כאן? כיון שהיו רואין את ישראל נוצחים שלא כדרך כל הארץ אמרו: מנהיג שלהם במדין נתנדל, נדע מהם מה מדרותיו. אמרו זקני מדין: אין כחו אלא בפיו. אמרו להם: אף אנו נבוא כנדרם באדם שפחה בפיו.

וַיֹּאמֶר מוֹאָב אֶל זִקְנֵי מִדְיָן¹ — והלא אתה מוצא שמדנינים נלחמים עם המואבים והשנאה ביניהם מעולם? — אלא משל לשני כלבים שהיו מריבים זה עם זה. בא זאב על אחד מהם. אמר השני: אם איני עוזרו, היום הורג את זה ולמחר יבוא עלי. לבייך נתחברו מואב עם מדין. זהו שאומרים הבריות: חלדה וחתול עשו משתה מתלבו של רע-מזל.

וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים אֶל בְּלָעַם לֹא תִלְךָ עִמָּהֶם². אמר לו: אם כן אקללם במקומי — לֹא תאר את העם³ א"ל: אברכם. א"ל: אין הם צריכים לברכתך — כי ברוך הוא³. משל אומרים לצרעה: לא מדבשך ולא מעקצך.

וַיִּקַּר אֱלֹהִים אֶל בְּלָעַם וַיֹּאמֶר אֵלָיו אַתְּ שֹׁבֵעַת הַמּוֹזְבַּחוֹת וְגוֹי³. אמר לו הקדוש ברוך-הוא: רשע, מה אתה עושה? אמר לו: את שבעת המזבחות ערכת³; משל לשלחני המשקר במשקלות, בא בעל השוק הרניש בו, אמר לו: מה אתה מענל ומשקר במשקלות? — אמר לו: כבר שלחתי דורון לביתך; אף כך בלעם, קראו רוח הקודש, אמר לו: רשע, מה אתה עושה? אמר לפניו: את שבעת המזבחות ערכת³.

כִּי מֵרֹאשׁ צוּרִים אָרְאֵנִי⁴ — להודיעך שנאתו של אותו רשע, שמתוך ברכתיו אתה יודע מחשבותיו. למה הוא דומה: לאדם שבא לקוץ את האילן. מי שאינו בקי, קוצץ את הענפים, כל ענף וענף — ומתינוע, והפקח מנלה את השרשים וקוצץ. כך אמר אותו רשע: מה אני מקלל לכל שבט ושבט, הרי אני הולך לשרשים וקוצץ. בא לַעַז ומוצאם קשים; לכך נאמר: כי מראש צורים אראנו⁴. הסלע, כשהוא צף על גבי הארץ, נוח הוא לעקר, ואלו אינם כן; מחוברים הם עד התהום.

הַתְּזַעַם לְבָרָד יִשְׁכַּן⁴ — ה"ך כלשון יונית — אחר, אינו מחשב עם אומה אחרת; תדע לך שהוא כן: השוב כל האותיות ותמצא כלן יש להן זוג, וה"א ונו"ן אין להן זוג; א"י אחד, ט"י השעה, — הרי עשרה; ב"י שנים, ח"י שמונה — הרי עשרה; א"ש, כ"ה, נ"ו.

¹ כנעני כינ, ה. ² עס כס, יב. ³ עס כינ, ה. ⁴ עס כס, ט.

קולית — עצם השוק, שהיא חלולה. סג) חלדה — (וויזועל). עלתני — חלפן, סי שסחלף בעת. בעל השוק — המספק על המשקלות. דורן — מתנה. צף — מחובר רק לשטח העליון של הקרקע. נוח — קל.

ד'ו: ה' - אין לה זוג. וכן י"ץ, כ"ף, ל"ע, מ"ס: ני - אין לה זוג. (כס"ר פ' ב': תמ"ק; תה"י; ילקוט).

XVII. בְּנוֹת צִלְפָּחָד.

וַתִּקְרַבְנָה בְּנוֹת צִלְפָּחָד וגו' ¹ - כיון ששמעו בנות צלפחד, שהארץ מתחלקת לשבטים, אבל לא לנקבות, נתקבצו כלן זו על זו לשול עצה: אמרו: לא כרהמי בשר-ודם, רחמי המקום: בשריזדם רחמיו על הזכרים יותר מן הנקבות; אבל הקרושיברוך הוא אינו כן, אלא - על הזכרים ועל הנקבות, רחמיו על הכל, שנאמר: נותן לחם לכל בשר ², ואומר - טוב ה' לכל ³.
תנה לנו אחוזה ⁴ - רבי נתן אומר: יפה כח נשים מכה אישים: אישים אומרים: נתנה ראש ונשובה מצדימה ⁵, ונשים אימרות - תנה לנו אחוזה. (ספרי; ילקוט).

XVIII. מִלְחַמַת מִדְיָן.

וַיִּקְרָא נֶקֶמַת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל ⁶ - להודיע שבהם של צדיקים, שאין נפטרים מן העולם עד שהם נוקמים נקמתם של ישראל, שהוא נקמת מי שאמר והיה העולם.
וַיִּשְׁלַח אֹתָם מִשֶׁה ⁷ - הקרושיברוך הוא אמר למשה: נקום - אתה בעצמך, והוא משלח את אחרים! אלא מפני שנתגדל בארץ מדין אמר: אינו ברין שאני מיצר למי שעשה לי טובה. המשל אומר: בור ששתית ממנו מים אל תזרוק בו אבן. (ספרי; ב"ר פ' כב).

וְאֵת בְּלָעָם בֶּן בְּעֹר תְּרַגְּוּ בְּחַרְבֵי ⁸ - בלעם מה לו שם? אמר ר' יוחנן: שהלך לישול שכר עשירים וארבעה אלף שהפיל מישראל. זהו שאימרון הבריות: הלך הגמל לבקש קרנים, - וקטפו את איניו.
אמר רבי יונתן: כשהלך פנחס למדין, הוא וכל חילותיו הלכו עמו. כיון שראה בלעם הרשע את פנחס, עשה את שתי זרועותיו בשני לחות אבנים והיה פורה ועולה למעלה: אף פנחס, כיון שראהו, פרח ועלה אחריו עד שמצאו עומד ומשתטח לפני כסא הבור; מיד הראה לו פנחס את הציץ שכתוב בו קדש לה' - והוא נופל. תפשו והביאו לפני משה ודנודו והרגודו. (סנה' קה; כס"ר פ' כא; ילקוט).

XIX. קְפוּק צְרִיבֵיהֶם שֶׁל יִשְׂרָאֵל בַּמִּדְבָּר.

שאל ר' אליעזר את ר' שמעון ואמר לו: כשיצאו ישראל ממצרים, כלי קוריוס יצאו עמהם? אמר לו: לאו. - ומיזבן היו לובשים כל ארבעים שנה? א"ל: ממה

¹ נמדבר כו, ה. ² מהלים קליו, כה. ³ שם קמ"ה, ט. ⁴ נמדבר כ"ז, ד. ⁵ שם י"ה, ה. ⁶ שם ל"ה, כ. ⁷ שם ס"ו, ה. ⁸ שם ס"ט, ח.

סו) כשר ודם - אדם. המקום - הקב"ה. סה) נפטרים מן העולם - מתים. סז) קטפו - כרתו. ציץ - שנתון על פצחו של כהן גדול. סז) כלי קוריוס - בגדי אדג.

שהלבישום מלאכיה השרת. — ולא היו קָלִים? א"ל: ולא קָרִית; שמלתך לא בלהת מעליך¹? — ולא היו הקטנים נָדִים? א"ל: צא ולמד מן החלזון הזה, שכל זמן שהוא נָדִל, נִרְתִּיקוּ נדל עמו. — ולא היו צריכים תְּכַבֵּם? א"ל: הענן היה שף בהם ומנהיגם. — ולא היו נשרפים? א"ל: צא ולמד מן האַמְיָנוֹן הזה, שאינו מתנהק אלא באור. — ולא היו עושים קְנִימוֹת? א"ל: במותם לא שלטו בהם רמה ותולעה, בתייהם לא בלישכון — ולא היה ריחם קשה מריח הַעֵזָה? א"ל: הבאר היה מעלה להם מיני דשאים ומיני כשמים, והיו מִתְשַׁעְעִים בהם והיה ריחם נודף מסוף העולם ועד סופו.

כיון שראו ישראל היאך הקרוש-ברוך הוא מנהיגם, מְנַהֵגָם וּמְצַדֵּקָם במדבר, התחילו מקלסים ואומרים: ה' רועי לא אחסר בנאות דשא וירביצני וגו'². (מד' שו"ס כ"ג; פסוק דר"כ י"ז)

וְאֹלֶךְ אֶתְכֶם אֶרְבָּעִים שָׁנָה בְּמִדְבָּר³. — אמר הקרוש-ברוך הוא לישראל: המדבר הייתי לישראל⁴? — שמא במדבר נהגתי אתכם? בנהג שבעולם, מלך בשרודם שיוצא למדבר — שמא מוצא שם שְׁלֵהָ, או אכילה ושתייה, כשם שהוא מוצא בבלטין שלו. ואחם הייתם עבדים במצרים והוצאתי אתכם משם, והרבצתי אתכם תחת ענני-כבוד, והעמדתי לכם שלשה גואלים מְשֻׁמְשִׁים אתכם, משה אהרן ומרים, שבעה עננים היו מלמעלה ומלמטה ומארבע רוחות העולם, ואחר לפניכם, ומכה נחשים ועקרבים ומִשְׁפָּחָה לכם את ההרים ואת העמקים ושורף את הקוצים ואת הברקנים ומעלה עשן, ורואים אתכם כל מלכי מורח ומערב ואומרים: מי זאת עלה מן המדבר כתמרות עשן⁵? הורדתי לכם את המן, העליתי לכם את הבאר, ואחר כך הבאתי לכם שְׁלֵים — המדבר הייתי לישראל⁶? שמא במדבר נהגתי אתכם? אם ארץ מאפליה⁷ — לא אני בעצמי הייתי מאיר לכם מאפלכם?

בנהג שבעולם, אדם מקבל אורח, יום ראשון שוחט לו עגל; יום שני — תרנגולים; יום שלישי — קְנִימוֹת; יום רביעי — ממעט והולך; לא דומה יום ראשון כיוון אחרון. יכול אף הקב"ה כן, תלמוד לומר: זה ארבעים שנה ה' אלהיך עמך⁸. — יום אחרון כיום ראשון. (תנח"י ילקט).

XX. סוף אֶרְבָּעִים שָׁנָה בְּמִדְבָּר.

בכל ערב תשעה-עבב של כל אותן השנים שהיו ישראל במדבר היה משה מוציא כרוז בכל המחנה ואומר: צאו לחפר, צאו לחפר! והיו יוצאים וחופרים להם סכרות ולנים בהם. בשחר היה קרוז יוצא ומכרזו: יְקַדְּלוּ הַחַיִּים מִן הַמַּתִּים! היו ¹ דברים ה', ה' ² סהלים כ"ג, א, ב. ³ דברים כ"ג, ד. ⁴ ירמיה כ"ג, ל. ⁵ סיר סט"ו ג, ה. ⁶ דברים כ"ג, ז.

הלזון — שבלול (שנעקקע). נרתיקו — קליפה קשה שהוא נתון בתוכה. תכבסת — כבוס. שף — שפשף וסחכר. ומנהיגם — סתהרם ומפחצחם. אמנימן — מין אבן שמוציאים ממנו חטים לאריזה, ואינם נשרפים. קנימיות — כל מיני כנים. מריח הוּעָה — שלא התליפו בנריהם ונסתאבו. מתענענים — מתגלגלים. סח קטניות — מיני פירות אדמה הגדלים בגרתיקים (הילוענפֿרוֹנט). סח כרוז — קריאה. כרוז — ממונה על ההכרזה.

קומדים ומוצאים עצמם הקרים ט"ו אלף — עד שחסרו ששים רבוא. אף בשנה האחרונה עשו כן ועמדו ומצאו עצמם שלמים. אמרו: שמא טעינו בחשבון החדש... הורו בליל עשירי ולנו כל אחד ואחד בקברו. למחר עמדו כלם. חזרו עוד בליל אחד עשר ועין בשנים עשר, בשלשה עשר, ארבעה עשר, חמשה עשר, וכיון שראו שאין אחד מהם מת— אמרו: דומה שבטל הקדוש־ברוך־הוא אותה נורה קשה מעלינו ועמדו ועשאוהו יום טוב. וכן שני חכמים: לא היו ימים טובים לישראל כחמשה־עשר באב וכיום הכפורים. (ירוש' תענית פ"ד, מ"ו ש"ג).

ארבעים שנה הקיף הקדוש־ברוך־הוא את ישראל במדבר, אמר: אם אני מוליכם דרך פשוטה עכשו — מחזיקים איש איש בשדה ובכרם ומחבטלים מן התורה; אלא אני מוליכם דרך המדבר ויאכלו את המן וישתו מי באר והתורה מתישבת בנופם; ושת כששמעו הבנענים שישראל נכנסים לארץ עמדו ושרפו את הורעים ועקרו את האילנות וקצצו את הנטיעות וסדרו את הבנינים וסתמו את המעינות. אמר הקב"ה: אני הבמחדי את אברהם להכניסם לארץ מלאה כל טוב, הריני מעכבם במדבר ארבעים שנה, עד שיעמדו הבנענים ויתקנו מה שקלקלו. (תנח' בשלח).

כ"י תבאו אל הארץ ונטעתם¹ — תרנולת זו כשאפרוחיה דקים — היא נכנסתם ונטעתם תחת כנפיה ומחממת אותם ועודרת לפניהם, וכשהם גדלים — אם אחד מהם מבקש לבוא אצלה היא מנקרת לו בראשו ואומרת: לך עזור באשפתך. כך כשהיו ישראל במדבר ארבעים שנה היה המן יורד והבאר עולה להם והשקל מצוי להם, וענין כבוד מקיפים אותם ועמוד־ענן מסיע לפניהם, כיון שנכנסו ישראל לארץ אמר להם משה: כל אחד ואחד מכם יטול מבשו ויבא ויטע לו נטיעות. (ויק' פ' כ"ה).

אלה מקפי בני ישראל² — משל למלך שהיה בנו חולה, הוליכו למקום ארץ לרפאותו, כיון שהיו חוזרים התחיל אביו מונה את המסעות: כאן ישנו, כאן תקרנו, כאן תששת בראשך; כך אמר הקדוש־ברוך־הוא למשה: מנה להם את כל המקומות היסן הכעיסוני; לכך נאמר, אלה מסעי. (תנח"ק).

XXI. נבואתו של משה.

ולא קם נביא עוד בישראל כמשה³ — כל הנביאים נסתכלו באספקלריא שאינה מאירה, שנאמר: וביד הנביאים אךמה⁴; משה רבנו נסתכל באספקלריא המאירה שנאמר: ותמונת ה' יבטי⁵.

¹ ויקרא י"ט, כג. ² כמדובר ליג, ב. ³ דברים ל"ה, י. ⁴ סוטה י"ב, יא. ⁵ כמדובר י"ב, ב.

דומה — כמדומה. (ע) סתרו — הרסו. (עא) מבשו — כלו שעוקרים בה עשבים רעים. (עב) הקרט — קרנו את עצמנו בצל או כמים. השששת — היית חס וכואב. (עג) באספקלריא — במראה.

המשים שערי בינה נבראו בעולם, וכולם נתנו למשה כסיני חסר אהר, שנאמר ותהסרהו מעט מאלהים¹. (יבמ' מ"ט; נדר' ל"ח).

ויואמר משה אל ה', ויואמר ה' אל משה — למה הדבר דומה, למערה שהיא נתונה על שפת הים ומלא אותה, מכאן ואילך הים נותן למערה, והמערה חוזרת לים — ויואמר ה' אל משה, ויואמר משה אל ה', ויואמר ה' אל משה. (תנה"ק פ' י"ד).

וְאֶצְלָתִי מִן הַרֹחַ אֲשֶׁר עָלִיד וְשָׁמַתִּי עֲלֵיהֶם² — ואם תאמר: הזקנים שהיתה נבואתם משל משה שמא חסר מנבואתו כלום? — לאו! למה היה משה דומה באותה שעה? לנר שהיה דולק, הכל מדליקים ממנו, ואורו איננו חסר כלום; אף כן משה, ארבע-עשר שנים ששלחו הנביאים מנבואתו, לא הסרה נבואתו של משה כלום, שנאמר: ולא קם נביא עוד בישראל כמשה. (שם בהעלותך).

מהיכן נטל משה קרני הוד? ר' יהודה בר נחמיה אומר: כִּנְמֶשָׁה כתב את התורה נשפיר בקולמוס קמעא והעבירו על ראשו, ומשם נעשו לו קרני ההוד. (שם תשא).

XXII. אֶלְדֵּר וּמִידֵר.

וַיִּשְׁאָרוּ שְׁנֵי אֲנָשִׁים בְּמַחְנֵה³ — יש אומרים בְּקַלְפֵי נשְׁתָּרוּ, שבשעה שאמר לו הקדוש-ברוך-הוא למשה: אספה לי שבעים איש⁴ — אמר משה: כיצד אעשה? אברור ששה ששה מכל שבט ושבט — נמצאו שנים יתרים; אברור חמשה חמשה מכל שבט ושבט — נמצאו עשרה חסרים; אברור ששה משבט זה וחמשה משבט זה — הריני מטיל קנאו בין השבטים. מה עשה? ברר ששה ששה והביא שבעים ושנים פְּתִיקִים, על שבעים כתב וקן ושנים הגיח חֶלֶק. בְּלֶלֶם ונתַּנֵּם בקלפי, אמר להם: בואו וטלו פתקיכם. כל מי שעלה בידו וקן, אמר: כבר קִדְשָׁךְ שמים; מי שעלה בידו חלק, אמר: המקום לא הפך כדך — אי מה אעשה לך?

ר' שמעון אמר: במחנה נשתירו. בשעה שאמר לו הקב"ה למשה: אספה לי שבעים איש, אמרו אלדר ומידר: אין אנו ראויים לאותה גדולה. אמר הקב"ה: הואיל ומעטתם עצמכם הריני מוסיף גדולה על גדולתכם. ומה גדולה הוסיף להם? שהנביאים כלם נתנבאו ופסקו, והם נתנבאו ולא פסקו. ומה נבואה נתנבאו? משה בתו, יהושע מכניס את ישראל לארץ. (סנה' י"ז).

XXIII. מִשֶּׁה וְיֵהוֹשֻׁעַ.

וַיִּפְקֵד ה' אֱלֹהֵי הַרוּחֹת לְקַל בְּשָׂרֵי⁵ — כשראה משה רבנו שאין בניו ראויים לְמַדְּרֵי הַיְיִאוֹת אחריו, נתעמף ועמד בתפלה לפני הקדוש-ברוך-הוא, אמר לפניו: רבונר מִדְּבָרֶיךָ, הודיעני מי יבא לפניו; ויפקד ה' אלהי הרוחות לכל בשר: — רבשע, ¹הסלים ח', ו' ²כמדובר י"ח, י"ז. ³שם שם, כו. ⁴שם שם, טו. ⁵שם כ"ז, טז.

(עד) ומלא אותה — הים מלא את המערה מים. (ש) פתקים — פסי נייר. בקלפי — כלי הנוחות. ופסקו — תלו.

גלוי לפניך רעתו של כל אחד ואחד מהם, אין רעתו של זה דומה לרעתו של זה, ובשעה שאני מסתלק מהם, בבקשה ממך, אם בקשת למנות עליהם מנהיג מנה עליהם אדם שיהא סובל כל אחד ואחד לפי רעתו. אמר לו הקב"ה למשה: קח לך את יהושע בן נון¹. באותה שעה אמר משה ליהושע: עם זה שאני מוסר לך, איני מוסר לך תישים אלא נדוים, ובכשים איני מוסר לך אלא טלאים — צאי לך בעקבי הצאן ורעי את ודוהוך על משבנות הרועים²... (תהיך פנחס; אדר"ג י"ז).

זח ונתת מהודך עליו³ — מהודך ולא כל הודך. זקנים שבאותו הדור אמרו: פני משה כפני חמה, פני יהושע כפני לבנה. אוי לה לאותה בושה! אוי לה לאותה כלמה! (ב"ב ע"ה).

XXIV. מיתתו של משה.

זט ויאמר ה' אל משה הן קרבו ימך למות⁴ — זהו שנאמר: אם יעלה לשמים שיאו וראשו לעב יגיע... יאבד, רואיו יאמרו איו⁵. כנגד מי נאמר מקרא זה? לא נאמר אלא בנגד יום המיתה, שאפילו אדם יעשה לו כנפים כעוף ויעלה לשמים, כיון שיגיע קצו למות — נשברו כנפיו ונופל.

אם יעלה לשמים שיאו — זה משה, שעלה לרקיע, ורשו רגליו ערפל, והיה כמלאכיההשרת, ודבר עם הקדוש־ברוך־הוא פנים־אל־פנים, וקבל את התורה מידו — כיון שהגיע קצו, אמר לו הקב"ה: הן כ בו ימך למות...!

כשראה משה שנתתם עליו נזרדין עג עינה קטנה ועמד בתוכה ואמר: רבונות של־עולם, איני זן מכאן עד שהבטל אותה נורה. באיתה שעה לבש שק ונתעטף שק ונתפלש באפר ועמד בתפלה ותחנונים לפני הקב"ה, עד שנודעו שמים וארץ וסדררי בראשית ואמרו: שמא הגיע צביונו של הקב"ה לחדש את עולמו? יצאה בת־קול ואמרה: עדין לא הגיע צביונו של הקב"ה לחדש את עולמו, אלא — אשר בידו נפש כל הי...⁶ מה עשה הקב"ה באותה שעה? הכריז בכל שער ושער של רקיע ורקיע, שלא יקבלו תפלתו של משה ולא יעלה לפניו מפני שנחתם עליו נזרדין. כיון שגבר קול התפלה קלפי מעלה, קרא הקב"ה ואמר להם למלאכיההשרת: רדו בבהלה ונעלו כל שערי רקיע ורקיע, שהיתה תפלתו של משה לחרב שהיא קורעת וחוחכת ואין מעכב. באותה שעה אמר משה לפני הקב"ה: רבשיע! גלוי וידוע לפניך יגיעי וצערי שנצטערתי

¹ כמדובר כ"ז, ית. ² סיר הסירים א/ו, ח. ³ כמדובר כ"ז, כ. ⁴ דכיים ל"א, יד. ⁵ חיוג כ"ו, ה. ⁶ טס י"ב, י.

עז) מסתלק — הולך, בת. נדיים — בלו' שלא נתחנכו עדין כל צרכם. עח) שבאותו הדור — שיאו את משה ויהושע, אוי לה לאותה בושה — בלו', נתאנחו על שנחמטש כבודם של ישראל. עט) ורשו רגליו ערפל — דרך בין עננים. עג עונה — עשה עגול סביבו. סדררי בראשית — סדררי הכוואה. צביונו — רצונו. כלפי — כנגד, מול.

על ישראל ער יהיו מאמינים בשמך; כמה צער נצטערתי עליהם עד שקבעתי להם תורה ומצוות. אמרתי: כשם שראיתי בצרתם כך אראה בטובתם – ועכשו שהגיעה שיבתם של ישראל אתה אומר לי: לא תעבר את הירדן הזה! – הרי אתה עושה את תורתך פלסטר; שנאמר: ביומו תתן שכרו². זהו שלום עבורה של ארבעים שנה. שעמלתי עד שנעשה עם קדוש ונאמן? א"ל הקב"ה: נורה היא מלפני; אמר משה לפניו: רבש"ע, אם לא אקנם חי – הכניסני מת, כשם שנכנסו עצמות יוסף; א"ל הקב"ה: משה, כשבא יוסף לאצרים לא נתנקר, אלא אמר שהוא עברי, אבל אתה כשבאת למדין נתנכרת. אמר משה לפניו: רבש"ע! אם אין אתה מכניס אותי לארץ ישראל, הניחני כחיות השרה שהן איכלות עשבים ושותות מים ורואות את העולם – כך תהא נפשי כאחת מהן. א"ל הקב"ה: רב לך! אמר לפניו: רבש"ע! אם לאו, הניחני בעולם הזה כעוף זה, שהוא פורח בכל ארבע רוחות העולם, ומלקט מזונו בכל יום ולעת ערב הוא חוזר לקנו – כך תהא נפשי כאחד מהם. א"ל הקב"ה: רב לך!

עלו שמש וירח מרקיע לזכור ואמרו לפני הקב"ה: רבש"ע, אם אתה עושה דין לבן-עמרם או מאירים, ואם לאו אין אנו מאירים. באותה שעה זרק בהם חצים וחניתות, אמר להם: בכל יום ויום משתחווים לכם ואתם מאירים – בכבודי לא מקיחם, בכבוד בשריודם מחיתם!

כיון שראה משה שאין משניחין בו, הלך אצל שמים וארץ, אמר להם: בקשו עלי רחמים! אמרו לו: עד שנבקש רחמים עליך, נבקש רחמים על עצמנו, שנאמר: כי שמים כעשן נמלחו והארץ כבנדר הבלה³.

הלך אצל חמה ולבנה, אמר להם: בקשו עלי רחמים! אמרו לו: עד שנבקש רחמים עליך, נבקש רחמים על עצמנו, שנאמר: וחפרה הלבנה ובושה החמה⁴.

הלך אצל כוכבים ומולות, אמר להם: בקשו עלי רחמים! אמרו לו: עד שנבקש רחמים עליך, נבקש רחמים על עצמנו, שנאמר: וגמקו כל צבא השמים⁵.

הלך אצל הרים ונבעות, אמר להם: בקשו עלי רחמים! אמרו לו: עד שנבקש רחמים עליך, נבקש רחמים על עצמנו, שנאמר: כי ההרים ימושו והנבעות תמוטויה⁶.

הלך אצל הים, אמר לו: בקש עלי רחמים. אמר לו הים: בן-עמרם! מה היום מיומים? הלא אתה בן-עמרם, שבאת אלי במטף והביתני ונחלקתני לשנים עשר שבילים, ולא הייתי יכול לעמד לפניך, מפני שבינה שהיתה מהלכת לימינך – ועכשו מה עלתה לך?

כיון שהזכיר לו הים מה שעשה בנערותו – צנח משה ואמר: מי יתנני כירחי קדם!⁷ – בשעה שעמדתי עליך הייתי מלך בעולם, ועכשו אני משניחין בי.

מיד הלך לו אצל שר-הפנים, אמר לו: בקש עלי רחמים, שלא אמות. אמר לו: משה רבי! ט"ח זה למה? כך שמעתי מאחורי הפרגוה, שאין תפלתך נשמעת בדבר זה.

¹ הננים נ', כז. ² עס כ"ה, ע. ³ ישעיה נ"א, ו. ⁴ עס כ"ה, כג. ⁵ עס ל"ה, ד. ⁶ עס כ"ה, י. ⁷ חז"ל כ"ה, ב.

פלסטר – שוא, יורה. נתנכרת – שאמרו בנות מדון, איש מצרי הצילוני, והוא שתק. מרקיע לזכור – לפי האגדה ז' רקיעים הם, ושנים מהם, רקיע ו"זבול" והמאורות נתונים ב"רקיע", שהוא לספה מ"זבול". מזלות – כוכבי לכת. מה היום מיומים – מה נשתנה יום זה מתמול שלשום. שבילים – הרבים. מה עלתה לך – מה היה לך. שר הפנים – פטרונו, שהוא מלאך סניו של הקב"ה. מאחורי הפרגוה – מאחורי החיצה כבית-דין של-מעלה.

הינה משה ידיו על ראשו והיה צועק ובוכה ואמר: אצל מי אלך לבקש על רחמים? באותה שעה נתמלא עליו הקב"ה עֲבָרָה, עד שפחה משה ואמר מקרא זה:
 יְיָ, יְיָ, אֵל רַחוּם וְרַחוּן!¹

מיד נתקררה רוחה־הקדוש. אמר הקב"ה למשה: משה, שתי שבועות נשבעתי, אחת על ישראל לאברם מן העולם כשעשיתי אותו מעשה, ואחת עליך שתמות ולא תִּכְנַס לארץ. אותה שבועה שנשבעתי על ישראל בשלתי מפני שלך, שאמרת, "סלה־נא"², ועכשו אתה מבקש שוב לבטל את שלי ולקיים את שלך ואתה אומר: "אעברה־נא"³ — אתה תופס את ההבל בשני ראשים? אם "אעברה־נא" אתה מבקש לקיים — בטל, "סלה־נא", ואם "סלה־נא" אתה מבקש לקיים — בטל, "אעברה־נא". כיון ששמע משה רבנו כך, אמר לפניו: רבש"ע! יאבד משה ואלף כיוצא־בכו, ולא תִּקַּח צַפְרָנוּ של אחד מישראל. אמר משה לפניו: רבש"ע! הנלויים שעלו לרקיע ופנים שהקבילו פני שכינה וידים שקבלו תורה מידך — ילחכו עפר? אמר לו הקב"ה: כך עלתה במחשבה לפני וכך מנהגו של עולם: דור דור ודורשיו, דור דור ופְּרָנְסֵיו ודור דור ומנהיגיו. עד עכשו היה חלקך לשרת לפני ועכשו הגיע חלקו של יהושע תלמידך לשרת. אמר לפניו: רבש"ע! אם מפני יהושע אני מת — אלך ואהיה תלמידו. אמר לו הקב"ה: אם אתה רוצה לעשות כך — לך עשה!

עמד משה והשכים לפתחו של יהושע, והיה יהושע יושב ודורש ועמד משה וכסף קומתו והניח ידיו על לבו, ונתעלמו עיניו של יהושע ולא ראה אותו, כדי שיצטער משה וישלים עצמו למיתה. והלכו ישראל אצל פתחו של משה ללמוד תורה, ושאלו ואמרו: משה רבנו היכן הוא? אמרו להם: השכים והלך לפתחו של יהושע. הלכו ומצאוהו אצל פתחו של יהושע, והיה יהושע יושב ומשה עומד. אמרו לו ליהושע: מה עלתה לך, שמשה רבנו עומד ואתה יושב. כיון שתלה יהושע עיניו וראהו, מיד קרע בגדיו וצעק ובכה ואמר: רבי, רבי! אבי, אבי!... אמרו ישראל למשה: משה רבנו! לִמְךָ תורה. אמר להם: אין לי רשות. אמרו לו: אין אנו מניחים אותך. יצאה בתִּיקוּל ואמרה להם: לַמְדוּ מִיהוֹשֻׁעַ, קבלו עליהם לישב וללמוד מפני יהושע.

ישב יהושע בראש, משה מימינו ובני אהרן משמאלו. והיה יהושע יושב ודורש בפני משה. בשעה זו נגלה מִסְפַּרְתִּי החכמה ממשה ונתנה ליהושע. יצאו להלוך, הלך משה לשמאלו של יהושע. נכנסו לאהל־מועד, ירד עמיר־הענן והפסיק ביניהם. מִשְׁנַסְתִּלַּק עמוד־הענן — הלך משה אצל יהושע ואמר: מה אמר לך הדבור? אמר לו יהושע: כשהיה הדבור נגלה עליך — יודע הייתי מה מדבר עמך? באותה שעה צעק משה ואמר: מאה מיתות ולא קנאה אחת! רבון העולמים! עד עכשו בקשתי חיים, ועכשיו הרי נפשי נתונה לך...

כיון שהשלים משה נפשו למיתה, פתח הקב"ה ואמר: מי יקום לי עם מרעים?⁴ — מי יעמד לישראל בשעת כעסי? ומי יעמד להם במלחמתם של בני? ומי יבקש רחמים עליהם בשעה שהוטאים לפני?

כאיתה שעה בא מטטרון ונשתטח לפני הקב"ה ואמר לפניו: רבש"ע, משה בודי

¹ שמואל ל"ה, ו. ² כמדבר י"ד, ט. ³ דברים נ"ו, כה. ⁴ ספר שופטים ל"ה, ט.

נתקררה — נתישבה דעתה. אותו מעשה — העגלה. ופרנסיו — מנהיגיו וראשיו. וישלים — ויפסור. מסרת החכמה — שלשלת הקבלה. הדבור — של הקב"ה.

שֶׁךְ וּבְמוֹתוֹ שֶׁךְ! אָמַר לוֹ הַקְבֵּה: אִמְשַׁל לְךָ מִשָּׁל, לְמַה הִרְבֵּר דוּמָה? — לְמַלְךְ שֶׁהָיָה לוֹ בֵן, וּבְכָל יוֹם וַיּוֹם הָיָה מְכַעֵס אֶת אָבִיו וּמְבַקֵּשׁ אָבִיו לְהִרְנוּ, וְהִיָּתָה אִמִּי מְצִילָתוֹ מִיָּדוֹ. לַיָּמִים מָתָה אִמִּי. וְהִיָּה הַמֶּלֶךְ בּוֹכָה. אָמְרוּ לוֹ עַבְדָּיו: אֲדוֹנֵנו הַמֶּלֶךְ! מִפְּנֵי מָה אַתָּה בּוֹכָה? אָמַר לָהֶם: לֹא עַל אֲשֶׁרֵי בִלְבַד אֲנִי בּוֹכָה, אֲלֵא עַלֵּיהָ וְעַל בְּנִי, שֶׁהִרְבָּה פְּעָמִים כְּעַסְתִּי עָלָיו וּבִקְשָׁתִי לְהִרְנוּ וְאִמִּי הִיָּתָה מְצִילָתוֹ מִיָּדִי. אָף כֵּךְ אָמַר הַקְבֵּה לְמַטְטְרוֹן: לֹא עַל מִשָּׁה בִלְבַד אֲנִי בּוֹכָה, אֲלֵא עָלָיו וְעַל יִשְׂרָאֵל, שֶׁהָיָה כְּמַה פְּעָמִים הִכְעִיסוּנִי וְכַעַסְתִּי עָלֵיהֶם וְעַמְד בְּפִרְץ לִפְנֵי לְהַשִּׁיב חַמְתִּי.

וּמִלֶּאךְ סָמָאֵל, רֹאשׁ הַשְּׂטָנִים, הָיָה מְצַפֵּה בְּכָל שָׁעָה לְנִשְׁמָתוֹ שֶׁל מִשָּׁה וְאִימֵר: מָתִי יִנְיַע הַרְנַע עֶשְׂבֵי יָמוֹת מִשָּׁה, שֶׁאֵרָד וְאִטּוֹל נִשְׁמָתוֹ מִמֶּנּוּ? מָתִי יֵהָא מִיכָאֵל בּוֹכָה וְאִנִּי מִמֶּלֶךְ פִּי שֶׁחֹק?

בְּאוֹתָהּ שָׁעָה אָמַר הַקְבֵּה לְנִבְרִיאָל: צֵא וְהִבֵּא נִשְׁמָתוֹ שֶׁל מִשָּׁה. אָמַר לִפְנֵיו: רַב־שָׁעִי, מִי שֶׁהוּא שְׁקוֹל כְּנֹגֵד שְׁשִׁים רְבוּא, הֵיֶאךְ אֲנִי יֹכֵל לְרֹאוֹת כְּמוֹתוֹ!
אָמַר הַקְבֵּה לְמִיכָאֵל: צֵא וְהִבֵּא נִשְׁמָתוֹ שֶׁל מִשָּׁה. אָמַר לִפְנֵיו: אֲנִי הֵיָתִי רְבוּ וְהוּא הִיָּה תְלִמִּידִי, הֵיֶאךְ אֲנִי יֹכֵל לְרֹאוֹת כְּמוֹתוֹ!

אָמַר הַקְבֵּה לְסָמָאֵל: צֵא וְהִבֵּא נִשְׁמָתוֹ שֶׁל מִשָּׁה. מִיָּד לְבַשׁ כְּעַס וְחִנֵּר הִרְבִּי וְנִחַעְטַף אֲכוּרִיוֹת וְהִלְךְ לְקִרְאֵת מִשָּׁה. מִצָּאָהּ שֶׁהָיָה יּוֹשֵׁב וְכוֹתֵב שֵׁם הַמְּפֹרֵשׁ בְּמַנְלָה, וְזוֹרֵר מִרְאֵהוּ כּוֹהֵר פְּנֵי שֶׁמֶשׁ וְהוּא דוּמָה לְמִלֶּאךְ הֵי צְבָאוֹת. מִיָּד נִתְרָא מִפְּנֵיו וְאֲחֻזּוֹתָּה רַעְרָה וְלֹא מִצָּא פְתוּחוֹךְ־פֶה לְדַבֵּר. עַד שֶׁאָמַר מִשָּׁה לְסָמָאֵל: רַשָּׁע, מָה לְךָ כָּאֵן? אָמַר לוֹ: לְטוֹל נִשְׁמָתְךָ בְּאִתִּי. אָמַר לוֹ: מִי שֶׁנֶּךְךָ? אָמַר לוֹ: מִי שֶׁבְרָא כָל הַבְּרִיוֹת. אִיל: לָךְ מִכָּאֵן, שֶׁאֲנִי מְבַקֵּשׁ לְקַלֵּם לְהַקְבֵּה — לֹא אִמּוֹת כִּי אַחִיָּה וְאִסְפָּר מַעֲשֵׂי יְהוָה¹. אִיל: מִשָּׁה, מָה אַתָּה מַחְנֵנָה? יֵשׁ לוֹ מִי שֶׁיְקַלְסוּהוּ — הַשָּׁמַיִם מְסַפְּרִים כְּבוֹד אֱלֹהִים². אִיל: מִשָּׁה: וְאִנִּי מִשְׁתַּק אֹתָם וּמְקַלֵּם אוֹתוֹ — הַאִיּוֹנִים הַשָּׁמַיִם וְאֲדַבְרָה וְתִשְׁמַע הָאָרֶץ אִמְרֵי פִי³. אִיל: בַּל בְּאִי־עוֹלָם נִשְׁמָתָם מְסוּרָה בְּיָדִי. אִיל: מִשָּׁה: יֵשׁ בִּי כַח יוֹתֵר מִכָּל בְּאִי עוֹלָם. אִיל: וְמָה כֶּחֶךְ? אִיל: מִשָּׁה: אֲנִי בְּעִמְרָם, שֶׁהִתְנַבְּאֵתִי בֵּן שְׁלֹשׁ שָׁנִים וְאִמְרָתִי, שֶׁעֲתִיד אֲנִי לְקַבֵּל חוֹרָה מִתּוֹךְ לְהַבְרִיאָשׁ, וְנִכְנַסְתִּי לְפִלְטְרִין שֶׁל מֶלֶךְ וְנִטְלָתִי כְּתָרוֹ מֵעַל רֹאשׁוֹ... וְכַשֶּׁהֱיִיתִי בְּשָׁנִים שְׁנָה עֲשִׂיתִי אוֹתוֹת וּמוֹפְתִים בְּמִצְרַיִם וְהוֹצֵאתִי שָׁמַיִם רְבוּא לְעֵינַי כָּל מִצְרַיִם, וְקָרַעְתִּי אֶת הַיָּם לְשִׁנְיֵי־עֶשֶׂר נֹזְרִים, וְעֵלִיתִי וְדִרְכָתִי דֶרֶךְ כְּשָׁמַיִם וְהִיָּתִי תוֹפֵס בְּמַלְהַמָּתָם שֶׁל מַלְאָכִים וְנִצַּחְתִּי בְּמִלְיָא שֶׁל מַעְלָה וְגִלְתִּי רִוְיָהֶם לְבִנֵי אָדָם, וְדַבְרָתִי עִם הַקְבֵּה פְּנִים בְּפְנִים, וְקִבְלָתִי תוֹרָה שֶׁל אֵשׁ מִיָּמִינוֹ וְלִמְדָתִי אוֹתָהּ לְיִשְׂרָאֵל, וְעִשִׂיתִי מַלְחָמָה עִם סַחֲזִין וְעוֹנֵי שְׁנֵי נְבוּרֵי אוֹמוֹת־הָעוֹלָם וְהִכִּיתִי בְּמִטָּה שְׁבִידִי וְהִרְנֵתִים, וְהִעַמְדָתִי חֲמָה וְלִבְנָה בְּרוּם עוֹלָם, — מִי יֵשׁ בְּבְאִי־עוֹלָם שֶׁיִּכּוֹל לַעֲשׂוֹת כֵּךְ? לָךְ בְּרַח מִלִּפְנֵי, אִינִי נוֹתֵן לְךָ נִשְׁמָתִי! מִיָּד חוֹר סָמָאֵל וְהַשִּׁיב דְּבַר לִפְנֵי הַנְּבוּרָה. אִיל: הַקְבֵּה: צֵא וְהִבֵּא נִשְׁמָתוֹ שֶׁל מִשָּׁה! שֶׁלֶף סָמָאֵל חִרְבוּ מַחְעָרָה וְהִלְךְ וְעַמְד עַל מִשָּׁה. מִיָּד קָצַף עָלָיו מִשָּׁה וְנִטְלָ אֶת טַטָּה הָאֱלֹהִים בְּיָדוֹ, שֶׁחֹקֵק עָלָיו שֵׁם־הַמְּפֹרֵשׁ, וּפְנַע בּוֹ כְּסָמָאֵל בְּכָל כַּחוֹ, עַד שֶׁנָּס מִלִּפְנֵי זֶרֶק אַחֲרָיו בְּשֵׁם־הַמְּפֹרֵשׁ, וְנִטְלָ קָרָן מִבֵּין עֵינָיו וְעָנַר אֶת עֵינָיו.

יֵצֵאה בְּתִיקוֹל וְאִמְרָה: הִנֵּיעָה הַשָּׁעָה שֶׁאַתָּה נִפְטָר מִן הָעוֹלָם. אָמַר מִשָּׁה לִּפְנֵי

¹ סְהִלִּים קִיָּמָה, יו. ² שֵׁם יִיָּע, כ. ³ דְּכִרִים לִיב, ט.

הקב"ה: רבש"ע, זכור לי אותו היום שנגלית עלי בכנה: זכור לי אותו היום שהייתי עומד על הר סיני ארבעים יום וארבעים לילה: בבקשה ממך, אל תנסרני ביד מלאך המות! יצאה בתדיקול ואמרה לו: אל תתקרא, אני בעצמי מטפל בך ובקבורתך. אמר משה: המתן לי עד שאברך את ישראל, שלא מצאו בני קורת-רוח כל ימי מפני אזהרות ותוכחות שהייתי מוכיחם. התחיל לברך כל שבט בפני עצמו. כיון שראה שנתקצרה השעה— כללם כולם בכרכה אחת. אמר להם לישראל: הרבה צערתי אתכם על התורה ועל המצות, ועכשו מהלו לי. אמרו לו: רבנו ואדוננו! מהול לך! — אף ישראל עמדו לפניו ואמרו לו: משה רבנו! הרבה הכעסנוך והרבינו עליך טרחת, מחל לנו! אמר להם: מהול לכם!

יצאה בתדיקול ואמרה: הניע רגע שאתה נפטר מן העולם. אמר: ברוך שמו, חי וקים לעולם ועד! אמר להם לישראל: בבקשה מכם, כשתבקשו לארץ זכרו אותי ואת עצמותי ואמרו: אזי לו לכך עמרם, שרץ לפנינו כסוס. נפלו עצמותיו במדבר!
יצאה בתדיקול ואמרה: הניע חצי רגע שאתה נפטר מן העולם. נטל שתי זרועותיו והניחן על לבו, ואמר לישראל: ראו אחריתו של בשר-זרם...

באותה שעה עמד משה וקדש עצמו כשרבים. וירד הקב"ה משמי-שמים העליונים לשול נשמתו של משה, ושלושה מלאכיה השרת עמו: מיכאל ונבריאל וזנוגאל — מיכאל הציע מטתו של משה, נבריאל פרש ביד של בוך ממראשותיו וזנוגאל ממרגלותיו. עמד מיכאל מצד אחד ונבריאל מצד אחר. אמר הקב"ה למשה: משה, עצום עיניך! — עצם עיניו. — הנה ידוך על החוזה! — הניח ידיו על החוזה. הנה רגליך! — הנה רגליו. באותה שעה קרא הקב"ה לנשמתו של משה, אמר לה: בתי, מאה ועשרים שנה קצבתי לך בנופו של משה, עכשו הניע קצך לצאת. צאי, אל תאחרי!

אמרה לפניו: רבש"ע, יודעת אני, שאתה אלה כל הרוחות וארון כל הנשמות, אתה בראתני ואתה נתתני בנופו של משה מאה ועשרים שנה, ועכשו יש נוף טהור בעולם יותר מנופו של משה? אזהבת אני אותו ואיני רוצה לצאת ממנו! אמר לה הקב"ה: צאי ואני מעלה אותך לשמי-שמים העליונים ואני מושיבך תחת כסא כבודי אצל כרוכים ושרפים.

באותה שעה נקקו הקב"ה למשה ונטל נשמתו בנישקה.

היתה רוח-הקדש בוכה ואומרת: ולא קם נביא עוד בישראל כמשה!¹
שמים בוכים ואומרים: אבד חסיד מן הארץ!²
ארץ בוכה ואומרת: וישר באדם אין!³
מלאכיה השרת בוכים ואומרים: צדקת ה' עשה!⁴
וישראל בוכים ואומרים: ומשפטיו עם ישראל!⁵
אלו ואלו אומרים: יבוא שלום ינוח על משכבותם!⁶ ... (דביר ש' ז, יא; תנח"ך תהי"ק; ילקוט; נדר' ל"ט).

¹ דברים ל"ה, י. ² ויכס ז', ב. ³ דברים ל"ג, כ"א. ⁴ ישעיה נ"ג, כ. ⁵

יָנַמְתָּ שֵׁם מֹשֶׁה עֶבֶד ה' ¹ — אפשר, משה חי וכתב, וימת משה? אלא עד כאן כתב משה, מכאן ואילך כתב יהושע בן נון—דבריו ר' יהודה. אמר לו ר' שמעון: אפשר שפר תורה חסר אות אחת, ונאמר: לָקַחְתָּ אֶת סֵפֶר הַתּוֹרָה הַזֶּה? ² אלא עד כאן הקדוש ברוך הוא אומר ומשה כותב ואומר, מכאן ואילך הקב"ה אומר ומשה כותב בדמעו. (מנח"ל).

תניא, ר' אליעזר הגדול אומר: שנים עשר מיל על שנים עשר מיל כנגד מחנה ישראל היתה בתִּיקוּל משמעת ואימרת: וימת משה³ — ספרא רבא של ישראל:

XXV. קברו של משה.

יְנַקֵּב אֵתוֹ בְּנֵי קְאָרֶץ מִיַּב מוֹל בֵּית פְּעוֹר¹ — אמר ר' ברכיה: סָמַן בְּתוֹךְ קָמָן, וְאֶף-עַל-פִּירְכָן — ולא ידע איש את קבורתו². וכבר שלחה מלכות הרשעה אצל סָפְרָא של בית פעור: הראוני היכן משה קבור. עמדו למעלה — נדמה להם למטה; למטה — נדמה להם למעלה. נחלקו לשתי קְחוֹת. איתם העומדים למעלה — נדמה להם למטה, ואיתם העומדים למטה — נדמה להם למעלה, לְקַיֵּם מַה שֶׁנֶּאֱמַר: וְלֹא יָדַע אִישׁ אֶת קְבוּרָתוֹ עַד הַיּוֹם הַזֶּה³. (פוסה י"ג, י"ד).

אמר ר' חמא ברכי הנינא: מפני מה נסתתר קברו של משה מעיני בשרזורם? מפני שנלוו וידוע לפני הקב"ה, שעתיד ביהמקדש לְקַרְבּ וישראל לְגַלּוֹת מֵאֶרֶצָם, שֶׁמֶא יבואו לקבורתו של משה באותה שעה ויעמדו בככי ויתחננו למשה ויאמרו לו: משה רבנו, עמוד בתפלה בעדנו — ועומד משה ומכטל את הגורה, מפני שְׁחֻבִּיכִים צְדִיקִים בְּמִיתָתָם וְיִתֵּר מִבְּחִירָתָם. (שם י"ד).

¹ דברים ל"ד, ה. ² שם ל"א, כו. ³ שם ל"ד, ג.

שופטים, מלכים ונביאים.

I. ארץ הקדושה.

עַמֵּךְ וְנִמְכַר אֶרֶץ¹ — מדר הקדוש־ברוך־הוא כל האומות ולא מצא אומה שהיא ראויה לקבל את התורה אלא דור המדבר; מדר הקב"ה כל הדרים ולא מצא דר שְׁתַּנְתֵּן בו התורה אלא סיני; מדר הקב"ה את כל העירות ולא מצא עיר שיקנה בה בית־המקדש אלא ירושלים; מדר הקב"ה כל הארצות ולא מצא ארץ שראויה לָנֶת; לישראל אלא ארץ־ישראל. (ויק"ר, פ' יג.)

II. יהושע.

שֶׁלֶשׁ פְּרוֹסֵי־מֵמָוֶה שֶׁלַח יְהוֹשֻׁעַ לְאֶרֶץ־יִשְׂרָאֵל עַד שֶׁלֹּא יָבִיאוּ יִשְׂרָאֵל לְאֶרֶץ; מִי שֶׁהָיָה רֹצֵחַ לְהַפְנוֹת — וְיָנֶה; לְהַשְׁלִים — יִשְׁלִים; לְעִשׂוֹת מִלְחָמָה — יַעֲשֶׂה. נְתַשִּׁי פִּנָּה הַלֵּךְ לוֹ לְאֶפְרַיִם; גְּבַעֲנִים הַשְׁלִימִי; שְׁלֹשִׁים וְאֶחָד מַלְכִים עָשׂוּ מִלְחָמָה וּנְפְלוּ. (ירוש' שבושת).

וַיַּעֲמֵדוּ הַיָּמִים... קָמוּ עַד אַחֲרַי² — מלמד שהיו מים ננדרים ועולים כפין על־כפין יתר משלש מאות מיל, עד שראו אותם כל מלכי מורח ומערב. (סוטה ל"ד).

כִּיֵּן שֶׁאֵמַר הַקְּדוֹשׁ־בְּרוּךְ־הוּא לַיהוֹשֻׁעַ: חֲמָא יִשְׂרָאֵל¹. אָמַר לוֹ יְהוֹשֻׁעַ: מִי חֲמָא? אָמַר לוֹ: וְכִי יִלְמָד אֲנִי? הֲטַל גּוֹרְלוֹת וְתַדַּע. הַלֵּךְ וְהַטִּיל גּוֹרְלוֹת, נִפְל הַגּוֹרֵל

¹ חקוק נ', ו. ² יוסע נ', טז.

(ב) פרוסממאות — כתבי פקודה. (ג) ננדרים — נערמים כנדישים. כפין — כנפא של אבנים בכנין. מיל — מדת קרקע, אלפים אמה. (ד) דילמדר — מלשין. הטל — הפל.

יהושע' יפתח וכתו.

על עכן, אמר לו עכן: בנורל אתה בא עלי? המל הנורל בניך ובין אלעזר הכהן ויפיל על אחד מכם. באותה שעה נסתכל יהושע בשתיסיעשרה אבנים שבאבני אפוד, שהיו על ספינדול. וראה אבן שבט יהודה שכנה אורה; שכך היה משפט החשן — כל שבט שעושה מצוה מניח אבנו ומבדיק אורה. וכל שבט שעובר עברה — אבנו כהה. כיון שראה יהושע כך, אמר לו: בניו! שים נא כבוד לה' אלהי ישראל². מיד אמר עכן: אמנה אנכי הטאתי³. (תנח' וישב).

שמש בנגעון דום וגוי⁴ — אמר לו השמש ליהושע: אתה אומר לי דום? — יש קטן פותח פיו ואומר לגדול הימנו: דום? אני נבראתי ברביעי ואתה נבראת כששי — ואתה אומר לי: דום! אל יהושע: עבד רע! לא מקנת כספו של אבא אתה? לא כך ראה אותך אבא בחלום, והנה השמש והירח ואחד עשר כוכבים משתחווים וגוי⁵ — מיד גידם השמש וירח עמד⁶. (תנח' ילקוט).

יהושע אודב ישראל היה, עמד ותקן להם דרכים. (ערוב' כיב).

יהושע יצא לו מוניטין בעולם, ומהו מוניטון שלו? שזר מכאן וראם מכאן. (ב"ר פ' ליש).

III. יפתח וכתו.

יפתח עסי-הארץ היה, גרופית של שקמה היה, ומפני-כך אָבד את כתו. אִמְתִּי? בשעה שנלחם עם בני עמון ונדר: והיה היוצא... מרלתי ביתי לקראתי... והעליתיה עליה⁷. באותה שעה קָעם עליו הקרושי-ברוך-הוא ואמר: אֵלו יצא מביתו כלב או תויר או נָמַל — יקריב לפני? — וְמָן לוֹ כְּתוֹ.

ויהי כראותו אותה... ויאמר: אהה בתי... ואנכי פציתי פי אל ה' ולא אוכל לשוב? — והלא פנחם היה שם? אלא פנחם אמר: אני כהן-גדול בן כהן-גדול, אשפיל עצמי ואלך אצל עסי-הארץ? ויפתח אמר: אני ראש שבטי ישראל, ראש הקצינים, — אשפיל עצמי ואלך אצל הָדְיוֹם? מכין שניהם אָבְדָה אותה עלובה. ושניהם נְתַיְבִי

¹ יהושע ז', יא. ² שם שם, יט. ³ שם שם, כ. ⁴ שם י', יב. ⁵ בראשית ל"ג, ט. ⁶ יהושע י', יב. ⁷ שופטים י"א, לא. ⁸ שם שם, לה.

מבדיק — ומאיר, ומהיר. ח) ברביעי...בששי — לברואת עולם. של אבא — יוסף, שיהושע משבט אפרים בן יוסף. ח) עסי-הארץ — בור, אדם פתוח. גרופית של שקמה — ענף של עץ שקמה, מין גרוע בין העצים, והוא כנוי לאדם הרוש ולמי שאינו בן-אבות. והלא פנחם היה שם — שהיה יכול להתיר נדרו. עלובה — אומללה.

בדמיה: פנחס — נסתלקה ממנו הוזהקת, יפתח — נתפזרו עצמותיו, שנאמר: ויקבר
ב ערי גלעד¹.

בין שבקש יפתח להקריב את בתו אמרה לו: אבי, אבי! שָׁמָא כתוב בתורה
שיקריבו ישראל נפשות בניהם על-יפי המזבח? אמר לה: בתי, כבר נדרתי. אמרה לו:
דרי יעקב אבינו נדר, וכל אשר תתן לי עשר אעשרנו לך², ונתן לו הקביה שנים עשר
במים, שמא הקריב אחד מהם? כל הדברים הללו אמרה לו ולא שמע אליה. עלה
ושָׁחַטָה לפני הקביה.

והוזהקת צנתת: נפשות הייתי מבקש שהקריב לפני? — אשר לא צייתי ולא
יברתי ולא עלתה על לבי³... (תנח"ק בחקתי).

IV. שְׁמִשׁוֹן.

וַיִּקְרָא שְׁמִשׁוֹן אֶל יְיָ וַיֹּאמֶר: יְיָ אֱלֹהִים, זְכַרְנִי נָא וְחַנּוּנִי נָא אִךְ הַפַּעַם!⁴ ... —
אמר שמשון לפני הקדוש-ברוך-הוא: רבנו-של-עולם, זכור לי עשרים ושתיים שנה
ששפנתי את ישראל ולא אמרתי לאחד מהם: העבר לי מקל ממקום למקום. (בוכה ו').

V. אֶלְקָנָה וְחַנָּה.

אלקנה היה עולה לשילה ארבע פעמים בשנה: שלש מן התורה, ואחת שקבל
עליו. והיה מעלה עמו אשתו ובניו ובנותיו ואחיו ואחותיו וכל קרוביו. וכשעולים בדרך
היו באים וְלָנִים ברהובק של עיר. והיתה המדינה מרנשת, והיו שואלים אותם: למה
תלכו? — ואומרים: לכית האלהים שבשילה, שמשם הצא תורה ומצוות. ואתם למה לא
תבאו עמנו? נלך ביהודי! — מיד עיניהם משגרות דמעות ואומרים להם: נעלה עמכם!
עלו עמו חמשה בתיב. לשנה האחרת — עשרה בתיב, ולשנה האחרת הרנישה כל
המדינה לעלות.

ובדרך שהיה עולה שנה זו, אינו עולה לשנה האחרת, אלא בדרך אחרת ומעלה
ישראל עמו — עד שהיו כלם עולים. אמר לו הקדוש-ברוך-הוא: אלקנה! אתה הברסת
את ישראל לכפזכות וְחַנְּתָם במצות, וזכו רבים על ידך — אני אוציא ממך בן שיכרע
את ישראל לכפזכות ויחנך אותם במצות ויזכו רבים על ידו. (דב"א; ילקוט).

וּבְכַעֲסָהּ צָרְתָה גַם פַּעַם⁵ — מכעסת וצרתה ומכעסת. מה היתה אומרת לה?
לקחת לבגד גדול וכתונת וחלוק?⁶

¹ שופטים י"ג, ו. ² נרשאים כ"ח, כ"ג. ³ ירמיה י"ט, ט. ⁴ שופטים ט"ז, כח. ⁵ שמואל א', ח', ג.

בערי — לשון רבים. ט) משגרות — ששלחות, כלומר גוזלות. יא) סדר — מעטפת של ראש,
מין סדין שמתעטפים בו. הלוק — כתנת הסמוכה לגוף.

אמר ר' נחמן בר אבא : היתה פנינה משכמת ואמרת לה: חנה, אין את עומדת ומרחצת פניהם של בניך, כדי שילכו לבית־הספר; ובשש שעות היתה אומרת לה: חנה, אין את עומדת ומקבלת בניך שבאו מבית־הספר.
 ר' תנחום בר אבא אמר: היו יושבים לאכול והיה אלקנה נותן לכל אחד ואחד מבניו חלקו, היתה פנינה מתפוננת להכעיס את חנה והיתה אומרת לאלקנה: תן לזה בני חלקו ולזה בני חלקו — ולזה לא נתת חלקו; למה? בעבור הרעימה? על אלהים. אמר לה הקב"ה: את מרעמת אותה עלי — חייך, אין רעמים שאין אחריהם מטר — ומיד אני פוקדה. (פסיק').

וְיָ צָבָאוֹת, אִם רָאָה תִרְאֶה בְּעֵינַי אֶמְחֶד וְגוֹי¹ — אמר ר' אלעזר: מיום שכרא הקדוש־בִּרְוּחַ־הַיְהוָה את עולמו לא היה אדם שִׁקְרָאוּ צָבָאוֹת עד שבאה חנה ונִקְרְאוּהָ צָבָאוֹת. אמרה חנה לפני הקב"ה: מכל צָבָאֵי־צָבָאוֹת שבראת בעולמך קשה בעיניך שתתן לי בן אחד! משל למה הדבר דומה? למלך בשרוודם שעשה סעודה לעבדיו. בא עני אחד ועמד על הפתח. אמר להם: תנו לי פרוסה אחת. לא השניחו עליו. דחק ונכנס אצל המלך, אמר לו: אדוני המלך! מכל סעודה שעשית קשה בעיניך לִפְנֵי לִי פְרוּסָה אַחַת!

וַחֲנָה הָיָה מְדַבֵּרַת עַל לְבָבָהּ² — אמר ר' אלעזר בשם ר' יוסי בן זמרא: על עסקי לבה. אמר לפני הקדוש־בִּרְוּחַ־הַיְהוָה: רבונוד־שֶׁל־עוֹלָמִי, כל מה שבראת באשה לא בראת דבר אחד לְבַמְלָחָה? עינים לראות, אונים לשמוע, חוטם להריח, פה לדבר, וידים לעשות בהן מלאכה, רגלים להלך בהן, כַּיָּדַיִם להניק בהן: הריים הללו שנתת על לבי — למה? לא להניק בהן? תן לי בן ואניק בהן. (בר' ל"א).

VI. שְׁמוּאֵל.

וַיִּגְדַּל אֱלֹהִים מֶרֶם וַיְבָרֶךְ וְשְׁמוּאֵל שׁוֹכֵב³ — עד שלא שקעה שמשו של עלי זרחה שמשו של שמואל — זורת השמש ובא השמש⁴ — קודם שִׁמְשָׁקֵנִי הקדוש־בִּרְוּחַ־הַיְהוָה שמשו של צדיק זה מְזַרְיֵית שמשו של צדיק אחר. (יומא ל"ח; ב"ר פ' ג' נ"ח).

עֵינָיו בְּאֶשֶׁר וְגַן שְׁמוּאֵל... וְלֹא־הִלְכוּ בְּרִבְוֵי... וַיִּשָׁן אַחֲרַי הַבְּצִיעִי⁵ — לא עשו כמעשה אביהם. שהיה שמואל הצדיק מחזר בכל מקומות ישראל ודן אותם בעריהם שנאמר: והלך מדי שנה בשנה וסבב בית־אל והגלגל והמצפה ושפט את ישראל⁶ — והם לא עשו כן, אלא ישבו בעריהם, כדי להרבות שבר לְהַזְנוֹתָם ולסופריהם. (שבת נ"ז).

VII. שְׁאוּל הַמֶּלֶךְ.

מפני מה זכה שאול למלכות? מפני הַעֲנָוָה שנאמר: מִפֶּן יִהְיֶה אָבִי מִן הַאֲהֻנּוֹת וְדָא: לְנִוִי⁷ — שִׁקְל עֲבָדוֹ בּוֹ... וכשהוא בורח מן הַשְּׂרָרָה מהו אומר? — חנה הוא חבא אל הכלים⁸ (תוס' בר').

¹ שמואל אי' אי' יל. ² שם שם, יג. ³ שם, ג' ג'. ⁴ קהלס אי' ה. ⁵ שמואל אי' ח' ח. ג'. ⁶ שם ז' עו. ⁷ שם שם ט' ה. ⁸ שם י' כג.

פוקדה—בכנים. יב) פרוסה—פת לחם. דחק—נלחץ. לְבַמְלָחָה—להניח. הוּשָׁם—אף. יד) מחזר—סובב. לְהַזְנוֹתָם—לשמשיהם. טו) שִׁקְל עֲבָדוֹ בּוֹ—השוה עבדו אל עצמו. מן הַשְּׂרָרָה—מן המלוכה.

בְּכַאֲכֵם הָעִיר מִן הַמִּצָּאֵן אוֹתוֹ, בְּטָרֶם יַעֲלֶה הַבְּמִתָּה לְאַלֵּל, כִּי לֹא יֵאָמֵר הַקָּס
 עַד בֹּאֵי, כִּי הוּא יִקְרָךְ תְּבִיבָה, אֲתֵרִיבֶן יֵאָכְלוּ הַקְּרָאִים; וְשִׁעְתָּה עֲלֶיךָ, כִּי אוֹתוֹ קְהִימוּ
 הַמִּצָּאֵן אֹתוֹ¹ — כֹּל כֵּךְ לְמָה? רַב אָמַר: לְפִי שֶׁהַנְּשִׁים בְּקִדְּוֹת הֵן; וְשִׁמוּאֵל אָמַר:
 כִּדִּי לְהִסְתַּכֵּל בְּיָפוֹ; שֶׁל שְׂאוּל, שֶׁנֶּאֱמַר: מִשְׁכַּמוֹ וּמַעֲלָה גְבוּהַ מִכָּל הָעַם². רַי יוֹתֵן
 אָמַר: לְפִי שֶׁאֵין מַלְכוּת נוֹנֶעֶת בְּחִבְרֹתָהּ אִפְּלוּ כַּמְלוּאֵי־נִימָא. (ב'ר' ט"ח).

וַיֵּשֶׁב שְׂאוּל... וַיֹּאמֶר: הַיְיָדֵהָא לִּי, אִי זֶה בֵּית הַרְּאָה? וַיַּעַן שְׁמוּאֵל... אָנֹכִי
 הַרְּאָה³ — אָמַר הַקְּדוּשִׁי־בְרוּךְ־הוּא לְשִׁמוּאֵל: אַתָּה, רְוֹאֵה? — אָנִי מֵרֶאֶךְ שֶׁאֵין אַתָּה
 רְוֹאֵה. — אִימְתִי הִרְאֵהוּ? בְּשַׁעַה שֶׁאָמַר לוֹ, מֵלֵא קִרְנֶךָ שִׁמְךָ...⁴ — וַיְהִי כְּבוֹאֵם וְרֹא...
 וַיֹּאמֶר ה' אֶל שְׁמוּאֵל: אַל תְּכִיט אֶל מֵרְאֵהוּ⁵. (ספרי; מ"ד"ט).

בְּשַׁעַה שֶׁאָמַר לוֹ הַקְּדוּשִׁי־בְרוּךְ־הוּא לְשִׁמוּאֵל: לֵךְ וְהִכִּית אֶת עַמְלָק⁶, אָמַר: אִם
 אֲרַם חֲטָא — בַּהֲמָה מַה חֲטָאָה? אִם גְּדוּלִים חֲטָאוּ — קִטְנִים מַה חֲטָאוּ? יֵצֵאה בְּתִקּוּל
 וְאִמְרֵיה לוי: אַל תְּחִי צְרִיק הַרְּבֵה⁷. וּבְשַׁעַה שֶׁאָמַר לוֹ שְׂאוּל לְדוּאֵן: שׂוֹב אַתָּה וּפְנֵע
 בְּכַהֲנִים⁸ יֵצֵאה בְּתִקּוּל וְאִמְרֵיה לוי: אַל תִּרְשַׁע הַרְּבֵה⁹.

וַיַּחְמַל שְׂאוּל וְהָעַם עַל אֲנָנִי¹⁰ — אָמַר רַי יְהוֹשֻׁעַ בֶּן לׁוֹי: כֹּל שֶׁהוּא רַחֲמֵן עַל
 אֲבוּרִים לְסוּף נַעֲשֶׂה אֲבוּר עַל רַחֲמִים; לְהִלָּן נֹאמַר: וְאֵת נוֹב עִיר הַכַּהֲנִים הַבָּה
 לְפִי הַרְּבִי¹¹. (יומא כ"ב; ילקוט).

בְּקִשׁוֹ לִי אֲשֶׁת בְּעֵלְת אוֹיֵב וְאֵלֶּיהָ אֲלִיָּה וְאֶדְרָשָׁה בָּהּ¹² — לְמָה שְׂאוּל רֹמַם
 בְּאוֹתָה שַׁעַה? לְמַלְךְ שֶׁנִּכְנַם לְמַרְיָנָה וְגוֹר וְאָמַר: כֹּל תִּרְנַנְלִים שֶׁבְּמַרְיָנָה זֶו יִשְׁדָּמָה.
 בְּלִילָה בְּקֶשׁ לְצֵאת לְדַרְכּוֹ, אָמַר: אֵינן כֹּאֵן תִּרְנַנְל שְׁקִירָא? אָמְרוּ לוֹ: לֹא אַתָּה נֹרַת
 לְשַׁחַטֵם? אָף כֵּךְ שְׂאוּל חִסֵּר אֶת הָאוֹבוֹת וְאֵת הַדְּרַעְנִים מִן הָאָרֶץ, וְהוּא חוֹר וְאָמַר:
 בְּקִשׁוֹ לִי אֲשֶׁת בְּעֵלְת אוֹיֵב¹.

וַיִּשְׁבַּע לָהּ שְׂאוּל בְּיָדוֹ¹³ — לְמָה שְׂאוּל רֹמַם בְּאוֹתָה שַׁעַה? מִשָּׁל לְאִשָּׁה שֶׁהוּתָה
 אֲצֵל אוֹרְבָה וְשִׁבַּעַת בְּחַיִּי בְּעֵלָה. כֵּךְ שְׂאוּל שׂוֹאֵל בְּאוֹיֵב וְדַעְוֵי וְאָמַר: חַי ה' אִם יִקְרָךְ
 עַן בְּרַבֵּר הוּוֹי¹⁴. (ויק"ר כ"ו; תנח"י).

VIII. מִיתָתוֹ שֶׁל שְׂאוּל.

אָמַר רַבִּי לׁוֹי: הִרְאֵהוּ הַקְּדוּשִׁי־בְרוּךְ־הוּא לְמֹשֶׁה דוֹר דוֹר וּשׁוֹפְטֵי, דוֹר דוֹר
 וּמַלְכוּי, דוֹר דוֹר וּמְנַשִּׁי, דוֹר דוֹר וְחַכְמֵי, דוֹר דוֹר וּמְנַהֲנֵי, דוֹר דוֹר וּשְׁטִירֵי, דוֹר דוֹר
 פְּרַעְסֵי, דוֹר דוֹר וְחוּמְסֵי, דוֹר דוֹר וְנִלְנֵי, דוֹר דוֹר וּנְבִיאֵי, וְהִרְאֵהוּ שְׂאוּל וּבְנָיו נֹפְלִיִם
 בְּחַרְב. אָמַר לְפָנָיו: מֶלֶךְ רֵאשׁוֹן שִׁיעֲמוֹד עַל בְּנֵיךְ וְיִקְרָךְ בְּחַרְב; אָמַר לוֹ הַקְּבִיָּה: וְלִי

¹ שְׁמוּאֵל אִי עִי, וַיֵּ. ² שְׁס, בָּ. ³ שְׁס, יֵ. ⁴ שְׁס, יֵ. ⁵ שְׁס, הָ. ⁶ שְׁס, הָ. ⁷ שְׁס, הָ. ⁸ שְׁס, עִי. ⁹ שְׁס, עִי. ¹⁰ שְׁס, עִי. ¹¹ שְׁס, כִּי. ¹² שְׁס, כִּי. ¹³ שְׁס, עִי. ¹⁴ שְׁס, עִי.

(ז) כֹּל כֵּךְ לְמָה — רַבִּי דְבַרִּים כֹּל כֵּךְ, שֶׁאֵין מַלְכוּת נוֹנֶעֶת וְכו' — כֹּל עֵדִין לֹא הִינֵע
 וַיַּנֵּע לְמַלְכוּתוֹ וְנִתְעַכַּב עַל יַד שִׁתְּנָן. כַּמְלוּא נִימָא — כַּמְלוּא הַשְּׁעִרָה. (ב) וּפְרַעְסֵי — רֵאשׁוֹן.
 מְנַהֲנֵי הַצְּבוּר.

אתה אומר? — אמור אל הכהנים שהרג, שהם מקקקנים אותי: זה שנאמר: וישמר ה' אל משה: אמר אל הכהנים וי' (ויקיר ס' כיו).

אמר ר' יהודה אמר רב: מפני מה נענש שאול? מפני שמהל על כבודו, שנאמר: ובני בליעל אמרו מה יושענו זה... ויבזהו... ויהי כמחריש³.

אמר ר' יהודה אמר שמואל: מפני מה לא נמשכה מלכות שאול? מפני שלא היה בה שום דופי. (יטא כ"ב).

IX. דָּוִד הָרֹעֶה.

י' צדיק יבִקֶחַ¹ — בְּכֶךְ לְדוֹד בְּצֵאן וּמִצֵּאוֹ רֹעֵה יִפֶּה, שנאמר: ויִקְחֵהוּ מִמְּקֻלָּאוֹת צֹאן². מהו. מכל אלו צאן? — שהיה דוד כולא את הצאן אלו מפני אלו. היה מוציא הגררים ומאכילם ראשי עֶשְׂבִים, שהם רכים, מוציא הַתְּנָשִׁים ומאכילם אֲמָעָעִים של עֶשְׂבִים, מוציא הבהורים ומאכילם עֶקְרָם של עֶשְׂבִים, שהוא קשה. אמר הקדוש־ברוך־הוא: מי שהוא יודע לרעות הצאן איש לפי כחו — יבוא וירעה צאנו, אלו ישראל; זהו שנאמר, מאתד עלות הביאו לרעות בעקב עמוי³. (שמו"ר ס' כ"י; ילקוט).

בשעה שהיה דוד רועה את הצאן הלך ומצא את הַרְאָם יָעַן כמרבח, היה סבור כי שהוא דָּר — ועלה עליו והיה רועה. נקצר הראם ועמד, והיה דוד רכוב על קרניו ומניע עד לשמים. באותה שעה נחלל דוד לפני הקדוש־ברוך־הוא, שזיריהו מן הראם. מה עשה הקביה? וְמֵן לוֹ אֵרִיה אָחֵד. כיון שראה הראם את האריה נתרא ממנו ורכץ בפניו, לפי שהאריה מלך על כל החיות והבהמות. כיון שראה דוד את האריה נתרא הקָמֵנו, וְמֵן הַקְּבִיָּה צְבִי, קפץ האריה אחריו — ודוד ירד והלך לו; זהו שנאמר: הושיעני כפי אריה ומקרני רַמִּים עֵינַיִי⁴. (ש"ס כ"ב).

X. דָּוִד וּמַעֲשֵׂי ה'.

לְדָוִד בְּשִׁנּוֹתָו אֶת טַעְמוֹ¹ — אמר דוד לפני הקדוש־ברוך־הוא: מה רבו מעשיך ה' כלם בחכמה עשית². — כל מה שעשית בעולמך יפה עשית, והחכמה יפה מן הכל, אבל הַשְּׂטוֹת שבראת — מה הַנְּעָה יש לעולם ממנה? אדם מהלך בשוק ומקבֵעַ בְּסוּתוֹ תְּהִינּוּקוֹת רָצִים אחריו ומשחקים עליו — זה נאה לפניך? אמר לו הקביה: דוד: על שטות אתה קורא תָּנָר? — תִּיךְ, שתצטרך לה; ולא עוד, אלא שתצטרע ותתפלל עליה עד שאתן לך ממנה.

¹ ויקרא כ"א, ה. ² שמואל א, י"ז, כז. ³ תהלים י"א, ס. ⁴ ש"ס ע"ח, ע. ⁵ ש"ס ע"ח. ע"א. כ"ס כ"ב, כג. ⁶ ש"ס ל"ה, א. ⁷ ש"ס ק"ה, כה.

מקטרגים — משטנים. כא) שמהל — נהר. שלא היה בה שום דופי — פסול וחסרון במשפחה, ואין ממנו פרנס על הצבור אלא אם כן קופת של רצים תלויה לו מאתורו, כלו' בשיש איוה פסול במשפחתו, כדי שלא יתגאה ויטיל אימה על העם. כב) בך — בחן ונסת. אמצעם — החלק האמצעי, החיכוני, שהוא דך קצת. עקרם — שרשם. סג) סבור — חושב. ד) העצות — הפלות והשגות. תנר — תרעומת.

לא עשה דוד הרבה עד שהלך אצל אביש מלך פלשתים. אמר לו הקב"ה: דוד, אצל אביש אתה הולך וְ אַתְּמוֹל הִרְגַת אֶת נְלִית וְעַכְשָׁן לֹא נִסְתַּפַּן דָּמוֹ, וְאַחֲזוּ שֶׁל נְלִית שׁוֹמְרֵי רֵאשׁוֹ שֶׁל אֲבִישׁ הֵם, וְאַתָּה הוֹלֵךְ אֲצִלּוֹ וְהִרְבּוּ שֶׁל נְלִית בִּידְךָ!

כִּיּוֹן שֶׁבָּא דוֹד אֲצִל אֲבִישׁ אָמְרוּ אַחֲזוּ שֶׁל נְלִית לְאֲבִישׁ: נִהְרַג לְמִי שֶׁהִרְגַת אֶת אַחֲזוּ! אָמַר לָהֶם אֲבִישׁ: וְלֹא בְּמַלְחָמָה הִרְגֵנוּ? וְלֹא כִךְ הִתְנַה עִמּוֹ: אִם יוֹכֵל לֵה לֵה אֶת אַחֲזוּ וְהִכְנִי? אָמְרוּ לוֹ: אִם כֵּן, עֲמוּד מִכְסָאךְ וְתֵן לוֹ הַמְּלָכוֹת וְאֵינוֹ נִהְיָ לוֹ עַבְדִּים, שֶׁהָיוּ כִךְ הִתְנַה. — הִכְוִי בְּדַבְרִים.

בְּאִתָּה שְׁעָה נִתְיָרָא דוֹד וְהִתְחִיל מִתְפַּלֵּל וְאָמַר: רְבוּנוֹ שֶׁל עוֹלָם, עֲנֵנִי! אָמַר לוֹ הַקְּבִ"ה: דוֹד, מָה אַתָּה מִבְּקִשׁ? — אָמַר דוֹד לְפָנָיו: הֵן לִי מַעֲט מֵאוֹתוֹ דַּבְּרִים... — אָמַר לוֹ: וְלֹא אֲמַרְתִּי לְךָ, בּוֹ לְדַבֵּר יִחַבֵּל לִי? ²

עָשָׂה דוֹד עֲצָמוֹ כְּשִׁיטָה וְהָיָה כּוֹתֵב עַל הַדְּלָתוֹת: אֲבִישׁ מֶלֶךְ נָתַן הַיָּב לִי מֵאָה רְבּוּא וְאַשְׁתּוֹ חֲמִשִּׁים רְבּוּא ³.

וּבְתוֹ שֶׁל אֲבִישׁ וְאִמָּה הָיוּ שְׂטוֹת, וְהָיוּ צִוְעוֹת וּמִשְׁתַּמּוֹת מִבְּפִיָּם וְדוֹד הָיָה צִוְעֵק וּמִשְׁתַּמֵּה בְּהוֹן. אָמַר לָהֶם אֲבִישׁ לְעַבְדָּיו: חֲסֵר מִשְׁנַעִים אֵינוֹ וְנוֹ? ⁴

בְּאוֹתָה שְׁעָה שָׁמַח דוֹד שֶׁמָּחָה גְּדוּלָּה וְאָמַר: רְבוּנוֹ שֶׁל עוֹלָם! כִּמָּה טוֹבָה הָיָה הַשְּׂטוֹת. — אֲבִרְכָה אֶת ה' בְּכָל עֵת ⁵ — בַּעַת חֲכָמָה וּבַעַת שְׂטוֹת! (שׁוֹיט לִיג; יִלְקִיט).

פַּעַם אַחַת הָיָה דוֹד מֶלֶךְ יִשְׂרָאֵל יוֹשֵׁב בְּנֵנוֹ וְרָאָה צִרְעָה אוֹכֵלֶת עֶקְבִישׁ. אָמַר דוֹד לְפָנָיו הַקְּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא: רְבוּנוֹ שֶׁל עוֹלָם, מָה הִנָּא בְּאֵלּוֹ שֶׁבְּרָאֵת בְּעִילְמָךְ? צִרְעָה מִפְּסָדֵת דְּבִשׁ וְאֵינוֹ בָּה הִנָּא: עֶקְבִישׁ אֲרוֹג כָּל הַשָּׁנָה וְאֵינוֹ לְבוֹשׁ. אָמַר הַקְּבִ"ה: דוֹד, מְלַעֵג אֶתָּה עַל בְּרִיּוֹתַי — הַבֵּא שְׁעָה וְהַצְטַרֵּךְ לָהֶן.

וּכְשֶׁנִּחְבָּא דוֹד בְּמַעְרָה מִפְּנֵי שְׂאוֹל הַמֶּלֶךְ, שִׁלַּח הַקְּבִ"ה עֶקְבִישׁ וְאֲרוֹג עַל פִּי הַמַּעְרָה וְסָגַר אוֹתָהּ. בֵּא שְׂאוֹל וְרָאָה פִּי הַמַּעְרָה אֲרוֹג. אָמַר: נִרְאִי לֹא נִכְנַס אֲדָם לְכֹאֵן, שְׂאֵם נִכְנַס הָיָה קוֹרֵעַ אֶת הָאָרְגִי לְקָרְעִים — וְהִלֵּךְ לוֹ וְלֹא נִכְנַס לָשֵׁם, וּכְשִׁיצָא דוֹד וְרָאָה אֶת הָעֶקְבִישׁ — נִשְׁקָו וְאָמַר לוֹ: בְּרוּךְ בּוֹרְאֵךְ וּבְרוּךְ אַתָּה!

וּבְשַׁעָה שֶׁמָּצְאוּ דוֹד לְשְׂאוֹל שׁוֹכֵב יִשָּׁן בְּמַעְגַל — וְהָיָה אֲבִנֵר שׁוֹכֵב בַּפֶּתַח הָאֵהֶל, רֵאשׁוֹ בַּפֶּתַח אַחֵר וְרַגְלָיו בַּפֶּתַח שֶׁבְנִדְרוֹ, וְהָיוּ רַגְלָיו זְקוּפוֹת. בֵּא דוֹד וְנִכְנַס בֵּין רַגְלָיו וְנִטַּל צַפַּחַת הַמִּים. וּכְשֶׁבָּא לְצֵאת מִבֵּין רַגְלָיו פָּשַׁט אֲבִנֵר אֶת רַגְלָיו — וּכְסָהוּ, וְהָיוּ עֲלָיו כְּשֵׁי עֲמוּדִים גְּדוּלִים. בִּקֵּשׁ דוֹד רַחֲמִים לְפָנָיו הַקְּבִ"ה וְאָמַר: אֵלֵי אֵלֵי לָמָּה עוֹבַתְנִי? ⁶ עָשָׂה לוֹ הַקְּבִ"ה נֶס וְשִׁלַּח לוֹ צִרְעָה וְעַקְצָה בְּרַגְלֵי אֲבִנֵר וְזָקְפָן — וַיֵּצֵא דוֹד.

בְּאוֹתָה שְׁעָה שָׁבַח דוֹד לְפָנָיו הַקְּבִ"ה וְאָמַר: רְבוּנוֹ שֶׁל עוֹלָם, מִי יַעֲשֶׂה כְּמַעֲשֶׂיךָ וּכְגִבּוּרֹתֶיךָ — יִשְׁכַּל מַעֲשֶׂיךָ נְאֻמִּים! (אִיב דְּבִים).

XI. כְּנֹרָז שֶׁל דָּוִד.

הַצֹּצ לִילָה אָקוּם לְהוֹדוֹת לְךָ ¹ — כְּנֹרָז הָיָה תְלוּי לְמַעֲלָה מִמַּטְהוֹ שֶׁל דוֹד כְּנֹרָז הַחֲלוֹנוֹת, וְכִיּוֹן שֶׁהִגִּיעַ הַצֹּצ לִילָה — הִיתָה מְנַשְׁבֶּת רוּחַ צְפוֹנִית וּמְנַפְּסֶת בּוֹ וְהָיָה

¹ שְׂמוּחַל א יג, פ. ² מַשְׁלֵי יג, יג. ³ שְׂמוּחַל א כ"ה, נח. ⁴ מַהֲלִים ל"ה, כ. ⁵ עַס כ"ב, כ. ⁶ עַס קי"ט, קכ

לֹא עָשָׂה... הִרְבָּה — לֹא עָבַר זְמַן רַב. נִסְתַּפַּן — נִבְלַע בְּקִרְקַע וְנִתְיַבֵּשׁ. (כָּה) צִרְעָה — סִין וְנוֹב אֲרִסִי (הָאָרְגִיסְסַע) שְׂאוֹבֵל דְּבִשׁ וְאֵינוֹ עוֹשֶׂה. (בו) מְנַפְּסֶת — מוֹזִיָּה בְּלֵאָה.

מנינן מאליו. והיה דוד יושב ועוסק בתורה עד שהגיע עמדההשחר. וכיון שעלה עמודי השחר — נקנסו חכמי־ישראל אצלו ואומרים לו: אדוננו המלך; עמך ישראל צריכים בדנסה!... אמר להם ילכו ונתפנסו זה מזה!... אמרו לו:

איין תקמין משביע את הארץ

ואין תבור מתמלא מחליתי...¹

אמר להם: לכו ופשמו ידיכם בנדוד!...

מיד יועצים באחזתפל ונמלכים בסנהדרין ושואלים באורים־ותומים... ויוצאים למלחמה...

אמר רב יצחק בר רב אדא: מנין? — שנאמר: עורה כבודי עורה הנבל

ובנור—אעירה שתי¹. (בר' ג'; ידש').

כז. אגורה באהקף עולמים² — וכי עלה על דעתו של דוד להיות היעולמים? — אלא אמר דוד לפני הקדוש־ברוך־הוא: יהי רצון מלפניך, שיהו שירות ותשבחות שלי נאמרות בבתי־כנסיות ובבתי־מדרשות לעולם. (שם ס"א).

כח. אמרו עליו על דוד המלך: בשעה שסיים ספר תהלים נקה דעתו עליו. אמר לפני הקדוש־ברוך־הוא: רבונור־של־עולם, כלום יש דבר בעולם שאמר שירה כמותי? נודמה לו צפרדע אחת. אמרה לו: אל תנוה דעתך עליך, שאני אומרת שירה יותר ממך. (פ"ש').

XII. דוד וישבי בנב.

כט. וישבי בנב אשר בילדי תרפה ומשקל קינו... ויאמר להכות את דוד¹ — מה וישבי בנב? אמר רב יהודה אמר רב: איש שפא על עסקי נוב. אמר לו הקדוש־ברוך־הוא לדוד: עד מתי יהיה עון זה טמון בידך? על ירך נהרנה נוב עיר הכהנים ועל ירך נטרד דואן הארומי ועל ירך נהרג שאול ושלשת בניו, רצונך יכלה זרעך או תמסר ביד אויב? אמר לפניו: רבונור־של־עולם, מוטב אִמָּסר ביד אויב ולא יכלה זרעי. פעם אחת יצא לצוד ציד, בא שטן ונרמה לו בצבי, זרק בו חץ ולא הניעו. נמשך דוד אחריו עד שהגיע לארץ פלשתים, כשראהו ישבי־בנב אמר: זהו שהרג את נלית אחי. כפתו וכקשו והניחו תחת קורת בית־הבד. נעשה לו נס לדוד ושקעה לו הארץ תחתיו.

אותו היום ערבי־שבת היה. ואבישי בן צרויה היה חופף ראשו בארבע סאָה של מים. ראה בהם כתמי דם; ויש אומרים: יונה באה ושרפה לפניו. אמר: כנסתי־ישראל

¹ סה"ל כ"ז. ע. ס"א ס"א ה. ² שמואל ב' כ"א, טז.

ואין תבור וגו' — כשהפריץ בור אין למלאותו שוב באותה תולית העפר עצמו שהוציאו מתוכו והנמשל: שאין בני האומה יכולים להתפנס זה מזה. בנודך — במלחמה לשלול שלל. כח) וזה דעתו — גבהה רוחו, נתגאה. כט) על עסקי נוב — על דבר נוב עיר הכהנים שגרם דוד למיתתם, כמפורש למטה. נטרך — נתגרש, כלו' נכשל בלשון הרע ונטרד מעולם הבא. הניעו — השיגהו. — כפסו — אָפְרוּ, וכבשו — לחצו ורחקו לארץ. בית הבד — בית שעושים שם שמן, וקורת בית־הבד היא עבה כיותר. שכובשים בה זיתים. חופף — רוחץ. בארבע סאָה של מים — שהיה גבור ובעל גוף גדול ביותר. ושרפה לפניו — קשקשה באגפיה וצרתה.

נמשלה ליהנה שנאמר: כנסי יונה נחפה בכסף¹ — מכאן שדוד מלך ישראל שרר בצער. בא לביתו של דוד ולא מצאו, שלח לבית-המדרש — ולא מצאו. אמר: שנינו: אין רוכבין על סוסו ואין יושבים על כסאו ואין משתמשים קשרביטו² — בשעת הקבנה מהו? בא ושאל בבית-המדרש, אמרו לו: בשעת הסכנה מתר. רכב על פרוו והלך. קפצה לו הארץ. בדרך ראה ערפה, אמו של ישביבנוב, שהיתה טוה. כשראתה, נמלה פלכה וורקה בו: סבורה היתה להרנו. אמרה לו: בחור, הבא לי הפלך! ירקו בקרקרה והרנה. כשראהו ישביבנוב אמר: עכשו שנים הם ויהנוני. ורק את דוד למעלה ונעץ רגמו בקרקע, אמר: יפול דוד עליו ויהנו. אמר אבישי שם — העמידו לדוד בין שמים לארץ. אמר לו: למה באת לכאן? איל: כך וכך אמר לי הקב"ה וכך וכך השבתי. איל: הפוך תפלתך — בין בנד ימכור לעשה ואתה לא תצטער. איל: אם כך עורני בהפלתך, וזהו שנאמר: יועזר לו אבישי בן צרויה² — אמר אבישי שם והורידו. היה ישביבנוב רודף אחריהם, אמרו לו: לך ותמצא אמך בקברה. כשהוכירו לו שמה של אמו — חלש בהו והרנהו. זהו שנאמר: או נשבעו אנשי דוד לו לאמר: לא תצא עוד אתנו למלחמה ולא תכבה את נר ישראל². (סנה' צ"ה).

XIII. מיתתו של דוד.

הודיעני יי קצי ומדת ימי מה היא, אדעה מה הרל אני³ — אמר דוד לשני הקדושי-ברוך-הוא: רבונרשלי-עולם, הודיעני ה קצי: אמר לו: נורה היא מלפני, שאין מודיעים קצו של בשר-ודם. — ומדת ימי מה היא? — נורה היא מלפני, שאין מודיעים מדת ימיו של אדם. — אדעה מה הרל אני? — אמר לו: בשבת תמותו — אמות באחד בשבת... אמר לו: כבר הגיעה מלכות שלמה בנד, ואין מלכות נוגעת בתקרתה אפילו כמלוא נימא. — אמות בערב שבת... אמר לו: בי טוב יום כהצרך מאלף⁴ — טוב לי יום אחד שאתה יושב ועוסק בתורה, מאלף עילות שעתיד שלמה בנד להקריב לפני עלי-ימי המזבח.

כל יום השבת היה יושב ועוסק בתורה. ואותו היום שהגיעה שעתו למות, עמד מלאך-המות לפניו ולא נצחהו, שלא פסק פיו מלעסוק בתורה. אמר: מה אעשה לו? היה שם נן מאתורי הבית, בא מלאך המות ועלה ונער באילנות, יצא דוד לראות, היה עולה במעלות, נשברה המעלה תחתיו — ויצאה נשמתו ומת. (שבת ל').

דוד יצא לו מוניטין בעולם, ומהו מוניטין שלו? נקל ותקמיל מכאן ומקמיל מכאן. (כ"ר פ' ל"ט).

¹ סהלים ק"ח, יד. ² סנהלים כ"ב, ח. ³ סהלים ל"ט, פ. ⁴ ט"ס ס"ה, יט.

על סוסו — של מלך. שם — שם המורש. הפוך תפלתך — שיענשו בניך ולא אתה. שעות — רוצג חשש — נחלש. לא) מקל ותרמיל — ססן לו שהיה רועת. ומנדל — מנדל דוד.

באותה שעה אמר לו שלמה: אם רצונך אחוירך למקומך. א"ל: עשה טובתך והזהירני למקומי.

מיד קרא המלך לאשמדאי ואמר לו: לך והחזירו למקומי. א"ל: איני יכול להחזירו למקומי לעולם.

כיון שראה אותו בן־אדם כך — נשא אשה וילדה לו שבעה בנים, ששה מהם בדרמות האם, ואחד בדרמות האב, בשני ראשים וארבע עינים.

ואתו בן־אדם היה הורש וקוצר, ונעשה עשיר גדול.

לאחר זמן מת בן־אדם זה והניח ירושה לבניו. התחילו הבנים מריבים. הששה אמרו: כלנו שבעה אחים וכל אחד יטול שביעית הירושה. ובעל שני הראשים אמר: שמנה אנו, ועלי ליטול מן הירושה שני חלקים.

הלכו כלם אצל שלמה ואמרו לו: ארונו המלך! אנו שבעה, ואחינו בעל שני הראשים אומר, שאנו שמנה, ורוצה לחלק ממון אבינו לשמנה חלקים.

מיד קרא שלמה לסנהדרין ואמר להם: מה אתם אומרים בדבר הזה? — שתקו. אמר להם שלמה: לִבְקֶרֶךָ מִשְׁפָּטִי.

בחצי הלילה נכנס שלמה להיכל ועמד בתפלה לפני המקום ואמר: רבונו־שׁל־עולם, כשננלית לי בנבעון ואמרת לי: שאל מה אתן לך, לא שאלתי ממך לא כסף ולא זהב אלא חכמה, כדי לשפוט בני אדם בצדק. האר נא עיני להוציא דין אמת. אמר לו הקב"ה: אני נותן לך חכמה בבקר.

כשהאיר הבקר שלח שלמה וקבץ כל הסנהדרין ואמר להם: הביאו לפני בעל שני הראשים. מיד הביאוהו לפניו. אמר להם: אם יודע ומרניש ראש זה מה שאני עושה לראש השני — אחד הוא, ואם לאו — שנים הם. צוה שלמה: קביאו מים רותחים! הביאו מים רותחים וזרקו על ראש אחד. צָנַח בעל שני הראשים: אדוני המלך, אנו מתים, אנו מתים!

כיון שראו ישראל את משפט המלך תמהו ורעדו ופחדו ממנו. (ביהמ"ד).

מעשה באדם אחד שהיה הולך בשרה ובידו כד של חלב. פגע בו נחש, שהיה

ציעק מרוב צמא. אמר לו האיש: מה אתה צועק? א"ל: צמא אני. ומה בידך? — א"ל:

חלב. א"ל: תן לי את החלב לשתות ואראך ממון הרבה עד שתתעשר. נתן לו ושתה.

לאחר ששתה הנחש — אמר לו האיש: הִרְאֵנִי הַמָּוֶן שֶׁאִמַרְתָּ לִּי. אמר לו: בוא

אחריי. הלך אחריו עד שבאו לאבן גדולה. אמר לו: תחת האבן הואת שְׁמוֹן הַמָּוֶן. הריב

האיש האבן וחפר ומצא המוֹן. לָקַחַו והביאו לביתו.

מה עשה אותו הנחש? קפץ ונִשְׁתַּלְשַׁל סביב צוארו. אמר לו האיש: זו מה היא?

א"ל: אני ממת אותך על שלקחת כל ממוני. א"ל: בוא עמי לבית־דיני של שלמה.

הלכו ובאו לפני שלמה — ועוד הנחש עליו. — צעק האיש לפני המלך. אמר

המלך לנחש: מה אתה מבקש? אמר הנחש: אני רוצה להרנו. אמר לו המלך: רד מעל

צוארו, שאין נכון שתהא מוחזק בו יותר ממני, מאחר שאתם בכית־דין. ירד מעל צוארו

לארץ. אמר לו: מעתה אמור דבריך.

התחיל הנחש לרבר ואמר: אהרנמ, כמו שאמר לי הקדוש-ברוך-הוא: ואתה תשובנו עקב¹. איל לאיש ולך צה הקב"ה - הוא ישופך ראש²...
 מד קפך האיש רצץ מחו.
 מכאן אמרו: טוב שבחשים - רצץ את מחו. (סוגא תנח"ק).

ויתרב חכמת שלמה... ומקל חכמת מצרים³ - מה היתה חכמת מצרים - אתה מוצא בשעה שבקש שלמה לבנות בית-המקדש שלח אצל פרעה נכד. אמר לו: שלח לי אומנים בשכר, שאני מבקש לבנות בית-מקדש. מה עשה המלך? קנס כל אצטרוולונין שלו ואמר להם: צפו וראו בני אדם שתהדרם למות באותה שנה ואשלחם אצלו. קיון שבאו אצל שלמה צפה ברוח-הקדש, שהם עתידים למות באותה שנה. נתן להם התייבחה ושלקחם. ושלה לו קתב ואמר: לא היה לך תכריכים לקבור מתוך, ארי לך הם ותכריכיהם. (כס"ר פ' י"ט; פסיק').

ויהתתן שלמה את פרעה מלך מצרים ויקח את בת פרעה⁴ - בשעה שנשא שלמה את בת פרעה ירד נברואל ונעץ קנה בים ועלה בו שרפון - ועליו נבנה כרך גדול של רומי. (שבת נ"ו).

XV. בנין שלמה.

שנו רבותינו: שמיר¹ - שבו בנה שלמה את בית-המקדש, שנאמר: והבית בהבנותו אבן שלמה מסע נבנה² - הדברים ככתבם, דברי רבי יהודה. אמר לו רבי נחמיה: וכי אפשר לומר כן? והלא כבר נאמר: כל אלה אבנים יקרות כמדות נזית מנוררות במנרה³. אם כן מה תלמוד לומר: לא נשמע בבית בהבנותו? שהיה מתקנן מכווץ ומכניס מבפנים. אמר רבי: נראין דברי ר' יהודה באבני מקדש ודברי רבי נחמיה-באבני ביתו. ולרבי נחמיה-שמיר⁴ למה לי? לאבני אפוד, כמו ששינונו אבנים הללו אין כותבין עליהן קדיו, משום שנאמר: פתוחי תותם⁵, ואין מקרשין עליהן באגמל, משום שנאמר: במלואותם⁶; אלא כותבין עליהן בדיו ומקראה להן שמיר מכתוץ והן נקבקות מאליהן כתאנה זו שנבקעת בימות ההמה ואינה חסרה כלום ובבקעה זו שנבקעת בימות הגשמים ואינה חסרה כלום.

שמיר זה - בריתו כשעורה, ומששת ימי-בראשית נברא, ואין כל דבר קשה יכול לעמוד בפניו. כמה משמרין אותו? - כורכין אותו כספונים של צמר ומתחין אותו באימני של אקר מלאה סבי שעורים.

¹ נראה שנו, ענו. ² מלכיס א' ה' י'. ³ סס טמ נ' א'. ⁴ טס א' ו' ז'. ⁵ סס ז' ט'. ⁶ פסוקים כ"ט. יא. ⁷ טס טס, כ.

לו) אצטרוולונין - הווים כנזכרים. (לז) ונעין - תקע. שרפון - עשב וטיט שבים. כרך - עיר גדולה. (ח) שמיר וגו' - אותו שמיר (סין תולעת אגריית) שנוצר בכמה מקומות. ככתבם - כמשמעם, שנבנה אבנים שלמות שלא הניסו עליהן ברזל. מקרשין - שורפים ומפתחים. באגמל - בסכין, כהרט ברזל. כורכין - גולליו. בספונים - בסוכין רבים. באימני של אבר - בבלי של עושרת. סבי שעורים - סוכין של שעורים, פסולת הקפת.

ומי הביא את השמיר לשלמה? הנשר הביאו מנִי־עֵדן, שנאמר, וידבר על הבהמה ועל העוף¹. אמר להם: היכן השמיר קבוע? הלך הנשר והביאו. (סוטה מ"ה; שו"ט).

לם הברול נברא לקצר ימיו של אדם והמזבח נברא להאריך ימיו של אדם — אינו ברין שיונף המקצר על המאריך. (מדות ל"ו).

ס וַיַּעַשׂ לְבַיִת חֲלוּנֵי שְׁקָקִים אֲטָמִים² — אמר רבי אבין הלוי: אתה מוצא מי שבקש לעשות לו חלונות עושה אותן רחבות מבפנים וצרות מבחוץ. למה? שיהיו שואכות אור; אבל חלונות של בית־המקדש היו רחבות מבחוץ וצרות מבפנים. למה? שיהא האור יוצא מבית־המקדש ומאיר לעולם. (מנח' פ"ו; ילקוט).

מא וַיִּתְּשֵׁלְם בַּל הַמֶּלֶאכֶה³ — ותהי שלום; מלמד, שכל האומנים שהיו בונים בו — לא מת אחד מהם ולא חלה אחד מהם, ולא נשברה מנרופית ולא קרדום, ולא אחד מבלי המלאכה. (פסיק"ר).

כז כשבנה שלמה את בית־המקדש בקש להכניס ארון לבית קדש־הקדשים, דבקו שערים זה בזה. אמר שלמה עשרים וארבע רְנָנוֹת ולא נִעְנְהָ. פתח ואמר: שאו שערים ראשיכם והנשאוי פתחי עולם ויבא מלך הכבוד⁴ — רצו אחריו לבלעו, אמרו: מי הוא זה מלך הכבוד?⁵ אמר להם: ה' עוזו ונבור⁶! חזר ואמר: שאו שערים ראשיכם ושאו פתחי עולם ויבא מלך הכבוד. — מי הוא זה מלך הכבוד? — ה' צבאות הוא מלך הכבוד סלה⁷ — ולא נענה; כיון שאמר: ה' אלהים, אל תשב פני משיחך, זכרה לחסדי דוד עבדך⁸ — מיד נענה. באותה שעה נהפכו פני כל שונאי דוד כשולי קיריה וידעו כל העם וכל ישראל, שמחל לו הקדוש־ברוך־הוא על אותו עון. (שבת ל').

כח וַיִּבְנֶן אֶת־בֵּית־יְעֶזֶר הַלְּבָנוֹן⁹ — אמר ר' אושעיא: בשעה שבנה שלמה את בית המקדש נטע בו כל מיני מְגֵדִים של זהב, והיו מוציאים פירותיהם בומנם. וכשהרחה מנשבת בהם נושרים, שנאמר: ויעש כלבנון פרוי¹⁰ — ומהם היתה פרנסה לכהונה. וכיון שנכנסו גוים להיכל — יבשו, שנאמר: ופרח לבנון אמלל¹¹. ועתיד הקדוש־ברוך־הוא להחזירם שנאמר: פרוח תפרח ותגל אף גילת ורגן כבוד הלבנון נתן לה¹². (יומא כ"א).

XVI. בְּסֵא שְׁלֹמֹה.

קבוע המלך שלמה בְּסֵא שֵׁן גְדוֹלִי¹² — מחופה היה הכסא אופיר וקבועות בו אבני שהם, לְשֵׁם וּפְתָהָ. זְמַרְגָדִים וְכַרְפְּדִים וכל מיני אבנים טובות ומרגליות, לבנות ירקקות וארמדמית, לא נעשה כמהו לכל מלך, ואין כל מלכות יכולה להתקין כסא דומה לו. וזה מעשה הכסא: עומדים עליו שנים־עשר אריות של זהב וכנרדם שנים־עשר

¹ מלכים א' ה', יג. ² שם ו', ד. ³ שם ז', כג. ⁴ מהלים כ"ה, ז. ⁵ שם ט', ח. ⁶ שם ט"ז, ע"י. ⁷ דברי הימים ב', ו', זכ. ⁸ מלכים א', ז', כג. ⁹ מהלים ע"ג, כז. ¹⁰ נחום א', ד. ¹¹ ישעיה ל"ה, ג. ¹² מלכים א', י"י, יח.

קבוע — נתון. לם) אינו ברין — אינו ראוי. מא) מנרופית — כלי ברזל שגורטין בו אבנים וטיס לבנין. מכ) רננות — מזמורים. כשולי קדרה — שהם שתורים ביותר. על אותו עון — של בת-שבע. מנ) נושרים — נופלים. מד) זמרגדים — מין אבן טובה (סמאראגד).

נשרים של זהב, אריה כנגד נשר ונשר כנגד אריה, מקנים צלו כנגד אלו. יד ימך של ארי זהב כנגד נף שמאל של נשר זהב ונף ימין של נשר כנגד יד שמאל של אריה. קצן האריות שבעים ושנים ומנין הנשרים שבעים ושנים. וראש ענול היה לכסא למעלה במקום מושבו של מלך. ושש מעלות היו לכסא. על מעלה הראשונה רובץ ארי של זהב וכנגדו רובץ שור של זהב. על מעלה שניה רובץ זאב של זהב וכנגדו מלה של זהב. על מעלה שלישית רובץ נמר של זהב וכנגדו נדי של זהב. על מעלה רביעית דב של זהב וכנגדו צבי של זהב. על מעלה חמישית נשר של זהב וכנגדו יונה של זהב. על מעלה ששית נץ של זהב וכנגדו צפור של זהב. ועל ראש הכסא עומדת יונה של זהב ואוחזת נץ של זהב בידה. ולמעלה מראש הכסא עומדת מנורה של זהב ערוכה בכל מערכותיה: בנרותיה, בכפתריה, במלקחיה, במהותותיה, בגביעיה ובפרחיה, ושבעה קצי זהב יוצאים מצד אחד של המנורה ומצוירים עליהם שבעה אבות העולם, ואלו שמונתם: אדם הראשון, נח, שם הגדול, אברהם יצחק ויעקב, ואיוב ביניהם; ושבעה קני זהב יוצאים מצד שני של המנורה ומצוירים עליהם שבעה הסודי עולם, ואלו שמונתם: לוי, קהת, עמרם, משה ואהרן, אלרד ומירד, והור ביניהם. ובראש המנורה קבוע כד של זהב בלא שמן וזת וך שמדליקין ממנו לבית המקדש. ותחתיו קבוע קצן גדול של זהב בלא שטן וזת וך, שנוטלין ממנו שמן לנרות המנורה, ומצויר עליו עלי. ושתי קבלי זהב יוצאות מן האגן הגדול ומצוירים עליהן שני בני עלי: הקני ופנחס, ובתוך שכלי הזהב יוצאים שני קצותרות זהב, שמצוירים עליהם שני בני אהרן: נדב ואביהוא. ושני קתדראות של זהב היו משני צדי הכסא, אחד לכהן גדול ואחד לסגן הכהנים, ושבעים קתדראות של זהב מקיפים לכסא, שעליהם יושבים שבעים זקנים, מנהדרי ישראל, ודנים דין לפני המלך ושתי בנותיים יושבות לשתי אוני המלך, שלא ידעו. ועשרים וארבע נפנים של זהב עומדות משני צדי הכסא ומקצלות על המלך. ואילני תמרים מקיפים לכסא, מכוסים בנדי שש לבן ועל ראשיהם טקסים של שן מקנים כנגד נפי נשרים. ושני אריות של זהב חלולים מלאים מיני בשמים היו עומדים שם וזולפים בשמים בעליתו של שלמה.

וכשהיה המלך שלמה עולה לכסא היה נותן רגלו על מעלה ראשונה—חזור נלגל של מקננון, ארי פושט ידו מימין והשור פושט ידו משמאל, והמלך נשען עליהם ועולה. כך היה עושה על כל מעלה ומעלה. וכשהיה עולה לראש הכסא ירדו נשרים ותפשו את המלך והשיבוהו על מושבו. ותנין של כסף היה שם במקני. וכשישב המלך שלמה היה חוזר הנשר הגדול ונוטל כתר מלכות ונותנו בראש המלך, ואחר כך היה התנין הגדול פוקע במנגנון, והיו אריות ונשרים עולים ומסככים על ראש המלך. ויונה של זהב היתה יורדת מן העמוד ופותחת הארון ולוקחת ספריתורה ונותנת לתוך ידו של מלך, לקיים מה שנאמר: „והיתה עמו וקרא בו כל ימי חייו“¹. וכשראו הכהן הגדול והזקנים היו שואלים בשלום המלך ויושבים מימנו ומשמאלו ודנים עמו הדין. וכשהיו נכנסים עדי שקר לפני שלמה היו המנגנאות פוקעים, נלגלים חוזרים, קצרים נועים, אריות נוהמים, זאבים שוקקים, טלאים פועים, נמרים שואנים, נדיים בוכים, דבים הומים, צבאים עורנים, נצים צורחים, צפרים מצפצפיין, נשרים פורחים וקנים רצים. ולמה? להטוף לבם של עדים, שלא

¹ דברים י"ז, יט.

מכונים — מקבילים זה כנגד זה: נף — כנף, קתדראות — כסאות, בנותיים — מיני דגים אנדיים, טוסים — תוכים (פאזו), זולפים — נוזלים, מנגנון — טעשה-מנונה, במקני — בכנפות, פוקע — זו וניהק מסבובו, להטף לבם — לחפיש לבם ולהשמידם.

יעירו עדות שקר, והיו העדים אומרים כלבם: נעיר עדות אמת, שאם לא — בשב לינו יִעַקֵּר העולם.

ופרעהינכה מלך מצרים שבה את הכסא מירושלים והביאו למצרים ובקש לעלות ולישב עליו, פשט הארי את רגלו הימנית והכה אותו על ירכו—והיה צילע עד יום מותו; לפיכך נקרא פרעהינכה. וכשהחריב נבוכדנאצר הרשע את ירושלים וכא לכבוש את מצרים, מצא הכסא שם ונטלו והוליכו לבבל לישוב שם עליו—פשט את רגלו על מעלה ראשונה והקישו ארי ונפל. וכשמלך דרוש והחריב את בבל נטל את הכסא והביאו למְדִי ולא ישב אדם עליו, וכשמלך אלכסנדרוס מיקרון שבה את הכסא והוליך איתו למצרים, וכשבא אַנְיֹפּוֹנוֹס בן אנטיוכוס והחריב את מצרים, שבה את הכסא והביאו בספינה, נשמטה רגל הכסא כשלשלת זהב, והביא כל אמנים וחרשים שבעולם לתקן את הרגל של הכסא ולא יכלו לתקנו עד היום הזה. (אכ"ג; פנ"א; תרג"ש).

XVII. שְׁלֹמֹה וּמִלְכֵי־שִׁבָּא.

כה כטוב לב המלך שלמה בין שלח וּמֶן כָּל מַלְכֵי מוֹרָה וּמַעֲרֵב הַקְּרוֹבִים לְאַרְצֵי יִשְׂרָאֵל וְהוֹשִׁיבֵם בְּהִיבֵל הַמֶּלֶךְ. אחר כך צוה לְשׁוֹל נְבָלִים וּמַצְלָתִים, תְּפִים וּבְנֵי־וֹת, שהיה מנגן בהם דוד אביו, ולנגן לפניו. עוד צוה להביא לפניו עוף השמים וחיות השדה ורמש האדמה ואת השרים ואת הרוחות ואת הַלְּיָלִין לְרַקֵּד לִפְנֵיו, כדי להראות נְדָלְתוֹ לְכָל הַמַּלְכִּים הַיּוֹשְׁבִים לִפְנֵיו. וסופרי המלך קוראים אותם בשמותיהם וכלם מתכנסים ובאים אצלו מאליהם, לא כְּפֹתוּיִם ולא אסורים ובאין אדם נוהג בהם.

באותה שעה נתבקש תרנגול־הַבֶּקֶר בין העיפות ולא נמצא. וצוה המלך להביאו בכעס ובקש לַיְסָרוֹ. ענה תרנגול־הַבֶּקֶר ואמר לו: שמע, אדוני מלך הארץ, ויבאו דברי באזניך. זה שלשה הרשים שנתתי עצה בלבי ונמלכתי עם נפשי, להם לא אכלתי ומים לא שתיתי, ואמרת: אשוט בעולם כלו ואראה, אם יש מדינה או ממשלה, שאינה נשמעת, לאדוני המלך, הסתכלתי וראיתי מדינה אחת, עיר קיטור שמה, בארץ מוֹרָה. עפרה יקר מזהב וכספה בקצות כובל, ואילנות מכראשית שם נטועים, ומנְדֵּעֵדֵן הם שותים מים. יש שם חילות הרבה ועשרות כראשיהם. לעמוד במלחמה אינם יודעים, לדרוך בקשת אינם יכולים. אף ראיתי אשה אחת מושלת בכלם ושמה מלכֵי־שִׁבָּא. ובכן אם טוב הדבר לפני אדוני המלך, אאזור כנבר הלצי ואלך לעיר קיטור, למדינת־שבא, מלכיהם אאסור בזקים ומושלחהם בכבלי ברזל ואביא אותם אל אדוני המלך. הדבר טוב לפני המלך, וסופרי המלך נקראו, וכתבו אגרת וקשרו אותה בכנפיו תרנגול־הַבֶּקֶר; קם תרנגול־הַבֶּקֶר ועלה לשמי־מרום ונצנף צנפה והיה נוצח ופורח בין העופות, ועפו אחריו והלכו לעיר קיטור, למדינת שבא.

לעת הבקר יצאה מלכת שבא להשתחוות לשמש, והנה החשיכו העופות את השמש. שלחה המלכה ידה בכנפיה וקרעה אותם, והיתה תמהה ומשתוממת. ירד אליה תרנגול־הַבֶּקֶר, ראתה והנה אגרת קשורה בכנפיו, הִקְיִיתָהּ וקראה אותה, וכן היה כתוב בה: ממני שלמה המלך — שלום לך, שלום לשבָּךְ! הלא ידעת שהמליכני

והכישו — הכוה. (סה) הַלְּיָלִין — רוחות הלילה. כְּפֹתוּיִם — אסורים. תרנגול הכר — תרנגול היער, הדוכיפת. וּנְמַלְכָתִי — נועצתי.

יקדושי-ברוך-הוא על חיות השרה ועל עוף השמים ועל שדים ועל רוחות ולילין, וכל מלכי
 מזרח ומערב, דרום וצפון באים ושואלים בשלומי. עתה אם תאבדו ותבואו ותשאלו בשלומי,
 אעשה לך כבוד גדול מכל המלכים היושבים לפני; ואם לא תאבדו ולא תבואו ולא
 השאלו בשלומי, אשלה עליכם מלכים ולגיונות ופרשים. ואם תאמרו: מי הם המלכים
 והלגיונות והפרשים שיש למלך שלמה? חיות השרה הם המלכים, עופות השמים הם
 הפרשים, והרוחות והלילין הם הלגיונות, שיתקנו אתכם על מטותיכם בתוך
 בתיכם, וחיות-השרה ידרגו אתכם בשרה, ועופות השמים יאכלו את בשרכם מעליכם.
 וכששמעה מלכת-שבא את דבריה-אנרת, שלחה ידה שנית בבגדיה וקרעה אותם. שלחה
 וקראה לזקנים ולשרים ואמרה להם: לא ידעתם, מה שלח לי המלך שלמה? — עני
 ואמרו לה: אין אנו יודעים את המלך שלמה ואת מלכותו אין אנו מכבדים. והיא לא
 בטחה בהם ולא שמעה לדבריהם ושלחה וקראה לכל פִּגְיָהִים והטעינה אותם ברושים
 ומרגליות ואבנים טובות, ושלחה למלך שלמה ששת אלפים נערים ונערות, כלם בני
 שנה אחת, בני הרש אחד, בני יום אחד ובני שעה אחת. כלם בני קומה אחת ובני קֶצֶב
 אחד לזובלם מלבשים לבושי ארגמן. וכתבה אנרת ושלחה בידיהם למלך שלמה: מעיר
 קיסור לארץ-ישראל מהלך שבע שנים; ועתה שאלתי ובקשתי, אבא אליך מקץ שלש
 שנה. ומקץ שלש שנים באה מלכת-שבא אל המלך שלמה. וכששמע המלך שלמה,
 שבאה מלכת-שבא, הוציא אליה את בניו בן יהודע, הדומה לאילת-השהר, שיוצאת
 לעת-הבקר, ודומה לכוכב-נגה, שמאיר ועומד בין כוכבים, ודומה לשושנה שעומדת על
 פלגי מים. וכשראתה מלכת-שבא את בניו בן יהודע, ירדה ממרכבתה. ענה בניו בן
 יהודע ואמר לה: למה ירדת ממרכבתך? השיבה ואמרה לו: לא המלך שלמה
 יצא? — ענה ואמר לה: לא מלך שלמה אני, אלא אהרן מן המשרתים העומדים לפניו.
 ומיד החזירה פניה לאחוריה ומשלחה משל לשריה: אם לא ראייתם את הארץ, בואו וראו
 את רבצו, ואם לא ראייתם את המלך שלמה, באו וראו את יפיו של האיש העומד לפניו.
 הביא אותה בניו בן יהודע לפני המלך. וכששמע המלך שבאה אליו קם והלך וישב
 בכית של זכוכית, וכשראתה מלכת-שבא את המלך יושב בבית-זכוכית, באה מהשבה
 בלבה ואמרה, שהמלך יושב במים, השפה שוקיה לעבור ונראה לו שער ברנליה.
 השיב המלך ואמר לה: יפך — יפי נשים ושערך — שער-גבר, והשער נוי לגבר ונגאי
 לאשה. עתה מלכת-שבא ואמרה לו: אדוני המלך! אמשול לך שלשה משלים, ואם
 תפתר אותם אדע שאיש חכם אתה, ואם לא — אתה כשאר בני אדם. עתה ואמרה לו:
 באר עץ ודלי-ברזל, דולה אבנים ומשקה מים? — מההוא? — ענה ואמר לה:
 שפופרת של כחול. עתה ואמרה לו: עפר מן הארמה יצא ומאכלו עפר מן הארץ,
 נשפך במים ומכניס לבית — מההוא? — ענה ואמר לה: נִפְתָּה. עתה ואמרה לו: סער
 הולך בראש כלם וצועק צעקה גדולה ומרה, כופף ראשו כאגמון, שֶׁבַח לחורים ונִנְאֵי
 ספני — חובלים, מנחיגי הספינה, נוי — יופי, ונגאי — בזיון, באר עין — גוף השפופרת
 של עין, ודלי ברזל — בית יד של המכחול התחוב בשפופרת הוא של ברזל, דולה אבנים —
 עצם הפוך הוא של עפרורית. ומשקה מים — כשנותן הפוך בעין הוא נהפך למים, שהעין
 דומעת. שפופרת של כחול — קנה של מלך, שצובעים ממנו את העין, ומכניס לבית — מאיר
 בבית. נפש — מין שמן למאור שמוציאים מן הארמה, סער הולך בראש כלם — הסער מניע
 את ראשי הגבעולים. וצועק וגו' — כשהוא עובר בין הגבעולים משמיע קול. ראשו — של
 הפהטן בגבעוליו. ישבה להורים — בנדי שש לכן תפארת לערים.

לעניינם, שבה למתים וגנאי לחיים, שמחה לצפרים ואבל לדגים — מהזיהא? — ענה ואמר לה: "פשתן". הביאה לפניו זכרים ונקבות כלם במראה אחד ובקומה אחת ובכסות אחת ואמרה לו: "הפגש לי הזכרים מן הנקבות". מיד רָמַז לסריסיו והביאו לו אגוזים וקליות והתחיל מתלק בפניהם. זכרים, שלא היו מתביישים, היו נימלים בכנדיהם; נקבות, שהיו מתבישות, נוטלות בסודריהן. אמר לה: אלו זכרים ואלו נקבות. ועוד דוגמא אחרת עשתה: הביאה לפניו מהולים וערלים. אמרה לו: הפרש לי מהולים מן הערלים. מיד רמז לכהן גדול ופתח את ארון הברית. מהולים שבהם כרעו בחצי קומתם; ולא עוד אלא שנתמלאו פניהם מזיו השכינה, וערלים שבהם נפלו על פניהם. ענה ואמר לה: אל מהולים ואלו ערלים.

השיבה ואמרה לו: לא האמתני לדברים עד אשר באתי ותראינה עיני — והנה לא הוגר לי החצי. הוספת חכמה וטוב אל השמיעה אשר שמעתי, אשרי אנישך אשרי עבדיך אלהי¹. הֶעֱלָה אותה שלמה בתוך ההיכל בבית המלכות; נתנה למלך זהב וכסף טוב, והמלך, נתן לה את כל חפצה. (תרגיש; מד' משלי).

אמרו בשם ר' יצחק: נשר גדול היה לשלמה והיה רוכב עליו ובא לתרמז במדבר ביום אהר. (ילקוט).

XVIII. שְׁלֹמֹה — מֶלֶךְ וְהַדְיוֹט.

שְׁרָה וְשָׂרָה² — למה הן לו לשלמה? — נאמר: ורבית בהבנותו אבן שלמה מסע נבנה³ — אמר שלמה המלך לחכמים: היאך אעשה? אמרו לו: יש שְׁמִיר שרביא משה לאבני אפור. אמר להם: היכן הוא? אמרו לו: הִבָּא שְׂרָה וְשָׂרָה וּבְקֶשֶׁם זה בזה — אפשר שהם יודעים ויגלו לך. הביא שדה ושדות וּבְקֶשֶׁם זה בזה... אמרו לו: אנו אין אנו יודעים, אפשר שאֶשְׁמְרֵי מֶלֶךְ השרים יודע. אמר להם: והיכן הוא? אמרו לו: ברד פלוני הוא, ושם חפר לו בור ומָלְאוּ מִים וּבְקֶשֶׁה באבן וְתַתְמוּ בתותמו. בכל יום הוא עולה לרקיע ולומר בישיבה של מעלה, יורד לארץ ולומר בישיבה של מטה, ובא אהר כך ובורק את חותמו, מגלה את הכור ושוחה, חוזר ומכסהו והותמו והולך לו.

שלה אצלו את בניהו בן יהודע ונתן לו שלשלת וטבעת, ששִׁסְדֵּהמִפְרָשׁ חקוק עליהן, וּבְקֶבֶי צמר ונורות יין. הלך בניהו וחפר בור למטה מבורו של אשמדי וּשְׂפָה לתוכו את כל המים וסתם בנבכי צמר. אחר כך חפר בור למעלה ושפך דרך שם לכור אשמדי את ייניו. קָתַם את הבורות בעפר ועלה וישב בראש האילן.

¹ מלכים ה, י, ז. ח. ² קהלת ז, ט. ³ מלכים ו, ז.

גנאי לעניים — שבגדי פשתן שלהם הם פחיתים, מחסת עניות. שבה למתים — שעושים מהם תכריכים. גנאי לחיים — שעושים מהם חבלים לתלית. שמחה לצפרים — ורעוני תהפשו מוון לצפרים. אבל לדגים — שעושים מן הששתן רשתות. הפרש — הגדל. קליות — קלי, שבלים קליות באש. בכנדיהם — סגביהם כנפי נגדיהם ומסכלים לתוכן. בסודריהן — במספחות ראשן. דוגמא — כל' נסיון של חכמה. מהולים — נסולים. מזו — והיוצא — אדם פשוט. היאך אעשה — לבנות אבנים שלמות. וכבשם — דתוק אותן ולתצם. בישיבה של מעלה — של רקיע. קבו צמר — גזות צמר. ושפה — הריק, הוציא.

כשבא אשמדי בדיק הותמו, נלה את הבור ונמצא יין. אמר: לך היין הנמה שבר וכל שונה בו לא יחכם¹ - ולא שתה. כשצמא לא שלט בעצמו. עמד ושתה כל היין ונשתכר וישן. ירד בניו והטיל בו השלשלת ואסרו.

כשנתעורר אשמדי, התחיל מתגעש. אמר לו בניו: שם נדך עליך! שם רכך עליך! והטפו והלך עמו. הגיעו לרקל. נתחבך בו אשמדי והפילו. הגיעו לבית - והפילו. הגיעו לצריף של אלמנה אחת - יצאה האלמנה ונתחננה לו - הנה קומתי מצריפה ונשברה לו עצם. אמר: זהו שנאמר: ולשון רכה תשבר נרם². ראה סוףא תועה - הסוה לדרך. ראה שכור תועה - המהו לדרך. ראה הפה שטמחתה מרקה - בכה. שמע אדם אחד אומר לסנדלר: עשה לי מנעלים לשיבע שנים - שחקי, ראה כששך אחד עושה מעשה כשפים - שחקי.

כשהגיעו לירושלים - לא הכניסוהו אצל שלמה עד שלשה ימים. יום ראשון אמר להם: מפני מה איני מתבקש למלך? אמרו לו: נאננס מחמת שתיה. נשל אשמדי לבנה והניחה על התברתה. באו ואמרו לשלמה. אמר להם, כך אמר לכם: השקוהו שוב. למחר אמר להם: מפני מה איני מתבקש למלך? אמרו לו: נאננס מחמת אכילה. נטל אשמדי לבנה מעל נבי חברתה והניחה על נבי קרקע. באו ואמרו לשלמה. אמר להם, כך אמר לכם: מנעו מאכל ממנו.

לסוף שלשה ימים נכנס ועמד לפניו. נטל קנה ומרד ארבע אמות וזרק לפני המלך ואמר לו: כשתמות, הרי לא יהיה לך בעולם הזה אלא ארבע אמות קרקע-ועבסקו כבשת את כל העולם ולא שבעת עד שכבשת אף אותי. אמר לו שלמה: איני מבקש ממך כלום, אלא רצוני לבנות ביתהמקדש ולשמיר אני צריך. אמר לו אשמדי: לא בירי נמסר השמיר אלא בירי ער-שליים, וזה אינו נותני אלא לתרנגול-הקר, שהוא נאמן לו על השבועה, ומה הוא עושה בו? הוא מביאו לסלעים שאין בהם ישוב ומניחו על שן הסלע - והוא מתבקע. אחר כך הוא נוטל ומביא זרע של אילנות וזורק לשם - ונעשה ישוב (ועל שם כך הוא קרוי בלשון ארמית, גר-טורא).³

ברקו ומצאו קן של תרנגול-הבר שיש אפרוחים בתוכו. עמדו וקפוחו בזוכיות לבנה. כשבא תרנגול-הבר - בקש לבנם ולא יכול, הלך והביא שמיר והניח על נבי הזוכיות כדי שתבקע. זרקו בו ציור של עפר - הפיל את השמיר ובאו ונטלוהו. ראה תרנגול-הבר שלא עמד בשבועתו-הלך והניק עצמו.

אמר בניו לאשמדי: מפני מה, כשראית אותו סומא תועה, הטית אותו לדרך? אמר לו: הכריוו עליו בשמים, שצדיק נמור הוא, ומי שיעשה לו נתהדרוח יוכה לחיי עולם-הבא.

- ומפני מה, כשראית אותו שכור תועה, הטית אותו לדרך?

- הכריוו עליו בשמים, שרשע נמור הוא, ועשיתי לו נחת רוח, כדי שיאכל את עולמו בחייו.

¹משלי כ"א, ה. ²שם כ"ה, טו.

לא שלם בעצמו - לא עצר בתאותו. לרקל - לתמר. נתחבך - נתגרד בנופו. לצריף - סוכה קטנה. סומא- עור. לסנדלר- לחופר נעלים. נאננס מחמת שתיה- אירע לו אוגס מחמת ששתה יין תרבה, וכן, מחמת אכילה- שלהלן, ער-שליים-הסלאך הסמונת על היום. שלא עמד בשבועתו - שלא קיים שבועתי. נמור - אפתי, שלם. שיאכל את עולמו - שיקבל שכרה.

— מפני מה, כשראית אותה הופה, היית כוכה?
 — מפני שאותו החתן עומד למיתה בתוך שלשים לחופה ותהא הכלה שומרת
 יכם קטן שלש עשרה שנה.
 — מפני מה, כששמעת אותו האיש אומר לַסְּדָרְךָ: עשה לי מנעלים לשבע שנים,
 היית שוחק?

— הוא עצמו שבע שנים לא יוציא — ונעלים לשבע שנים הוא מבקש?
 — מפני מה, כשראית אותו מכשף עושה מעשה כשפים, היית שוחק?
 — יושב היה עלייני אוצר המלך — יִכְשֵׁף וידע מה טיש תהתיו!
 עכבו שלמה אצלו עד שבנה בית־המקדש. פעם אחת עמדו שניהם לבדם. אמר
 לו שלמה לאשמדי: כמה כחכם גדול משלנו? א"ל אשמדי: טול השלשלת מעלייני ותן
 לי טבעתך ואראך כמה כחי גדול. נטל השלשלת מעל נביו ונתן לו הטבעת. עמד אשמדי
 על שלמה ובלעו, ונתן כנפו אחת בארץ וכנפו אחת ברכיע ויָרְקוּ והטילו ארבע מאות
 פרסא. על אותה שעה אמר שלמה, מה יתרון לאדם בכל עמלו שיעמול תחת השמש?¹
 וזה היה חלקי מכל עמלי?² — אין לי אלא מקלי. מתחלה, אני קהלת הייתי מלך על
 יִשְׂרָאֵל³ — ועבשו איני מלך אלא מקלי.

היה מחורר על הפתחים, וכל מקום שהגיע לשם אמר: אני קהלת הייתי מלך על
 שראל בירושלים.⁴ והם אומרים לו: שלמה המלך יושב על כסאו בירושלים ואתה הולך
 ומשתטה. והיו מבין אותו בקנה ונוחנין לפניו קערה של גריסין. באותה שעה אמר שלמה:
 זה חלקי מכל עמלי. כשהגיע אצל סנהדרין, אמרו חכמים: הואיל ואין שוטה תוקע עצמו
 בדבר אחד — זה מה טיבו? אמרו לבניהו: מתבקש אתה למלך? אמר להם: לא:
 שלחו להן, לַמְּלָכוֹת: המלך מהו, — בא אצלכן? שלחו המלכות: הן, בא. — חזרו ושלחו:
 להן: ברקו ברגליו! שלחו הן: במקויו הוא בא — — הביאו את שלמה ונתנו לו
 טבעת ושלשלת שחקוק עליהן שם. כשנכנס, ראו אשמדי ופרח לו: (ישן סו; תהזק).

בשעה שירד שלמה ממלכותו והיה מְחַנֵּן על הפתחים בשביל פרנסה, פגע בו
 אדם אחד ונשמתו לפניו. אמר לו: ארוני המלך; אם רצונך — השַׁנֵּחַ עלי היום. מיד
 הלך עמו והעלהו לַעֲלִיָּה וזבח לו שור והביא לפניו הרבה מטעמים. התחיל משמיע לו
 דברי מלכותו ואמר לו: זָכוֹר אתה, שעשית כך וכך כשהיית מלך... כיון שהזכיר לו
 ימי מלכותו — התחיל שלמה נועה וכוכה. היה כוכה כל אותה סעודה, עד שעמד משם
 בכביה.

¹ קהלת א', ג. ² שם ב', י. ³ שם א', יב.

שומרת יכם — מחכה ומסתנת עד שיגדל היכם. לֹא יוציא — לא יחיה. פרסא — שם כדת
 השטח, ד' מיל. גריסין — מטניות גרוסות וכתותות. הואיל — אחרי אשר... תוקע עצמו
 בדבר אחד — מהשבתו דבוקה ותקיעה ברעיון אחר. מה טיבו — מה תכונתו ואפיו.
 לַמְּלָכוֹת — נשי המלך. במקויו — בפומקאותיו בנעליו, כדי שלא יכירו ברגליו שהוא שר,
 שרגלו השדים משונות. ופרח לו — נתעופף ונעלם. (סח) השַׁנֵּחַ עלי — ראה פני, כל' שב
 אצל שלחני, והוא לשון כבוד. נועה — פועק ומתופת.

למחר פנע מו ארם אחר. התחיל משתטח לפניו ואמר לו: אדוני המלך ו רצונך
 שהשניח עלי היום... אמר לו שלמה: מה אתה מבקש לעשות לי, - כשם שעשה לי
 חברך? אמר לו: אדוני! איש עני אני, אלא אם תשניח עלי - מעט ירקות יש לי, אני
 מניח לפניך. אם רצונך - בוא עמי לביתי. בא עמו לביתו. כיון שהגיע לביתו - החץ
 פניו ידיו ורגליו והביא לפניו מעט ירק, התחיל אותו האיש לנחמו ואמר לו: אדוני!
 שבועה נשבע הקדוש-ברוך-הוא לאביך, שאינה פוסקת מלוכה מורעו; אלא כך דרשו של
 הקב"ה - מוכיח וחרד ומרצה; אבל עתיד הקב"ה להחזירך למלכותך...
 וכשחזר שלמה למלכותו, התנבא על זה בחכמתו: טוב ארחת ירק¹ - שאכלתי
 אצל העני, משור אבוס² - שלא האכילני אותו עשיר אלא להזכירני צער. (ילקוט).

XIX. ירבעם.

אותו היום שהכניס ירבעם שני ענלי והב, אחד בבית-אל ואחד פון, נפסו צדק
 אחר - וזהו אישליא של יון. (שבת נ"ו).

אחר תדבר תהא לא עב ירבעם מדרכו הרעה³. מהו אחר? אמר רבי אבא:
 אחר שתפשו הקדוש-ברוך-הוא לירבעם בבגדו ואמר לו: חזור כך, ואני ואהה ומדישי
 נמיל בנך-ערן, א"ל: ומי בראש? א"ל: בן-ישי בראש⁴ - אם כך איני רוצה. (סנה' ק"ב).

XX. אליהו ועובדי הבעל.

ותתנו לנו טענים פרים ונוי⁵ - אמר להם אליהו לנביאי הבעל: בחרו שני פרים
 תאומים מאם אחת, העללים על אבוס אחר, והטילו עליהם גזרות, אחד לשם ואחר
 לבעל. בחרו להם הפר האחד. פרו של אליהו מיר נמשך והלך אחריו, ואותו הפר
 שעלה לשם הבעל - נתקבצו כל נביאי הבעל ונביאי האשרה לקחו את רגליו מן הארץ
 ולא יכלו. עד שפחה אליהו ואמר לו: לך עמהם. השיב הפר ואמר לאליהו לשיני כל
 העם: אני וחברי יצאנו מבטן אחת, מפר אחד, וגדלנו במרעה אחד, על אבוס אחד; הוא
 עלה בחלקו של מקום ושמו של הקדוש-ברוך-הוא מתקדש עליו. ואני עליתי בחלק הבעל
 להכעיס את כוראי! אמר לו אליהו: פרי, פרי, אל תירא, לך עמהם ואל ימצא עליה,
 ששם ששמו של הקב"ה מתקדש על אותו שעמי, כך מתקדש עליך. אמר לו: וסך אתה
 מעצני? שבועה, איני חז מבאן עד שתמסרני בידם: מיר. ויקחו את הפר אשר סך להם.⁶
 מי נתן להם? - אליהו. (תנח', מסעי; במ"ר ט' כ"ז).

¹ ימלי פרי, ית יעלכיס ח' ייג לב. ² שם ית, כנ. ³ שם סס, פו.

פסן צריה - מוכה; כלל נתיסדה חלמות יון לרעתם של ישראל. (ג) חזק בך - שוב מדרכך.
 ופן ישי - דוד המלך. (נא) על מקום - של הקב"ה.

XXI. יונה.

וַיִּקַּם יוֹנָה לְבָרֵךְ מִלְפָּנֵי ה' — למה ברח יונה? שפעם ראשונה שלח הקדוש-ברוך-הוא להשיב את בני ישראל ועמדו דבריו, שנאמר: **הוא השיב את נבל ישראל מלבא חמת עד ים הערבה ונוי'**¹; פעם שניה שלח לירושלים להחריבה, וכיון שעשו ישראל תשובה עשה הקב"ה כרב חסדיו ונחם על הרעה ולא דחריבה, והיו ישראל קוראים אותו, נביא שקרי. פעם שלישית שלחו לנינוה. הן יונה דין בינו לבין עצמו, אמר: **אני יודע שזה הגוי קרובי-התשובה הם, עכשו עושים תשובה, והקביה שולח רגזו על ישראל; ולא די שישראל קוראים אותי. נביא שקרי, אלא אף אומות-העולם, — ברני בורח לי...**

יֵרֵד יוֹנָה לִבְנוֹ וְלֹא מֵצָא שָׁם אֹנִיָּה לִירֵד בָּהּ. הביא הקביה רוח סערה על אניה שהיתה רחוקה מהלך שני ימים והחזירה ליפו. כיון שראה יונה שמח בלבו ואמר: **עכשו אני יודע שדרכי ישרה לפני הקב"ה. אמר לאנשי האניה: ארד עמכם. אמרו לו: הרי אנו הולכים לאיי הים תרשישה. אמר להם: אבוא עמכם תרשישה.**

פָּרְשׁוּ מִהַלֵּךְ יוֹם אֶחָד כִּים וְעַמְדָה עֲלֵיהֶם רוּחַ סַעֲרָה מִיַּמִּינָם וּמִשְׂמָאלָם; וְכָל הָאֲנִיּוֹת שָׁבִימ עֹבְרוֹת וְשׁוֹבוֹת כְּשֶׁלֹּם, וְהָאֲנִיָּה שִׁירַד בָּהּ יוֹנָה הִתְחַה בְּצָרָה גְדוֹלָה. ויראו המלחים וידעו איש אל אלהיו² — ר' הנניה אומר: משבעים לשונות היו באניה וכל אחד ואחד אלהו בידו, ואמרו: **נקרא איש אל אלהיו, והיה האלהים אשר ענה ויציל אותנו מצרה זו — הוא האלהים. וקראו איש אל אלהיו ולא העילו.**

וַיּוֹנֶה יֵרֵד אֶל יִרְכַּתִּי הַסְּפִינָה³ — ובצרת נפשו נרדם וישן לו. כא אליו רב החובל, אמר לו: **הרי אנו עומדים בין מות לחיים, ואתה נרדם וישן? מאיזה עם אתה? אל: עברי אנכי⁴ — אל: והלא שמענו שאלהי העברים גדול הוא — קום קרא אל אלהך, אולי יתעשת האלהים לני⁵ — ויעשה עמנו נסים כמו שעשה לכם כים סוף. אמר יונה: לא אכחד מכם, כי בשבילי הצרה הזאת עליכם — שאוני והטילוני אל הים וישתק הים מעליכם⁶. ולא קבלו האנשים להפילו אל הים.**

וַיִּפְּלוּ גִּזְרֹת וַיִּפּוֹל הַגּוּרָל עַל יוֹנָה⁷ — נטלו את הבלים שבאניה והשליכו אותם אל הים להקל מעליהם — ולא העילו; רצו להתור ליבשה — ולא יכלו. מה עשו? נטלו את יונה ועמדו על ירכתי הספינה ואמרו: **אלהי עולם ה'! אל תתן עלינו דם נקי ואל נא נאכדה כנפש האיש הזה, שאין אנו יודעים מה סיבו ומה מעשיו, אלא הוא אומר בפיו. בשבילי הצרה הזאת עליכם. מיד נמלודו והטילוהו עד ארכבותיו — ועמד הים מועפו; העלוהו אצלם — והים הולך וסוער. הטילוהו עד צוארו — ועמד הים מועפו; העלוהו אצלם — והים הולך וסוער עליהם. עד שהטילוהו כלו — ומיד עמד הים מועפו.**

וַיִּמַן ה' דָּג גְּדוֹל לְבָלוֹעַ אֶת יוֹנָה⁸ — ר' שרפון אומר: ממנה היה אותו הדג לבלוע את יונה מששת ימי בראשית. נכנס יונה בפיו כארם שנכנס לבית גדול, ועמד. ודדו שהי עיניו של דג כשני חלונות מאירות ליונה. ר' מאיר אומר: מרגלית היתה תלוייה

¹ ימים 6, 7. ² בעלכום 3, י"ה 4, כה. ³ יונה 5, 6. ⁴ יסס 7, 8. ⁵ יסס 9, 10. ⁶ יסס 11, 12. ⁷ יסס 13, 14. ⁸ יסס 15, 16.

לכיתיה-מדרש. אמר אחד מהם: ראוי ראשו של אבא שיעלו בו דנים. אמר השני: ראוי ראשו של אבא שיקריבו עליו קרבן לעבודה-הזרה. הקבם בקרקע. **מתנה** **תנה** ורמסקה מת. (בי' י'; ע"י).

XXIII. שֶׁבַר שְׁלֹשׁ פְּסִיעוֹתָיו שֶׁל מְרוֹדָאךְ-בְּלָאָךְ.

מְרוֹדָאךְ-בְּלָאָךְ הָיָה לְמוֹד בְּכָל יוֹם לֵאכּוֹל בְּשֹׁלֶשׁ שָׁעוֹת וַיֵּשֶׁן עַד תְּשַׁע. קִיָּן שָׁחַר נִלְנַל-חַמָּה בְּיָמֵי חֻזְקָה יֵשֶׁן לוֹ, וְעַמֵּד וּמִצָּא שֶׁהוּא שְׁחָרִית. בְּקֶשׁ לְהַרְוֵן אֶת כָּל עַבְדָּיו וְאָמַר לָהֶם: רְחַחְתֶּם אוֹתִי לֵישֶׁן כָּל הַיּוֹם וְכָל הַלַּיְלָה? אָמְרוּ לוֹ: הַיּוֹם הוּא שָׁחַר. אָמַר לָהֶם: וְאֵי זֶה אֵלֶּךָ הַחַוִּירוֹ? אָמְרוּ לוֹ: אֱלֹהֵיו שֶׁל חֻזְקָתוֹ. אָמַר לָהֶם: וְכִי יֵשׁ אֵלֶּךָ גְּדוֹל מֵאֱלֹהֵי? אָמְרוּ לוֹ: אֱלֹהֵי שֶׁל חֻזְקָתוֹ גְּדוֹל מִכָּל אֱלֹהוֹת שְׁבַע-עוֹלָם. מִיד - בַּעַת הַהִיא שֶׁלַח מְרוֹדָאךְ בְּלָאָךְ בֶּן בְּלָאָךְ מֶלֶךְ בְּכָל סַפְרִים וּמְנַחֵה אֶל חֻזְקָה וְנוֹי¹, וְכָתַב: שְׁלוֹם לְחֻזְקָתוֹ הַמֶּלֶךְ וְשְׁלוֹם לִירוּשָׁלַיִם וְשְׁלוֹם לְאֱלֹהֵי הַגְּדוֹל. לְאַחַר שִׁיצָאוּ הַסַּפְרִים לֹא נִתְשַׁבְּהָ עָלָיו דְּתַתָּה, אָמַר: לֹא עֲשִׂיתִי כְהוֹנֵן. שֶׁהִקְדַּמְתִּי שְׁלוֹם חֻזְקָתוֹ וְעִירוֹ לְשְׁלוֹם אֵלֶּךָ הַגְּדוֹל: עַמֵּד מִקְּסָאוֹ וְקִסַּע שְׁלֹשׁ פְּסִיעוֹת לְהַשִּׁיב אֶת הַסַּפְרִים וְכָתַב אַחֲרֵיהֶם תַּתְּרוּם, וְכָתַב תַּחֲלָה: שְׁלוֹם לְאֵלֹהֵי הַגְּדוֹל וְשְׁלוֹם לִירוּשָׁלַיִם וְשְׁלוֹם לְחֻזְקָתוֹ. אָמַר לוֹ הַקְּדוֹשׁ בְּרוּךְ-הוּא: אַתָּה עֲמַדְתָּ מִכְּסָאךָ וּפְסַעְתָּ שְׁלֹשׁ פְּסִיעוֹת לְכַבּוּדִי - אֲנִי מְעַמֵּד מְכַנֵּיךְ שְׁלֹשָׁה מַלְכִים, שְׁלִישִׁים מִסּוֹף הָעוֹלָם וְעַד סוֹפוֹ, וְאֵלֹהֵם: נְבוּכַדְנֶצַּר וְאֵיל-מְרוֹדָאךְ וְכֹל-שְׂאֵצַר. (תנח' תשא).

XXIV. מְנַשֶּׁה.

שִׁמְעוֹן בֶּן עֲזַאי אוֹמֵר: מִצָּאתִי מְגַלְת־הַקֶּסֶן בִּירוּשָׁלַיִם יָכַתּוּב בָּהּ: מְנַשֶּׁה הָרַג אֶת יִשְׁעִיהִי: שְׁקִיּוֹן שֶׁהַכְּנִים מְנַשֶּׁה אֶת הַצֶּלֶם לְהִיכֹל, הַתְּחִיל מִתְּנַכָּא יִשְׁעִיהִי לְיִשְׂרָאֵל וְאָמַר לָהֶם בְּשֵׁם ה': מַה אַתֶּם מַתְּנָאִים כְּבִית זֶה שְׁבָנִיתֶם לִי? הַעֲלִיּוּנִים וְרַתְחָתוּנִים אִינֶם מַתְּוִיקִים כְּבוּדִי - וְכִיתָ זֶה שְׁבִנִיתֶם אֲנִי צָרִיךְ? אֵיזָה בֵּית אֲשֶׁר תִּבְנוּ לִי?² - הָרִי נְבוּכַדְנֶצַּר עוֹלָה וּמַחְרִיב אוֹתוֹ וּמְגַלָּה אֶתְכֶם. מִיד כַּעַם עָלָיו מְנַשֶּׁה וְאָמַר לְעַבְדָּיו: תַּפְּשׂוּהוּ וְ- רְצוּ אַחֲרָיו לְתַפְּשׂוֹ, בְּרַח מִפְּנֵיהֶם לְעֵיר. אָמַר שָׁם - וְנִבְלַע כְּאֵרוֹ, וְהָיוּ צִיצִיּוֹת פְּלִיתוֹ נִרְאוֹת כְּחֻק. בָּאוּ וְאָמְרוּ לְמַנְשֶׁה, הִבִּיא תְּרָשִׁים וְנִסְרוּ אֶת הָאֵרוֹ וְהָיָה הָרֵם שׁוֹתֵת כְּשֶׁהִגִּיעַ הַיָּמֶסוֹר לְפִיו שֶׁל יִשְׁעִיהִי - יִצָּאָה נִשְׁמָתוֹ. מִשׁוֹם שֶׁחֲטָא בְּפִיו וְאָמַר: כַּתּוּךְ עַם סַמָּא שֶׁ שִׁתִּים אֲנִכִּי יוֹשְׁבֵי³. (יבם' מ"ט; פסיק' פ"ד; ירוש' סנה').

מְנַשֶּׁה נִרְאָה לוֹ לְרַב אֶשְׁי בְּהַלּוּמוֹ. אָמַר לוֹ רַב אֲשִׁי: מִפְּנֵי מַה הָיִיתֶם שׁוֹכְרִים צְבֻדָּה-הַזֶּרֶה? אָמַר לוֹ: אֵלֹהֵי הָיִיתָ בְּאוֹתוֹ הַדּוֹר-הַיִּיתָ תּוֹסֵם בְּשׁוּלֵי בְּנֵהוּ רֹחַ אַחֲרֵיהֶם. (פנה' ק"א).

¹ מלכים ב, כ', יב. ² ישעיהו ס"ו, א. ³ ישע' ו', ט.

שִׁיעֵלוּ בּוֹ דִּנִּים-שִׁיעֵשוּהוּ כְּלֵי לְדִנִּים. חֲבֵטִם-הַפִּילֶם בְּכַת. (נה) לֹא נִתְשַׁבְּהָ עָלָיו דְּעַתוֹ-לְבּוֹ לֹא מִצָּא סְנוּחָה. כְּהוֹנֵן - כְּרֹאֵי. וּפְסַע...פְּסִיעוֹת - צַעַר צַעֲרִים. (ט) וְנִסְרוּ - נִרְחַת בְּמַשׁוּר. שְׁחַת - נוֹל וּמְטַפֵּף.

וַיֵּאָסְרוּ בְּנֵהֶשְׁמַיִם¹ — עשו לו כְּמִין מוֹלְיָאֵר של נחשת, ועשו אותי נְקֻבִים נְקֻבִים. יִהְיֶה לְתוֹכֹךָ, וְהִתְחִילוּ מְסִיקִין תַּחְתּוֹ. וכיון שראה צָרָה — לא הניח עבוד־הזרה צְעוֹלֶם שלא הזכירה: צֶלֶם פְּלוֹנִי, בּוֹא וְהִצִּילֵנִי; וכיון שלא הועיל לו כלום, אמר: נְכוֹר אֲנִי, שְׂהִיָּה אֲבִי מְקַרֵּא הַפְּסוֹק הַזֶּה: בְּצַר לְךָ וּמִצְאוּךָ כָּל הַרְבִּיִּים הָאֵלֹהִים... ושבת עַד הִיא אֱלֹהֶיךָ². הרי אני קורא אותו: אם יענני — מוטב, ואם לאו — כל הפנים שוים. הדיו מלא־השרת סותמים חלונות של רקיע, שלא תעלה תפלתו לפני המקום, ואומרים לפניו: רבון העולמים; אדם שהעמיד צֶלֶם כְּהִיכָל — כלום יש בו תשובה? אמר להם הקב"ה: אם אני מקבלו בתשובה — הרי הדלת נעולה כנגד כל בעלי־תשובה. מה עשה הקב"ה? חתר לו כְּמִין חֲתִירָה אחת תחת כסא־הכבוד שלו ושמע תַּחְתּוֹ. וזו שנאמר: וַיַּחֲפֹל אֵלָיו וַיַּעֲתֵר לוֹ³ — ויתתר, (פסיק).

XXV. יְהוֹיָקִים וַיְכַנְיָהּ.

אמר: כיון שעלה נבוכדנאצר להחריב את ירושלים, עלה וישב לו בְּדַפְנֵי שֶׁל אַנְטוֹנְיָאָה. ירדו סנהדרין לקראתו. אמרו: הגיע זמנו של בית ה' לְחָרֵב? אמר להם: לא, אלא יהויקים מרד בו, תנו אותו לי ואלך לי, הלכו ואמרו ליהויקים: נבוכדנאצר מבקש נפשך. אמר להם: וכן עושים — דוחין נפש מפני נפש? דוחין נפשי וּמְקַנְמִין נפשכם? לא כן נאמר, לא תסניר עבר אל אדוניו⁴? אמרו לו: לא כן עשתה זְקֻנְתְּךָ לְשִׁבְעָה בֶן בְּכָרִי הִנֵּה רָאִשׁוֹ מִשְׁלַךְ אֵלֶיךָ בַּעַד הַחֹמָה⁵. כיון שלא שמע אליהם, עמדו וּנְטְלוּהוּ וּשְׁלָשְׁלוּ אוֹתוֹ.

מה עשה לו נבוכדנאצר? ר' יהודה אומר: נְטְלוּ וְהַחְזִיר אוֹתוֹ בְּכָל עֵרֵי יִשְׂרָאֵל, וְהָרְגוּ וְקָרַע אֶת הַחֲמוּזִים וְהַכְּנִיסוּ לְתוֹכֹךָ, שנאמר, קְבוּרַת חֲמוּזֵי יִקְבְּרוּ⁶. ר' נחמיה אומר, נְטְלוּ וְהַחְזִיר אוֹתוֹ בְּכָל עֵרֵי יִשְׂרָאֵל וְהָרְגוּ, וְהִיָּה קַחְתָּךְ מִבְּשָׂרוֹ כְּוִיתִים וּמְשִׁלִּיכֹו לְכָל־בָּיִת, שנאמר, קְבוּרַת חֲמוּזֵי יִקְבְּרוּ — הִיכֵן קְבוּרַתוֹ שֶׁל חֲמוּזֵי — לא במעוֹ שֶׁל כָּל־בָּיִת? כיון שנהרגו יהויקים המלך נבוכדנאצר את יכניה בנו תחתיו וירד לו לבבל, ויצאו כל בני עירו וקלסו אותו. אמרו לו: מה עשית? אמר להם: יהויקים מלך יהודה מרד בי ודרגתי והמלכתי יכניה בנו תחתיו. אמרו לו: המשל אומר: נור טוב מכלב רע לא תגדל. מיד שמע להם וישב בריסי אנטוכיא. ירדו סנהדרין גדולה לקראתו. אמרו לו: הגיע זמנו של בית ה' לְחָרֵב? אמר להם: לא, אלא תנו את יכניה מלך יהודה ואני הולך לי וְשָׁלוּ נְבוּכַדְנֶאצַּר לִיכְנִיָּה וְנִתְקַשְׁו בְּבֵית־הָאֲסוּרִים, (ויק"ר ס' י"ט).

אמר ר' חייא בר אבוי: כתוב על גלגלתו של יהויקים: וְאֵת וְעוֹד אַחֲרָתָי. וְקָנֹו שֶׁל ר' פְּרִיָדָה מִצָּא גִלְגֻלַת אַחַת, שְׁהִיָּתָה מוּטְלַת בְּשַׁעֲרֵי יְרוּשָׁלַיִם, וְהִיָּה כְּתוּב עֲלֶיהָ: וְאֵת וְעוֹד אַחֲרָתָי, קְבָרָהּ — וְחֲנָהּ וּבְצַבְצָהּ; קְבָרָהּ וְחֲזָרָה וּבְצַבְצָהּ. אמר: וזו

¹ דְּכַרְיֵי הַיָּמִים בָּ, לִיג, יא. ² דְּכַרְיֵים דִּי, ל, ³ דְּכַרְיֵים סִימִים בָּ, לִיג, יג. ⁴ דְּכַרְיֵים כִּיג, טז ⁵ שְׁמוּחַל בָּ, כז, כא. ⁶ יְרֵמִיָּה כִּיג, יע.

(ג) מוֹלְיָאֵר — דוד, קלתו. (ג) בְּדַפְנֵי — שב פרבר של אנטוכיא. וְשָׁלוּשְׁלוּ—הורידו בשלשלת בעד החומה. כויתים — חתיכות קטנות כויתים. נור — בן כלב. בְּרִיָּסִי — במגרש. וְהַכְּשָׁו — ואסרו. (ג) מוּטְלַת — מוטלת. וּבְצַבְצָהּ — צצה פן הארץ.

נלגלתו של יהויקים, שכתוב בו: קבורת המור יקבר, קחוב והשלך מהלאה לשערי ירושלים¹. אמר: מלך הוא, ואין דרך-ארץ לבנותו. נְטָלָה וקָרְבָה בְּשִׁרְאִים ונתַתָּה כתבה. באה אשתו וראתה — יצאה ואמרה לשבנותיה. אמרו לה: של אשתו הראשונה היא שאינו שוקחה. המיקה תנורה ושְׂרָפְתָה. כשבא ר' פרידא אמר: עוד שכתוב עליה: יצא ועוד אחרת². (סנה' פ"ב).

ירמיהו כ"ב, י"ג

זכרנה בשיראים — עטפה באריגי משי. שר אשתו ראשונה — של ר' מרידא.

חֲרָבַן בֵּית רֵאשִׁין.

I. תְּשֻׁעַה־כָּאָב.

מְנַלְלִין זְכוֹת לַיּוֹם וְכֹאֵי חוֹבָה לַיּוֹם הַזֶּה.
אמרו: בְּשִׁתְּרֵב כִּיתֵּה־מִקְדָּשׁ בְּרֵאשׁוֹנָה — אוֹתוֹ הַיּוֹם תִּשְׁעֵה־כָּאָב הוּא, וּמוֹצָא־שֶׁבֶת הוּא, וּמוֹצָא־שְׂבִיעִית הוּא, וּמִשְׁמֵרְתוֹ שֶׁל יְהוֹרֵיב הוּא, וְהַלְלוּם עוֹמְדִים עַל הַקֶּסֶם וְאוֹמְרִים שׁוֹרֵה. וְמָה שִׁירָה הָיוּ אוֹמְרִים? וַיִּשָׁב עֲלֵיהֶם אֵת אוֹנֶם וּבִרְעַתֶּם יִצְמִיתֶם¹... וְלֹא הִסְפִּיקוּ לִזְמֵר יִצְמִיתֶם ה' אֱלֹהֵינוּ — עַד שֶׁבָּאוּ גוֹיִם וּכְבָּשׁוּם. (תענ' כ"ט).

II. עַל חֲרָבוֹת יְרוּשָׁלַיִם.

נִתְקַבַּל הָעִיר בְּמִצְוֵר... וַיִּחְזַק הָרָעֵב בְּעִיר² — הָיוּ בְנוֹת צִיּוֹן מִתְחַבְּרוֹת בְּשִׁנְיָקִים וְהָיוּ רֵאוּת אֶלֶּוּ אֵת אֶלֶּוּ. זֹאת אוֹמֵרֶת לַחֲבֵרְתָּהּ: לְמָה יֵצֵאת לְשׁוֹק? שְׁלֹא יֵצֵאת לְשׁוֹק מִיְמֶיךָ. וְהִיא עוֹנָה וְאוֹמֵרֶת לָהּ: מִכֶּסֶף אֲנִי מִמֶּךָ? קֶשֶׁה הוּא מִבֶּת הָרֵעֵב, אִינִי יִכּוֹלָה לְסַבֵּל. וְהֵן אוֹחוּזוֹת זֶו בּוֹזוּ וְחֹזְרוֹת וּמִבְקָשִׁית בְּתוֹךְ הָעִיר וְאִינֶן מוֹצֵאוֹת: וְהָיוּ מִנְּפִיֹת אֵת הָעִמּוּדִים וּמִתּוֹת עֲלֵיהֶם בְּרֵאשׁ כֹּל פְּנֵה. וּבְנִיהֶן, יוֹנְקֵי חֶלְקֵן, הָיוּ מֵהַלְכִים עַל יָדֵיהֶם וְעַל רַגְלֵיהֶם, כֹּל אֶחָד וְאֶחָד מְכִיר אֵת אִמּוֹ, וְהוּא עוֹלָה וְנוֹטֵל אֵת כְּדָה וְנוֹתֵנו כְּפִיו, שְׂמֵא יִמְשֵׁךְ לוֹ הַלֵּב, וְהוּא אִינוּ מוֹשֵׁךְ, וּנְפִשׁוֹ מְטַרְפֵּת — וְהוּא מֵת אֶל חֵיק אִמּוֹ.

כְּאוֹתָהּ הַשְּׁעָה אָמַר הַמְּקוֹם לִירְמִיָּהוּ: קוֹם לֶךְ לַעֲנֹתוֹת וְקַח אֵת הַשְּׂדֵה מֵאֵת חֲנַמְאֵל דוֹדְךָ. כִּיֹּן שִׁיבֵא יִרְמִיָּהוּ מִירוּשָׁלַיִם, יֵרֵד מֵלֶאךָ מִן הַשָּׁמַיִם וְנָתַן רַגְלָיו עַל חוֹמוֹת יְרוּשָׁלַיִם וּפָרְצֵן. קְרָא וְאָמַר: יְבוֹאוּ הַשּׁוֹנְאִים וַיִּכְנְסוּ לְבֵית, שְׂאֲרֵינוּ אִינוּ בְּתוֹכוֹ, וַיִּכְזּוּ אִתּוֹ וַיִּתְרִיבוּהוּ, וַיִּכְנְסוּ לְכֶרֶם, שֶׁהַשּׁוֹמֵר הֵנִיחוּ וְהֵלֵךְ לוֹ, וַיִּקְצְצוּ אֵת נַפְשׁוֹ; שְׁלֹא תִהְיֶה מִשְׁתַּבְּחִים וְאוֹמְרִים: אֲחַנּוּ כִבְשַׁתֶּם אוֹתָהּ, — קְרִיָה כְבוֹשָׁה כִּכְשַׁתֶּם, עִם הָרוֹג הָרַנְתֶּם, בֵּית שְׂרוּף שְׂרַפְתֶּם. כְּאוֹ הַשּׁוֹנְאִים וְקִבְעוּ כִימָה שְׁלֵרֶם בְּהַרְהִיבִית, וְעֹלָה לָהֶם מְקוֹם, שֶׁהִיא הַמֶּלֶךְ שְׁלֵמָה וַיִּשָׁב שֶׁם וְנוֹטֵל עֲצָה מִן הַזְּקֵנִים הַיֵּאֵךְ לִשְׁכַּל לֵב בֵּית הַמִּקְדָּשׁ; שֶׁם יִשְׁבוּ הַשּׁוֹנְאִים
¹סְסִילִים לְדָ, כֵּן. ²יִצְעִים יִכֵּב ה' ו'

(א) מְנַלְלִין זְכוֹת — מְסוֹכְבִים וְנוֹרְמִים זְכוֹת. לַיּוֹם וְכֹאֵי — לַיּוֹם מוֹכ. לַיּוֹם חַיִּיב — זֶה תִּשְׁעֵה־כָּאָב, שְׂאֲרֵנוּ בִּזְכָּה פּוֹרְעֵנוֹת לְיִשְׂרָאֵל. שְׂבִיעִית — שְׁנַת שְׁמִטָּה. יְהוֹרֵיב — מִשְׁמֵרֵת כְּהֵנִים יְדוּעָה. דוֹכְנֶם — מְקוֹמֵם הַמוֹנֵן לְעִסְדֹתֶם בְּמִקְדָּשׁ כֶּשֶׁת שׁוֹר. כ/ מְטוֹרְפֵת — מֵהַעֲרִמָּה. לְשַׁכַּל — לְסָאֵר.

ונטלו עצה היאך לשרוף בית-המקדש. עד שנמלכו ביניהם, נטלו עיניהם והנה ארבעה מלאכים יורדים ובדם ארבעה לפידים של אש ונתנו בארבע זויות של היכל ושרפו אותו. כשראה כהן גדול שנשרף המקדש, עלה לראש גגו של היכל ועמו כתות כתות של פְּרִדְיִכְהוּנָה ומפתחות היכל בידיהם. אמרו לפני הקדוש-ברוך-הוא: רבונו-של-עולם! האיל ולא נבינו להיות נִבְרָים נאמנים לפניך — הרי מפתחות של ביתך מסורים לך! — וְנִקְוּם הַשָּׁמַיִם. יצאה כמין פִּסְתִּיד וְנִמְלְתָם.

יצא כהן גדול לילך. תִּפְּשׂוּ אוֹתוֹ שׁוֹנְאִים וּשְׁחַפּוּ נִנְתָּו אצל המזבח, מקום שהיה מקריב את התמיד. יצאה כתי בורחת וצִנְחָת: אוי לי, אבא, חמרת עיני! תִּפְּשׂוּ אוֹתָהּ וּשְׁחַמּוּהָ וְעַרְבוּ דַמָּה בְּדָם אֲבִיהָ.

כשראו הכהנים והלויים שנשרף בית-המקדש, נטלו את הכנורים ואת החצוצרות תפלו באש ונשרפו.

כשראו הבתולות, שהיו אורגות בפרוכת, שנשרף בית-המקדש, נפלו באש ונשרפו. כשראה צדקיהו כן, יצא לברוח במחלה שהיתה תולכת מביתו עד ערבות יהוא, מקום אמת המים באה. וְיָמֵן הַקֶּבֶ"ה צָבִי, שהלך על גג המחלה, ורדפו כשדים אחרי הצבי, וכשדעו לפתח המחלה בערבות ירחו היה צדקיהו ובניו יוצאים, ראום הכשדים ותִּפְּסוּם. שלח אותם נבוזראדן אצל נבוכדנאצר ואמר לו: אמור לצדקיהו: מה ראית למרוד עלי? באיזה דין אדונך? אם בדין אלהיך — תִּבֶּב אֶתְּהָ לְהָרֵג, שנשבעת בשמו לשקר; אם בדין-מלכות — תִּבֶּב אֶתְּהָ לְהָרֵג, שכל מי שעובר שבועתו של מלך חייב להרגו. ענה צדקיהו: הרגני ראשון, שלא אראה בדם בני, ובניו אומרים ומבקשים ממנו: הרגנו תחלה, שלא נראה דם אבינו שפוך על הארץ. וכן עשה להם: שִׁתְּמָם לפני אביהם ואחר כך הִשְׁט את עיניו ונתקן בתנור והוליכו בכלה. והיה צדקיהו צָנַח ואומר: בואו וראו, כל בני אדם, שהיה ירמיהו מתנבא עלי ואמר לי: לבבל אתה הולך, ובבבל תמות ובבל עיניך לא יראו — ולא הייתי שומע לדבריו; והרגני בבבל — ועיני לא רואות אותה.

וכשיצא ירמיה הנביא מענתות לירושלים, נטל עיניו וראה עֵשֶׂן בית-המקדש עולה. אמר בלבו: שמא חזור ישראל בתשובה להקריב קרבנות, שהרי עֵשֶׂן-הַקְּטֹרֶת עולה. בא ועמד לו על החומה וראה בית-המקדש עשוי דְּנֻבִים-דְּנֻרִים של אבנים וחומת ירושלים מסוגרת. התחיל צָנַח ואומר: פתתני ה' ואפת' וני'.¹

הלך לו לדרכו, התחיל צוח ואומר: באינו דרך הלכו להם, חטאים? באינו דרך הלכו, האבורים? — אני אלך ואובד עמהם. היה הולך ורואה את השביל מלא דם והארץ מִרְבֶּצֶת בדם הרוניה מכאן ומכאן. קבע פניו לארץ וראה פרסות רגלים של יונקים ועוללים שהיו הולכים בשבי. היה נוחן לארץ ומנשקן, כשהגיע לגלות נפפם ונשקם. היה רואה כת של בחורים נתונים בקולֶרֶין — ונותן את ראשו עמהם, ונבוזראדן בא ומעבירו בדם, והור ורואה כת של זקנים שלולים בשלשלאות — ונותן את צוארו עליהם, ובא נבוזראדן

¹ ירמיה כ', 3.

פְּרִדְיִכְהוּנָה — צעירי הכהנים. נזכרים — פמונים, פקידים על האוצרות. פִּסְתִּיד — כף יד. חִשָּׁשׁ — נקר ועקר. נטל עיניו — נשא עיניו. דְּנֻרִים דְּנֻרִים — גלים גלים. פתתני ה' ואפת' — סבא הייתי שלא תחרב ירושלים מאחר שצויתני לקנות שרה. מרובצת — האבק של הדרך מרובץ בדם. בדרך שמרכיבין אבק במים. בקולֶרֶין — כמסות ברזל שנותנים על צואר אסורים ושבוים. שלולים — קשורים. בשלשלאות — כבבלים.

ומעזירו מהם. היה בוכה לנדרם והם לנדרו. ענה ואמר להם: אחי ועמי, כל כך ארע לכם על שלא היתם שומעים לדברי נבואתי. כיון שהגיע לנהר־פרת, ענה נבוזראדן ואמר לו: אם טוב בעיניך לבוא אתי בכלי¹. חשב ירמיהו בלבו ואמר: אם אני הולך עמכם לבבל, אין מנחם לנלות הנשארת מהם בירושלים. יצא לו מהם. נטלו הנליות עיניהם וראו ירמיהו שפָּרַשׁ מהם. געו כלם בבכיה בקול רם וצָחָו ואמרו: אבינו ירמיהו, הרי אתה מניחנו, וזהו שנאמר: על נהרות בבל שם ישבנו גם בכינו². ענה ירמיהו ואמר להם: אני מעיד שמים וארץ, אלו בכיתם בכיה אחת עד שאתם בציון — לא נליתם.

היה ירמיהו הולך ובוכה וכך אמר: תָּקַל עליך, יקרת המדינות! ובהזירתו היה רואה אנצטעות ידים ורגלים מקוטעות ומושלכות בדרכים, והיה מלקטן ומגפפן ומחבקן מגשקן ונותנן לתוך טליתו ובוכה עליהן ואומר: קני, לא כך הזהרתי ואמרתי לכם: נתנו להי אלהיכם כבוד בטרם יחשיך ובטרם יתגפפו רגליכם על הרי נשף³. על אותה שעה נאמר: על ההרים אשא בכי ונהי ועל נאות מדבר קינה⁴ — על אותם הרים נאים ומשובחים אשא בכי ונהי ועל נאותיו של יעקב שנהפכו לקינה.

אמר ירמיהו: כשהייתי עולה לירושלים נטלתי עיני וראיתי אשה אחת יושבת בראש ההר, לבושה שחורים ושערה פתור, ציעקת ומבקשת: מי ינחמה, ואני צועק ומבקש: מי ינחמני. קרבתי אצלה ודברתי עמה, ואמרתי לה: אם אשה אתך — דברי עמי, ואם רוח את־הסתלקי מלפני. ענתה ואמרה לי: איך מכירני? אני היא שהיו לי שבעה בנים. יצא אביהם למדינת הים: עד שאני עולה ובוכה עליו באו ואמרו לי: נפל הבית על שבעה בניך והרָגָם, ואיני יודעת על מי אבכה ועל מי אסתור שערי? ... עניתי ואמרתי: אין את טובה מאמך ציון — והיא עשייה מְרָעִית לחית וזשדה. ענתה ואמרה לי: אני אמך ציון, אני היא אִם השבעה. אמרתי לה: רומה מכתך למכתו של איוב: מאיוב נטלו בניו ובנותיו וממך נטלו בניך ובנותיך: מאיוב נטלו כספו וזהבו וממך נטלו כספך וזהבך: איוב השלך לתוך האשפה ואת נעשית אשפה של זבל. וכשם שחור הקב"ה ונחם את איוב כך עתיד הוא לחזור ולנחמך. (פסקיר כ"ו; תענית כ"ט; איכ"ז; מד' פזבא ברשי').

III. סלוק־שכינה.

³ ויצא קבוד ה' מעל מפתן הבית⁶ — אמר רבי אקא: למלך שהיה יוצא מפלמין שלו בכעס: משהיה יוצא היה חוזר ומגפף ומנשק בקת־פלמין ובעמודי־פלמין ובוכה ואומר: הני שלום, בית־פלמין שלי! הוי שלום! הוי שלום! בית־מלכותי! הוי שלום, בית־יקרי! הוי שלום! מעכשו הוי שלום! כך משהיתה שכינה יוצאת מבית־המקדש היתה חוזרת ומגפפת ומנשקת בכתלי בית־המקדש ובעמודי בית־המקדש ובוכה ואומרת: הוי שלום, בית־מקדשי! הוי שלום, בית־מלכותי! הוי שלום, בית יקרי! הוי שלום! מעכשו הוי שלום! (איכ"ז).

¹ ירמיהו ה"ג, ה. ² תהלים קל"ג, ה. ³ ירמיהו י"ג, טו. ⁴ צ"ט ט"ו, טו. ⁵ יחזקאל י"ג, טו.

IV הקדושה הרוח הוא כִּבְיָה.

מִקְרָא הִי אֱלֹהִים צְבָאוֹת בְּיָוֶם הַהוּא לְבָכִי וְלִמְסַפְדִּי¹ — כִּשְׁעָה שֶׁבִקֵּשׁ הַקְּדוּשָׁה פְּרוֹדָהּ אֶת הַחֲרִיב אֶת בֵּית־הַמִּקְדָּשׁ אָמַר: כִּלְזַמֵּן שֶׁאֵינוֹ בְּתוֹכִי אֵין אֲמוֹת־הָעוֹלָם נִנְעוֹת בּוֹ, אֲלָא אֲבִיבֹשׁ אֶת עֵינַי מִמֶּנִּי וְאִשְׁבַּע שְׁלֵא אֶזְנֶק לּוֹ עַד עַת קָץ — וַיָּבֵאוּ הָאֲרִיבִים וַיַּחֲרִיבוּ אֹתוֹ. מִדֵּ הַשִּׁיב הַקְּבִיָּה יִמִּינוּ וְהַחֲזִירָה לְאֶתְרוּיָו — וְהוּוֹ שְׁנֵאֲמַר: הַשִּׁיב אֲחִיךָ יִמִּינוּ מִפְּנֵי אֲרִיבִי². בְּאוֹתָהּ שַׁעָה נִכְנְסוּ אֲרִיבִים לְהִוְכַל וְשִׁרְפוּהוּ כְּאִשׁ; וַיִּכּוּן שִׁנְשַׁרְף אָמַר הַקְּבִיָּה: שׁוּב אֵינִי לִי מוֹשֵׁב כְּאַרְץ — אֶסְלַק שְׁכִינְתִּי מִמֶּנָּה וְאֶעֱלֶה לְמִכּוֹנֵי הָרֵאשׁוֹן. בְּאוֹתָהּ שַׁעָה הָיָה הַקְּבִיָּה בּוֹכָה וְאוֹמֵר: אֲוִי לִי, מָה עֲשִׂיתִי? הַשְּׁרִיתִי שְׁכִינְתִּי לְמִטָּה בְּשִׁבְלֵי יִשְׂרָאֵל, וְעַכְשָׁיו שִׁחֲמָאוּ חֲזַרְתִּי לְמִקְוֵי הָרֵאשׁוֹן; הַסְּדוּשְׁלוֹם, שְׁחֹק לְגוֹיִם הִייתִי וְלִעַב לְבְרִייתִי; בְּאוֹתָהּ שַׁעָה כָּאֵ קִטְטָרְוֹן וְנִפְלַע עַל פְּנֵיו וְאָמַר לְפָנָיו: רַבּוֹנֵר־שְׁלֵעוֹלָם! אֲנִי אֲבַכָּה וְאַתָּה לֹא תִבְכָּה! אָמַר לוֹ: אִם אֵינִי אֲתָה מֵנִיחַ לִי לְבַכּוֹת — עַכְשָׁו אֶכְנֵס אֶכְנֵס לְמִקְוֵי שְׁאֵינִי לְךָ רְשׁוֹת לְפָנָם וְאֲבַכְּהָ, וְהוּוֹ שְׁנֵאֲמַר: וַיֵּאֵם לֹא תִשְׁמַעוּהָ כִּמְסַתְרִים תִּבְכָּה נַפְשִׁי³. אָמַר לְהֵם הַקְּבִיָּה לְמַלְאכֵי־הַשְּׁרַת: כְּאוֹ וְנִלְךְ אֲנִי וְאַתֶּם וְנִרְאָה בְּבֵיתִי מָה עֲשׂוֹ אֲרִיבִים בּוֹ. מִדֵּ הַלֵּךְ הַקְּבִיָּה וְמַלְאכֵי־הַשְּׁרַת וַיִּרְמִיָּה לְפָנָיו, וַיִּכּוּן שְׁרָאָה הַקְּבִיָּה אֶת בֵּית־הַמִּקְדָּשׁ — אָמַר: בּוֹרְאֵי הַיָּבֵיתִי וְהוֹדֵי מְנוּחָתִי, שְׁכְּאוּ אֲרִיבִים וְעֲשׂוּ בּוֹ כְּרִצּוֹנִם. בְּאוֹתָהּ שַׁעָה הָיָה הַקְּבִיָּה בּוֹכָה וְאוֹמֵר: אֲוִי לִי עַל בֵּיתִי! בְּנִי, הֵיכָן אַתָּם? כְּהֵנִי וְלִנְיָ, הֵיכָן אַתָּם? אֲרִיבִי, הֵיכָן אַתָּם? מָה אַעֲשֶׂה לְכֶם? כִּמָּה פַעֲמִים תִּתְרִיתִי בְכֶם וְלֹא תִוְרַתֶּם כְּתִשׁוּבָה. אָמַר הַקְּבִיָּה לִירְמִיָּהוּ: אֲנִי רֹמַה הַיּוֹם לְאַרְם שְׁהִיָּה לּוֹ בֶן יְהוּדִי וְעֲשֶׂה לּוֹ תוֹפָה זְמַת בְּתוֹךְ חוֹפְתִי — וְאֵינִי לְךָ פֶּצֶב לֹא עָלִי וְלֹא עַל בְּנֵי? לְךָ וְקִרָא לְאַבְרָהָם יִצְחָק דַּעֲקָב וְלִמְשָׁה מִקְבְּרִיהֶם, שְׁהֵם יוֹדְעִים לְבַכּוֹת. אָמַר לְפָנָיו: רַבּשִׁיעַ! אֲנִי יוֹדַע הֵיכָן מִשָּׁה קְבוּרָה. אֵיל הַקְּבִיָּה: לְךָ עָמוּד עַל שַׁפַּת הַיְרֹדֵן וְהֵרֵם קוֹלְךָ וְקִרָא: בֶּן עַמְרָם, בֶּן עַמְרָם. עָמוּד וְרָאָה צֶאֱנֶךָ שֶׁקְרָעוּן אֲרִיבִים.

מִדֵּ הַלֵּךְ יִרְמִיָּה לְמַעֲרַת הַמִּכְבָּלָה וְאָמַר לְאַבְיָתָר הַעֵלֶם: עָמוּד, שְׁהִיָּע זְמַן שֶׁאַתָּם מִתְבַּקְּשִׁים לְפָנֵי הַקְּבִיָּה. אָמְרוּ לוֹ: לְמָה? אָמַר לְהֵם: אֲנִי יוֹדַע. שְׁהִיָּה מִתִּירָא שְׁלֵא אָמְרוּ: בְּיַמֵּךְ הִיתָה לְבִנְיָנוּ זֹאת. הֵינָחֵם יִרְמִיָּהוּ וְעַמְרָם עַל שַׁפַּת הַיְרֹדֵן וְקִרָא: בֶּן עַמְרָם, בֶּן עַמְרָם, עָמוּד! הִיָּע זְמַן שֶׁאַתָּה מִבְּקֵשׁ לְפָנֵי הַקְּבִיָּה. אֵיל: מָה הַיּוֹם מִיּוֹמִים, שֶׁאֲנִי מִבְּקֵשׁ לְפָנֵי הַקְּבִיָּה? אֵיל יִרְמִיָּה: אֲנִי יוֹדַע.

הֵינָחֵם מִשָּׁה וְהִלֵּךְ לּוֹ אֶצֶל מַלְאכֵי־הַשְּׁרַת, שְׁהָיוּ מְכִיר אִיתָם מִשַּׁעַת מִתְחַזְּרָה. אָמַר לְהֵם: מִשְׁרַתִּי עֲלִיזוֹנִים! כִּלּוֹם אַתָּם יוֹדְעִים מִפְּנֵי מָה אֲנִי מִתְבַּקֵּשׁ לְפָנֵי הַקְּבִיָּה? אָמְרוּ לוֹ: בֶּן עַמְרָם, אֵי אַתָּה יוֹדַע שְׁכִיב־הַמִּקְדָּשׁ חֲרִב יִשְׂרָאֵל נָלוּ! מִדֵּ קִרַע בְּגָדֶיךָ כְּבָד שְׁהַלְבִּישׁוּ הַקְּבִיָּה וְהִנִּיחַ יָדוֹ עַל רֵאשׁוֹ וְהָיָה צוֹעֵק וְבוֹכָה עַד שְׁהִיָּע לְאַבְיָתָר הַעֵלֶם, מִדֵּ אָף הֵם קִרְעוּ אֶת כְּנִדְרֵיהֶם וְהִגִּיתוּ יוֹדְעֵם עַל רֵאשִׁיָּם וְהָיוּ צוֹעֵקִים וְבוֹכִים עַד שְׁהִיָּעוּ לְשַׁעֲרֵי בֵּית־הַמִּקְדָּשׁ.

בְּיָן שְׁרָאָה אוֹתָם הַקְּבִיָּה, מִדֵּ וַיִּקְרָא הִי אֱלֹהִים צְבָאוֹת בְּיָוֶם הַהוּא לְבָכִי וְלִמְסַפְדִּי וַיִּקְרָא וְלַחְנוֹר שְׁקִי⁴ (וְאוֹלְמֵי מִקְרָא שְׁכְּתוּב אֵי־אֶפְשֶׁר לְאַמְרוֹ) — וְהָיוּ טוֹכִים וְהִלְמִים

¹ יִשְׁעִים כִּינֵי, יֵב. ² מִיִּסֵּם כִּי, נֵי. ³ יוֹמִיָּכוּ יֵי, ח. ⁴ יִשְׁעִים כִּינֵי, יֵב.

משער זה לשער זה, כארס שמתו מוקל לפניו. וזה הקב"ה אומר ואשר: אי לו למלך
שקמנתו הצליח ובקנתו לא הצליח.

ו. אָבֵל אָבוֹת.

בשעה שחרכ ביהמקדש בא אברהם לפני הקדוש-ברוך-הוא מכה וממרס וקני
ותולש שערות ראשו ומכה את פניו וקורע את בגדיו ואפר על ראשו, וזה מְהַלֵּךְ בַּבַּיִת
המקדש וסופר וצועק, אמר לפני הקב"ה: מפני-מה נשתניתי מכל אומה ולשון, שכאתי
לידי בושח וכלמה וזאת? כיון שראוהו מלאכי-השרת, אף הם קשרו הספר שורות שורות
ואומרים: נשמו מסלות שבת עובר ארחי¹ – מסלות שהתקנת לירושלים, שלא ידעו עובר-
דרכים פוסקים מהן – היאך היו לשממה! דרכים שהיו ישראל עוברים ושבים בהם
בהגים – היאך שבתו!

כאותה שעה נִקַּק הקב"ה למלאכה-השרת ואמר להם: מה לכם קושרים מספר
שורות שורות? אמרו לפניו: רבנו-של-עולם! מפני אברהם אהבך שבא לביתך וספר
ובכה, מפני מה לא השנחת עליו? אמר להם: מיום שנפטר אהבי מלפני לבית עולמו
לא בא, ועכשו, מה לידידי בכייתו?² אמר אברהם לפני הקב"ה: רבשעי! מפני מה
הגלית את בני ומסרתם בידי האומות והרָגוּם ככל מיתות משונות, והתרכת את ביתי
המקדש, מקום שהעליתי את יצחק בני עולה לפניך? אמר לו הקב"ה לאברהם: בניך
חמאו ועברו על כל התורה ועל עשרים-ושתיים אותיות שבה. אמר אברהם לפני הקב"ה:
רבשעי, מי מעיד בהם בישראל, שעברו את תורתך? אמר לו: תבוא תורה ותעיד בהם
בישראל.

מיד באה תורה להעיד בהם, אפר לה אברהם: בתי, אף באה להעיד בהם
בישראל, שעברו על מצותיך – ואין לך בשתפנים מפני? וכרי יום שהחודך הקב"ה
על כל אומה ולשון ולא רצו לקבלך עד שבאו בני להרסיני וקבלו אותך וכסודך, –
ועכשו אף באת להעיד בהם? כיון ששמעה תורה כך עמדה לצד אתר ולא
העידה בהם.

אמר לו הקב"ה לאברהם: יבואו עשרים-ושתיים אותיות ויעידו בהם בישראל. מיד
באו עשרים ושתיים אותיות. באה אליף להעיד בישראל, שעברו על התורה. אמר
לה אברהם: אליף, את ראש לכך האותיות – ובאת להעיד בישראל ביום צרתם? וכרי
יום שננלה הקב"ה על הר סיני ופתח כך. אנכי ה' אלהיך³ ולא קבלוך אומה ולשון
אלא בני – ואת באת להעיד בְּבְנֵי! מיד עמדה אלף לצד אחד ולא העידה בהם.
בָּאָה בֵּית להעיד בהם בישראל, ואמר לה אברהם: בתי, את באת להעיד על
בני, שהם זרזוים בחמשה חמשי-תורה, שאת בראש התורה? מיד עמדה בית לצד אחד
ולא העידה כלום.

כיון שראו כל האותיות שהשתיקן אברהם נתבְּקְשׁוּ ועמדו בעצמן ולא העירו
בישראל.

¹ יספיה ליג, ס. ² ירמיה יח, עו. ³ שמות כ, כ.

מד פתח אברהם לפני הקביה ואמר: רבש"ע. למאה שנה נתת לי בן, וכשעמד על העתה וזדה בתור בן שלשים ושבע שנים אמרת לי: העלתו עולה לפני; ונעשיתי עליו כאבורי ולא החמתי עליו, אלא אני בעצמי קפתי אותו — ולא תזכר לי זאת, ולא תרחם על בני?

פתח יצחק ואמר: רבש"ע, כשאמר לי אבא: אלהים יראה לו השה לעולה בני¹, לא עקבתי על דבריך, ונעקדתי ברצון לבי על נבי המזבח, ופשטתי את ציארי תחת הסכין — ולא תזכר לי זאת, ולא תרחם על בני?

פתח יעקב ואמר: רבש"ע, לא עשרים שנה עמדתי בבית לכן? וכשיצאתי מביתו פנשני עשו הרשע ובקש להרוג את בני, ומסרתי עצמי למיתה עליהם — ועכשו יקסרו ביד אויביהם כצאן לסבחה לאחר שגדלתים כאפרוחים של תרנגולים וסבלתי עליהם צער גדול-בנים, — ולא תזכור לי זאת, ולא תרחם על בני?

פתח משה ואמר: רבש"ע, לא רועה נאמן הייתי על ישראל ארבעים שנה ורצתי לפניהם כסוס במדבר, וכשהגיע זמן שיכנסו לארץ נורת עלי: במדבר יפלו עצמותי, — ועכשו שגלו שלחת לי לספור ולבכות עליהם? והו המשל שאומרים בני אדם: מטוב אדוני לא טוב לי ומרעתו רע לי...²

באותה שעה אמר משה לירמיה: לך לפני, ואלך אליהם ואראה, מי מניח ידו עליהם? אמר לו ירמיה: אי אפשר לילך בדרך מפני ההרונים. אמר לו: אף-על-פי-כן; מיד הלך משה וירמיה לפניו, עד שהגיעו לנהרות בבל. ראוהו למשה ואמרו זה לזה: בא כך-עמכם מקברו לפדותנו מיד צרינו, יצאה בתדקול ואמרה: נורה היא מלפני; מיד אמר להם משה: בני, להתוויר אתכם אי אפשר, שכבר ננורה נורה: אלא המקום יחזיר אתכם במהרה — והגית אותם. באותה שעה הרימו קולם בכביה גדולה, עד שעלתה בקינם למרים; זהו שנאמר: על נהרות בבל שם ישבנו גם בכינו³.

כיון שבא משה אצל אבותהעולם אמרו לו: מה עשו האויבים בבנינו? אמר להם: מהם הרנו ומהם קפתי ידיהם לאחוריהם, ומהם אסירים בכבלי ברזל, ומהם נפשטים ערומים, ומהם מתו בדרך ונבלתם לעוף השמים ולבהמת הארץ, ומהם מושלכים לחמה רעבים וצמאים. מיד פתחו כלם ובכו וקינו בקינות: וי על מה שהגיע לבנינו, היאך הייתם כיתומים בלא אב; היאך אתם ישנים בצהרים ובקיץ בלא לבוש ובלא כסות; היאך הלכתם בהרים ובקציצים חלוצי-נעלים ובלא סנדלים; היאך אתם טעונים משאות חול; היאך היו ידיכם כפותות לאחוריהם; היאך לא הייתם בולעים רוק שבפיכם; פתח משה ואמר: ארורה השמש; למה לא חשקת בשעה שנכנס האויב לבית המקדש; השיבה לו השמש: בחיידך, משה רועה נאמן, היאך אהיה חשכה — ולא הניתוני, ולא הרפו ממני, שהלקוני בששים שבטים של אש ואמרו לי: צאי והאירי אורך!

שוב פתח משה ואמר: וי על וינך, ביתהמקדש, היאך חשך; וי שהגיע זמנו שחרבו; ההיכל נשדף ותנוקות של בית רבן נהרנים, ואבותיהם הולכים בשבי ובגלות ובחרבו. שוב פתח משה ואמר: שפאים, בחיובם; לא תמיתו אותם מיתה אכזרית ולא

¹ כולשית כ"ה, ה. ² סהלים קל"ז, ח.

נפתי — עקדתי. בתדקול — קול משמים. וי — אי ואבוי. ובהצעים — אבנים קטנות. סנדלים — נעלים. בחיידך — לשון שבועה. שהלקוני — שהכוני. שבאים — שובים.

חעשו בהם כְּלִיהַ נְמוּרָה, ולא תהרנו בן לפני אב ובת לפני אמה, עתגיע השעה וְהִקְבִּיהַ יִפְרַע מִכֶּם, והכשרים הרשעים לא עשו כך, אלא היו נותנים בן בכנף אמו ואמרו לאביו: קום שחמדנו. היתה בוכה אמו ודמעוניה נושרות עליו, ואביו תולה ראשו.

יעוד אמר משה לפניו: רבשעי, כתבת בתורתך: ושוור או שה אותו ואת בנו לא תשחטו יום אהר¹ — והלא כבר הרנו בנים ואמותיהם כמה וכמה, ואתה שותק...

באותה שעה קפצה רחל אמנו לפני הקביה ואמרה: רבשעי גלוי לפניך, שיעקב עבדך אהבני אהבה יתרה ועבד בשבילי לאבא שבע שנים, וכהגיע זמן נשואי לבעל — יעז אביו לזחליפני באחותי, ולא קנאתי באחותי, ומה אם אני, שאני בשרודם, עפר ואפר, לא קנאתי לצרה שלי — אתה, מלך חי וקים ורחמן, מפני מה קנאת בעבדה זרה שאין בה ממש, והגלית את בני?

מיד נתגלגלו רחמיו של הקביה ואמר: בשבילך, רחל, אני מחזיר את ישראל למקומם. זהו שנאמר:

כה אָמַר יי':

מִלְּבַרְמָה יִשְׁמַע נְדִי בְּבֵי תְּמָרִים.
רַחֵל מִבְּקָה עַל בְּנֵיהֶּ: מֵאֲנָה הַחֶסֶם...

ונאמר:

מִנְעֵי קוֹלֶךָ מִבְּבֵי וְעֵינַי מִדְּמָעָה.
כִּי יֵשׁ שָׂרָר לְפָעֻלְתֶּךָ וְיֵשׁ תִּקְוָה לְאַחֲרֵיכֶם...
וְשָׁבוּ בָנִים לְגִבּוֹלָם.² (איכרי).

VI. דָּמוֹ שֶׁל זְכַרְיָה.

אמר רבי יהושע בן קרקה: סח לי זקן אחד מאנשי ירושלים: בבקשה ו חת נבווראדן רבישבחים מאתים ואחת עשרה רבוא וכירושלים הרג תשעים וארבע רבוא על אבן אחת, עד שהלך דמם וננע בדמו של זכריה. מצא את דמו של זכריה שהוא ראות ועולה. אמר להם: מה זה? אמרו לו: דם זבחים שנשפך. הביאו דם זבחים ולא נמצאו דומים זה לזה. אמר להם נבווראדן: אם תאמרו לי—מוטב, ואם לא—אסרוק את בשרכם במסרקות של ברזל. אמרו לו: מה נאמר לך? נביא היה בינינו והיה סוכיאנו על עברות שבידינו, עמדנו עליו והרננוהו, וזה כמה שנים שאין דמו נח. אמר להם: אני אֶפְיָסְנוּ, הביא סְנֵהֲדָרִי גדולה וסנהדרי קטנה והרגם על הדם—ולא נח: בתרים ובתולות — ולא נח: חינוקות של ביתרפם — ולא נח. אמר נבווראדן: זכריה, זכריה! טובים שבהם אָבְדְתִי, וכי נוח לך שָׁאָאָבְד את כָּלָם? כשאמר לו כך—נה, באותה שעה הִרְרָה נבווראדן תשובה בלבנו. אמר: ומה אם על נפש אחת כך—אני שחשד על הנפשות הללו על אחת כמה וכמה. ברח ושלח שְׁמֵרֵי צִוָּאָה לביחו וְתַבְרָה, (נשיי) ג'ד.

¹ יוקרא כינ, כח. ² ירמיה ליה, יד—עז.

VII. יסורי הגולים.

אתה מצא, בשעה שנכנסו שונאים לירושלים, תפסי את הבחורים וכפתו ידיהם לאחוריהם, והיו הבחורים בוכים והדמעות יורדות על לחיהם, ולא היו יכולים לקנחן תושרות על לחיהם כצֶרֶקֶת. (איכ"ד).

קִרְאֵתִי לְמֵאֲרָבֵי הַמָּה רְמֹנֵי' — אמר ר' יהושע בן לוי: כשהגלה נבוכדנאצר את ישראל לבבל היו ידיהם כפגות מאחוריהם ונתונים בשלשלאות של ברזל והולכים ערוסים כבהמות. כיון שעברו על בני ישמעאל, אמרו להגמונות: עשו עמנו חסד ורחמים והעבירונו על אחינו בני ישמעאל רודנו, עשו כן. יצאו בני ישמעאל לקראתם, הוציאו להם פת מלוחה וציר עמה, ונדות ריקים, ספוחים במים מכחוק. כשראו ישראל כך, היו סבורים שהם מלאים, ולאחר שאכלו מלוחים היו נושכים בשניהם כאותם נדות. ונכנסה רוח חמה לתוך מעיהם — ומתיב. (תנח' יתרו).

ר' יוחנן אמר: שמונים אלף פרחי־כהונה ובידם שמונים אלף מגני זהב בקעו בחילוחיו של נבוכדנאצר והלכו להם אצל הישמעאלים. אמרו להם: בני חדנו אתם, השקונו מים; אמרו להם: אכלו תחלה ואחר כך אתם שותים מים. מה עשו? הוציאו להם מיני מלוחים, וכיון שאכלו הוציאו להם נדות נפוחים והיה אחד מהם מתירא ונתאו לתוך פיו, והיה רוח נכנס לתוך מעיו—היה מפרפר ומת. (איכ"ד).

VIII. על נהרות בבל.

בשעה שבא נבוכדנאצר ושרף את בית־המקדש והגלה את ישראל ושבה איתם, לא עשה להם אֶסְמִיָא ככל ארץ ישראל, אלא היו רודפים אותם, ולמה היו רודפים אותם? שהיו היושבים לנפשם ואמרו: אלהיהם של אומה זו מצפה להם שיעשו תשובה; שמה יעשו תשובה עד שהם נתונים בתוך ארצם והוא עושה לנו כדרך שעשה לסנחריב. לכך לא עשו אסטטיא ככל ארץ ישראל. וכיון שבאו על נהרות בבל וראו שהם נתונים בידם על ארמתם—מיד עשה אסטטיא. אלו נפנו לאכילה ושתיה ואלו נפנו לבכי ולמספר. אמר להם נבוכדנאצר: מה אתם יושבים ובוכים? והוא קורא לשבטו של לך ואמר להם: הבינו עצמכם, עד שאנו אוכלים ושותים אני מבקש שתעמדו ותקישו לפני בכנורות שלכם, כדרך שהייתם מקישים בכית־המקדש שלכם לפני אלהיכם. מסתכלים אלו באלו ואמרו: לא כינו שהחרבנו בית־המקדשו בעונותינו, אלא עכשו אנו עומדים להקיש בכנורותינו לפני הַנָּגֶם הזה? מיד עמדו כלם ונמלו עצה ותלו כנורותיהם בסרבות, שהיו שם, ושלאו כנפשותם ונתנו אֶלְיוֹנֵי יְדֵיהֶם לתוך פיהם ומרצצים ומקצצים

י' איכ"ד פ' י"ג.

(ז) לקנחן — למחותן. (ח) להגמונות — לפקידים הממונים עליהם. וציר — סיכלה. ספוחים — מלוחחים. (י) אסטטיא — מקום חמה. היושבים — יראים. עד שהם — בעוד שהם. אלו נפנו וטי — תגים פט לאכילה ושתיה. ואלו... לבכי — ישראל. ותקישו—ותכו באצבעותיכם, כדרך הסנגיב. הנגם — אדם שפל. ושלשו כנפשותם — משלו כרוחם, נתחשו. אֶלְיוֹנֵי —

אחת. זה שאמר: איך נשיר את שיר ה'י' — לא נשיר לא נאמר אלא איך נשיר. זה מראים אתם אצבעותיהם ואומרים להם: אין אתם יודעים שהיו כמותי הנקה בכיול ונתקמשו אצבעותינו. ראו, ה' א' ד' נשיר: (פסקי ל"א).

אתה מצא, ש' שלא נלו ישראל היו עשויים עדרים עדרים: עדר כוונה לבד, עדר ליה לבד, עדרו ישראל לבד, וכיון שנלו נעשו עדר אחד — כי נשבה עדר ה'י' (איכ"ר). רבי יוחנן בן זבאי היה אומר: מפני מה נלו ישראל לכבל יותר מכל הארצות נלן? מפני שבית-אברהם משם. משלו משל, למה הדבר דומה? לאשה שקלקלה על בעלה: לדיכון משלחה? משלחה לבית-אביה. (חוס' ב"ק)

IX. נטועים.

אלה אֲזַכֵּרָה וְאֶשְׁכַּח עָלַי נַפְשִׁי¹— כנגד מי אמרוהו ב' קרה למקרא הזה? לא אמרוהו אלא כנגד כנסת-ישראל. שאמרה כנסת ישראל לפני הקדוש-ברוך-הוא: רבונרשלי-עולם, זכורה אני בטחון ושלוה, שהייתי שרויה בהם—ועכשו נתרחק ממני, ואני בוכיה ומתאנחת ואומרת: מי ישימני כימים הראשונים, שהיה המקדש בני, ואתה יורד לתוכו משמי מרום ומשרה שכינתך עלי ואומות-העולם מקלסין אותי, וכשהייתי מבקשת רחמים על צוני—אתה עונה אותי, ועכשו אני כבושה וכלמה.

ועוד אמרה לפניו: רבשעי! שממה עלי נפשי, כשאני עוברת על ביתך הוא חרב, וקול דממה בתוכי, ואומר: מקום שורעו של אברהם הקריבו קרבן לפניך, החסידים שמרים על הדוכן, הלויים מקלסים בכנורות—יהיו שועלים מרקדים בו? כי אֶעֱבֹר בְּפֶקֶד אֲדָרָם עַד בֵּית אֱלֹהִים²— אמרה כנסת ישראל לפני הקב"ה: לשעבר הייתי עולה לפעמי רנלים בצלו של הקב"ה, הדרכים מתוקנים לפני ואילנות מסוככים על ראשי; ועכשו אני בצלן של מלכויות, נרפי בסירים ואני נלדה ומדלפת בחמה! לשעבר הייתי עולה המוניות-המוניות של חניגה, כנענע זה של מים שאינו מוסק לא ביום ולא בלילה, פלי בפורים על ראשי ומדלפת בשירות וכומירח:

בהשכמה היו אומרים: קימו ונעלה ציון!³

בדרכים היו אומרים: שִׁמְחֵתִי בְּאוֹמְרִים לִי בֵּית ה' נִלְדָּה,⁴

בירושלים היו אומרים: עֲמֻדוֹת הַיָּם הָיִינוּ בְּשַׁעֲרֵי יְרוּשָׁלַם!⁵

בחד הבית היו אומרים: הַלְלֵיהָ הִלְלוּ אֶל בְּקִרְשֵׁי!⁶

בעזרה היו אומרים: כָּל הַנְּשָׂמָה תְהַלֵּל דָּהּ—⁷

ושבשו אני דממה עלה ודממה יורדת. (איכ"ר)

¹ סגלס קליה, ד, ירמיה י"ג, י. ² סגלס מינה, ה. ³ ירמיה ל"ג, ט. ⁴ סגלס קליה, ט.

⁵ סגלס קליה, ט. ⁶ סגלס קליה, ט.

X. נְחֻמָּה.

נְחֻמֵי נְחֻמֵי עֲמִי¹—נחמוני נחמוני, עמי. כגוה שבשולם שרם אם יהיה לאדם רבאו לסטים ויקצצו אותו—למי מנחמים, לברם או לבעל-הכרם? וכן בית אם יהיה לאדם ויבאו לסטים וישרפו אותו—למי מנחמים, לבית או לבעל-הבית? אחם כרם של—וכא נבוכדנאצר והחריב אותו והגלה אתכם ושרף את ביתי, אני הוא צריך לדחגתם—נחמוני נחמוני, עמי! (פסיק"ד)

מזמור לאַסָּף אֱלֹהִים בָּאוּ נַיִם בְּנַחֲלֹתָי²—לא היה המקרא צריך לומר אלא בבי לאַסָּף, קינה לאַסָּף—ומה אומר, מזמור לאַסָּף? אלא משל למלך שעשה בתי-חופה לבנו ופקדה ופקרה ופקרה—ויצא בנו לתרבות רעה. מיד עלה המלך לחופה וקרע את הילאזות ושבר את הקנים, ונטל פרגנו שלו חליל קנים והיה מזמר. אמרו לו: המלך הפך חופתו של בנו—ואתה יושב ומזמר! אמר להם: מזמר אני, שהפך חופתו של בנו ולא שפך חמתי על בנו. כך אמרו לאַסָּף: הקדוש-ברוך-הוא החריב היכל ומקדש—ואתה יושב ומזמר! אמר להם: מזמר אני, ששפך הקב"ה חמתו על העצים ועל האבנים ולא שפך חמתי על ישראל. (איכ"ד).

¹ יסמיה מ. ח. ² מהלים ע"ע ד.

(ד) כרם שרף—כסאמר הכתוב: כרם על צבאות מלך ישראל. (ט) לתרבות רעה—
היגדל רע, למגשים רעים. הילאזות—הקלעים. פרגנ—אומן החנך.

בין בית לקב"ל

I. דניאל ותמנין בקב"ל

ופקדתי על כל בקב"ל והוצאתי אֶת־בְּקֻלְעוֹ מִפְּנֵי¹ — תמנין אחד היה לו לנבוכדנצר, הדיה בולע כל מה שהיו משליכין לפניו. אמר נבוכדנצר לדניאל: כמה כחו נרוך, שבולע כל מה שמשליכין לפניו? אמר לו דניאל: הן לי רשות ואני מְתִישׁוּ. נתן רשות. מה עשה דניאל? נטל תבן והטמין לתוכו מִקְמָרִים, השליך לפניו — וְנָקְבוּ מִסְמָרִים אֶת־בְּרִמְשֵׁיו. (ביר' ס' ס"ח).

II. מתים שהתהיה יחזקאל

כשעה שהפיל נבוכדנצר את חנניה מישאל ועזריה לכבשן האש, אמר לו הקדוש ברוך־הוא ליהזקאל: לך והחיה מתים בבקעת־דְרוֹקָא. כיון שהחיה אותם — באו עצמות וטפחו לו, לאותו רשע, על פניו. אמר: מהדיבון של אלו? אמרו: תְּבָרַם של אלו מדיה מתים בבקעת דורא. פתח נבוכדנצר ואמר:

אֲתִיבֵי קָמָה בְּרָבִין וְתַמְהוּבֵי קָמָה תְּקִיפִין!

מְלֻכּוּתָהּ מְלֻכּוּת עֵלָם וְשִׁלְטָנָה עִם דָּר וְדָרִי².

אמר ר' יצחק: יוצק זהב רותח לתוך פיו של אותו רשע! שאלמלא בא מלאך וספרו על פיו — בקש לנגות כל שירות ותשבחות שאמר דוד בספר ההלים, (סנה' ס"ב).

רבי אליעזר אומר: מתים שהחיה יחזקאל עמדו על רגליהם ואמרו שירה ומתו. ומה שירה אמרו? ה' ממת בצדק ומחיה ברחמים. רבי יהושע אומר: שירה זו אמרו: ה' ממת ומחיה, מוריד שאול ויעל³. רבי יהודה אומר: אמת משל היה. אמר לו ר' חמיה: אם אמת — למה משל, ואם משל — למה אמת? אלא — באמת משל היה. רבי אליעזר בנו של ר' יוסי הגלילי אומר: מתים שהחיה יחזקאל עלו לארץ־ישראל

¹ ירמיה כ"א, מד. ² דניאל ג', לב. ³ שמואל א', כ', ו.

א) מתיישו — מחלישו. ב) חברים של אלו — יחזקאל חברים של חנניה מישאל ועזריה וספרת — ההנהגה, לנגות — לזלזול, להפחית כמעלתם; שרצה להרכות בדברי־שבח נאים משירי דוד. ג) משל היה — שראה יחזקאל תחית העצמות במחוזת, והוא משל כלפי ישראל שבאותו תדור. שנתישו מן הגאולה ונחשבו בעיני עצמם כמתים.

ונשאו נשים והולידו בנים ובנות. עמד רבי יהודה בן בתירא על רגליו ואמר: אני מבני צניהם והללו תפלין שהניח לי אבי אבא — מהם. (סנה' צ"א).

III. חנניה מישאל ועזריה.

דרש ר' שמעון השלזני: בשעה שהפיל נבוכדנאצר הרשע את חנניה מישאל ועזריה לתוך כבשן האש, עמד יורקמי שר־הברד לפני הקדוש־ברוך־הוא ואמר לפניו: רבינו־של־עולם, ארד ואצנן את הכבשן ואציל הצדיקים הללו מכבשן האש. אמר לו נבריא־ל: אין נבורתו של הקב"ה בכך, שאתה שר־הברד והפל יודעין־ שהמים מכבים את האש; אלא אני שר של אש, — ארד ואקרר מבפנים ואקריח מבהוץ ואעשה נס בתוך נס. אמר לו הקב"ה: רד! ואתה שעה פתח נבריא־ל ואמר: 'ואמת ה' לעולם הללויה'. (פס' קי"ח)

לך ה' הצדקה ולנו בשת הפנים¹ — אמר רבי אלעזר: מי אמר הפסוק הזה? חנניה מישאל ועזריה אָמְרוֹהוּ, בשעה שיצאו מכבשן האש נתפנסו כל אומות־העולם ושפחו לישראל על פניהם. אמרו להם: יש לכם אֵלֶּה כוה — ואתם משתחווים לצלם? ועמדו ודקקו בפניהם, עד שעשו כל נופם רוק, והיו חנניה וחבריו מנביחים פניהם למעלה וצדקו את הדין ואמרו: לך ה' הצדקה ולנו בשת־הפנים.
וחנניה מישאל ועזריה כשיצאו מן הכבשן — להיכן הלכו? אמר ר' יהושע: ברוך טבעו... (סנה' צ"ג; תנח' תשא).

IV. עזרא.

שָׁנִינוּ, רבי יוסי אומר: ראוי היה עזרא שתתן תורה על ידו לישראל, אֶלְמָלָא קדמו משה. (סנה' כ').

אם חוֹמָה היא נְבִנָה עליה טִירַת כֶּסֶף וְאֵם דָּלִת היא נְצוּר עליה לִוּת אָרֶז² — אם עשיתם עצמכם כחומה ועליתם כְּלָכֶם בימי עזרא — נמשלתם ככֶּסֶף, שאין הֶרְקָב שולט בו; עכשו שעליתם כדלִּיתוֹת — נמשלתם כאֶרֶז, שדַּרְקָב שולט בו. (יומא ט').

V. אֲנָשֵׁי כְּנַסְת־הַגְּדוּלָּה.

אמר ר' יהושע בן לוי: למה נקרא שמש, אֲנָשֵׁי כְּנַסְת־הַגְּדוּלָּה? — שהחזירו העמרה לַיִּשְׂרָאֵל: משה אמר: האל הגדול הגבור והנורא³; בא ירמיה ואמר: גוים מקרקרים

¹ הניל ט', ז. ² שמש ח', ט. ³ דברים י', יז.

ד) ואקריח — ואלהם, ואלכן. ואמת ה' וגו' — שכן הנטיות הקב"ה עוד בשעה שהפיל נמרוד את אברהם לכבשן. עיין למעלה (ע' 27). ה) להיכן הלכן — שאין שנותיהם נזכרים עוד בכל הכתוב. ו) כחומה — כמו שעולים בתומה, כלם כאחד. כדלִּיתוֹת — של שער, שאתה נפתחת ואתה אגורו. ט) אתם עלו רק מקצבתם. ח) העמרה לישנה — שבחיו של הקביה למשפטם או אצוה. כ) מקרקרים — כנפצים את הקירות.

בהיכלו, — איה נוראותיו? — ולא אמר, נורא! בא דניאל ואמר: ניום משתעבדים בבנייה, איה נכורותיו? — ולא אמר, נכור! באו הם ואמרו: אדרבה! הן הן נכורות נכורות, שכובש את כעסו ונותן ארך־אפים לרשעים, ואלו הן נוראותיו, שאלמלא מראו של הקדוש־ברוך־הוא, היאך אומה אחת יכולה להתקים בין כל האומות. (יומא סיט; ילק"ש).

VI. בימי מְרַדְכִי וְאַסְתֵּר.

לְמַצַּחַת עַל אֵלֶּת הַשָּׁחַר¹ — ברורו של מרדכי ואסתר הכתוב מדבר: כלילה, אֶיִל־עַל־פִּי שְׁהוּא לִילָה — יש אור לבנה וכוכבים ומְנֻלּוֹת; וְאִמְתִּי הוּא חֶשֶׁךְ? בעלות השחר! הלבנה נכנסת והכוכבים נכנסים והמולות הולכים — אותה שעה אין חשך גדול ממנו. ואותה שעה הקדוש־ברוך־הוא עונה לעולם ומלואו ומעלה את השחר מתוך ההשך מאיר לעולם.

ועוד למה משולה אסתר לאילת השחר? מה אילת־השחר כשאורה בוקע לעלות — בתחלה היא באה קָמְעָא קמֵעָא, ואחר כך היא מְנֻפְּגָת וּבָאָה, ואחר כך היא פרה ורבה, ואחר כך היא מְשִׁבְחַת והולכת — כך היתה נאולתם של ישראל על ידי אסתר קמֵעָא קמֵעָא: בתחלה, ומרדכי יושב בשער המלך², ואחר כך, ויהי כראות המלך את אסתר המלכה³, כלילה ההוא נדרה שנת המלך⁴, ואח"כ ויקח המן את הלבוש ואת הסוס⁵, ואח"כ ויתלו את המן⁶, ואח"כ ואתם כתבו על היהודים⁷, ואח"כ ומרדכי יצא מלפני המלך בלבוש מלכות⁸, ואח"כ ליהודים היתה אור ה'⁹.

חכמים אמרו: כשעה שצִילַת הוּו צמאה, היא חופרת גומא וקובעת קרניה לתיכו ועורגת לפני הקביה מתוך צרה, והקביה מעלה לה את התהום והתהום מעלה לה את המים. כך אסתר: כשעה שגזר המן הרשע גזרות קשות על ישראל — התחילה עורגת בתפלה לפני הקביה מתוך צרה וענה אותה הקביה. ר' אסי אמר: מה שחר זה סוף כל הלילה, אף אסתר סוף כל הנסים. (שוי"ט; אנא"ס; יומא בי"ט)

¹ תהלים כ"ב, א. ² אסתר כ', כא. ³ שם ה', כג. ⁴ שם ו', א. ⁵ שם שס, י. ⁶ שם ז', י. ⁷ שם ח', טו. ⁸ שם סס, עו. ⁹ שם סס, עח.

ולא אמר, נורא! — אלא "האל הגדול הגבור" בלבד (ירמיה ל"ב, יח). משתעבדים בבניו — מושלים בהם ומעבירים אותם. שכובש — שעוצר. ולא אמר, נכור! — אלא "האל הגדול והנורא" בלבד (דניאל ט', ד). ט) השחר — "אסתר" פרושו כוכב שחר בלשון זריחת אורה שעה אין חשך גדול ממנו — וכן ברורו של אסתר היתה הצורה גדולה לישראל מיותר. קמֵעָא קמֵעָא — מעט מעט. מנפצת — מפוצצת ושולחת קרניה. משבחת דני"כ. שלכת וסתגברת כזורה. גומא — בור. וקובעת — נוחתת ומכניסה.

VII. סְעֻדַת אֶשְׁוֹרוֹשׁ.

שאלו תלמידיו את ר' שמעון בן יוחאי: מפני מה נתחייבו שונאיהם של ישראל שבאותו הדור פְּלָיָה? אמר להם: אמרו לי אתם. — אמרו לו: מפני שְׁנָקְנוּ מִסְעוּדָתוֹ של אותו רשע. אמר להם: אם כן, של שושן נִקְרַע, של כל העולם כלו לא יהרס. אמרו לו: אמור לנו אתה. אמר להם: מפני שהשתחוו לצלם. אמרו לו: וכי משוא־פנים יש בדבר? — אמר להם: הם לא עשו אלא לפנים, אף הקדוש־ברוך־הוא לא עשה אלא לפנים. (מג' י"ב).

יְהִי־יָהּ בְּתָת אֵין אֵלֵי־י^א — מלמד, שכל אחד ואחד השקדו ויִקְמְדִיתָנו. אמר ר' לוי: כך היה טכסים של אנשי פרס: היה להם כוס גדול מחזיק חמש שמיניות והי משקים בו לכל אחד ואחד — אפילו הוא מת, אפילו הוא משתגע אין מחזירו עד ששודרו כלו. ושרה־משקים היה מתעשר מאותם המסוכים, שהיו רומזים לו ונותנים לו כמה דִּיקָרִים של זהב, שלא להשקותם בו. אבל אחשוורוש לא הכניס איתי הכוס בסעודתו: אמר: מי שהוא רוצה לשתות ישתה. (אביג' ו' יל"ש)

לְעֵשׂוֹת פְּרָצוֹן אִישׁ וְאִישׁ^ב — אמר הקדוש־ברוך־הוא: רשע, שני אנשים מבקשים לִשְׂא אשה אחת — שמא תוכל להשיאה לשניהם? וכן שתי ספינות מִפְּרָשׁוֹת בים הגדול, אחת מבקשת רוח רזומיה ואחת מבקשת רוח צפונית — שמא יכולה רוח אחת להגהת את שתיהן? לזהר שני בני אדם באים אצלך — מרדכי והמן — שמא תוכל לצאת די שניהם כאחד? אלא לרומם אחד ולצלוב אחד... אין יכול לעשות כרצון איש ואיש אלא הקב"ה, שנאמר בו: ומשביע לכל הי רצון^ג. (אביג').

VIII. בְּנֵתֵן וְתָרֵשׁ.

בְּנִימִים הָהֵם וּמְרַדְכֵי יוֹשֵׁב בְּשַׁעַר הַמֶּלֶךְ — קָצַף בְּנֵתֵן וְתָרֵשׁ^א — למה קצפני? — אמר ר' לוי: בנתן ותריש שני פְּרָסִים היו, והיו יושבים בשער המלך, העבירם המלך והושיב את מרדכי במקומם — וקצפו. מה עשו? אמרו נלך ונִשְׁלַח אֶרֶם בַּסֶּל, כדי שיפוח המלך, והיו הכל אומרים: כשהיו בנתן ותריש משַׁמְרִים את המלך — היו משַׁמְרִים אותם יפה: עבשו והושיבו שם יהודי — נהרג. היו עומרים ומְסִיחִים בלשון טרסיום, והם לא היו יודעים שמרדכי מיושביו לשכת־הגזית היה, והיה יודע בשבעים לשון. (מר' פנ"א, מג' י"ג)

^א הפסוק ט' ת. ^ב הפסוק קמ"ה, פ. ^ג הפסוק כ', כה.

(י) שונאיהם של ישראל — לשון נקיה כלפי ישראל, שתולה את הכולה" בשונאיהם. שבאותו הדור — כדור אסתר. של שושן — אלו שבאו לסעודה, וכי משוא פנים יש בדבר? — כלו, למה נתבטלה הגזירה? לפנים — למראית עין. מפני היראה, אף הקב"ה וגו' — סתם כנגד מדה. (יא) טכסים — מנהג ודרך. דיגרים — מין סכבוע (רענאר). (יב) מפרשות — כלו' הולכות. לצאת ידי שניהם — לעשות רצון שניהם, ולצלוב — לתלות. (יג) מְרַסִּיִּים — שם אומה. ונִשְׁלַח אֶרֶם בַּסֶּל — וגשים רעל כבר היון שהמלך ישתה מפניו. ומְסִיחִים — ומרברים. מיושביו לשכת הגזית — מן הסנהדרין שהיו יושבים בלשכת הגזית בירושלים.

יָהֲלוּ שְׂנֵיהֶם עַל עַץ... אַחַר הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה נִדְּלָה הַמֶּלֶךְ אֶתְשׂוּרוֹשׁ אֶת־הַמֶּן² — רבי היה מקפר: הארי עשה סגרה לכל החיות והבהמות. עשה להן סכה מעורות של אריות. כיון שאכלו אמרו: מי ישיר לנו? הלוי ענינהן בשועל. אמר להן: עונות אתן לי על מה שאני אומר? אמרו: הן. הגביה עינו כלפי עורות שלמעלה ואמר: מי שהראנו בעליונים יראנו בתחתונים. כך מי שהראנו בצלובם של בנות ותרש יראנו במפלת המן. (אסיר).

IX. גְּרַלַת הַמֶּן.

אַחַר הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה נִדְּלָה³ — אמר ר' לוי: לא נתנדל המן אלא לרעתו. ולמה נדלו? משל לנו ליר שקלל לבנו של מלך. אמר המלך: אם אני הורגו, הכל אומרים נוליד הרג. אלא אנדלנו ואחר כך אהרגנו. עשה אותו מריבוננו, ואח"כ עשה אותו הנמון ואח"כ הקיז את ראשו. כך אמר הקדוש ברוך הוא: אלו נהרג המן כשירד ויעץ לאחשורוש לבטל בנין ביתהמקדש לא היה מי יודעו, אלא יתנדל ואח"כ יקלה. לפיכך, וישם את כסאו מעל כל השרים — ואח"כ ויהללו את המן. הרי אויבי הקב"ה למפלתם הם מתנדלים, והו שאמר הכתוב: בפרות רשעים כמו עשב ויציצו כל פועלי און⁴. מה כתוב בסוף המקרא? — להשדם עדי עד⁵; ונאמר: משניא לגוים ויאבדם⁶. (אסיר ח'; אביג).

נִדְּלָה הַמֶּלֶךְ... אֶת הַמֶּן... וַיֵּשֶׁם אֶת כִּסְאוֹ מֵעַל כָּל הַשְּׂרָיִם⁷ — משל לאדם שהיו לו סניחה וחמורה והוירה, והיה נותן לחמורה ולסניחה במדה ולהוירה שלא במדה. אמרה סניחה לחמורה: אנו שאנו עושים מלאכת בעליהבית ונתנים לנו במדה — ולהוירה שאינה עושה כלום ונתנים שלא במדה: אמרה לה חמורה לסניחה: חבוא השעה ותראה. כיון שבאה קלנדא שלהם נטלו ההוירה ונתרוה. כך נאמר בתהלה. נדל' ולכסוף — ויהללו את המן על העץ⁸. (אב"ג).

X. מַהֲשֶׁבֶת הַמֶּן.

וַיִּבְכַּשׁ הַמֶּן לְהַשְׁמִיד אֶת כָּל הַיְהוּדִים⁹ — משל של המן הרשע למה הוא דומה? לשף שקנן על שפת הים, עלה הים, והציף את קנו. מה עשה? התחיל נוטל מים מן הים בפיו ושופך ליבשה, ונוטל עפר מן היבשה ומשליך לים בא חברו ועמד לו על גבו ואמר לו: מה אתה עושה ומתניע? אמר לו: איני זן מכאן עד שאני עושה ים יבשה ויבשה ים. אמר לו: שומה שבעולם! סוף סוף כמה אתה יכול? כך אמר לו הקדוש ברוך הוא להמן הרשע: אי שומה שבעולם, אני אמרתי להשמירם כבןבול ולא יכלתי,

¹ ולמחר כ' כג. ² שם ב' ה. ³ סהלים ל"ג. ח. ⁴ לויכ י"ג. כג. ⁵ ספרי ז'. י. ⁶ שם ב' ג.

(ד) מי שהראנו בעליונים וני' — כשם שראינו את העורות העליונים מופשטים כך נראה בהפשטת העורות של התחתונים. בצלובם — בתלתם. (טו) לטליר — למשרת המלך וכב. מריבוננו... הנמון — מדינות של שורות זו למעלה מזו. התז — כות. (טז) סניחה — כת-אחור. הלנדא שלהם — יום הג של הגוים. ונתרוה — קרעות הרגזה לאכילה.

שנאמר: ויאמר להשמירם לולי משה בחירו עמד בפרץ לפניו להשיב חמתו מהשהות¹.
ואתה אמרת להשמירם להרוג ולאבד - היך, ראשך יוסר תחת ראשם. שדם להצלה
ואתה לתליה. (אס"ר; אביג).

XI. מְלִישֵׁנוֹת הַמֶּן וְגִנְרַת אֲחִישֵׁרוֹשׁ.

וַיֹּאמֶר הַמֶּן לְמֶלֶךְ אֲחִישֵׁרוֹשׁ יִשְׁנוּ עִם אָהֳדִי² - אָמַר רְבֵא: אִין מִי שִׁינְדֵי לְסַפֵּר
לְשׁוֹדְהֵרֵע כְּהַמֶּן. אָמַר לוֹ הַמֶּן לְאֲחִישֵׁרוֹשׁ: בּוֹא וְהַתְנַהֵּ בְדָם. אִיל: מִתְנַהֵּר אֲנִי. כִּבְל
הַמִּתְנַהֵּר בְּדָם אֱלֹהִים עוֹשֶׂה עִמּוֹ דִין. אִיל: יִשְׁנוּ מִן הַמִּצְוֹת. אִיל: יֵשׁ צִדִיקִים בִּינֵינוּ
שִׁיבְשׁוּ עֲלֵיהֶם רַחֲמִים. אִיל: עִם אָהֳדִי הֵם. וְשִׁמָּא הָאֵמֶר: אַעֲשֶׂה קְרַחָה כְּמַלְכוּת -
יִמְפָּרֵד³. מְפּוֹזְרִים הֵם בֵּין הָעַמִּים. וְשִׁמָּא תֹאמַר: יֵשׁ מֵהֶם פְּרוּת - וּמְפָדֵד⁴. כְּפִרְדָּה
זוֹ שְׂאִינָה עוֹשֶׂה פְּרוּת. וְשִׁמָּא תֹאמַר: חוּץ לְמַלְכוּת הֵם וְאִי אַתָּה יְכוֹל לָהֶם - כִּבְל
מְדִינֹת מְלַכּוֹת⁵. וְדִתְהֵם שׁוֹנוֹת מְכַל עִם⁶ - שְׂאִינִם אוֹכְלִים עִמָּנוּ וְאִינִם שׁוֹתִים עִמָּנוּ
וְאִינִם מְתַחַתְּנִים בְּנוֹ. וְאֵת דְּתֵי הַמֶּלֶךְ אִינִם עוֹשִׂים⁷ - שְׁמוּצִיאִים כֹּל הַשְּׁנָה כְּשֶׁהִי פְדִי.
אוֹמְרִים: שַׁבַּת הִיא, יוֹם טוֹב הוּא וְאִין עוֹשִׂים עֲבוֹרַת הַמֶּלֶךְ. הַתְחִיל לַחֲשֵׁב יָמִים טוֹבִים:
חַג הַמִּצְוֹת, שִׁבְעוֹת, סוֹכוֹת, רֵאשִׁי־הַשָּׁנָה, צִום כְּפוּר. אָמַר הַקְּדוּשׁ־בְּרוּךְ־הֵיא: דַּע: אַתָּה מְפִיל
עֵין רַעָה כְּמוֹעֲרֵיהֶם שְׁלָהֶם - הִרִי אֲנִי מְפִילֶךְ לְפָנֵיהֶם וּמוֹסִיפִים לָהֶם מוֹעֵד אַחֵד עַל מַפְלַתְךָ.
וּלְמֶלֶךְ אִין שׁוּה לְהַנִּיחֵם⁸ - שְׂאוֹכְלִים וְשׁוֹתִים וּמְכִזִּים אֶת הַמֶּלֶךְ: אֲפִילוּ נָפַל וְכִיב
בְּכוֹסוֹ שֶׁל אַחַד מֵהֶם זֹרְקוֹ וְשׁוֹתָהּ, וְאִם אֲדוּנִי הַמֶּלֶךְ נוֹנֵעַ בְּכוֹסוֹ שֶׁל אַחַד מֵהֶם - חוֹכְמוֹ
בְּקַרְקַע וְאִינוּ שׁוֹתָהּ, וּלְפִיכֵךְ. אִם עַל הַמֶּלֶךְ טוֹב יִכְתֹּב לְאַבְרָם וְעֲשֵׂרֵת אֱלֹשִׁים כִּכְר
כֶּסֶף וְגו'⁹.

וַיֹּאמֶר הַמֶּלֶךְ לְהַמֶּן הַכֶּסֶף נָתַן לְךָ וְהָעֵם לַעֲשׂוֹת בּוֹ כְּטוֹב כְּשִׁינְדִי⁴ - אָמַר רִי
אָבָא: מִשַּׁל שֶׁל אֲחִישֵׁרוֹשׁ וְהַמֶּן לְמָה הִרְבֵּר דּוּמָה? לְשֵׁנֵי בְנֵי אָדָם: אַחַד יֵשׁ לוֹ הַל
בְּשֵׁרָהּ וְאֲחֵד יֵשׁ לוֹ חֲרִיץ בְּתוֹךְ שֵׁרָהּ. אָמַר כַּעַל הַתַּל: מִי יִתֵּן לִי חֲרִיץ זֶה בְּרַמְיָה,
וּבַעַל הַחֲרִיץ אוֹמֵר: מִי יִתֵּן לִי תַל זֶה בְּרַמְיָה. לִימִים נִדְּוָנוּ זֶה אֲצֵל זֶה. אָמַר לוֹ כַּעַל
הַחֲרִיץ לְבַעַל הַתַּל: מְכוֹר לִי תִלְדִי. אִיל: הַלְיָא, טוֹל אוֹתוֹ בְּחִנֵּם. (מג"י, י"ג, י"ד; פנ"א).

וַיִּקְרָא אֶסְפְּרֵי הַמֶּלֶךְ... וַיִּקְתְּבוּ... וַיִּשְׁלַח סְפָרִים⁵ - וְמָה כָּתְבוּ בְּאוֹתָם סְפָרִים?
כֹּל הָעַמִּים, הָאֲמוֹת וְהַלְשׁוֹנוֹת, שְׁלוֹמְכֶם יִשְׁנֶה: יְהִי יְדוּעַ לְכֶם, שְׂאֵרִם אַחֵד בָּא לְפָנֵינוּ,
לֹא מִמְקוֹמָנוּ וְלֹא מֵאֲדַמְתָּנוּ. מוֹרַע עַמְלַק הוּא, בֶּן גְּדוּלַי עוֹלָם וְהַמֶּן שְׂמוֹ, וְשֵׁאל מִמֶּנּוּ
שְׂאֵלָה קְטַנָּה וְקֹלָהּ. אָמַר: עִם אַחַד יֵשׁ בִּינֵינוּ, נְכוּיִם מְכַל הָעַמִּים וְרוּחַם נִפְדָּה מִכּוֹבִים
לְתַקְלָה וּלְקַלְקָלָה. מַלְעִינִים עֲלֵינוּ וְשִׁמְחִים בְּרַעַתָּנוּ, וְקַלְתֵּיהֶם מֶלֶךְ שְׁנוּרָה בְּפִיהֶם עֲרַב

¹ מִלְּלִים קִיּוֹ, כִּנֵּי. ² סְמֵסֵר גַּל, ח. ³ שֵׁסֵס, ע. ⁴ שֵׁסֵס, יא. ⁵ שֵׁסֵס, יב. ⁶ יב.

יח) יִשְׁנוּ מִן הַמִּצְוֹת - דַּרְשׁ מִלְשׁוֹן שִׁינָה, כְּלו' כִּשְׁלוֹ מִן הַמִּצְוֹת. אַעֲשֶׂה קְרַחָה בְּמַלְכוּת -
שְׂמִדִינָה אֶתֶּת תְּתוֹרוֹן מִיּוֹשְׁבֵיהָ. יֵשׁ מֵהֶם פְּרוּת - הַנְּסוֹת לְאוֹצֵר הַמֶּלֶךְ. שְׂאִינָה עוֹשֶׂה
פְּרוּת - שְׂאִינָה מוֹלִידָה. חוּץ לְמַלְכוּת - תֵּץ לְמִדִּינוֹת מְלַכּוֹת. כְּשֶׁהִי סְהִי - ר'ח:
שַׁבַּת הַיּוֹם, פֶּסַח הַיּוֹם. חֲרִיץ - גּוֹבֵא, בּוֹרֵי. נְדוּנֵי - גּוֹרְמֵנוּ יְהוּדִי. יח) לְתַקְלָה וּלְקַלְקָלָה -
לְמַכְשׁוֹל וְלְרַעָה. שְׁנוּרָה - רְגִילָה.

זבקר וצהריים. וכך הם אומרים: זה מלך עולם ועד אברו ניום מארצו¹, ועוד אומרים: לעשות נקמה בנים תוכחות בלאומים². וכפוייטובה הם. באו וראו מה עשו לאותי עני פרעה: כשירדו למצרים קָבְלָם בַּסְּבָר־פְּנִינִיפּוֹת והושיכם במיטב הארץ, וְנָן אותם כשני רעבון והאכילם מכל טובה. בקש שיבנו לו פלטין אחת, ובאו עליו בעלילה ואמרו לו: נלכה נא דרך שלשת ימים במדבר ונבחה לה אלהינו³, אחר כך אנו חוזרים; הצינך, השאילנו כלי כסף וכלי זהב ושמלות. והשאילום כספם וזהבם וכל בניהם הטובים, וּמָעַנּו כל אחר כמה המורים עד שנצלו את מצרים וברחו להם. רדף פרעה אחריהם להשיב את ממונו, הוא וכל מחנהו. מה עשו לו? היה עמהם אדם אחד ושמו משה בן עמרם ובכשפיו נטל מקל אחד ולחש עליו והכה בו את הים עד שחרב, ונכנסו כלם ביבשה בתוך הים ועברו כלם—ואיני יודע כמה עברו ובמה יבשו המים. כיון שראה פרעה כן, אף הוא נכנס אחריהם—ואיני יודע כמה דָּהֲפּוּתוֹ בתוך הים, וּמָבַע הוא וכל חילו כים, ולא זכרו הטובה שעשו להם. ומה עשו לעמלק אבי־אבא? כשעלו מן הים הלך אצל בלעם לטול עצה הימנו, אמר לו: רָאָה מה עשתה אומה זו למצרים? ומה למצרים שעשו להם כמה טובות כך, לשאר אומות — על אחת כמה וכמה: היאך אתה יועצני? אמר לו בלעם: לך ועשה עמם מלחמה, ואם אתה לא תוכל להם אין כל בריה יכולה להם, לפי שהם תלויים בזכותו של אברהם, ואף אתה כן. מיד בא עליהם למלחמה. מה עשה אותו משה פרנס שלהם? היה לו תלמיד אחד, יהושע בן נון שמו, אכזרי בלא רחמים. אמר לו אותו משה: בחר לנו אנשים וצא הלחם בעמלק — ואיני יודע אותם אנשים שבהר אם בעלי כשפים הם אם נבורי מלחמה. ואותו משה נטל מקל בידו — ואיני יודע מה עשה בו, ונטל אבן וישב עליה — ואיני יודע מה היה לוחש, עד שָׁרְפוּ ידיהם של עם עמלק ונפלו לפניהם הרונים. באו על סיחון ועוג — נבורי עולם היו, שאין כל בְּרִיָּה יכולה לעמוד בפניהם — ואיני יודע כמה הרגום. ומה עשה יהושע תלמידו של אותו האיש? הכניס את ישראל לארץ כנען, ולא רָיו שנטל את ארצם אלא שהרג מהם שלשים ואחד מלכים וחלק את ארצם לישראל, ואפילו אותם הנבעונים שהשלימו להם כבשום לעבדים ולשפחות. בא עליהם סיסרא והמונו — ואיני יודע מה עשו לו — ונחל קישון נָרְפָם וּשְׁטָפָם והשליכם לים הגדול. והיה להם מלך ראשון, שאול שמו, והלך ונלחם בארץ אבי אבא עמלק והרג מהם מאה אלפים פרשים ביום אחד, ולא המל על איש ואשה ועל עולל ויונק — ואיני יודע כמה הרגם. ומה עשו לאנג זקני, שחמלו עליו בתחלה? לסוף בא אדם מהם ושמו שמואל, הִתְּכוּ ונתן כשרו מאכל לעוף השמים—ואיני יודע כמה הָרְגוּ מיתה משונה כזאת. אחר כך היה להם מלך אחד, דוד בן ישי שמו, והיה משחית ומכלה את כל הממלכות ולא היה תומל עליהם. ועמד אחריו שלמה בנו ובנה להם לישראל בית אחד וקרא לו בית־המקדש — ואיני יודע מה היה להם בתוכו. כשבאים עליהם למלחמה הם נכנסים בתוכו ומְכַשְׁפִּים בתוכו, וכשהם יוצאים ממנו — הורנים ומתיריבים את העולם, ולא היתה מדה טובה שלא נתנאו בה. ומתוך טובה יתרה שדייתה להם לא חשבו כל אומה ולשון בעיניהם.

וכשהוקין אותו אלוה שלהם בא עליהם נבוכדנצר ושרף אותו בית שלהם ולא הועילו להם כשפיהם: מהם הרג ומהם השליך בשלשלאות של ברזל והגלם מעל אדמתם וְהִצִּיאָם בִּיגִינוֹ, ועָרִין לא שנו מעשיהם המכוערים, ואף על פי שהם כנולות בינינו —

¹ תהלים י', טו. ² י"ט קהלת, ז' י' תהלים י"ג נ.

מלעינים עלינו ועל יְרָאָתֵנו ותועבה אנו בעיניהם. ועכשו הִקְצַמְנו כלנו לדעה אחת והפלטנו נזרלות לאַבְרָם מן העולם, ונפל עליהם הגורל בחדש אדר בשלשה עשר בו. ועכשו כשיגיעו אליכם האגרות הללו תהיו מזומנים לאותו היום, הדרך קשתו — ידרך, והנוטל תרב — יטול, ועמדו להרוג ולהשמיד את כל היהודים שכינים מנער ועד זקן מִן הַיּוֹם ונשים ביום אחד, ולא תשאירו מהם שריד ופליט.

וזו האגרת שכתב המן האנוני ושלה לכל ממלכות הארץ ולכל גדולי אומות העולם: **אני גדול המלך ושני לו, ראש לסגנים ומבחר שבגדולי המלכות. הסכמתי אני וכל אפרָכין וכל שרי המלך, הפחות והסגנים וְהַאֲשֵׁר־רָפְּנִים, — הסכמנו כלנו בעצה אחת, בפה אחד ובדבור אחד ובלשון אחת, כתבנו ברשות המלך אחשוורוש ותמנו כשבעתו שלא להשיב, על עסק הנשר הגדול, שהיו כנפיו פרושות על כל העולם כלו, ולא היה עוף בהמה והיה יכולים לעמוד בפניו, עד שבא הארי הגדול והכה את הנשר מכה גדולה נשברו כנפיו ונמרטו אנפיו ונתקצצו רגליו, ונעשה כל העולם כלו בנחת — בשלוה והשקט מיום שנרד מקונו עד היום הזה. ועכשו אנו רואים שהיא רוצה לגרל ניצה וְאֲנַפִּים ורוצה לכסות אותנו ואת כל העולם כלו, כדרך שִׁבְסָה ושָׁסָה את אבותינו הראשונים, לִמֵן נקבצו כל גדולי מלכי מדי ופרס מרשות המלך אחשוורוש וכתבנו לכם להודיע כלנו בעצה אחת, להכין פחים לנשר זה, ללכדו קודם שיגדל כחו ויהזור אל קונו, וראינו למרוט אנפיו ולשבור כנפיו ולהאכיל בשרו לעוף השמים, ולבָּקַע ביציו ולפָּצַע אפרוחיו, ולעקור זכרו מן העולם, ולא תהא עצתנו כעצת פרעה, שגור על הזכרים והניח את הנקבות, ולא כעמלק, שהרג נחשלים שבהם והניח נבוריהם, ולא כנבוכדנאצר, שהגלם והניחם והושיבם על כסא מלכותו, ולא כסנחריב, שהגלם אל ארץ כארצם, אלא הסכמנו ברוח ברורה להרוג ולאבד את כל היהודים מנער ועד זקן, ולא יהיה להם לא נָכַר ולא שֵׁם ולא זרע בעולם, שלא יעשו בנו כדרך שעשו בוקנינו ובאבותינו, שכל מי שעשה עמם טובה לא נמלוהו אלא רעה.**

בשעה שנהתמו אותן האגרות ונתנו ביד המן, יצא המן מפלשין של מלך שמת. הוא וכל בני חבורתו אחריו. פגע בהם מרדכי. ראה שלשה תינוקות שהיו באים מבית הספר ורק אחריהם. וכשראה המן וכל חבורתו שהיה מרדכי רק אחרי התינוקות הלכו אחריו לדעת מה ישאל מהם. כיון שהגיע מרדכי אצל התינוקות שאל לאחד מהם: פסוק לי פסוקך. אמר לו: **אל תירא מִבְּחַד פתאם ומשואת רשעים כי תבא¹. פתח השני ואמר: אני עמדתי היום מבית הספר בפסוק זה: עוצו עצה ותוסַר, דברו דבר ולא יקום, כי עמנו אל². פתח השלישי ואמר: ועד וקנה אני הוא ועד שיבה אני אסבול, אני עשיתי ואני אשא ואני אסבול ואמלט³. כיון ששמע מרדכי כִּךְ שחַק ושמת שמחה גדולה. אמר לו המן: מה אמרו לך התינוקות הללו ששחקת? אל: בשורות טובות כשרוני, שלא אפחד מן העצה הרעה שיעצת עלינו. מיד כעם המן הרשע ואמר: אין אני שולח יד תהלה אלא בתינוקות הללו.**

¹ משלי ג', כה. ² יסעיה ח', י. ³ שם מ"ז, ה.

יראתנו — אלהותנו. אפרָכין — שרי הפלך. על עסק הנשר — בדבר הנשר, והוא דוד משנ על ישראל. הארי הגדול — נבוכדנאצר. ואנפים — ונשים. ובזי — פסוק לי פסוקך — אסור לי מה פסוק במקרא למדת היום?

אמר לו המן לאחשורוש: אלהיהם של אלו שונא ומה הוא: הושב להם נשים וקשה להם משתה, ונזור עליהם שיבאו כלם ויאכלו וישתו ויעשו כרצונם. נזר המלך כף. מיד עמד מרדכי והכריז ואמר: בני, אל תלכו לכיזת-המשתה של אחשורוש, שלא יהא פתח-דפה לשטן עליכם. הניחו רברי מרדכי והלכו כלם לכיזת-המשתה.

אמר ר' ישמעאל: שמונה עשר אלף וחמט מאות איש הלכו לכיזת-המשתה ואכלו ושתו ונשתכרו וקלקלו. מיד עמד שטן והשטין עליהם לפני הקב"ה ואמר לפניו: רבונו של עולם! עד מתי תרבק באימה זו, שהם מכעיסים לפניך? אם רצינך, אֶבְרֹא אומה זו מן העולם! אמר לו הקב"ה: תורה מה תהא עליה? אמר לפניו: רבש"ע, תסתפק בעליונים. אף הקב"ה הִשְׁוֶה דַעְתוֹ לְכַךְ. באותה שעה אמר: למה לי אומה זו, שבשכילה רָפוּ עָלַי כמה כעסים! — אשכחיה מאנוש וזכרם ו¹. מיד אמר הקב"ה לשטן: הבא לי מגלה ואכתוב עליהם כְּלִיָּהּ! הלך השטן והביא לו מגלה — וכתב והתם.

מיד יצאה התורה בכנדי אלמנות ונתנה קולה בבכי לפני הקב"ה, ולקול בכיתה צעקו מלאכי-השרת ואמרו לפניו: רבש"ע, אם אין ישראל בעולם — אנו למה? כיון ששמעו חמה ולבנה כך אספו נהון, ושמים וארץ וכל מעשה בראשית מתאבלים.

באותה שעה רץ אליהו, וכור לטוב, כבהלה אצל אבותי-העולם ואצל נביאים הראשונים ואמר להם: אבות העולם! שמים וארץ וכל צבא מרום בוכים במרי-נפש וכל העולם אֶחָו חיל כיולדה — ואתם שוככים במנוחה? אמרו לו: על מה? אמר להם: מפני שנגזרה על שונאי ישראל כליה. אמרו לו אברהם יצחק ויעקב: אם נתתמה נורתם מה אנו יכולים לעשות? חזר אליהו ואמר למשה: אי, רועה נאמן! כמה פעמים עמדת בפרץ לישראל ובטלת נורתם לבלתי השחית, — מה תענה על הצרה הזאת? א"ל משה: כלום יש אדם כשר באותו הדור? א"ל יש, ושמו מרדכי. א"ל: לך והודיעו, כדי שיעמד בתפלה הוא משם ואנו מכאן. א"ל: רועה נאמן! כבר נכתבה אגרת כליה על ישראל וכבר נתתמה. א"ל משה: אם בָּטִיט היא חתומה — תפלתנו נשמעת, ואם ברם — מה שהיה היה. א"ל:

בטיט היא חתומה. א"ל משה: לך והודיע למרדכי. מיד הלך והודיע למרדכי.

וּבְכַל מְדִינָה וּמְדִינָה אֲשֶׁר רָבַר הַמֶּלֶךְ וְדָתוֹ מִיַּעַב אָבֵל נְדוּל לְיְהוּדִים* — למה נקרא אבל נדול? שדרכו של אָבֵל יום ראשון הוא קשה, וכל מה שהוא הולך הוא פותח, אבל האבל הזה כל מה שהוא הולך היה מתקשה, שהיה אדם אומר: מחר אני נדרג. ויִיטֵב הַדָּבָר לְפָנַי הֶמָּן וַיַּעַשׂ הָעֵץ* — מה עשה? הלך וקצץ ארו מִנִּתְדֵיבֵיתוֹ והוציאו בַּהֲלָל וזמר והעמידו על פתח ביתו. ואמר: למחר בַּשְּׁחִרְיָת אֶתְלָה מרדכי עליו. וכיון שהעמידו — מָדַד עֲצָמוֹ עָלָיו. הִשְׁיִבְתּוֹ בְּתִקּוּל וְאָמַר: נָאָה לך העץ, מתוקן לך העץ מששת ימי בראשית.

לאחר שעשה העץ, הלך אצל מרדכי וּמָצָאוּ שְׂהִיה יוֹשֵׁב בְּבֵית־הַמְּדַרְשׁ וְהַתִּינוּקוֹת יוֹשְׁכִים לִפְנָיו, רַאשֵׁיהֶם מְפוֹלְשִׁים בְּאֶפְרָשׁ וּשְׂקִים בְּמַתְנֵיהֶם וְעוֹסְקִים בְּתוֹרָה וְצוּקִים וְכוּכִים. מנה אותם ומצאם שנים ועשרים אלף. נתן קולָרִים בצואריהם ושלשלאות של כרול ברנליהם. הפקיד עליהם שומרים ואמר: למחר אני שוהט הללו תחלה ואחר כך אני תולה את מרדכי.

¹ וְדַבְרִים לִי, כו. * אֶבְרֹא ד', ג. * סס ה', ד.

וקלק'ז — תמאו. בעליונים — כמלאכים. השוה דעתו — הסכימה דעתו. מפולשים — מפולשים. קולרים — כבלי-צואר.

בין בית לבית.

היו אמותיהם של התינוקות באות ומביאות להם לחם ומים ואמרות להם: בְּנֵינוּ, אֲבָלֹד ושתו קודם שתמותו למחר ואל תמותו ברעב. מיד היו מניחים ידיהם על ספריהם ונשבעים: בחיי מרדכי רבנו, לא נאכל ולא נשתה, אלא בתעניתנו נמות עיפיים. והיה כל אחד גולל ספרו ומחזירו לרבו ואומרים: סבורים היינו, שבכות התורה נאריך ימים, ועכשו שלא זכינו — טול ספרך מירינו. נעו כלם בכביה. והיו האמות גועות כפרות מבחוץ ובניהם כעגלים מכפנים, עד שעלתה שועתם למרום. ושמע הקב"ה קול בכיחם בסוף שלש שעות בלילה. באותה שעה עמד הקב"ה מכסא דין וישב על כסא רחמים ואמר: מה קול גדול זה שאני שומע כְּנָדִים וטְלָאִים. עמד משה רבנו לפניו ואמר: רבש"ע, לא נדיים ולא טלאים הם, אלא קְטַנֵי־עַמְךָ הם, ששרוים בתענית היום שלשה ימים ושלשה לילות — ולמחר עומדים לשהיטה כנדיים וטלאים. מיד נתגלגלו רחמיו של הקב"ה ושבר את התותמות וקרע את האגרות — והפיל על אחרושי כְּקֶלֶה באתו לילה. (אגא"ס; אסיר; אביג; פניא; לקיש; ילק"ש).

XII. מִפְּלֵת הַמֶּן וְגִדְלַת־מֶרְדֵּכָי.

בְּלֵילָה הַהוּא נִדְרָה שְׁנַת הַמֶּן¹ — ר' חָמָא בר גוריון אומר: כל בעלי־שְׁנָה לא טעמו שְׁנָה כל אותו הלילה: אסתר היתה עסוקה בסעדתו של המן, מרדכי עסוק בטיקו ובתעניתו. המן היה עסוק בקורתו. באותה שעה אמר הקרוש־ברוך־הוא למלאך הנמונה על השנה: בְּנֵי בצרה — והרשע הזה ישן על מטתו? לָךְ וְגִדְדָה את שנתו. מיד ירד המלאך, עמד על נבי אחרושו והיה מְטָרֵף לבו, אמר: כְּפֹי־טוֹבָה, לָךְ וְשָׁלַם טובה לבעליה. התחיל אחרושו אומר: מי עשה לי טובה ולא שלמתי לו? — ויאמר להביא את ספר הזכרונות¹.

אמר ר' לוי: בנו של המן היה סופרו של מלך, וקרא הכתב לפניו — וימצא כתוב אשר הגיד מרדכי על כגתנא ותרש². התחיל גולל את הספר, יקפץ לפניו. אשר הגיד מרדכי על כגתנא ותרש³, וגלל את הספר. אמר לו המלך: עד מתי אתה גולל את הספר? קרא מה שלפניך. אמר: איני יכול לקרות. והיו הכתובים נקראים מאליהם. אשר הגיד מרדכי⁴ ונוי. כשהזכירו לפניו מרדכי היתה שנתו באה. לעתותי בקר כשִׁעֵן המלך היה רואה בחלומו המן עומד וסיף בידו ומבקש להרנו. באותה שעה בא המן ודפק על הפתח. נכעת המלך משנתו. אמר: מי בחצר?⁵ — אמרו לו: הנה המן עמד בחצר⁶. אמר: אין זה הלום אלא אמת — ויאמר המלך יבוא⁷.

כיון שבא אמר לו המלך: מה לעשות לאיש אשר המלך הפך ביקרו⁸? התחיל המן מתנאה בלבו: מי גדול ממני? מי מכובד ממני? כל מה שאני שואל לעצמי אני שואל. א"ל: אדוני המלך: האיש אשר המלך הפך ביקרו יביאו לבוש מלכות... וסוס... כתר מלכות⁹. כיון ששאל הכתר — נשתנו פניו של המלך. אמר: זהו שראיתי בחלומי, שהא מבקש להרנני... א"ל המלך: מהר קח... ועשה כן למרדכי¹⁰. אמר לו: אדני המלך! הִיבָה מרדכי יש בעולם! א"ל: למרדכי הִי הוֹדִינו¹¹! א"ל: הרבה מרדכי יש בין

¹אספר וי, פ. ²שס טס נ, ³שס טס, ד. ⁴טט טט וי, ⁵שס טס ו, ⁶שס טס ו, ת. ⁷שס וי, י.

היריב... איל: .היושב בשער המלך¹. איל: אם כן, די לו בקִּיָּה אחת או בנדר אחר.
 כִּד שֶׁאֵל עָלָיו הַמֶּלֶךְ כֹּאדֵי וְאָמַר: .אֵל תִּפֹּל דָּבָר מִכָּל אֲשֶׁר דִּבַּרְתָּ וְי¹.
 קרא המלך לְהִתְקַדַּח ולחרבונה שילכו עמו. אמר להם: הִזְהָרוּ שְׂלֵא יִפֹּל דָּבָר מִכָּל
 אֲשֶׁר דִּבַּר. הלכו עם המן.

באותה שעה נכנס המן לבית ננוי המלך כשהוא כפוף־קומה, אבל והפוי־ראש,
 אזניו מקוטפות ועיניו חשכות, פיו מעוקם ולבו מטומטם וברכיו נוקשות זו לזו, ונטל
 משם לבוש המלך וכל כלי מלכות, ויצא משם מבוהל ונכנס לארות המלך, ונטל משם
 סוס עומד בראש הארוות, שתלוי בו רכיד זהב, ואחו ברסן הסוס, וטען על כתפיו כל
 כלי המלכות והלך אצל מרדכי.

כיון שראה מרדכי שהמן בא והסוס בידו. אמר: כמדומה אני, שהרשע הזה בא
 לרמסני בסוסו. אמרו להם התלמידיו: בָּרְחוּ לָכֶם, שְׂלֵא תִבְּוּ בַּנְּחַלְתּוֹ; אָמְרוּ לוֹ: לֹא
 יִפְרָד מִמֶּךָ, בֵּין לַחַיִּים בֵּין לַמּוֹת. מיד נתעמף בטליתו ועמד בתפלה. בִּינְיָתִים בא המן
 וישב בין התלמידים. אמר להם: במה אתם עוסקים? אמרו לו: בַּמִּצְוֹת הַעֲמָר, שְׂדֵי
 יִשְׂרָאֵל מִקְרִיבִים בּוֹמֵן שְׁבִית־הַמִּקְדָּשׁ קָנִים. אמר להם: ומהו עמר זה? של כסף או של
 זהב? אמרו לו: של שעורים. — וכמה היה שוה? — הרבה הרבה — עשרה זוזים. אמר
 להם: עשרה זוזים שלכם נצחו עשרת אלפים כבר כסף שלי.

כשֶׁנִּסְּגוּ מִרְדֵּכִי תִפְלֹתוֹ אָמַר לוֹ הַמֶּן: עֲמוּד, מִרְדֵּכִי הַצְדִּיק בֶּן אֲבֵרָהם יִצְחָק וְיַעֲקֹב,
 שֶׁקָּךְ וְאֶפְרָךְ הִקְדִּימוּ לְעֶשְׂרֵת אֲלָפִים כֶּסֶף שְׁלִי; עָמֹד מִשְׁקָךְ וְאֶפְרָךְ וְלִבְשׁ לְבוּשׁ
 הַמֶּלֶךְ וְרִכְבַּע עַל סוּס הַמֶּלֶךְ. אמר מרדכי להמן: רשע בְּדוֹרְעוֹ שֶׁל עֲמֶלְךָ, הִתְמַתֵּן שְׂעָה
 אַחַת וְאֲכַל לֶחֶם מִדּוּרִים וְאִשְׁתָּה מִיִּרְאֵשׁ, וְאַחַר כֵּךְ הוֹצִיאֵנִי וְתִלְנֵי עַל הָעֵץ. אֵיל הַמֶּן:
 עֲמוּד, מִרְדֵּכִי הַצְדִּיק, מִיָּפִיכֶם נִסִּים גְּדוּלִים נַעֲשׂוּ לָכֶם, הָעֵץ שֶׁהִתְקַנְתִּי לְרַעְתִּי הִתְקַנְתִּי.
 וְעַתָּה קוּם וּלְבַשׁ לְבוּשׁ זֶה וּרְכַב עַל סוּס זֶה, שֶׁהַמֶּלֶךְ רוּצָה לְכַבְּדֶךָ. מיד הבין מרדכי
 שֶׁעָשָׂה לוֹ הַקִּבָּה נֶם. עָנָה וְאָמַר לַהֲמָן: שׁוּשָׁה שְׁבַעֲעוֹלָם, אֲנִי יוֹשֵׁב עַל הָאֶפֶר וְנֹפֵי מִגִּזְלִי —
 וְאֲנִי לּוֹבֵשׁ לְבוּשׁ מַלְכוּת! אֵין דְּרָדְיָאָרֶץ בְּכַךְ. אֲיִנִּי לּוֹבֵשׁ עַד שְׂאֲרָחֶץ וְאַסְתַּפְרָה. הֵלֶךְ לִבְקֹשׁ
 בְּלֵן וְסָפֵר וְלֹא מִצָּא. הִכְנִיסוּ הַמֶּן לְמַרְחָץ וְהִגֵּר חֲלָצִיו וְקִשֶׁר זְרוּעוֹתָיו וְנַעֲשָׂה לוֹ בְּלֵן,
 וְהִבִּיא כָּל מִינֵי בְשָׂמִים וְשִׂמְנִים טוֹבִים, וְתִקְנֵנוּ וְתִקְצֹוּ וְקָבֹו, וְהִבִּיא זֹנֵי־שֶׁל־מִסְפָּרִים מִבֵּיתוֹ
 וְנַעֲשָׂה לוֹ סָפֵר. עַד שֶׁהוּא מְגַלְתּוֹ, הִתְחִיל הַמֶּן לְהִתְאַנֵּת. אֵיל מִרְדֵּכִי: מִפְּנֵי מָה אַתָּה
 מִתְאַנֵּחַ? אָמַר: אֲוִי לוֹ לְאוֹתוֹ אִישׁ: אֲדָם שֶׁהִיָּה גְדוּל מִן הַפְּרִתְמִים וְכִסְאוֹ לְמַעְלָה
 מִכִּסְאוֹתֵם — נַעֲשָׂה בִלְן וְסָפֵר... אֵיל: רִשְׁעִי, וְכִי אֲיִנִּי מְכִיר אֶת אֲבִיךָ שֶׁהִיָּה סָפֵר שֶׁל
 כֶּסֶף פְּלוּנֵי עֲשָׂרִים וְשֵׁתִים שָׁנָה, וְאֵלוֹ הֵם כִּלְיוֹ!...

לאחר שתקנו והלבישו איל: עלה ורכוב על סוס זה. אֵיל: זָקֵן אֲנִי וְתִשֶׁשׁ כַּחַד
 מִפְּנֵי הַתְּעִנִּיתָ. נתן לו המן והכניע צוארו. דרך עליו מרדכי ועלה ורכב. בעליתו בעם
 בו. אֵיל: מִרְדֵּכִי, בְּנַפּוֹל אוֹיְבֶךָ אֵל תִּשְׁמַח²... אֵיל: רִשְׁעִי, וְאַתָּה עַל בְּמוֹתֵימוֹ תִּדְרֹךְ³.
 היה מרדכי רוכב והמן הולך לפניו ומכריו: בככה יעשה לאיש אשר המלך הפך
 בִּיקְרוֹ⁴, ועשרים ושבעה אלף נערים מבית המלך, כוסות של זהב בימינם ונביעים של

¹ אֶסְתֵּר ו', י. ² מִשְׁלֵי כ"ה, יח. ³ דְּנִרְסִים ל"ג, כע. ⁴ אֶסְתֵּר ו', יח.

מקוטפות — מושפלות וגדאות כמקוצצות. מטומטם — סתום ואתום. נוקשות — דופקות
 ברעדה. הרבה הרבה — לכל היותר. מנוול — מזוהם ומלוכלך. בלן — בעל מרחץ. ספר —
 גלגל. תשש — וחלש. גהו — נכפף.

כסף בשמאלם, היו הולכים ומכריוס אף הם: ככה יעשה לאיש אשר המלך חפץ ביקרו, והיו הכל מקלסים לפני ואיכות דולקות כנדרו. בתו של המן הציצה בעד החלון וראתה את אכיה באותו קלון — ונפלה ומתה. וכשראו ישראל כבודו של מרדכי הלכו מימינו ושמאלו ואמרו: ככה יעשה לאיש אשר המלך שב שמים חפץ ביקרו.

והיה מרדכי מקלם ואמר: אַרְוֹנְקָד ה' בִּי דְלִיתֵנִי וְלֹא שְׁמַחַת אֶנְיָבִי לִי.¹
 ותלמידיו היו אומרים: וְמָרוּ לְה' הַסִּידִי.²
 אסתר היתה אומרת: אֶלֶיךָ ה' אֶקְרָא.³
 וישראל היו אומרים: הַפֶּכֶת מִסְפְּדֵי לְמַהוּל לִי.⁴

והמן נדהף אל ביתו.⁵ — ובידו ארבע מלאכות: בָּלָן, סַפֵּר, נוֹלֶךְ וּקְרוּן. (כני 2; 1; אסיר; פניא).

* מרדכי יצא לו מוניטון בעולם. מה מוניטון שלוי? שק ואפר מכאן ועטרה זרם מכאן. (בד פ' ל"ט).

XIII. תְּלִיתֵת הַקָּזָן.

3 וַיֹּאמֶר הַקֶּלֶךְ תְּלִיתֵת¹ — ענה המן ואמר למרדכי: ער שלא יעלוני לתליה, בבקשה ממך, מרדכי הצדיק, לא התְּלַבְנֵי כמו שְׁעִלְבִים בני־אדם הַדְּיוּמִים. נבורי עולם לא נחשבו לפני נרבי המדינה נשתעבדו לי. ההרדתי מלכים באַמְרֵי פִי וברוח שפתי הבהלתו מדינות — ואני המן פְּתִישֶׁנֶר המלך היה שמי ואב למלך נקראתי. ירא אני פן תעשה לי כמו שחשבתו לעשות לך. חוס על כבודי ולא תהרגני כמו שדרגו לזקני אנג. עשה כמוכתך, הלא אין בכם רוצחי נפש. אל תזכר לי שנאת אנג וקנאת עמלק, ולא תטר כמו שנקם ונטר עשו אבא. עיני כרו לראות פניך ואיני יכול לפתוח פי לפניך על שלקחתי עליך עצה מאוהבי ומורש אשתי. בבקשה ממך, חוס על נפשי, איוני מרדכי הצדיק, אל תתלה את שיבתי על עק, הרנני כמו שתהרגני, את ראשי תסיר בתרב המלך, שְׁבָה מוֹמְתִים כל שרי המדינה. התחיל המן צַחַח וכוכה, ולא הטא מרדכי אזנו לו. וכשראה המן שאין דבריו נשמעים הרים קולו בכבו וביללה באמצע נינת הביתו, וכן ענה ואמר: האזינו לי, עצים וגמיעים, שנשתלו מששת ימי בראשית: בן המדתא עומר להתלות על העץ. התכנסו כלם לעצה ואמרו: מי שהוא נבזה המשים אמה יתְּלֶה המן על ראשו. הגפן אמרה: קצרה אני ואיני יכולה שיתְּלֶה על ראשי, שממני לוקחין יין לנסכים. התאנה אמרה: איני יכולה שיתְּלֶה על ראשי, שממני לוקחין לבכורים וממני לבשו אדם דוה. היות אמר: איני יכול שיתְּלֶה על ראשי, שממני לוקחין שמן למנורה. אמר התמר לפני הקב"ה: הכל יודעים שהמן הרשע בן בנו של אנג בן בנו של עמלק — ויתלה על ראשי? ענה הקב"ה: יִשָּׁר פְּתָךְ, לא יתְּלֶה על ראשך, שאתה זו לכנסת ציון הרצויה.

¹ספלים ל', ²שם ס, ³שם ט, ⁴שם טז, ⁵שם טז, ⁶שם טז, ⁷שם טז, ⁸שם טז, ⁹שם טז, ¹⁰שם טז, ¹¹שם טז, ¹²שם טז, ¹³שם טז, ¹⁴שם טז, ¹⁵שם טז, ¹⁶שם טז, ¹⁷שם טז, ¹⁸שם טז, ¹⁹שם טז, ²⁰שם טז, ²¹שם טז, ²²שם טז, ²³שם טז, ²⁴שם טז, ²⁵שם טז, ²⁶שם טז, ²⁷שם טז, ²⁸שם טז, ²⁹שם טז, ³⁰שם טז, ³¹שם טז, ³²שם טז, ³³שם טז, ³⁴שם טז, ³⁵שם טז, ³⁶שם טז, ³⁷שם טז, ³⁸שם טז, ³⁹שם טז, ⁴⁰שם טז, ⁴¹שם טז, ⁴²שם טז, ⁴³שם טז, ⁴⁴שם טז, ⁴⁵שם טז, ⁴⁶שם טז, ⁴⁷שם טז, ⁴⁸שם טז, ⁴⁹שם טז, ⁵⁰שם טז, ⁵¹שם טז, ⁵²שם טז, ⁵³שם טז, ⁵⁴שם טז, ⁵⁵שם טז, ⁵⁶שם טז, ⁵⁷שם טז, ⁵⁸שם טז, ⁵⁹שם טז, ⁶⁰שם טז, ⁶¹שם טז, ⁶²שם טז, ⁶³שם טז, ⁶⁴שם טז, ⁶⁵שם טז, ⁶⁶שם טז, ⁶⁷שם טז, ⁶⁸שם טז, ⁶⁹שם טז, ⁷⁰שם טז, ⁷¹שם טז, ⁷²שם טז, ⁷³שם טז, ⁷⁴שם טז, ⁷⁵שם טז, ⁷⁶שם טז, ⁷⁷שם טז, ⁷⁸שם טז, ⁷⁹שם טז, ⁸⁰שם טז, ⁸¹שם טז, ⁸²שם טז, ⁸³שם טז, ⁸⁴שם טז, ⁸⁵שם טז, ⁸⁶שם טז, ⁸⁷שם טז, ⁸⁸שם טז, ⁸⁹שם טז, ⁹⁰שם טז, ⁹¹שם טז, ⁹²שם טז, ⁹³שם טז, ⁹⁴שם טז, ⁹⁵שם טז, ⁹⁶שם טז, ⁹⁷שם טז, ⁹⁸שם טז, ⁹⁹שם טז, ¹⁰⁰שם טז, ¹⁰¹שם טז, ¹⁰²שם טז, ¹⁰³שם טז, ¹⁰⁴שם טז, ¹⁰⁵שם טז, ¹⁰⁶שם טז, ¹⁰⁷שם טז, ¹⁰⁸שם טז, ¹⁰⁹שם טז, ¹¹⁰שם טז, ¹¹¹שם טז, ¹¹²שם טז, ¹¹³שם טז, ¹¹⁴שם טז, ¹¹⁵שם טז, ¹¹⁶שם טז, ¹¹⁷שם טז, ¹¹⁸שם טז, ¹¹⁹שם טז, ¹²⁰שם טז, ¹²¹שם טז, ¹²²שם טז, ¹²³שם טז, ¹²⁴שם טז, ¹²⁵שם טז, ¹²⁶שם טז, ¹²⁷שם טז, ¹²⁸שם טז, ¹²⁹שם טז, ¹³⁰שם טז, ¹³¹שם טז, ¹³²שם טז, ¹³³שם טז, ¹³⁴שם טז, ¹³⁵שם טז, ¹³⁶שם טז, ¹³⁷שם טז, ¹³⁸שם טז, ¹³⁹שם טז, ¹⁴⁰שם טז, ¹⁴¹שם טז, ¹⁴²שם טז, ¹⁴³שם טז, ¹⁴⁴שם טז, ¹⁴⁵שם טז, ¹⁴⁶שם טז, ¹⁴⁷שם טז, ¹⁴⁸שם טז, ¹⁴⁹שם טז, ¹⁵⁰שם טז, ¹⁵¹שם טז, ¹⁵²שם טז, ¹⁵³שם טז, ¹⁵⁴שם טז, ¹⁵⁵שם טז, ¹⁵⁶שם טז, ¹⁵⁷שם טז, ¹⁵⁸שם טז, ¹⁵⁹שם טז, ¹⁶⁰שם טז, ¹⁶¹שם טז, ¹⁶²שם טז, ¹⁶³שם טז, ¹⁶⁴שם טז, ¹⁶⁵שם טז, ¹⁶⁶שם טז, ¹⁶⁷שם טז, ¹⁶⁸שם טז, ¹⁶⁹שם טז, ¹⁷⁰שם טז, ¹⁷¹שם טז, ¹⁷²שם טז, ¹⁷³שם טז, ¹⁷⁴שם טז, ¹⁷⁵שם טז, ¹⁷⁶שם טז, ¹⁷⁷שם טז, ¹⁷⁸שם טז, ¹⁷⁹שם טז, ¹⁸⁰שם טז, ¹⁸¹שם טז, ¹⁸²שם טז, ¹⁸³שם טז, ¹⁸⁴שם טז, ¹⁸⁵שם טז, ¹⁸⁶שם טז, ¹⁸⁷שם טז, ¹⁸⁸שם טז, ¹⁸⁹שם טז, ¹⁹⁰שם טז, ¹⁹¹שם טז, ¹⁹²שם טז, ¹⁹³שם טז, ¹⁹⁴שם טז, ¹⁹⁵שם טז, ¹⁹⁶שם טז, ¹⁹⁷שם טז, ¹⁹⁸שם טז, ¹⁹⁹שם טז, ²⁰⁰שם טז, ²⁰¹שם טז, ²⁰²שם טז, ²⁰³שם טז, ²⁰⁴שם טז, ²⁰⁵שם טז, ²⁰⁶שם טז, ²⁰⁷שם טז, ²⁰⁸שם טז, ²⁰⁹שם טז, ²¹⁰שם טז, ²¹¹שם טז, ²¹²שם טז, ²¹³שם טז, ²¹⁴שם טז, ²¹⁵שם טז, ²¹⁶שם טז, ²¹⁷שם טז, ²¹⁸שם טז, ²¹⁹שם טז, ²²⁰שם טז, ²²¹שם טז, ²²²שם טז, ²²³שם טז, ²²⁴שם טז, ²²⁵שם טז, ²²⁶שם טז, ²²⁷שם טז, ²²⁸שם טז, ²²⁹שם טז, ²³⁰שם טז, ²³¹שם טז, ²³²שם טז, ²³³שם טז, ²³⁴שם טז, ²³⁵שם טז, ²³⁶שם טז, ²³⁷שם טז, ²³⁸שם טז, ²³⁹שם טז, ²⁴⁰שם טז, ²⁴¹שם טז, ²⁴²שם טז, ²⁴³שם טז, ²⁴⁴שם טז, ²⁴⁵שם טז, ²⁴⁶שם טז, ²⁴⁷שם טז, ²⁴⁸שם טז, ²⁴⁹שם טז, ²⁵⁰שם טז, ²⁵¹שם טז, ²⁵²שם טז, ²⁵³שם טז, ²⁵⁴שם טז, ²⁵⁵שם טז, ²⁵⁶שם טז, ²⁵⁷שם טז, ²⁵⁸שם טז, ²⁵⁹שם טז, ²⁶⁰שם טז, ²⁶¹שם טז, ²⁶²שם טז, ²⁶³שם טז, ²⁶⁴שם טז, ²⁶⁵שם טז, ²⁶⁶שם טז, ²⁶⁷שם טז, ²⁶⁸שם טז, ²⁶⁹שם טז, ²⁷⁰שם טז, ²⁷¹שם טז, ²⁷²שם טז, ²⁷³שם טז, ²⁷⁴שם טז, ²⁷⁵שם טז, ²⁷⁶שם טז, ²⁷⁷שם טז, ²⁷⁸שם טז, ²⁷⁹שם טז, ²⁸⁰שם טז, ²⁸¹שם טז, ²⁸²שם טז, ²⁸³שם טז, ²⁸⁴שם טז, ²⁸⁵שם טז, ²⁸⁶שם טז, ²⁸⁷שם טז, ²⁸⁸שם טז, ²⁸⁹שם טז, ²⁹⁰שם טז, ²⁹¹שם טז, ²⁹²שם טז, ²⁹³שם טז, ²⁹⁴שם טז, ²⁹⁵שם טז, ²⁹⁶שם טז, ²⁹⁷שם טז, ²⁹⁸שם טז, ²⁹⁹שם טז, ³⁰⁰שם טז, ³⁰¹שם טז, ³⁰²שם טז, ³⁰³שם טז, ³⁰⁴שם טז, ³⁰⁵שם טז, ³⁰⁶שם טז, ³⁰⁷שם טז, ³⁰⁸שם טז, ³⁰⁹שם טז, ³¹⁰שם טז, ³¹¹שם טז, ³¹²שם טז, ³¹³שם טז, ³¹⁴שם טז, ³¹⁵שם טז, ³¹⁶שם טז, ³¹⁷שם טז, ³¹⁸שם טז, ³¹⁹שם טז, ³²⁰שם טז, ³²¹שם טז, ³²²שם טז, ³²³שם טז, ³²⁴שם טז, ³²⁵שם טז, ³²⁶שם טז, ³²⁷שם טז, ³²⁸שם טז, ³²⁹שם טז, ³³⁰שם טז, ³³¹שם טז, ³³²שם טז, ³³³שם טז, ³³⁴שם טז, ³³⁵שם טז, ³³⁶שם טז, ³³⁷שם טז, ³³⁸שם טז, ³³⁹שם טז, ³⁴⁰שם טז, ³⁴¹שם טז, ³⁴²שם טז, ³⁴³שם טז, ³⁴⁴שם טז, ³⁴⁵שם טז, ³⁴⁶שם טז, ³⁴⁷שם טז, ³⁴⁸שם טז, ³⁴⁹שם טז, ³⁵⁰שם טז, ³⁵¹שם טז, ³⁵²שם טז, ³⁵³שם טז, ³⁵⁴שם טז, ³⁵⁵שם טז, ³⁵⁶שם טז, ³⁵⁷שם טז, ³⁵⁸שם טז, ³⁵⁹שם טז, ³⁶⁰שם טז, ³⁶¹שם טז, ³⁶²שם טז, ³⁶³שם טז, ³⁶⁴שם טז, ³⁶⁵שם טז, ³⁶⁶שם טז, ³⁶⁷שם טז, ³⁶⁸שם טז, ³⁶⁹שם טז, ³⁷⁰שם טז, ³⁷¹שם טז, ³⁷²שם טז, ³⁷³שם טז, ³⁷⁴שם טז, ³⁷⁵שם טז, ³⁷⁶שם טז, ³⁷⁷שם טז, ³⁷⁸שם טז, ³⁷⁹שם טז, ³⁸⁰שם טז, ³⁸¹שם טז, ³⁸²שם טז, ³⁸³שם טז, ³⁸⁴שם טז, ³⁸⁵שם טז, ³⁸⁶שם טז, ³⁸⁷שם טז, ³⁸⁸שם טז, ³⁸⁹שם טז, ³⁹⁰שם טז, ³⁹¹שם טז, ³⁹²שם טז, ³⁹³שם טז, ³⁹⁴שם טז, ³⁹⁵שם טז, ³⁹⁶שם טז, ³⁹⁷שם טז, ³⁹⁸שם טז, ³⁹⁹שם טז, ⁴⁰⁰שם טז, ⁴⁰¹שם טז, ⁴⁰²שם טז, ⁴⁰³שם טז, ⁴⁰⁴שם טז, ⁴⁰⁵שם טז, ⁴⁰⁶שם טז, ⁴⁰⁷שם טז, ⁴⁰⁸שם טז, ⁴⁰⁹שם טז, ⁴¹⁰שם טז, ⁴¹¹שם טז, ⁴¹²שם טז, ⁴¹³שם טז, ⁴¹⁴שם טז, ⁴¹⁵שם טז, ⁴¹⁶שם טז, ⁴¹⁷שם טז, ⁴¹⁸שם טז, ⁴¹⁹שם טז, ⁴²⁰שם טז, ⁴²¹שם טז, ⁴²²שם טז, ⁴²³שם טז, ⁴²⁴שם טז, ⁴²⁵שם טז, ⁴²⁶שם טז, ⁴²⁷שם טז, ⁴²⁸שם טז, ⁴²⁹שם טז, ⁴³⁰שם טז, ⁴³¹שם טז, ⁴³²שם טז, ⁴³³שם טז, ⁴³⁴שם טז, ⁴³⁵שם טז, ⁴³⁶שם טז, ⁴³⁷שם טז, ⁴³⁸שם טז, ⁴³⁹שם טז, ⁴⁴⁰שם טז, ⁴⁴¹שם טז, ⁴⁴²שם טז, ⁴⁴³שם טז, ⁴⁴⁴שם טז, ⁴⁴⁵שם טז, ⁴⁴⁶שם טז, ⁴⁴⁷שם טז, ⁴⁴⁸שם טז, ⁴⁴⁹שם טז, ⁴⁵⁰שם טז, ⁴⁵¹שם טז, ⁴⁵²שם טז, ⁴⁵³שם טז, ⁴⁵⁴שם טז, ⁴⁵⁵שם טז, ⁴⁵⁶שם טז, ⁴⁵⁷שם טז, ⁴⁵⁸שם טז, ⁴⁵⁹שם טז, ⁴⁶⁰שם טז, ⁴⁶¹שם טז, ⁴⁶²שם טז, ⁴⁶³שם טז, ⁴⁶⁴שם טז, ⁴⁶⁵שם טז, ⁴⁶⁶שם טז, ⁴⁶⁷שם טז, ⁴⁶⁸שם טז, ⁴⁶⁹שם טז, ⁴⁷⁰שם טז, ⁴⁷¹שם טז, ⁴⁷²שם טז, ⁴⁷³שם טז, ⁴⁷⁴שם טז, ⁴⁷⁵שם טז, ⁴⁷⁶שם טז, ⁴⁷⁷שם טז, ⁴⁷⁸שם טז, ⁴⁷⁹שם טז, ⁴⁸⁰שם טז, ⁴⁸¹שם טז, ⁴⁸²שם טז, ⁴⁸³שם טז, ⁴⁸⁴שם טז, ⁴⁸⁵שם טז, ⁴⁸⁶שם טז, ⁴⁸⁷שם טז, ⁴⁸⁸שם טז, ⁴⁸⁹שם טז, ⁴⁹⁰שם טז, ⁴⁹¹שם טז, ⁴⁹²שם טז, ⁴⁹³שם טז, ⁴⁹⁴שם טז, ⁴⁹⁵שם טז, ⁴⁹⁶שם טז, ⁴⁹⁷שם טז, ⁴⁹⁸שם טז, ⁴⁹⁹שם טז, ⁵⁰⁰שם טז, ⁵⁰¹שם טז, ⁵⁰²שם טז, ⁵⁰³שם טז, ⁵⁰⁴שם טז, ⁵⁰⁵שם טז, ⁵⁰⁶שם טז, ⁵⁰⁷שם טז, ⁵⁰⁸שם טז, ⁵⁰⁹שם טז, ⁵¹⁰שם טז, ⁵¹¹שם טז, ⁵¹²שם טז, ⁵¹³שם טז, ⁵¹⁴שם טז, ⁵¹⁵שם טז, ⁵¹⁶שם טז, ⁵¹⁷שם טז, ⁵¹⁸שם טז, ⁵¹⁹שם טז, ⁵²⁰שם טז, ⁵²¹שם טז, ⁵²²שם טז, ⁵²³שם טז, ⁵²⁴שם טז, ⁵²⁵שם טז, ⁵²⁶שם טז, ⁵²⁷שם טז, ⁵²⁸שם טז, ⁵²⁹שם טז, ⁵³⁰שם טז, ⁵³¹שם טז, ⁵³²שם טז, ⁵³³שם טז, ⁵³⁴שם טז, ⁵³⁵שם טז, ⁵³⁶שם טז, ⁵³⁷שם טז, ⁵³⁸שם טז, ⁵³⁹שם טז, ⁵⁴⁰שם טז, ⁵⁴¹שם טז, ⁵⁴²שם טז, ⁵⁴³שם טז, ⁵⁴⁴שם טז, ⁵⁴⁵שם טז, ⁵⁴⁶שם טז, ⁵⁴⁷שם טז, ⁵⁴⁸שם טז, ⁵⁴⁹שם טז, ⁵⁵⁰שם טז, ⁵⁵¹שם טז, ⁵⁵²שם טז, ⁵⁵³שם טז, ⁵⁵⁴שם טז, ⁵⁵⁵שם טז, ⁵⁵⁶שם טז, ⁵⁵⁷שם טז, ⁵⁵⁸שם טז, ⁵⁵⁹שם טז, ⁵⁶⁰שם טז, ⁵⁶¹שם טז, ⁵⁶²שם טז, ⁵⁶³שם טז, ⁵⁶⁴שם טז, ⁵⁶⁵שם טז, ⁵⁶⁶שם טז, ⁵⁶⁷שם טז, ⁵⁶⁸שם טז, ⁵⁶⁹שם טז, ⁵⁷⁰שם טז, ⁵⁷¹שם טז, ⁵⁷²שם טז, ⁵⁷³שם טז, ⁵⁷⁴שם טז, ⁵⁷⁵שם טז, ⁵⁷⁶שם טז, ⁵⁷⁷שם טז, ⁵⁷⁸שם טז, ⁵⁷⁹שם טז, ⁵⁸⁰שם טז, ⁵⁸¹שם טז, ⁵⁸²שם טז, ⁵⁸³שם טז, ⁵⁸⁴שם טז, ⁵⁸⁵שם טז, ⁵⁸⁶שם טז, ⁵⁸⁷שם טז, ⁵⁸⁸שם טז, ⁵⁸⁹שם טז, ⁵⁹⁰שם טז, ⁵⁹¹שם טז, ⁵⁹²שם טז, ⁵⁹³שם טז, ⁵⁹⁴שם טז, ⁵⁹⁵שם טז, ⁵⁹⁶שם טז, ⁵⁹⁷שם טז, ⁵⁹⁸שם טז, ⁵⁹⁹שם טז, ⁶⁰⁰שם טז, ⁶⁰¹שם טז, ⁶⁰²שם טז, ⁶⁰³שם טז, ⁶⁰⁴שם טז, ⁶⁰⁵שם טז, ⁶⁰⁶שם טז, ⁶⁰⁷שם טז, ⁶⁰⁸שם טז, ⁶⁰⁹שם טז, ⁶¹⁰שם טז, ⁶¹¹שם טז, ⁶¹²שם טז, ⁶¹³שם טז, ⁶¹⁴שם טז, ⁶¹⁵שם טז, ⁶¹⁶שם טז, ⁶¹⁷שם טז, ⁶¹⁸שם טז, ⁶¹⁹שם טז, ⁶²⁰שם טז, ⁶²¹שם טז, ⁶²²שם טז, ⁶²³שם טז, ⁶²⁴שם טז, ⁶²⁵שם טז, ⁶²⁶שם טז, ⁶²⁷שם טז, ⁶²⁸שם טז, ⁶²⁹שם טז, ⁶³⁰שם טז, ⁶³¹שם טז, ⁶³²שם טז, ⁶³³שם טז, ⁶³⁴שם טז, ⁶³⁵שם טז, ⁶³⁶שם טז, ⁶³⁷שם טז, ⁶³⁸שם טז, ⁶³⁹שם טז, ⁶⁴⁰שם טז, ⁶⁴¹שם טז, ⁶⁴²שם טז, ⁶⁴³שם טז, ⁶⁴⁴שם טז, ⁶⁴⁵שם טז, ⁶⁴⁶שם טז, ⁶⁴⁷שם טז, ⁶⁴⁸שם טז, ⁶⁴⁹שם טז, ⁶⁵⁰שם טז, ⁶⁵¹שם טז, ⁶⁵²שם טז, ⁶⁵³שם טז, ⁶⁵⁴שם טז, ⁶⁵⁵שם טז, ⁶⁵⁶שם טז, ⁶⁵⁷שם טז, ⁶⁵⁸שם טז, ⁶⁵⁹שם טז, ⁶⁶⁰שם טז, ⁶⁶¹שם טז, ⁶⁶²שם טז, ⁶⁶³שם טז, ⁶⁶⁴שם טז, ⁶⁶⁵שם טז, ⁶⁶⁶שם טז, ⁶⁶⁷שם טז, ⁶⁶⁸שם טז, ⁶⁶⁹שם טז, ⁶⁷⁰שם טז, ⁶⁷¹שם טז, ⁶⁷²שם טז, ⁶⁷³שם טז, ⁶⁷⁴שם טז, ⁶⁷⁵שם טז, ⁶⁷⁶שם טז, ⁶⁷⁷שם טז, ⁶⁷⁸שם טז, ⁶⁷⁹שם טז, ⁶⁸⁰שם טז, ⁶⁸¹שם טז, ⁶⁸²שם טז, ⁶⁸³שם טז, ⁶⁸⁴שם טז, ⁶⁸⁵שם טז, ⁶⁸⁶שם טז, ⁶⁸⁷שם טז, ⁶⁸⁸שם טז, ⁶⁸⁹שם טז, ⁶⁹⁰שם טז, ⁶⁹¹שם טז, ⁶⁹²שם טז, ⁶⁹³שם טז, ⁶⁹⁴שם טז, ⁶⁹⁵שם טז, ⁶⁹⁶שם טז, ⁶⁹⁷שם טז, ⁶⁹⁸שם טז, ⁶⁹⁹שם טז, ⁷⁰⁰שם טז, ⁷⁰¹שם טז, ⁷⁰²שם טז, ⁷⁰³שם טז, ⁷⁰⁴שם טז, ⁷⁰⁵שם טז, ⁷⁰⁶שם טז, ⁷⁰⁷שם טז, ⁷⁰⁸שם טז, ⁷⁰⁹שם טז, ⁷¹⁰שם טז, ⁷¹¹שם טז, ⁷¹²שם טז, ⁷¹³שם טז, ⁷¹⁴שם טז, ⁷¹⁵שם טז, ⁷¹⁶שם טז, ⁷¹⁷שם טז, ⁷¹⁸שם טז, ⁷¹⁹שם טז, ⁷²⁰שם טז, ⁷²¹שם טז, ⁷²²שם טז, ⁷²³שם טז, ⁷²⁴שם טז, ⁷²⁵שם טז, ⁷²⁶שם טז, ⁷²⁷שם טז, ⁷²⁸שם טז, ⁷²⁹שם טז, ⁷³⁰שם טז, ⁷³¹שם טז, ⁷³²שם טז, ⁷³³שם טז, ⁷³⁴שם טז, ⁷³⁵שם טז, ⁷³⁶שם טז, ⁷³⁷שם טז, ⁷³⁸שם טז, ⁷³⁹שם טז, ⁷⁴⁰שם טז, ⁷⁴¹שם טז, ⁷⁴²שם טז, ⁷⁴³שם טז, ⁷⁴⁴שם טז, ⁷⁴⁵שם טז, ⁷⁴⁶שם טז, ⁷⁴⁷שם טז, ⁷⁴⁸שם טז, ⁷⁴⁹שם טז, ⁷⁵⁰שם טז, ⁷⁵¹שם טז, ⁷⁵²שם טז, ⁷⁵³שם טז, ⁷⁵⁴שם טז, ⁷⁵⁵שם טז, ⁷⁵⁶שם טז, ⁷⁵⁷שם טז, ⁷⁵⁸שם טז, ⁷⁵⁹שם טז, ⁷⁶⁰שם טז, ⁷⁶¹שם טז, ⁷⁶²שם טז, ⁷⁶³שם טז, ⁷⁶⁴שם טז, ⁷⁶⁵שם טז, ⁷⁶⁶שם טז, ⁷⁶⁷שם טז, ⁷⁶⁸שם טז, ⁷⁶⁹שם טז, ⁷⁷⁰שם טז, ⁷⁷¹שם טז, ⁷⁷²שם טז, ⁷⁷³שם טז, ⁷⁷⁴שם טז, ⁷⁷⁵שם טז, ⁷⁷⁶שם טז, ⁷⁷⁷שם טז, ⁷⁷⁸שם טז,

אמר האתרני: איני יכול שיתלה על ראשי, שאצלי באים כל העמים כלם לקחת מפקדי ולשבת לפניך. פתח הדרם ואמר: איני יכול שיתלה על ראשי, שאומרים עלי ששח ושמה, ועוד - שאני שותף עם האתרני. צנח האלון ואמר: איני יכול שיתלה על ראשי, שדבורה מינקת רבקה קבורה תחתי. קראה האלה ואמרה: איני יכולה שיתלה על ראשי, שאבשלום בן דוד נתלה בראשי. רמון אמר: איני יכול שיתלה על ראשי, שהצדיקים מסולים אלי. שמעוני - אמר הארז - תלו את המן עלי. על העץ שדחקין לנפשו. (תנ"ך).

בית שני בבנינו ובעבודתו.

I. המקדש בתפארתו.

א מי שלא ראה ירושלים בתפארתה לא ראה כרך נהמד מעולם; ומי שלא ראה ביתהמקדש בבנינו לא ראה בָּנֵן מפאָר מעולם. (סוכה נ"א).

ב ארץ־ישראל היא טבור־של־עולם, שיושבת באמצעותה, וירושלים באמצע ארץ־ישראל, ובית־המקדש באמצע ירושלים, והחיכל באמצע בית־המקדש, והארון באמצע החיכל, ואבן־השתיה לפני החיכל, שממנה השתת העולם. (תנח"ק קדושים).

ג בית־הבחירה היה בנוי בחלקו של בנימין, וכראש־תור יוצא מחלקו של בנימין לחלקו של יהודה, שנאמר: "ובין כתפיו שכן" ¹. ומפני מה זכה בנימין שתשרה שכינה בחלקו? — משל למלך, שבא אצל בניו לפרקים; כל אחד ואחד אומר: אצלי הוא שורה. קטן שבכלם אמר: אפשר שמניח אבא אחי הגדולים ושורה אצלי? עמד והלך ופניו קבועות ונפשו ענומה. אמר המלך: ראותם בני הקטן, שעמד ופניו קבועות ונפשו ענומה עליו? עכשו מאכל ומשתה יהא משלכם, ולְיָנֵתִי אצלו. כך אמר הקדוש־ברוך־הוא: בית־הבחירה יהיה בחלקו של בנימין וקרבתו — מכל השבטים. (ילק"ש).

ד החיכל צר מאחוריו ורחב מלפניו, — ודומה לארי. (סודות פ"ג).

ה כל השערים שבמקדש נשתנו להיות של זהב, חוץ משערי נקנור, מפני שנעשו בהם נסים; ויש אומרים: מפני שנחשתם מצרבת היתה. ר' אליעזר בן יעקב אומר נחשת־קָלָל היתה, והיתה מאירה בשל זהב.

ו ומה נסים נעשו לדלתותיו של נקנור? אמרו: כשהלך נקנור להביא דלתות מאֲלָפְסַנְדְרָא של מצרים — בחזירתו עמד עליו נחשול עֲבִיבִים לטבעו. נטלו אתה מהן והטילו לים — ועדין לא נח הים מנעפו. בקשו להטיל את חֲבֵרְתָה — עמד הוא וקִרְבָּה.

¹הנ"ס ל"ג, יב.

ז (ב) החיכל — קדשי הקדשים. אבן השתיה — (אבן היסוד), שהיתה סוגת לדבר האגדה בהיכל. השתת — נחיסר. ג) בית הבחירה — בית המקדש. וכראש־תור — כונית משולשת. כבועות — מושגלות כלפי קרקע. ה) נשתנו להיות של זהב — שפתחה היו של נחשת. מפני שנעשו בהם נסים — כספורש להלן, ולפיכך לא שעו אותם. נחשול — סער שנת גלים. וקִרְבָּה — לפת אותה בידיו ודבק בת.

המקדש בתפארתו.

אמר להם: המילוני עמה. מיד נח הים מועפו. היה מצטער על חברתה. בין שהגיעה
לנמלה של עכו, היתה מבצבצת ויוצאת מתחת דפני הספינה: ויש אומרים: בריה שובים
בלעמה והקיאתה לבשה. (יומא ליח.)

נפן של זהב היתה עומדת על פתחו של היכל, ומדלה על צדי פלונקסות. וכל מי
שהיה מתנדב עֶלָה או נְרִיָר או אשכול — מכיז ותולה בה.

אמר ר' אלעזר ברבי צדוק: מעשה היה ונמנו עליה שלש מאות כהנים לפנותה.
ר' שמעון בן גמליאל אומר משום רבי שמעון תפנין: פלכת עֶבִיָה טפח, ועל
שבעים ושנים נִרְיָם נֶאֱרָתָה ועל כל נימא ונימא עשרים וארבעה חוטים: אֶרְקָה ארבעים
כאמה ורְקָה עשרים כאמה: ומשמונים ישתי רבוא נעשית. ושתיים עושים בשנה, ושלוש
מאות כהנים מטבילין אותה.
אמר שמואל: דברו חכמים [כאן] בלשון הבאי. (חיל' צ').

אבוב היה במקדש, תֶּלֶק היה, דק היה, של קנה היה, ומימות משה היה: ציה
המלך וצפורה זהב ולא היה קולו ערב כמו שהיה. נטלו את צפויז — וחזר קולו להיות
ערב כמו שהיה.

צֶלְצֶל היה במקדש, של נחשת היה, מימות משה היה, והיה קולו ערב — ונֶפְגַּב.
שלחו חכמים והביאו אֶמְנִים מאלכסנדריא של מצרים ותקנוהו — ולא היה קולו ערב
מזו שהיה. נטלו את תקונו — וחזר קולו להיות ערב כמו שהיה.

מִקְתָּשֶׁת היתה במקדש, של נחשת היתה, ומימות משה היתה, והיתה מִפְטָמַת
הבשמים — נפנמה. שלחו חכמים והביאו אֶמְנִים מאלכסנדריא של מצרים ותִקְנֶנָה — ולא
היתה מִפְטָמַת כמו שהיתה; נטלו את תִקְנֶנָה — וחזרה לתהלתה.
אלו כלים נשתַרְרוּ ממקדש ראשון ונפנמו ולא עלתה להם ארוכה. (ערכ' י'; תוספ').

אמר שמואל: מִנְרַפָּה היתה במקדש. עשרה נקבים היו בה, וכל אחד ואחד מוציא
עשרה מיני זמר; נמצאת כלה מוציאה מאה מיני זמר.

שָׁנוּ: היא אמה ונכוהה אמה וקָתָא יוצא הימנה, ועשרה נקבים היו בה, כל אחד
מוציא מאה מיני זמר; נמצאת כלה מוציאה אלף מיני זמר.
אמר רב נחמן בר יצחק: גוזמא שָׁנוּ. (ערכין י', י"א).

לנמלה — להוף של עכו. מבצבצת — צעה ומתגלית. דפני — כתלי. ו) ומדלה — מונכה
וסמכה. כלונסות — עמודים, יתרות של עץ. שלש מאות כהנים — לשון גוזמא. לפנותה —
ממקומה. הסנין — המשנה. נירים — כמין טבעות שהחטים נמתחים דרך שם בשעת אריגה.
כל נימא — כלי כל חוט ארוג הוא כפול ושזור משל כיד חוטים דקים. ומשמונים ושתי
רבוא — חוטים. ושתיים עושים בשנה — שתי פרוכות בשנה. ז) אבוב — חיליל. ערב —
נעים. צלצל — כלי זמר מצלצל. נפנס — נתקלקל קצת. מפטמת — מערבת ומסוגלת את
סוג הסממנים עיי כתישה. ארוכה — רפואה ותקנה. ח) מנרפה — מין כלי זמר. קתא —
בית-יד. גוזמא שני — ענין הפרוכת והמגורה.

שתי לשכות היו במקדש. אחת לשכת־הַשָּׂאִים ואחת לשכת־הַכֹּלִים. לשכת־הַשָּׂאִים — יִרְאִי־חַטָּא נותנים לתוכה בַּחֲשָׂאֵי, ועניים בני מִזְבִּיחַ מתַּפְרְנְסִים מתוכה בחשאי; לשכת־הַכֹּלִים — כל מי שמתנדב כלי — זורק לתוכה, ואחת לשלשים יום הַנִּזְבָּרִים פוֹתוּחִים אותה, וכל כלי שמצאו בו צַרְךְ לַבְדֻקָּה־בַּיִת — מִנְחִין אותה, והשָׂרֵךְ נִמְכָּרִים, וְדִמְיָהּ נִפְלִים לַבְדֻקָּה־בַּיִת. (שק' ס' ה').

מִעֵן הוּצָא מִבֵּית קִדְשֵׁי הַקֹּדֶשִׁים, בַּתְּחִלָּה דוּמָה לַקְרִינִי־חֲגִבִים; כִּיּוֹן שֶׁהֵנִיעַ לַפֶּתַח הַהֵיכָל נִעְשָׂה כַּחוֹט שֶׁל שְׂתֵי; כִּיּוֹן שֶׁהֵנִיעַ לַפֶּתַח הָאוֹלָם — נִעְשָׂה כַּחוֹט שֶׁל עֶרֶב; כִּיּוֹן שֶׁהֵנִיעַ לַפֶּתַח הָעֲנָה — נִעְשָׂה כַּפִּי פֶךְ קָטָן; מִכָּאֵן וְאִילָךְ הָיָה מִתְגַּבֵּר וְעוֹלָה, עַד שֶׁמֵּנִיעַ לַפֶּתַח בֵּית דָּוִד. כִּיּוֹן שֶׁהֵנִיעָה לַפֶּתַח בֵּית דָּוִד — נִעְשָׂה כַּחַל שׁוֹטֵף, שְׂבֹב רוּחִצִּין טַבָּאִים לַפְּתָרָהֶם. (יומא ע"ו).

II. בְּנֵי־הָאָרוֹן.

חֲמִשָּׁה דְבָרִים הָיוּ בֵּין מִקְדָּשׁ רִאשׁוֹן לַמִּקְדָּשׁ שֵׁנִי, וְאֵלוֹ הֵם: אָרוֹן וְכַפּוֹרֶת וְכִרְוּבִים אֲשֶׁר וְשִׁבְעֵינָה וְרוּחֵ־הַקֹּדֶשׁ יְאֻרִים־זִוְתוּמִים. מִשְׁנַנְנוּ אָרוֹן, נִנְנוּ עִמּוֹ צִנְצֻנֵי־הַמֶּן וְצִלְזִוִּתֵי שְׁמֵן־הַמִּשְׁחָה וּמְקָלוֹ שֶׁל אֶהֱרֹן בְּשֶׁקֶרֶךְ וּפְרָחִיהָ וְאֶרְנָו שְׁעָרָו פְּלִשְׁתִּים דָּרוֹן לְאַלֹהֵי־יִשְׂרָאֵל, וְמִי נָנּוּ? — יֹאשִׁיָּהוּ מֶלֶךְ יְהוּדָה נָנּוּ, מָה רָאָה שְׁנָנּוּ? — מִצָּא כְּתוּב: 'וְיֹלֵךְ הָיָה אִתְּךָ וְאַתָּה מֶלֶךְ אֲשֶׁר תִּקִּים עִלְיָךְ אֵל מִי אֲשֶׁר לֹא יִדְעֶת וְנִי־יִיִּי¹, עֶמֶד וְנָנּוּ, שְׁנֵאמַר: 'וַיֹּאמֶר לְלוֹיִם... תִּנּוּ אֶת אֶרֶן־הַקֹּדֶשׁ כַּבֵּית אֲשֶׁר בָּנָה שְׁלֹמֹה... אֵין לָכֶם מִשָּׂא בַכֶּתֶף — עֵתָה עֲבַדוּ אֶת ה' אֱלֹהֵיכֶם וְאַתָּה עִמָּךְ יִשְׂרָאֵל². (יומא כ"א, ג"ב).

שְׁלִי־בֵית־רַבֵּן נִמְלִיאֵל וְשְׁלִי־בֵית ר' חֲנִינָה סְנַי־הַכֹּהֲנִים הָיוּ מִשְׁתַּחֲוִים כְּנֶגֶד דָּוִד הַעֲצִים; שָׁכַן מִסֻּרְתָּ בֵּרֶם מֵאַבְזֻחֵיהֶם, שֶׁשֶׁם הָאָרוֹן נָנּוּ. (שק' ס' ו').

מִעֲשָׂה בְּכֹהֵן אַחֵר, שֶׁהָיָה מִתְעַסֵּק, וְרָאָה רִצְפָּה מְסֻבָּה מִתְכַּוְּנָתָהּ, בָּא וְהוֹדִיעַ אֶת חֲבֵרָיו — וְלֹא הִסְפִּיק לְנַמֵּר אֶת הַרְבֵּר עַד שֶׁיִּצְאָה נִשְׁמָתָהּ, וְיָדְעוּ בִּיחּוּד, שֶׁשֶׁם הָאָרוֹן נָנּוּ, מָה הָיָה עוֹשֶׂה? אָמַר ר' הֶלְבֹּל: מִתְעַסֵּק בְּקִרְדוּמֵי הָיָה. תָּנָא רַבִּי ר' יִשְׁמַעֵאל: שְׁנֵי כְהֻנִּים בְּעָלֵי מוּמִים הָיוּ מְתַלְעִים בְּעֲצִים, וְנִשְׁמַטָּה קִרְדוּמֵי שֶׁל אַחַד מֵהֶם וְנִפְלָה שֵׁם, וְיִצְאָה אֵשׁ וְאֶקְלָתָהּ. (יומא נ"ד).

III. בְּתֵר־בְּהֵנָה.

לְשֶׁבֶת־הַגִּיטָה — שֵׁם הָיְתָה סְנַהֲדְרֵי גְדוּלָה שֶׁל יִשְׂרָאֵל יוֹשְׁבֵת וְדָנָה אֶת הַכְּהֻנָּה. וְכֹהֵן שְׁנִמְצָא בּוֹ פְּסוּל — לֹבֵשׁ שְׁחוּרִים וְיוֹצֵא וְהוֹלֵךְ לוֹ, וְשֵׁלֵא נִמְצָא בּוֹ פְּסוּל, לֹבֵשׁ ¹דְּנִיִּים כִּיָּה, לֵן. ²דְּנִיִּי הַיְיִוִּס כֵּן, לִיָּה, יָנ.

(ט) וְדַמְיָהֶם — מְתוּרָם. (יא) מִשְׁנַנְנוּ — נִעְלַם. דָּרוֹן — מִנְחָה. וְיֹלֵךְ הָיָה אִתְּךָ וְגַר — וְרָאָה שֵׁם וְנָלָה לְכַבֵּל. (כ) דָּוִד הַעֲצִים — חָדַר שֶׁהַעֲצִים מוֹנְחִים שֵׁם. מִסֻּרְתָּ — קְבֵלָה. (ג) בֵּית־דָּוִד — כְּבִירוֹ. תָּנָא רַבִּי ר' יִשְׁמַעֵאל — שְׁנָה אַחַד מִשֶׁל בֵּית ר' יִשְׁמַעֵאל. מְתַלְעִים — מְכַרְרִים אֶת הַעֲצִים הַיְפִים מִתּוֹךְ הַרְקוּבִים, שְׁעָלוּ בָהֶם תּוֹלְעִים. (ד) פְּסוּל — מִצַּד גּוֹפוֹ אוֹ מִשְׁפַּחְתּוֹ.

כתר-בהנה. שמעון הצדיק.

לְבָנִים וּמִתְעַמֵּף לְבָנִים, נִכְנַם וּמִשְׁמֵשׁ עִם אֲחָיו הַבְּהֵנִים. וְיוֹסֵד־טוֹב הָיוּ עוֹשִׂים, שֶׁלֹּא נִמְצָא פְסוּל בּוֹרְעוֹ שֶׁל אֶהְרֵן הַכֹּהֵן. וְכֵן הָיוּ אוֹמְרִים: בְּרוּךְ הַמְּקוֹם, בְּרוּךְ הוּא, שֶׁלֹּא נִמְצָא פְסוּל בּוֹרְעוֹ שֶׁל אֶהְרֵן; וּבְרוּךְ הוּא, שֶׁבָחַר בְּאֶהְרֵן וּבָנָיו, לְעֹמֵד לְשֵׁרָה לִפְנֵי ה' וּבְיַד קְדֻשֵׁי־קְרָשִׁיב. (פְּדוּת פ' ה').

וְהִכְהֵן הַגְּדוֹל מֵאֲחָיו¹ — לָמָּה נִקְרָא שְׁמוֹ גְּדוֹל? — שֶׁהוּא גְּדוֹל בְּחִמְשָׁה דְבָרִים: בְּנֹו, בְּכַח, בְּעוֹשֵׁר בְּחִכְמָה וּבְמִרְאָה.

מַעֲשֵׂה בְּנֵיהֶם הִפְתָּת שְׁמִנְהוּ כֵּהן גְּדוֹל, וַיֵּצְאוּ אֲחָיו הַבְּהֵנִים וְרָאוּ אֹתוֹ חוֹצֵב אֲבָנִים, וְלֹא הִנְיָחוּהוּ, וּמֵלֹאֵו אֶת הַמְּקַצֵּב לִפְנֵי דְנָרִי זֶהב.

וּמִנֵּי שֶׁאֵם אֵין לוֹ, אֲחָיו הַבְּהֵנִים מְגַדְלִים אוֹתוֹ. — שְׁנֹאמַר: וְהִכְהֵן הַגְּדוֹל מֵאֲחָיו² — נְדַלְתּוּ מִשָּׁל אֲחָיו. (יִרְש' יוֹסֵא פ' א'; חֲנֻח' אֲבָרָה).

IV. שְׁמֵעוֹן הַצְּדִיק.

אַרְבַּעִים שָׁנָה, שֶׁשָּׁמַשׁ שְׁמֵעוֹן הַצְּדִיק, הָיָה נוֹרָל עוֹלָה בְּיָמָיו; מִכָּאן וְאֵילָךְ, פְּעָמִים עוֹלָה בְּיָמָיו, פְּעָמִים עוֹלָה בְּשִׂמְלָל. וְהָיָה לְשׁוֹן שֶׁל זְהוּרִית מַלְבִּין; מִכָּאן וְאֵילָךְ, פְּעָמִים מַלְבִּין, פְּעָמִים אֵינוֹ מַלְבִּין. וְהָיָה נֵר מְטַרְבֵי דוֹלָק; מִכָּאן וְאֵילָךְ פְּעָמִים דוֹלָק, פְּעָמִים קָבֵר. וְהָיָה אֵשׁ שֶׁל מַעֲרֵכָה מִתְנַבְרַת, וְלֹא הָיוּ כְהֵנִים צְרִיכִים לְהִבְיֹא עֲצִים לְמַעֲרֵכָה, חוּץ שְׁמִנֵי גְזָרֵי עֲצִים, כְּדִי לְקַטֵּם מִצּוֹת עֲצִים; מִכָּאן וְאֵילָךְ תִּשָּׁשׁ כַּחַח שֶׁל מַעֲרֵכָה, פְּעָמִים מִתְנַבְרַת, פְּעָמִים אֵינָה מִתְנַבְרַת, וְלֹא הָיוּ כְהֵנִים נִמְנָעִים לְהִבְיֹא עֲצִים לְמַעֲרֵכָה כֹּל הַיּוֹם כָּלָּו, וּנְשַׁתְּלַחַה בְּרַכָּה כְּעַמֵּר וּבִשְׁתֵי הַלֶּחֶם וּבְלֶחֶם הַפָּנִים, וְכֹל כֵּהן שְׁמִנֵּיו קָבֵת — יֵשׁ אוֹכֵל וּשְׂבֵעַ, יֵשׁ שְׂבֵעַ וּמוֹתֵיר; מִכָּאן וְאֵילָךְ, נִשְׁתַּלַּחַה מֵאֶרֶץ כְּעַמֵּר וּבִשְׁתֵי־הַלֶּחֶם וּבְלֶחֶם־הַפָּנִים, וְכֹל כֵּהן מִנֵּיעוֹ כְּפּוֹל. הַצְּנִיעִים מוֹשִׁיבִים אֶת יָרֵדָם, וְהַנְּרַנְנִים נוֹטְלִים וְאוֹכְלִים, וּמַעֲשֵׂה בְּאֶחָד, שְׁנִמְל חֲלָקוֹ וְחֲלָק תְּבָרוֹ, וְהָיוּ קוֹרְאִין אוֹתוֹ בְּחֻמְצָן עַד יוֹם מוֹתוֹ. (יִוִּסֵא לִיט').

בְּעֶשְׂרִים וַחֲמִשָּׁה כְּטַבַּת יוֹם הָרַ גְּרִיזִים הוּא, יוֹם שֶׁבִקְשׁוּ כּוֹתִים אֶת בֵּית אֱלֹהֵי מֵאֲלַכְסַנְדְּרוֹס מוֹקְדוֹן לְהַרְחִיבוֹ וּתְנִיּוֹ לָהֶם, כִּאוֹ הַזְּדִיעוֹ אֶת שְׁמֵעוֹן הַצְּדִיק, מָה עִשָּׂה? — לְבַשׁ בְּגָדֵי כְהוֹנָה וּנְתַעֲטַף בְּבִגְדֵי כְהוֹנָה, וּמְקִיָּרֵי יִשְׂרָאֵל עִמּוֹ, וְאִבְכוּקוֹת שֶׁל אֹר בִּירְדֵהֶם, וְהָיוּ מְהַלְכִים כֹּל הַלַּיְלָה כֹּלָּו, הַלְלוּ מְהַלְכִים מִצַּד זֶה וְהַלְלוּ מְהַלְכִים מִצַּד זֶה, עַד שֶׁעָלָה

¹ יִיקָרַל כִּיָּא, י.

(טו) בְּנֵי — בְּיוֹמֵי הַסֵּתֶת — חֲצֵב וְדַשֵּׁל אֲבָנֵי (טז) נוֹרָל עוֹלָה בְּיָמָיו — גְּדוֹל שֶׁל שְׁנֵי שְׁעָרֵי יוֹם כְּפּוֹר, אֶחָד לַה' וְאֶחָד לְעוֹזָל; וְכִימֵי שְׁמֵעוֹן הָיָה תַמִּיד עוֹלָה לַה' בְּיָמָיו. לְשׁוֹן שֶׁל זְהוּרִית מַלְבִּין — כִּשְׁנִשְׁתַּלַּח הַשְּׁעִיר לְעוֹזָל הָיוּ קוֹשְׂרִים לְשׁוֹן שֶׁל זְהוּרִית (חֲבִילַת צַמֵר אֲדוּם) עַל פֶּתַח הָאוֹלָם, וְכִשְׁהַלְבִין יַדְעוּ וְיִשְׂרָאֵל שְׁנִמְתַּל לָהֶם וְהָיוּ שְׂמֵחִים (וְעִוִּין לְהֵלֵן בְּעִכּוֹחַ יוֹם כְּפּוֹר). דוֹלָק — וְאֵינוֹ כֹּכַח לְעוֹלָם. וּנְשַׁתְּלַחַה בְּרַכָּה — כִּימֵי שְׁמֵעוֹן. הַנְּרַנְנִים — תְּלֵהוּטִים אֲהָרֵי אִבִּילָה. בְּחֻמְצָן — חֲסָסָן. (יז) יוֹם הָרַ גְּרִיזִים — יוֹם שְׁנִתְרַב מְקִדְשֵׁם שֶׁל תְּבוֹתִים (הַשּׁוּמְרוֹנִים) כְּהַר גְּרִיזִים, כְּמַפּוֹרֵשׁ לְהֵלֵן כְּעִנְיָן.

עמד השחר. כיון שעלה עמד השחר אמר להם: מי הם הללו? אמרו לו: הללו יהודים. שמדדו כך. כיון שהגיע לאנטיפאס וראה חמה ופגעו זה בזה. כיון שראה את שמעון הצדיק, ירד ממרכבתו והשתחוה לפניו. אמרו לו: מלך גדול כמותך, ישתחוה ליהודי והו אמר להם: דמות דיוקנו של זה מנצחת לפני בביית-מלחמתו. אמר להם: למה כאתם? אמרו לו: אפשר ביה שמתפללין בו עליך ועל מלכותך, שלא תדרב, יתעוד גוים להחריבו? אמר להם: מי הם הללו? אמרו לו: הללו כותים, שעומדים לפניך, אמר להם: הרי הם מטורים בדיכום. מיד נקבום קעקביהם ותלאום בנבי סוסיהם. היו מגררים אותם על הקצצים ועל הברקנים, עד שהגיעו לדר גריונים. כיון שהגיעו לדר גריונים תרשנה ותרענה בךשינים, כדרך שבקשו לעשות לבית אלהינו — ואותו היום עשאנו יובש טוב. (יומא ס"ט).

V. מקב-שיחוני.

איתה שנה שמת בה שמעון הצדיק, אמר להם: בשנה זו הוא מת. אמרו לו: מנין אתה יודע? אמר להם: בכל יום-הכפורים היה מודמן לי וכן אחד לבוש לבנים ועטוף לבנים, נכנס עמי ויוצא עמי; שנה זו נודמן לי וכן אחד, לבוש שחורים ועטוף שחורים, נכנס עמי ולא יצא עמי. אחר הנגל חלה שבעה ימים ומת, ונמנעו אחיו הכהנים מלברך בשם.

בשעת פטירתו אמר להם: חוננו בני יעמש תחתיו. נתקנא בו שמעי אחיו, שהיה גדול ממנו שתי שנים ומחצה. אמר לו: בא ואלמדך סדר-עבודה. הלבישו באונקלי ותמד בצלצול והעמידו אצל מובה, אמר להם לאחיו הכהנים: ראו מה נדר זה וקנאם לאהובתו — אותו היום שאשמש בכהונה גדולה אלכש באונקלי שליכי ואחנור בצלצול שליכי. בקשו אחיו הכהנים להרנו, רק מפניהם ורצו אתריו. הלך לאלכסנדריא של מצרים ובנה שם מובה, והעלה עליו לשם עבודה-זרה. וכששמעו חכמים בדבר אמרו: מה זה שלא ירד לה כך, הוזרר לה על אהת כמה וכמה; דברי רבי מאיר. אמר לו רבי יהודה: לא כך היה מעשה, אלא — לא קבל עליו חוננו, שהיה שמעי אחיו גדול ממנו שתי שנים ומחצה. ואף על פי כן נתקנא בו חוננו בשמעי אחיו. אמר: בא ואלמדך סדר עבודה. הלבישו באונקלי וחנור בצלצול והעמידו אצל המובה. אמר להם לאחיו הכהנים: ראו, מה נדר זה וקנאם לאהובתו — אותו היום שאשמש בכהונה גדולה אלכש באונקלי שליכי ואחנור בצלצול שליכי. בקשו אחיו הכהנים להרנו — פה להם כל המאורע. בקשו להרנו את חוננו — רק מפניהם ורצו אתריו. רק לבית המלך — ורצו אתריו, כל הרואה אותו אומר: זה הוא, זה הוא! הלך לאלכסנדריא של מצרים ובנה שם מובה והעלה עליו לשמש-שמש. שנאמר: ביום ההוא יהיה מזבח לה' בתוך ארץ מצרים¹. וכששמעו חכמים בדבר אמרו: ומה זה שברח ממנה כך, המבקש לירד לה על אהת כמה וכמה. (מנח ק"ט).

¹ ירמיהו י"ט, י"ט.

דמות דיוקנו — דמות צורתו, פרצוף פניו. כרשינים — סין ורעונים למאכל בהמה. (ח) מדמן לו — בבית-קדישקים בשעת עבודתו. מלברך — את העם ברכת כהנים. בשם — בשם המפורש. ישמש תחתו — בכהונה גדולה. באונקלי — סין פעיל של גשים. בצלצול — נצורה של גשים. שליכי — שלך. שלא ירד לה — שלא הספיק עדין לשמש בכהונה. כך — קשה עליו הפרידה סן הגדולה עד שפרש לעבודה-זרה כשדחוחו. הוררד לה — לכתנות על אחת כמה וכמה — שאין לדחותו אחר כך.

דיופלוסטון של אלכסנדריא. משפחות-כהנים.

VI. דיופלוסטון של אלכסנדריא.

שָׁנִינוּ רבי יהודה אומר: מי שלא ראה דיופלוסטון של אלכסנדריא של מצרים לא ראה בכבודם של ישראל. אמרו: כמין כְּסִילְקֵי גְדוּלָה היתה. קָטְיוּ לַפְנִים מְקָטְיוּ; מַעֲמִים שהיו בה כפלים כיוצאי מצרים. ושבעים ואחת קַתְרָאוֹת של זהב היו בה, כנגד שבעים ואחד זקנים, וכל אחת ואחת אינה פחותה מעשרים ואחד רְבּוּא קָרִי זהב, וכימה של עץ באמצעיתה, וְתוֹךְ-הַכִּנֶּסֶת עומד עליה, והסוּרְרִים בידיו, וכיון שהגיע לענות אמן, הָלָה מניף בסוּרְרִים — והם עונים אחריו אמן, ולא היו יושבים מְעַרְבָּבִים, אלא וְהָבִים כפני עצמם וכפָּסִים כפני עצמם ונִפְחִים כפני עצמם וּמְרַסִּים כפני עצמם וּנְרָדִים כפני עצמם, וכשֶׁאֶכְסְנָאֵי או עני נכנס לשם, היה מְכִיר בעלי אומנתו ובא ונטפל להם, ומשם פָּרַסְתוּ ופָּרַסְתָּ אֲנִישֵׁי בֵיתוֹ, (סוכה נ"א; תוספ' ס' ד').

VII. משפחות-כהנים.

שני רבותינו: בית-גֵרְמֵז הוּוּ בְּקִיָּאִים במעשה לחסידהפנים ולא רצו לְלַמֵּד. שלחו חכמים והביאו אומנים מאלכסנדריא של מצרים, והיו יודעים לאפית כמותם ולא היו יודעים לְרִדוֹת במותם; שהללו מְסִיקִים מבחוץ ואופים מבחוץ והללו מְסִיקִים מִבְּפְנֵים ואופים מִבְּפְנֵים — הללו פָּתַם מתעַפְּשֶׂת והללו אֵין פָּתַם מתעַפְּשֶׂת. כששמעו חכמים בדבר, אמרו: כל מה שברא הקדוש-ברוך-הוא בעולמו, לכבודו בְּרָאוּ—וחורו בית-גֵרְמֵז למקומם. שלחו להם חכמים — ולא באו; קָפְלוּ להם שְׂכָרָם — ובאו. בכל יום היו נוטלים שנים עשר מֶנֶה והיום עשרים וארבעה. רבי יהודה אומר: בכל יום — עשרים וארבעה והיום — ארבעים ושמונה. אמרו להם חכמים: מה ראיתם שלא לְלַמֵּד? אמרו להם: יודעים היו בית-אבא, שבית המקדש עתיד לְתָרַב, ושְׂמָא יִלְמַד אדם שאינו מהוגן וילך ויעבור עבודה זרה בכך.

ועל דבר זה מוכירים אותם לְשִׁבְחָה, — שמעולם לא נמצאת פת נקיה ביד בנידם, שלא יאמרו: ממעשה להם הפנים נוונים; לְקַיִם מה שנאמר: והייתם נקיים מד' ומישראל¹. (יומא ל"ח).

¹ כמדבר ל"ב כג.

יט) דיופלוסטון — בנין עשוי עמודים עמודים מכוונים זה פנגד זה בשתי שורות. בסילקי — אולם ובית ועד. סָטְיוּ לַפְנִים מְסָטְיוּ — אולם של עמודים כפול, זה בתוך זה. וי"ט: מקום מושב ופעמל לנאספים כאלם, כמין יציעות. וחון הכנסת — הקורא ומתפלל לפני הצבור. והסוּרְרִים — מטפתות להניף בהן לקהל הרב, לשם סיון, שיענו אמן אחרי ברכותיו. הָלָה — הלוי, החון. ולא היו... מעורבבים — הצבור לא היה יושב כערכוביא, אלא מקום מיוחד היה לכל בני אומנות אתה כממורש להלן. זהב... כפפים — צורפי זהב וכסף. מְרַסִּים — צורפי נחושת. נְרָדִים — ארונים. אֶכְסְנָאֵי — אורת. כ) בית-גֵרְמֵז — שם משפחת כהנים. לְלַמֵּד — לאחרי. לְרִדוֹת — להסיר את הפת מן התנור לאחר שנאפה. מבחוץ — התנורים בימיהם כך היו עשויים, שהרביקו את הפת כתלי התנור סבפנים או גם מבחוץ. מתעַפְּשֶׂת — מתקלקלת ונפגמת. כל מה שכרא הקביה — כל מיני אופניות. מנה — מאה וח. שלא יאמרו — בני אדם.

בית־אֲבִינָם הוּא בְּקִיָּים כְּמַעֲשֵׂה־הַקְּטָרֶת, וְלֹא רָצוּ לְלַמֵּד. שְׁלַחוּ חֲכָמִים וְהִבִּיא אֹמִנִים מֵאֶלְכַסְנֵדְרֵי־אֵל מִצְרַיִם, וְהָיוּ יוֹדְעִים לִפְתָּם כְּמוֹתָם וְלֹא הָיוּ יוֹדְעִים לְהַעֲלוֹת עֵשׂוּ כְּמוֹתָם: שֵׁל הִלְלוּ מְתֵמֵר וְעוֹלָה כְּמִקְל, וְשֵׁל הִלְלוּ מִפְּצִיעַ לְכֹאֵן וְלְכֹאֵן. וְכִשְׁשֵׁמְעוּ חֲכָמִים בְּדַבַּר אִמְרוּ: כֹּל מֵה שֶׁבְּרָא הַקִּבְיָה לְכַבְּדוֹ בְּרָאוּ — וְחֹזֵר בֵּית־אֲבִינָם לְמִקְוָם. שְׁלַחוּ לָהֶם חֲכָמִים — וְלֹא בָאוּ; כִּפְלוּ לָהֶם שְׂכָרָם — וּבָאוּ. בְּכֹל יוֹם הָיוּ נוֹשְׁלִים שְׁנַיִם עֶשְׂרֵי מִנָּה וְהָיוּ עֶשְׂרִים וָאַרְבַּעַה. רַבִּי יְהוּדָה אָמַר: בְּכֹל יוֹם—עֶשְׂרִים וָאַרְבַּעַה וְהָיוּ — אַרְבַּעִים וְשִׁמּוּנָה. אִמְרוּ לָהֶם חֲכָמִים: מֵה רְאִיתֶם שֶׁלֹּא לְלַמֵּד? אִמְרוּ לָהֶם: יוֹדְעִים הָיוּ בֵּית־אֲבִינָם שְׁבִית־מִקְרָשׁ עֲתִיד לְהִקְרֹב, וְשִׁמָּא יִלְמַד אֲדָם שְׁאִינוּ הִגּוּן וְיִלְךְ וְיַעֲבֹד עֲבוּד־הַזִּזְרָה בְּכַךְ. וְעַל דָּבָר זֶה מוֹכִירִים אוֹתָם לְשִׁבְתָּה — שִׁמְעוּלָם לֹא יֵצֵאָה כֹּלָּה מִבְּקִשְׁמַת מִבְּתִיהֶם: כִּשְׁנוֹשָׁאִים נְשִׁים בְּמִקְוָם אַחֵר — מִתְּנִינִים עִמָּה, שֶׁלֹּא תִתְבַּשֵּׁם, שֶׁלֹּא יֵאמְרוּ, מִמַּעֲשֵׂה הַקְּטָרֶת מִתְּבַשְׂמִין: לְקַנְסָם מֵה שֶׁנֶּאֱמַר: וְהָיִיתֶם נְקִיִּים מֵהוּ וּמִיִּשְׂרָאֵל.¹

אִמְרֵי רִי יִשְׁמַעְאֵל: פַּעַם אַחַת הָיִיתִי מֵהַלֵּךְ בְּדֶרֶךְ וּמִצְאָתִי אַחֵר מִבְּנֵי בְּנֵי־דָם, אִמְרֵי לוֹ: אֲבוּחִיךְ בְּקִשׁוֹ לְהִרְבוֹת כְּבוֹדָם וְרָצוּ לְמַעַט כְּבוֹד הַמִּקְוָם; עֲבִישׁוּ כְבוֹד מִקְוָם כְּמִקְוָמוֹ וּמַעַט כְּבוֹדָם.

אִמְרֵי רִי עֲקִיבָא: פַּח לִי רִי יִשְׁמַעְאֵל בֶּן לֹזְנָה: פַּעַם אַחַת יֵצְאָתִי אֲנִי וְאַחַד מִבְּנֵי בְּנֵיהֶם לְשִׁדָּה לְלִקֵּט עֶשְׂבִיבִים. רְאִיתִיו שֶׁכָּבַה וְשָׁתַק. אִמְרֵי לוֹ: מִפְּנֵי מֵה בְּכִיתָ? אִמְרֵי לוֹ: כְּבוֹד אֲבוֹתִי נֹזְכְּרִי. — וּמִפְּנֵי מֵה שָׁתַקְתָּ? אִמְרֵי לוֹ: שֶׁעֲתִיד הַקִּבְיָה לְהַחְזִירָנוּ לָנוּ. — וּמֵה רְאִיתָ שֶׁנֹּזְכְּרָתָ? אִמְרֵי לוֹ: מַעֲלֵה־עֶשְׂפִין כְּנֹגֵדִי. — הִרְאָתוֹ לִי. אִמְרֵי לוֹ: שְׁבוּעָה הָיָא כִּידִינוּ, שְׁאִין מִרְאִין אוֹתוֹ לְכֹל אֲדָם.

אִמְרֵי רִי יוֹחָנָן בֶּן נוּרִי: פַּעַם אַחַת מִצְאָתִי וְקָן אַחֵר וּמְנַלֵּת פְּקָמָנִים כִּידוּ. אִמְרֵי לוֹ: מֵאִין אַחָה? אִמְרֵי לוֹ: מִבֵּית־אֲבִינָם אֲנִי. — וּמֵה בִירְךְ, אִמְרֵי לוֹ: מְגַלְת־סַמְמִינִים. — הִרְאָתוֹ לִי. אִמְרֵי לוֹ: כֹּל זְמַן שְׁבִית־אֲבִינָם הָיוּ קָמִים לֹא הָיוּ מוֹסְרִים אוֹתָהּ לְכֹל אֲדָם, עֲבִישׁוּ הָרִי הָיָא לֵךְ וְהָזְדָּרָה בָּהּ, וְקִשְׁבָּאִתִּי וְסַחְתִּי הִרְבִּירִים לִפְנֵי רַבִּי עֲקִיבָא, אִמְרֵי לוֹ: מַעֲתָה אֲסִיר לְסַפֵּר בְּנִתּוֹתָם שֶׁל אֱלֹהִים. (יוֹמָא לִיח.)

בְּקִיָּמָצֵר לֹא רָצָה לְלַמֵּד עַל מַעֲשֵׂה הַתְּבַב. אִמְרוּ עֲלֵיו, שְׁהִיָּה נוֹטֵל אַרְבַּעַה קוֹלְמוֹסִים בֵּין חֲמֵשׁ אֲצַבְעוֹתָיו, וְאִם הִיתָה תִּיבָה שֶׁל אַרְבַּע אוֹתוֹת, הִיָּה כוֹתְבָה בְּבִית־אֲחָת. אִמְרוּ לוֹ: מֵה רְאִיתָ שֶׁלֹּא לְלַמֵּד? כֹּלָם מִצְאוּ תְּשׁוּבָה לְדַבְּרֵיהֶם, בְּקִיָּמָצֵר לֹא מִצָּא תְּשׁוּבָה לְדַבְּרָיו. עַל הָרֵאשׁוֹנִים נֶאֱמַר: וְזָכַר צְרִיק לְבִרְכָה², וְעַל בֶּן קִמְצֵר וְחִבְרָיו נֶאֱמַר: שֵׁם רִשְׁעִים יִרְקַב³. (שם).

אַרְבַּע צְנוּחֹת צְנוּחָה עוֹרָה: רֵאשׁוֹנָה, צֹאן מִכָּאן בְּנֵי עֲלִי, שִׁטְמָאוּ הִיכַל הָיוּ וְעַד צְנוּחָה עוֹרָה: צֹאן מִכָּאן, יוֹשְׁבֵי אֵישׁ בְּפֶרֶץ־בְּרִיקָא, שֶׁמִּבְּכַר אֵת עֲצָמוֹ וּמְחַלֵּל קִרְשֵׁי שָׁמַיִם:

¹ יְבַדְּכָר לֵינָה, כֹּכ. ² יִשְׁעֵלִי יוֹ, ז. ³ עֲס, עֲס.

(כא) לִפְתָּם — לְעַרְב אֵת הַסַּמְמִינִים וְהַבְּשִׁמִּים כְּמַתְכוּנָתָם. מִתְמַר וְעוֹלָה — עוֹלָה יִשְׂר וּזְקִיף כְּחֵמֵר. מִפְּצִיעַ — מִתְפַּצֵּל וּמִתְפַּזֵּר לְצַדִּירִים. סָח — סָפֵר. מַעֲלָה עֵשׂוּ—סִין עֲשֵׂב, שְׁבִשְׁנוֹתָיִם אוֹתוֹ בְּקִשְׁוֹתָהּ, הָעֵשׂוּ עוֹלָה וּמִתְמַר כְּמִקְל. מְנַלֵּת סַמְמִינִים — שְׁכַתוּבִים כֵּה שְׁמוֹת מִינֵי סַמְמִים וְשִׁשׁוּשָׁם. מַעֲתָה — לְאֹתָר שֶׁמִּסְרוּ אֵת הַמְּנַלָּה. (כב) קוֹלְמוֹסִים — קִינִים מִתְדַּרְדְּרִים שְׁכַתוּבִים כְּהֵם. תִּיבָה — מֵלָה כְּתוּבָה. (כג) צְנוּחָה עוֹרָה — יַעַק וְהִרְבִּיו הִקְהַל שֶׁחֲצָר הַמִּקְדָּשׁ כִּלְפֵי כְּתִיבָם.

שדיה כורך ידו בְּשִׁירָאִים ועובר עבודה; ועוד צוהה עורה. שאו שערים ראשיכם ויָגֵסוּ יִשְׁמַעֲלֵל בֶּן פִּיאָבִי, תלמידו של פנחס, וישמש בכהונה גדולה! ועוד צוהה עורה: שאו שערים ראשיכם ויכנס יוחנן בֶּן נֶרְבָּאִי, תלמידו של פִּינְקָאִי, וימלא כֶּסֶף מִקְדְּשֵׁי שָׁמַיִם! אמרו עליו על יוחנן בֶּן נֶרְבָּאִי, שהיה אוכל בסעודתו שלש מאות עגלים והיה שוטה שלש מאות גרבי יין ואוכל ארבעים סאה נוקלות בקנח סעודה. אמרו: כל ימיו של יוחנן בֶּן נֶרְבָּאִי, לא נמצא נותר במקדש.

משמת ר' ישמעאל בן פיאבי בטל זיו הכהונה.

מה עלתה לו ליששכר איש כפר ברקאי? — אמרו: מעשה וישבו המלך והמלכה, המלך אמר: גדי משובה; המלכה אמרה: כבש משובה. אמרו: מי יוכיח? — כהן גדול, שהוא מעלה קרבנות בכל יום, בא יששכר. הראה בידו: אם הגדי משובה — יעלה לתמיד. אמר המלך: הואיל ואין עליו אימת המלך, יקטעו ימינו. נתן שוחר וקטעו שמאלו. שמע המלך — וקטעו אף את ימינו. אמר ר' יוסף: ברוך המקום, שקבל ממנו יששכר איש כפר ברקאי ענשו בעולם הזה. (פס' נ"ו; סיטה ס"ט).

שְׁנִינִי, אבא שאול אומר: קורות של שקמה היו ביריחו, והיו בעלי זרועות נוטלים אותן בזרוע. עמדו בעלים והקדישון לשמים. עליהם ועל פיוצא בהם אמר אבא שאול בן כשניית משום אבא יוסף בן חנין:

אוי לי מִבֵּית־בִּיתֹוס, אוי לי מֵאֶלְהֵם!

אוי לי מִבֵּית־חֲנִין, אוי לי מִלְחֵישָׁתָם!

אוי לי מִבֵּית־קֶרֶזֶס, אוי לי מִקּוֹל־מוֹזָס!

אוי לי מִבֵּית־יִשְׁמַעֲלֵל בֶּן פִּיאָבִי, אוי לי מֵאֲנָרְזָס!

שהם כהנים גדולים, ובניהם גִּזְרִים וְחֲתָנִים אֲמֶרְקָלִים ועבדיהם חובטים את העם במקלות. (פס' נ"ז).

מעשה במרים בת בילגה, שהמירה דתה והלכה ונשאת לְסַרְדִּיּוּס אחר משל מלכות בית־יון. כשנכנסו יונים להיכל, היתה מְבַעֲשֶׁת בְּסַנְדְּלָה על־גְּבִי המזבח ואמרה: לוקום לוקום! עד מתי אחת מכלה ממונם של ישראל! ואי אחת עומד להם בשעת דחקם, כששמעו כהמים דבר, קבעו את טבעתה וסתמו את חלונה. (סוכה נ"ז; ירוש' שם).

בשיראים — כמעטפות של משי, שלא תתלכלך ידו בעבודה, וזהו סנהג בזיון בקדשים. שאו מאות עגלים וגו' — לשון עוֹסֵם; כלומר, ששתדל היה לאכול הרבה שלא יפסל הקרבן כגורת. גרבי יין — חביות יין. וזולת — בני יוגה. בקנח סעודה — מאכל בסוף סעודה קרוי קנח סעודה, שבא לקנח את הסה אחר אִמְלֵלָה. זה עלתה לו — כסה נענש בסופו. הראה בידו — ואין זה דרך כבוד לפני המלך. יקטעו — יצורו. כד) בעלי זרועות — בעלי אגרופים ותקופים מן המשפחות המיוחסות. בעלים — בעלי השקמות; לשמים — לבית המקדש. כיוצא בהם — הדומה להם. אוי לי מבית וגו' — כל אלו הסגויים כאן משפחות כהנים תקופים הם ששלטו בזרוע שלהם. מקולמוסם — שכתבו כתבי שטנה וכדומה. נזברים — מסוגים על כסף האוצר בבית המקדש. אמרכלים — פקידים וסוכנים. כה) מרים בת בילגה — ממשפחת כהני המשפחות. לְסַרְדִּיּוּס — שר צבא. כשנכנסו יונים להיכל — בימי חשמונאים. לוקום — זאב בלשון יוגית. מכלה ממונם — ע"י קרבנות. טבעתה... חלונה — כל אחד סכ"ד משפחות היו לו טבעתה וחלונה שלו בבית המסבחים שהיו מתחמשים בהם בעבודה; הטבעת — להכניס ראש הבהמה החשובה לתוכה, החלון — להניח בה סכונים, ומסורת בילגה נקם עליה שתשבש בשל אתרים, וגנאי הוא לה.

כשנכנסו יונים להיכל טמאי כל השמנים שבהיכל, וכשנברה מלכות בית חשמונאי ונצחום, בדקו ולא מצאו אלא כך אחד של שמן, שהיה מונח בהותמו של כהן גדול: ולא היה בו אלא להדליק יום אחד, נעשה בו נס והדליקו ממנו שמונה ימים. לשנה אחרת קבעום ועשאום ימים טובים בהלל והוראה.

נקנור אחד מאפרפי יונים היה. בכל יום ויום היה מניף ידו על יהודה וירושלים ואמר: אימתי תפול בידי וארמסנה. וכשנברה מלכות בית חשמונאי ונצחום קצצו בהונות ידיו ורגליו ותלאון בשערי ירושלים, ואמרו: פה שהיה מדבר בנאוה וידים שהיו מניפות על יהודה וירושלים — תעשה בהם נקמה. (שבת כ"א; תע"י י"ח).

מעשה בינאי המלך, שהלך לכוהלית שבמרב, וכבש שם ששים כבכים, ובחזרתו היה שמח שמחה גדולה. שלח וקרא לכל חכמי ישראל, אמר להם: אבותינו היו אוכלים מלוחים בזמן שהיו עסוקים בבנין בית-המקדש, אף אנו נאכל מלוחים, וזכר לאבותינו. והעלו מלוחים על שלחנות של זהב ואכלו. היה שם אחד, איש לץ, לב רע ובליעל, ואלעזר בן פועירא שמו. ויאמר אלעזר בן פועירא לינאי המלך: ינאי המלך! לבם של פרושים עליך!

— ומה אעשה?

— הקם להם בציץ שבין עיניך.

הקים להם בציץ שבין עיניו. היה שם זקן אחד, ויהודה בן גדידה שמו, ויאמר יהודה בן גדידה לינאי המלך: ינאי המלך! רב לך כתר מלכות; הנה כתריכהונה לורעו של אהרן! — שהיו אומרים: אמו נשפית במודעים. ויבקש הרבר ולא נמצא: נפדלו חכמי ישראל בזעם.

ויאמר אלעזר בן פועירא לינאי המלך: ינאי המלך! הרויט שבישראל כך הוא דינו, ואתה מלך וכהן גדול — כך הוא דינך?

— ומה אעשה?

— אם אתה שומע לעצתי רמסם!

— ותורה מה תהא עליה?

— הרי כרוכה ומונחת בקריווית, כל הרוצה ללמוד יבא וילמד.

מיד ותוצץ הרעה עלידי אלעזר בן פועירא, ויהרנו כל חכמי ישראל, והיה העולם משתומם עד שבא שמעון בן שמח והחזיר את התורה לישנה. (קר' ס"ו).

(כו) כשנכנסו יונים — בימי אנטיוכוס. מונח בהותמו של כהן גדול — וידעו בו ברור שלא נטמא עי מעע היונים. קבעום ימים טובים — שמונת ימי חנוכה. (כו) בינאי המלך — תיא אלכסנדר ינאי מבית חשמונאים. מלוחים — מיני עשבים שטעמם מלוח. לבם של פרושים עליך — לרעה, שהם פוסלים אותך מן הכהונה, כמפורש להלן. הקם להם בציץ — כלו' תן הציץ בין עיניך ועל כרחם יעמדו מפניך ויודו בכהונתך. נשפית במודעים — וכן השנויה מסול לכהונה. ולא נמצא — שנשכית. כך הוא דינך? — ולא תענשם על דבתם? רמסם — יתרגם. ותוצץ — ותצחת. משתומם — שומם ותוהה בלא תורה.

כשצרו מלכי בית חשמונאי זה על זה, היה הורקנוס מבחן ואַרְיִקטוֹבְלוֹס מִבְּפְּנִים. כבד יום היו משלשלים להם בקפה דִּינָרִים והיו מעלים להם תמידים. היה שם זמן אחד, שהיה מכיר בחכמת יְנִית; אמר להם: כל זמן שעוסקים בעבודה, אין נמסרים בידכם. למחר שִׁלְשְׁלוּ להם דינרים בקפה והעלו להם חויר. כיון שהגיע לחצי החומה, נָעַץ צַפְרַיִם צְדוּמָה וַנְּדַעְנָה אַרְכִּישְׂרָאֵל אַרְבַּע מאות פָּרְסָה על ארבע מאות פָּרְסָה. באותה שעה אמרו: ארור האיש שיגדל חוירים וארור האדם שילמד את בנו הכמת יְנִית. (טסה מ"ט).

VIII. בְּנֵי הַיְהוּדִים.

הורדוס — עבד של בית חֲשְׁמוֹנָאִים היה. נתן עיניו באותה תינוקת של בית חשמונאים. פעם אחת שמע בת־קול שמכרות ואומרת: כל עבד שימרוד עכשו — יצליח. עמד והרג את כל בית אדוניו ולא שָׁיר אלא אותה תינוקת בלבד. כשראתה אותה תינוקת שהוא מבקש לישא אותה — עלתה לנג והכריזה ואמרה: כל מי שיכא ויאמר מבית חשמונאים אני בא — עבד הוא, שלא נשתַיֶּרָה מהם אלא תינוקת אחת, ואותה תינוקת נפלה מן הנג לארץ. נפלה ומתה. מְנַקָּה בדבש שבע שנים, כדי שיאמרו: בת־מלך נשא. אמר: מי דורש, מקרב אחיך תשים עליך מלך¹ — חכמים: עמד והרג את כל החכמים ולא שָׁיר אלא כָּבָא בן בּוֹטָא ליטול ממנו עצה; עטר אותו עטרה של עלוקות ונקר את עיניו.

פעם אחת בא הורדוס וישב לפניו ואמר לו: ראית עבד רע זה מהו עושה? אמר לו: מה אעשה לו?

— קללהו!

— נאמר: גם במדעך מלך אל תקללי².

— זה אינו מלך.

— ולא יהא אלא עשיר, ונאמר, ובחדרי משכבך אל תקלל עשיר³.

— והרי נאמר, ונשיא בעמך לא תארי⁴ בעושה מעשה עמך, וזה אינו עושה

מעשה עמך.

— מתירא אני, שמא ישמע אדם וילך יודיענו.

— הרי אין בן אדם שילך ויאמר לו, אלא אני ואחתי.

— עוף השמים יוליך את הקולי⁵.

¹ דברים י"ז, טו. ² יקחלם י"ז, כ. ³ שמו"ס כ"ג, כ. ⁴ יקחלם י"ז, כ.

כח) הורקנוס מבחן — מחוץ לחומת ירושלים (הורקנוס וארסטובלוס אחים היו מבית חשמונאי, ורבו על המלוכה, וכאו חיל עם זר לעוזר להורקנוס וצרו על ירושלים). היו משלשלים להם — אלו שמכפנים לאלו שמבחוץ (משלשלים — מורידים בחבל). תמידים — כשבים לקרבן תמיד, שכלו הצאן מן העיר בימי המצור. זקן אחד — יהודי. מכיר בחכמת יְנִית — ידע לדבר עם תגוים. בעבודה — של בית המקדש. צַפְרַיִם — ראשי שלפיו. ארבע מאות פָּרְסָה — לשון נחמא, כל־מר כל ארץ ישראל. (כט) נתן עיניו—לישא אותה. תינוקת — ילדה. עבד רע זה — בלומר הורדוס, והוא נחמון להכשילו בדבור רע כלפי הורדוס.

אמר לו הורדוס: אני הוא. אלמלי ידעתי שהחכמים והזרים כל כד לצ' הדתי
 הדרג: עכשו מה תקנתו של אדם כמותי?
 א"ל בכא בן־בוטא: הוא ככה אורו של שלם, שנאמר, כי נר מצוה ותורה אור¹ —
 ילך ויעסוק באורו של עולם, שנאמר, ונהרו אליו כל הגוים². ויש אומרים: כך
 אמר לו: הוא קמא עינו של עולם ילך ויעסוק בעינו של עולם.
 א"ל הורדוס: מתירא אני מפני המלכות. א"ל: שגר שליח לרומי, ילך שנה וישרה
 שנה ויחזור שנה — וכינתים הסתור ותבנה. עשה כך. שלחו לו מרומי: אם לא סתרת
 אל הסתור, אם סתרת — אל תבנה; אם סתרת וכנית — עבר רע, לאחר שעושין —
 נמלכין? אם כליזוניך עליך — הרי ספרך כאן: לא מלך ולא בן מלך — הורדוס
 העבר נעשה בן־חורין.

כשהיו עוסקין בבנין בית־המקדש בימי הורדוס, היו יורדים נשמים בלילה. למחר נשמה
 הרוח ונתפורו העבים וזרחה החמה, ויצאו העם למלאכתם — וידעו שמלאכת שמים בידיהם.
 אמרו: מי שלא ראה בנין הורדוס — לא ראה בנין נאה מימיו. כמה קמא? אמר
 רבקה: כאבני שיש ומרמר; ויש אומרים: כאבני כהל, שיש ומרמר; מוציא שפה ומכניס
 שפה, כדי שיקבלו את הסיד. בקש לצפותם זהב — אמרו לו חכמים: קנת, כך יפה
 יוצר, שנראין כגלי הים. (ב"ב נ' ד'; תע"י כ"ג).

IX. קרן־קנות.

אמר ר' יהודה בר סימון: עשר בהמות שהורות מסרתי לך, שלש שהן ברשותך ושבע
 שאינן ברשותך; שלש שהן ברשותך: שור, כשב ועז, ושבע שאינן ברשותך: איל וצב
 ויחמור, אקו ודישון ותאז וקמר. לא הפרחתי עליכם ולא אמרתי לכם לעלות בהרים
 לתקנע קיערים להביא לפני קרבן מאלו שאינן ברשותך, אלא מאלו שברשותך, הנולדות
 על אבוקך.

שור נדרף מפני ארי, כבש מפני זאב, עז מפני נמר. אמר הקדוש־ברוך־הוא: לא
 יצויא לפני מן הרודפים, אלא מן הנרדפים. (תנ"ח"ק אסור; ויקיר).

אמר ר' יצחק: מפני מה נשתנית מנחה שנאמר בה, נפש³? אמר הקביה: מי
 רכבו להביא מנחה — עני, בעלה אני עליו כאלו הקריב נפשו לפני.
 ואמר רבי יצחק: מה נשתנית מנחה שנאמר בה, חמשה מיני סגון הללו: משל
 למלך בשרזרם שעשה לו אוהבו סעודה, ויודע בו שהוא עני, אמר לו: עשה לי מן חמשה
 מיני סגון, כדי שאהנה ממך. (מנח' קיר).

¹משלי ו', כב. ²ישעיהו נ"ו, ב. ³ויקרא כ"ו, א.

באורו של עולם — נלו' ככנין ביה"ק"פ סמא — עור את בן־בוטא. מפני המלכות — של רופי. שלא
 יצוהו לבנות. הסתור — תהרום את הבנין הישן. אם כלי זניך עליך — שאתה מלך ואיש מלחמה.
 ספרך כאן — ספר יוחסין שלך, וידענו שעלית מעבודת לגדולה. שיש ומרמר — מיני אבנים חלקות
 ובעלות גונים ירוקות ולבנות. כהל — סמראה הכהול (בלוי). מוציא שפה וגו' — אבן אתה
 יוצאת קצת בשפתה ואחה נכנסת, כדי שיהא בית־אחיזה לסיד. כך — בלא צמיו. שנראין —
 אבני השיש. (ל) ברשותך — ביתיות. שאינן ברשותך — מדבריות. (א) חמשה מיני סגון —
 חמשה דרכי הקטרה ואמיה: סולת, סוכת, כרחת, חלות וויקין.

אֶרְיִם המֶלֶךְ בַּקֵּשׁ לַהֲקָרִיב בַּיּוֹם אַחַד אֶלֶף עוֹלוֹת. שֶׁלַח וְאָמַר לִכְהֵן גָּדוֹל: אֵל יִקְרִיב אֲדָם הַיּוֹם חוּץ מִמֶּנִּי. בָּא עָנִי אַחַד וּבִיּוֹר שְׁנֵי תוֹרִים. אָמַר לִכְהֵן: הֲקָרֵב אֶת אֱלֹהֵי אֲמַר לוֹ: הַמֶּלֶךְ צוּנִי וְאָמַר לוֹ — אֵל יִקְרִיב אֲדָם הַיּוֹם חוּץ מִמֶּנִּי. אֵל: אֲדוּנִי כֵהן גָּדוֹל, אַרְבַּעַה אֲנִי צַד בְּכָל יוֹם וְאֲנִי מִקְרִיב שְׁנַיִם וּמִתְפָּרֵס מִשְׁנַיִם, אִם אֵי אֵתָהּ מִקְרִיבִים אֶתָהּ הוֹתֵר פְּרִנְסָתִי. נִשְׁלַם וְהִקְרִיבִים. נִרְאָה לוֹ לְאֲנִיּוֹס בְּחֵלוֹם: קָרְבֵן שֶׁל עָנִי קִדְמָה. שֶׁלַח וְאָמַר לִכְהֵן גָּדוֹל: לֹא כֹךְ צִוִּיתִיךָ — אֵל יִקְרִיב אֲדָם הַיּוֹם חוּץ מִמֶּנִּי. אֵל: אֲדוּנִי הַמֶּלֶךְ, בָּא עָנִי אַחַד וּבִיּוֹר שְׁנֵי תוֹרִים. אָמַר לוֹ: הֲקָרֵב אֶת אֱלֹהֵי אֲמַרְתִּי לוֹ: הַמֶּלֶךְ צוּנִי — אֵל יִקְרִיב אֲדָם הַיּוֹם חוּץ מִמֶּנִּי. אָמַר: אַרְבַּעַה אֲנִי צַד בְּכָל יוֹם וְאֲנִי מִקְרִיב שְׁנַיִם וּמִתְפָּרֵס מִשְׁנַיִם, אִם אֵי אֵתָהּ מִקְרִיבִים אֶתָהּ הוֹתֵר אֶת פְּרִנְסָתִי — לֹא הִיָּה לִי לַהֲקָרִיבִים? אֵל: יִפָּה עֲשִׂית כָּל מַה שֶׁעֲשִׂית.

מַעֲשֵׂה בְּאִשָּׁה אֶתָהּ שׁוֹבֵי־אֵה קוֹמֵץ שֶׁל מוֹלָתָה, וְהִיָּה כֵהן מְבוּה עֲלֶיהָ וְאָמַר: רֵאֵה מַה הֵן מִקְרִיבוֹת? מַה בְּנָה לְאֹכֹל? מַה בְּנָה לַהֲקָרִיב? נִרְאָה לִכְהֵן בְּחֵלוֹם: אֵל חֲבוּהָ עֲלֶיהָ, כֹּאֲלוֹ נִפְטָה הִקְרִיבָהּ. (וַיִּקְרָא ס' ג').

X. נְסִים בְּבֵית־הַמִּקְדָּשׁ.

עֲשֵׂרָה נְסִים נַעֲשׂוּ לְאֹבוֹתֵינוּ בְּבֵית־הַמִּקְדָּשׁ: לֹא הִפִּילָה אִשָּׁה נִרְיָה בְּשֶׁר־הַקִּדְשׁ, וְלֹא הִרְיָה בְּשֶׁר הַקִּדְשׁ מְעוֹלָם, וְלֹא נִרְאָה זָבוּב בְּבֵית הַמִּשְׁבָּחִים, וְלֹא אִירַע שְׂמָאָה לְמִצֵּן גָּדוֹל בַּיּוֹם־הַכַּפּוּרִים, וְלֹא כָּבוּ הַנְּשָׂמִים אִשׁ שֶׁל עֲצִי־הַמַּעֲרָכָה, וְלֹא נִצְהָה הַרוּחַ אֶת עַמּוּד הָעֵשֶׂן, וְלֹא נִמְצָא פְּסוּל בְּעִמָּר וּבְשֶׁת־הַלֶּחֶם וּבְלַחֲמֵי־הַנֵּיִם, עוֹמְדִים צְפוּפִים וּסְתַהוּיִם קָרְחִים, וְלֹא הוֹיָק נַחֵשׁ וְעָקָר בִּירוּשָׁלַיִם מְעוֹלָם. וְלֹא אָמַר אֲדָם לַחֲבָרוֹ: צַד לִי הַמָּקוֹם שֶׁאֲלֵין בִּירוּשָׁלַיִם. (אֲבוֹת ס' ה').

הַמַּשָּׂה דְּבָרִים נֹאמְרוּ בְּאִשׁ שֶׁל מַעֲרָכָה: רְבוּצָה בְּאֵרִי וְקָרָה כַּחֲמָה וַיֵּשׁ בָּהּ מַמַּשׁ וְאוֹכֵלֶת לֶחֶם כִּיבְשִׁים וְאִינָה מַעֲלָה עֵשֶׂן. (יוֹסֵף כ"א).

אָמַר רַבָּה בַר בְּרִיחָנָה: מִירוּשָׁלַיִם לִירֵיחוֹ עֲשֵׂרָה פְּרַסָּאוֹת. וְצִיר דִּלְתוֹת הַיִּכָּל נִשְׁמַע בְּשִׁמּוֹנָה תְּחוּמֵי־שֶׁבֶת; עוֹיִם שְׁבִירֵיהוּ הֵיוּ מִתְעַמְּשׁוֹת מִרוּחַ הַקְּטוּרֶת; נְשִׁים שְׁבִירֵיהוּ אֵינָן צְרִיכוֹת לִיִּתְבַשֵּׂם מִרוּחַ הַקְּטוּרֶת: כֻּלָּה שְׁבִירוּשָׁלַיִם אִינָה צְרִיכָה לַהֲתַקְּשֵׁת מִרוּחַ הַקְּטוּרֶת. (שֵׁם ל"ט).

(כ) הוֹתֵר — מִסְפִּיד. (ג) לֹא הִפִּילָה אִשָּׁה — הוֹלֵר שְׁמַעִים. לֹא נִצְהָה הַרוּחַ וְגו' — הַרוּחַ לֹא עָרַב וְסָרַף אֶת עַמּוּד הָעֵשֶׂן שֶׁל הַמַּעֲרָכָה, שֶׁהִיָּה עוֹלָה זָקוֹף כְּסִקְלָה. עוֹמְדִים צְפוּפִים וְגו' — אֲנָשֵׁי הַצְּבוּר הֵיוּ עוֹסְדִים דְּתוֹקִים בְּבוֹחֵם"ק, וְכִשְׁהִשְׁתַּחֲוּוּ נַעֲשֵׂה רוּחַ לְכֻלָּם. וְלֹא הוֹיָק וְגו' — בְּלוֹסֵר אֶעֱפִי שֶׁהֵיוּ מִתְנַסְּמִים לְשֵׁם עַם רַב — הִיָּתָה יְרוּשָׁלַיִם קוֹלַמֵּת אֶת כָּלֵם. (ד) לֶחֶם כִּיבְשִׁים — עֲצִים לֶחֶם כִּיבְשִׁים. (ה) וְצִיר דִּלְתוֹת הַיִּכָּל — קוֹל הַצִּיר כִּשְׁעַת פְּתִיחַת שַׁעַר. בְּשִׁמּוֹנָה תְּחוּמֵי שֶׁבֶת — חֲחִים שֶׁבֶת — אֲלֵפִים אִמָּה. לַהֲתַקְּשֵׁת — לַהֲתַנְּאוֹת וְלַהֲתַדָּר בְּנִשְׂמִים.

XI. כְּהֵנִים וְרִיָּים.

איש הרהבית היה מתוך על כל משמר ומשמר ואבוקות דולקות לפניו, ומל משמר שאינו עומד ואומר לו: איש הר הבית, שלום עליך? — נָכַר שהוא ישן — חובשו במקלו. ורשות היתה לו לשרוף את כסותו. והם אומרים: מה קול בעזרה? — קול בן לוי לוקה ובגדיו נשרפים, שישן לו על המשמר. רבי אליעזר בן יעקב אומר: **סַב** אחת מצאו את אחיאימי ישן — ושרפו את כסותו. (תמיד כ"ז).

בראשונה כל מי שרצה לתרום את המזבח — תורם, ובזמן שהם מרובים — רצים ועולים בכבש, כל הקודם את חברו בארבע אמות — זכה... מעשה שהיו שניהם שָׁיִם. ורצים ועולים בכבש — ורחף אחר מהם את חברו ונשברה רגלו, וכיון שראו בית-דין שבאים לירי סכנה התקינה שלא יהו תורמין את המזבח אלא בפָּסִים. שנו רבותינו: מעשה בשני כהנים שהיו שניהם שָׁיִם ורצים ועולים בכבש, קדם אחר מהם לתוך ארבע אמות של חברו, נטל סכין ותקע לו בלבו. עמד ר' צדוק על מעלות האולם ואמר: אחינו בית ישראל, שמעו! הרי הוא אומר: כי ימצא חלל בארמה יצאו וקניך ושופטך¹ — אנו על מי להביא עגלה ערופה, על העיר או על העֲזָרוֹת? נעו כל העם בכבירה, בא אביו של תינוק ומצאו כשהוא מפרפר ואמר להם: הרי הוא כפרתכם, ועדין בני מפרפר ולא נמא סכין... — ללמדך שקשה עליהם מותרת כלים יותר משפיכות דמים. (יב"א כ"ג).

XII. קָרְבַּן פֶּסַח.

הפסח נשהט בשלש כתות, נכנסה כת ראשונה, נתמלאת העזרה — נעלו דלתות העזרה, תקעו רייעו ותקעו. הכהנים עומרים שורות שורות ובידיהם כְּבִיכֵי־כֶסֶף וכוזיב זהב, שורה שכלה כסף — כסף, ושורה שכלה זהב — זהב; לא היו מערבים, ולא היו לכוזיבים שוליים, שמא יניחום ויקרוש הדם. שחט ישראל וקבל הכהן את הדם, נותנו לחברו וחברו לחברו, מכבל את המלא ומחזיר את הריקון. כהן הקרוב אצל המזבח זורק ריקה אחת כנגד היסוד,

¹ ידברים כ"א, ה.

לו) איש הרהבית — ממנה בבית-המקדש. מחזר — טובב. על כל משמר — משמרות כהנים קבועים היו בבית-המקדש. הובטו — איש הר הבית את הכהן הישן. והם אומרים — שאר הכהנים שהגיע להם קול תרעש, אומרים זה לזה, לו) לתרום — להרים את הרשן הנצבר שם שמיצתה בכל יום, בכבש — בסעלת המזבח. שניהם — שני כהנים שתחרים ורצים לזכות בתרומת הדין. בפִּים — בגודל. על העזרות — הכהנים שבחצרות ביהמ"ק. מפרפר ולא נמא ונ' — שאין מטמא אלא מת גמור. לח) הפסח נשחט וגו' — הפסחים, מפני שהם מרובים ואין העזרה מחזקת כלם בבת אחת, לפיכך הם נשחטים בנ' כתות. בניכי — כמות. לא היו מערבים — כוזיבם של כסף ושל זהב בשורה אחת. שוליים — רחבים. ויקרוש — יקפא. וקבל הכהן את הדם — לבזיז שבידו. מחזיר את הריקון — שבידו לזה שנתן לו את המלא, וכן כלם, כדי שלא ישאר אחר שעה מועטת בלא כוזיב ותתעכב העבודה. זורקו — כזה את הדם כדיון. כנגד היסוד — של המזבח.

יצתה כת ראשונה ונכנסה כת שניה. יצתה שניה - נכנסה שלישיה, כמעשה ראשונה כך מעשה שניה ושלישית. קראו את ההלל¹. אם נמרו קטנו ואם שנו שלש², אף על פי שלא שלשו מימיהם. אמר יהודה מימיהם של כת שלישית לא הגיעה לאהבתי כי ישמע ה"י³, מפני שעמה מזעטין.

כיצד תולין ומפשיטין? אונקלוס⁴ של ברזל היו קבועין בבחלים ובעמודים, שבהם תולין ומפשיטין. וכל מי שאין לו מקום לתלות ולהפשיט - מקלות דקים חלוקים היו שם, מניח על כתפו ועל כתף חברו ותולה ומפשיט.

קָרְעוּ וְהוֹצִיאוּ אֶמְקָרְיוֹ, נְתָנָם בְּמִנָּם וְהַקְטִירִים עַל גְּבֵי הַמִּזְבֵּחַ. יצתה כת ראשונה וישבה לה בהר הבית, שניה בחיל והשלישית במקומה עומדת. חשכה - יצאו וצלו את פסחיהם (פסח' סיד).

מעולם לא נתמעך אדם בעזרה, הוין מפסח אחד שהיה בימי הלל, שבו נתמעך וקן אחד, והיה קורין אותו פסח מעובין.

פעם אחת בקש אנריפס המלך ליתן את עינו באוכלסי ישראל: אמר לו לכה גדול: תן עיניך בפסחים. נטל כלִיָּה מכל אחד ואחד, ונמצאו ששים רבוא זוגות כליות, בפלים כיוצאי מצרים, חוץ מטמא ושהיה בדרך רחוקה. ואין לך כל פסח ופסח שלא נמנו עליו יותר מעשרה בני אדם. והיו קורין אותו פסח מעובין, (שם).

מעשה בנכרי אחד שהיה עולה וז' כל פסחים בירושלים. בא לפני ר' יהודה בן בתירא, אמר לו: נאמר: כל בן נכר לא יאכל בוי², ונאמר: וכל ערל לא יאכל בוי³ - ואני הריני אוכל מן היפה שביפה! א"ל ר' יהודה בן בתירא: ומאִלָּה הלעיטוך? א"ל: לא. א"ל: כשתעלה לשם אמר להם: הלעיטוני מן האליה. קִשְׁעָלָה לָשֶׁם אמר להם: מאליה הלעיטוני. אמרו לו: מה אתה אומר? אליה לנבזה עולה! אמרו לו: מי אמר לך כך? אמר להם: ר' יהודה בן בתירא אמר לי. אמרו: מה זה לפנינו? בדקו אתרצי ומצאורו שנכרי הוא - ורְבָנֵנוּ.

שלחו לו לר' יהודה בן בתירא: שלום לך, ר' יהודה בן בתירא, שאתה בְּנֵי־בֵן - ומצודת פרוסה בירושלים. (שם ג').

¹ פסחים קט"ז, א. ² שמונה י"ב, ע"ג. ³ שם ט"ז, ע"ג.

קראו את ההלל¹ - בשעת שהיטה. אם נמרו - את ההלל לפני גמר שחיטת כל הפסחים של אותה כתה. תולין ומפשיטין - את הפסחים. אונקלוס² - וויים. קרעו - את שח הפסח. אמרוין - כל המקוסר מן הקרבן על גבי המזבח קרוי "אמורים". בחיל - נדר לפנים מן הסורג בהר הבית. (לפ) לא נתמעך אדם - מעפ"י שהדוחק מרובה. ליתן עינו באוכלוסין - לידע מספרם של קהל ישראל. תן עיניך - מנה מספרם. חוץ מטמא וגו' - שאינם מקריבים את הפסח בזמנו. מעובין - מלשון עב, כלו' מרובה באוכלוסין. מ) בנכרי - שאסור באכילת פסח. שהיה עולה ואוכל - שלא ידעו בו שהוא נכרי ונתנו לו מן הפסח.

XIII. הַעֲמֵד.

כיצד היו עושין (את העומד) ? שלחיו ביהדין יוצאים מערב יומ־טוב ועושין איתו כריכות במחבר לקרקע, כדי שיהא נוה לַקְצֵר, וכל העירות הממוכות לַשָּׁשׁ מתנסות לשב. כדי שיהא נקצר בעסק גדול. כיון שחשכה אומר להם (הקוצר) : בא השמש ? אימרינן : הן. בא השמש ? אימרינן : הן. מנל זה ? אימרינן : הן. קופה זו ? אימרינן : הן. קופה זו ? אימרינן : הן. בשבת אומר להם. שבת זו ? אימרינן : הן. שבת זו ? אימרינן : הן. אקצור ? והם אומרים לו : קצור. אקצור : והם אומרים לו : קצור. שלש פעמים על כל דבר ודבר, והם אומרים לו : הן, הן, הן. כל כך למה ? מפני הביתוסים, שהיו אומרים אין קצירת העומר במיצאי יום־טוב.

קָצְרוּהוּ וְנִתְנוּהוּ בקופות, הביאורו לעזרו. היו מהבהבין אותו באור, נתנוהו לַאֲבוֹב, ואבוֹב היה מנוקב כדי שיהא האור שולט בכלולו. שְׁטָחוּהוּ בעזרה והרוח מנשבת בו. נתנוהו בְּרִתִּים של גְּרוֹסוֹת והוציאו ממנו עשרון, שהוא מנפה בשלש־עשרה נפה (וקרב). משקרב העומר—יוצאין ומוצאין שוקי ירושלים שהוא מלא קמה וקלי. (מנח' פ' ו').

פעם אחת הגיע זמן העומר ולא היו יודעין היכן יש עימר להביאו. הכריזו על הדבר. בא חֶרֶשׁ אחד ונתן ידו אחת על הגן וידו אחת על הצריף. אמר אחד מהכמי ישראל : יש מקום ששמו צרופין־גנות או גנות־צריפין ? בדקו ומצאו והביאו משם. וכשבקשו להביא שתי הלחם לא היו יודעין מהיכן ליטול. הכריזו על הדבר. בא חֶרֶשׁ אחד ונתן ידו אחת על עינו וידו אחת על הסוכה. אמר אחד מהכמי ישראל : יש מקום ששמו עיך סוכר או סוכר־עין ? בדקו ומצאו והביאו משם. (שם ס"ד).

XIV. הַקָּאָת בְּכוּרִים.

כיצד מעלין את הבכורים ? — כל הַעֲוֹת שֶׁבְּמַעֲמָד מתנסות לעירו של מעמד ולנין ברחובה של עיר, ולא היו נכנסי לבתים. ולמִשְׁקִים היה הממונה אומר : קימו ונעלה ציון אל ה' אלהינו¹.

¹ ירמיה ל"א, ו.

מא) כריכות — אגרות קשורות. במחבר לקרקע — בעזרו בקמה. בעסק גדול — בפרסום וברוב עם. מנל זה — כל' במגל זה אקצור התבואה. ביתוסים—נת ידועה בימיהם שכפרו בתורה שבעל פה ובקבלת הכמים. אין קצירת העומר וגו' — שהם מפרשים, ממחרת השתי האמור בקומר על יום ראשון בשבוע. מהבהבין — חורכים וקולים. באור — באש. אבוֹב — מין קנה ברזל נקוב שקולין בו שבלים. גרוסות — שנותתים את הנרעינים ומתנים אותם כהינה גסה. מנופה—ככור. שהוא מלא וגו' — השוק מתמלא קמה סן התבואה החרשה, שאמירים בה לפני העומר. (מב) חֶרֶשׁ — חרש־אלם. על הצריף — מין סוכה רחבה שלמטה וצרה למעלה, מוכנה כנחל וכדומה. הסוכר — סכר ומתימה שתריגים עושים בנהר כדי לעוד דגים. (מג) שבמעמד — כל ישראל נחלקו לכ"ד מעמדות, שהיו מתפללים כעריהם בשעת הקרבת התמידים כביהמיק. לעירו של מעמד — מקום שושבו של ראש המעמד. ולמִשְׁקִים — למי שהשכים ראשונה ; וי"ט : בהשכמה. הממונה — ראש השוירה.

הקרובים היו מביאים תאנים וענבים, והרחוקים מביאים נרְגוֹת וצְמוֹקִים. והשור
הולך לפניהם, וקרניו מצפות והב, ועטרה של זית בראשו, והחליל מכה לפניהם, עד
שדם מניעים קרוב לירושלים. הגיעו קרוב לירושלים, שלחו לפניהם, ועטרו את בכוריהם;
הפחות והסננים והנְגָרִים יוצאים לקראתם; לפי כבוד הנכנסים היו יוצאים, וכל בעל־
אומנות שבירושלים עומדים לפניהם ושואלים בשלומם: אחיני, אנשי מקום פלוני,
בואכם לשלום!

החליל מכה לפניהם עד שמגיעים להר־הבית. הגיעו להר־הבית אפילו אַנְרִיָּס
דמלך נוטל הסל על כתפו וכנס, עד שמגיע לעוֹרָה, הגיעו לעוֹרָה, רכרו הלויים בשיר:
ארוממך ה' כי דליתני ולא שמחת אויבי לִי.¹

הנולות שעל נבי הסלים היו עולות, ומה שבידם נותנים לכהנים.

עודהו הסל על כתפו קורא מהגדתי היום לה' אלהי־י² עד שנומר כל הפרשה.
ד' יהודה אומר: עד, ארמי אובר אבי³; הגיע לארמי אובר אבי מוריד הסל מעל כתפו
ואחזו בשפתותיו, וכהן מניה ידו תחתיו ומניפו, וקורא מארמי אובר אבי עד שדוא
נומר כל הפרשה, ומניחו בצד המזכה, והשתחוה ויצא.

בראשונה, כל מי שידע לקרות קורא, ומי שאינו יודע לקרות פִּקְרִין איתו. נמנעו
מלהביא; התקינו שיהו מקרין את מי שהוא יודע ואת מי שאינו יודע.

העשירים היו מביאים בכוריהם בקלחות של כסף ושל זהב, והעניים מביאים אתם
בסלי־נְצָרִים של עֶרְבָה קְלוֹפָה. הסלים והבכורים נתנים לכהנים. (בכו' ס' ג')

XV. עבודת יום־הכפורים.

שבעת ימים קודם יום־הכפורים מפרישין כה־גִדּוּל מביתו ללשכת פִּלְהֶרֶרֶן
ומתקנין לו כהן אחר תחתיו, שְׁמָא יֶאֱרַע בו פֶּסוּל.

מסרו לו זקנים מוקני בית־דין וקורין לפניו בסדר היום ואמרים לו: אישי כהן
נדול! קרא אתה בפִּיךָ, שמא שכחת או שמא לא למרת.

¹ההלים ל', ב. ²זכרים כיו, ג. ³שם שם, ג.

נְגוֹת וצְמוֹקִים — תאנים וענבים יבשים, שלא יתעפשו בדרך. והשור — לקרן שלמים.
שלחו לפניהם — להודיע בירושלים שהם באים. ועטרו — פארו וקשטו אותם. הפחות
והסננים — שרי כהנים ולויים. ולפי כבוד הנכנסים — אם אלו שמעלים את הבכורים חשובים
הרבה חלקו להם כבוד מרובה. עומדים מפנים — כשעוברים בעיר. החליל מכה — בעל החליל
מקיש חלקו באצבעותיו ומנגן בחליל. הנולות — יונים כפותות שהביאו עם ע"ג הסלים. היו עולות —
למזבח. בשפתותיו של הסל. לקרות — את הפרשה בלשונה. מקרין — מקריאים
לפניו. נמנעו מלהביא — אלו שאינם יודעים לקרוא היו מתבישים. בקלחות — מיני סלים.
נצרים — ענפים קלועים. ערבה קלופה — ערבי נחל כפוצלים. (מד) מפרישין — מברילים.
לשכת פִּלְהֶרֶן — לשכת פקידים ושופטים במקדש. ומתקנין — מבנים. פסול — מביאה
וידומה. רהר היות — פרשת יום הכפורים ועבודתו, כרי שילמוד סדר העבודה. אישי — אדוני.

ערב יוסי הכפורים שחרית מעמידין אותו בשער המזרח ומעבירין לפני פרי ואלים וכבשים, כדי שיהא מכיר ורגיל בעבודה.

כל שבעת הימים לא היו מונעין ממנו מאכל ומשתה. ערב יוסי הכפורים עם השכה לא היו מניחין אותו לאכול הרבה, מפני שהמאכל מביא את השנה. מקורוהו זקני בית דין לוקני כהונה, והעלוהו לעליית בית אֶבְיָטָיִם. השביעות — ונפטרו והלכו להם. ואומרים לו: אישי כהן גדול! אנו שלוחי בית דין ואתה שליחם ושליח בית דין. משביעים אנו עליך כמי ששָׁפֵן שמו בבית הוה, שלא תשנה דבר מכל מה שאמרנו לך. הוא פָּוֶשׁ ובוכה והם פורשים ובוכים.

אם היה חכם — דורש, ואם לאו — תלמיד יחכמים דורשים לפניו, אם רגיל לקרות — קורא, ואם לאו — קורין לפניו. ובמה קורין לפניו? באיוב ובעזרא וברב רידימים. זכיה בן קביטל אומר: פעמים הרבה קריתי לפניו בדניאל.

בקש להתנמנם — פרחי כהונה מִכִּין לפניו באצבע צֶרְדָּה ואומרים לפניו: אישי כהן גדול! עמוד וקפג אחת על הרצפה. ומעסיקין אותו עד שיגיע זמן השחיטה.

ומיקרי ירושלים לא היו ישנים כל הלילה, כדי שישמע כהן גדול קול הברה ולא תהא שנה הוֹטְפָתוּ.

אמר להם הממונה: צאו וראו אם הגיע זמן השחיטה. אם הגיע — הרואה אומר: בְּרָקָא! מִתְּיָא בן שמואל אומר: האיר שני כל המורה שבחברון? והוא אומר: הן. (ולמה הוצרכו לכך? שפעם אחת עלה מאזר הלכנה וקמו שהאיר המורה ושחטו את התמיד — והוציאוהו לבית השרפה.)

הורידו כהן גדול לבית המבילה, חמש טבילות ועשרה קדושים טובל כהן גדול ומקדש בו ביום.

פרסו סָרִין של בוצ בינו לבין העם. פשט, ירד וטבל, עלה ונסתַפַּג. הביאו לו את התמיד, קָרְצוּ ומרק אחר שחיטה על ידו, קבל את הדם וקָרְקוּ. נכנס להקטיר קטרת של שחר ולהטיב את הנרות — — —

אם היה כהן גדול זקן או אֶסְטָנִים — מחמין לו חמין ומטילין לתוך הצוננים כדי שתפוג צנתם.

והביאיה לבית פְּרֻדָּה — ובקדש היתה — פרסו סרין של בוצ בינו לבין העם, קָדַשׁ ידיו ורגליו ופשט, ירד וטבל, עלה ונסתַפַּג, והביאו לו בנדי לבן ולבש וקָדַשׁ

בית אֶבְיָטָיִם — משפחת כהנים שהיו עושים את הקטורת. השביעותו — שינהג בסדר העבודה כפרושים ולא כצדיקים, הוא פורש ובוכה — שחשדוהו לצדוקי. והם פורשים ובוכים — על שחשדוהו, ואולי כשר הוא. דורש — בתורה בליל י"ב, שלא יישן. באיוב וגו' — שמושכים את הלב. פרחי כהונה — צעירי הכהנים. באצבע צרדה — באצבע אמצעית; שמשמטין אותה בכח מעל האגודל לתוך הכף והיא ששמעת קול לזיווה. והפג אחת על הרצפה — כלל הפג את השינה עיי קידה אחת או עיי קצת הליכה על הרצפה, שהיא של שיש וצוננת. ומעסיקין אותו — בדברים. קול הברה — קול המון. זמן השחיטה — של תמיד של חרות. ציץ וראו — בעמוד השחר. ברקאי — הכריק השחר. פשט — את בגדיו. ונסתַפַּג — נתקנה מן המים. קָרְצוּ — שחטו ברוב סגנים. ומרק אחר וגו' — כהן אחר הסמוך לו גמר את השחיטה. וקָרְקוּ — על המזבח. אֶסְטָנִים — סעודו והלוש. ומטילין לתוך הצוננים — שופכים את החמין לתוך המים הקרים של המקוה. בית פְּרוּדָּה — שם לשכה במקדש.

עבודת יוֹטֵה־כַּפּוּרִים.

ידיו ירגליו. בשחר היה לובש פלוסקין של שמונה עשר קנה ובזיהערכים - הָרָדוּן של שנים עשר מנה. אלו משל צבור, ואם רצה להוסיף - מוסיף משלו.

בא לו אצל פָּרוּ. ופרו היה עומד בין האולם ולמזבח, ראשו לדרום ופניו למערב. ידבֵּהן עומד במזרח ופניו למערב, וסומך שתי ידיו עליו ומתנדה. וכך היה אומר: **אנא השם, עייתי, שפשתי, המאתי לפניך אני וביתי; אנא השם, כפר נא לעונות ולפשעים לחסאים, שעויתי ושפשתי ושחמאתי לפניך אני וביתי, ככתוב בתורת משה עבדך: כי ביום הזה יכפר עליכם ונזי'.** והם עונים אחריו: **כרוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד.** בא לו למזרח העזרה לצפון המזבח. הָקָן מימינו וראש ביתאב משמאלו. ושם שני שעירים, וקָלְפֵי היתה שם - ובה שני נזרלות. (של אֶשְׁכְּרֹעַ היו ועֶשְׂאֵם בְּיָגְמֵלֵא של זהב, והיו מוכירין אותו לְשִׁבְחָה).

שרף בקלפי והעלה שני נזרלות. אחר כתוב עליו. להי' ואחר כתוב עליו. לַעֲזֹאֵלֵי. אם של שם עלה בימינו - הסגן אומר לו: **אישי כהן גדול, הִנֵּה ימיך; ואם של שם עלה בשמאלו - ראש בית אב אומר לו: אישי כהן גדול, הגבה שמאלך; נתנו על שני השעירים ואומר: להי' והם עונים אחריו: כרוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד.**

קשר לשון של זָהוּת בראש שעיר המִשְׁקָלֵת, והעמידו כנגד בית־שלוחו, וקָלְשַׁחַט כנגד בית־שחיתו. בא לו אצל פָּרוּ שני וסומך שתי ידיו עליו ומתנדה. וכך היה אומר: **אנא השם, עייתי, שפשתי, המאתי לפניך אני וביתי ובני אהרן עם קדוּשְׁךָ. אנא השם, כפר נא לעונות ולפשעים ולחסאים, שעויתי ושפשתי ושחמאתי לפניך אני וביתי ובני אהרן עם קדוּשְׁךָ. ככתוב בתורת משה עבדך: כי ביום הזה יכפר עליכם ונזי'. והם שנים אחריו: כרוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד.**

שָׁחַטוּ וקבל במזרק את דמו, נתנו למי שהוא ממרס בו על הרִבְדֵי הרביעי שִׁבְעִיבְרֵי, כדי שלא יקרש. נטל את המתה ועלה לראש המזבח ופנה נחלים אֵילֶךְ יֵאֵילֶךְ ותתה מן המעֻכְלוֹת הפנימיות וירד והניחה על הרִבְדֵי הרביעי שִׁבְעִיבְרֵי. בכל יום היה חותה בשל כסף ומערה בתוך של זהב, והיום חותה בשל זהב וזב היה מכניס. - - - בכל יום היה זהב ירוק והיום אדום. - - -

הוציאו לו את הכף ואת המתה וקָפְן מלוא חפניו ונתן לתוך הכף. הגדול לפי דָּלוּ והקטן לפי קטנו. וכך היתה מדתה. נטל את המתה בימינו ואת הכף בשמאלו. היה מהלך בהיכל עד שהגיע לבין שתי הפרוכות המבדילות בין הקדש ובין קדש הקדשים וכנייהן אמה. החצונה היתה פרופה מן הדרום והפנימית מן הצפון. מהלך ביניהן

יִקְרָם יֵי.

פלוסקין - ביוז דק. הנדוין - ביוז מאד יָעֵי. משל צבור - בכסף הצבור. להוסיף - בנדים יקרים כאלו. פָּרוּ - פר שסביא משלו לקרבו ביום זה. אנא השם - היה קרא שם המפדש ככתבו. אֶשְׁכְּרֹעַ - מין עץ (בוקס). בְּיָגְמֵלֵא - שם כהן גדול עשיר. לשון של הזויה - דמיו צמר אדום. בית־שלוחו - שער שהוא יוצא דרך שם להשתלח לעזאזל. שניה - פעם שנית. ממרס - מענגע ומגדגד. הרִבְדֵי הרביעי - שורה רביעית שבאבני הדצפה. יקרש - יקפא. המעֻכְלוֹת - המאובלות ושרופות היטב, שלא יהא שם אוד מעש. חותה בשל כסף - שלא להפסיד את של זהב. ומערה - שופך את הנחלים. ותשן - לקח מלוא חפניו מן הקטרת. וכך היתה מדתה - הכף היתה כסדת חפניו. פרופה - שפתה שברום כפולה לאחוריה לצד תעץ ושורה ואהוזה בקדם זהב.

עד שמגיע לצפון. הניע לצפון — הופך פניו לדרום. מהלך לשמאלו עם הפרכת עד שחזא מגיע לארון. הניע לארון — נתן את המחתה בין שני הכרים. צבר את הקמרת על גבי הנחלים ונתמלא כל הבית קלו עשן. יצא ובא לו בדרך בית-כניסתו ומתפלל תפלה קצרה בבית-החיצון, ולא היה מאריך בתפלתו, כדי שלא להבעית את ישראל.

(משגמל הארון — אכן היתה שם מינות נביאים ראשונים, ושתיה היתה נקראת. גבוהה מן הארץ שלש אצבעות, ועליה היה נותן).

נמל את הרם ממי שהיה ממדס בו, נכנס למקום שנכנס, ועמד במקום שעמד — והזה ממנו אחת למעלה ושבע למטה, ולא היה מתכון להוות לא למעלה ולא למטה אלא כמצליף, וכך היה מינה: אחת, אחת ואחת, אחת ושתים, אחת ושלוש, אחת וארבע, אחת וחמש, אחת ושש, אחת ושבע, יצא והניחו על כן הזרב שבהיכל.

הביאו לו את השעיר, שקטפו וקבל כמזרק את רמו, נכנס למקום שנכנס ועמד במקום שעמד והזה ממנו אחת למעלה ושבע למטה — — — כמצליף, — — — יצא והניחו על כן הזרב השני בהיכל. — — —

כא לו אצל שעיר המשתלח, וסומך שתי ידיו עליו ומתנדה, וכך היה אומר: אטא השב, עוו, פשעו, חטאו לפניך עמך בית ישראל; אנא בשם, כפר נא לעינות ולפשעים ולחטאים, שעוו ושפשעו ושחטאו לפניך עמך בית ישראל, ככתוב בתורת משה עבדך: כי ביום הזה יכפר וגו'. והכתנים והעם העומדים בעודה, כשהיו שומעים ששיהמפורש שחזא יוצא מפי כהן-גדול, היו כורעים ומשתחיים ונופלים על פניהם ואומרים: ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד.

מסרו למי שהיה מוליכו, וכבש עשו לו, מפני הבקלים, שהיו מתלשלים בשעיר ואומרים לו: מול יצא, מול יצא:

מיקברי ירושלים היו מליין אותו עד סוכה הראשונה. עשר סיכות מירושלים עד צוק השעים רים. על כל סוכה וסוכה אומרים לו: הרי מזון והרי מים, ומליין אותו מסוכה לסיכה, תוך מאחרון שבהן, שאינו מגיע עמו לצוק, אלא עומד מרחוק ורואה את מעשיו.

מה היה עושה? חלק לשון של והורית, תציו קשר כסלע וחציו קשר בין קניו — החפו לאחוריו והוא מתגלגל ויורד, ולא היה מגיע לחציו הדר עד שנעשה אברים-אברים. כא וישב לו תחת סוכה האחרונה עד שתהשך.

כא לו [כהן-גדול] אצל פר ושעיר הנשרפים והקטירים — — — אמרו לו לסתק גדול: הניע שעיר למדבר.

ומנין היו יודעין שהגיע שעיר למדבר? דרקות היו עשין ומניפין באזורים ויודעין שהגיע שעיר למדבר. — — —

כא לו כהן-גדול לקרות [בתורת]. אם רצה לקרות בבגדי כוץ קורא, ואם לא קורא באצטלות לבן משלו, תן הכנסת נוטל ספר תורה ונותנו לראש-הכנסת וראש-

שלא להבעית את ישראל — שלא יאמרו את הוא. למקום שנכנס — לקדש-הקדשים. כמצליף — כמלקה בשבט. למי שהיה מוליכו — לשלוח שהיה מוליכו לעזאזל, וכבש — ססלה נשר, מול יצא — שלא ישהה העונות, צוק — ראשו של הר עזאזל, רים — שם מדה, וצ' יום חם יב מיל, בין קניו — של השעיר, דרכות — בנינים גבוהים לשופרים בצדי הדרנים, לו כינ — למדת, באצטלות — לבוש כסין חזק.

הכנסת נותנו לִקְנָן והסגן נותנו לכהן גדול וכהן גדול עומד ומקבל וקורא. אהריתמית' ואך בעשור'. ונולל ספריתורה ומניתו בחיקו ואו ר: יוחר ממה שקראתי לפניכם כתוב כאן. — — —

הביאו לו בנדיריזהב ולבש וקדש ידיו ורגליו ויצא ועשה את אילו ואת איז העם. — — —

קדש וטבל. הביאו לו בגדי לבן ולבש וקדש ידיו ורגליו. נכנס להוציא את הכן ואת המחנה. קדש וטבל, הביאו לו בגדי זהב ולבש וקדש ידיו ורגליו ונכנס להקטין קטרת של בין הערבים ולהיטיב את הנרות, וקדש ידיו ורגליו ופשט.

הביאו לו בגדי עצמו ולבש. ומלִיץ אותו עד כיתו. ויוסטיוב היה עושה לאיהב בשעה שיצא בשלום מן הקדש. (יוסא ס' א-1).

ר' יהושע אמר: מפני מה אין כהן גדול נכנס בבגדי זהב? אלא אין קטנור נעמד סנור, כדי שלא לִתֵּן פתחורפה לשמן לקטנור ולומר: אתמול עשו להם אליריזהב והיום הם מבקשים לשמש בבגדי זהב. ר' לוי אמר: בשביל להם על ממונם של ישראל. (ויקד ס' כ"א).

שנו רבותינו: בראשונה היו קושרין לשון של זהרית על פתח אולם מבחוק; הלבין — היו שמהין, לא הלבין — היו עצבין ומתבשין. התקינו, שיהיו קושרין אותו על פתח אולם מבפנים; ועדין היו מציצין ורואין: הלבין — היו שמחין, לא הלבין — היו עצבין ומתבשין. התקינו, שיהיו קושרין אותו חציו בסלע וחציו בין קרניו של שעיר המשתלח. אמר ר' יוחם בר פפא משום ר' אלעזר הקפר: בראשונה היו קושרין לשון של זהרית על פתח אולם מבפנים, כיון שהגיע שעיר למדבר, היה מלבין וידעו שנעשה מצותו, שנאמר: אם יהיו חטאיכם כשנים, כשלנ ילבינו'. (יוסא ס' ז).

מעשה בכהן גדול אחד שהאריך בתפלתו, ונמנו אָקוּו הכהנים לִקְנָס אחריו. התחילו הם נכנסים והוא יוצא. אמרו לו: מפני מה הארכת בתפלתך? אמר להם: קשה בעיניכם שהתפללתי עליכם ועל ביתהמקדש שלא יִתְרַב. אמרו לו: אל תהא רַיִל לעשות כן שְׁתֵּרֵי שנינו: לא היה מאריך בתפלתו כדי שלא להבעית את ישראל'. (שם ג"ב).

מעשה בצדוקי אחד שִׁתְּקַן מבחוק והכנים לִפְנֵים. בִּיצִאָתוּ היה שָׁמַח שמהה גדולה. פגע בו אביו, אמר לו: בני, אף על פי שצדוקים אנו — מתקראים אנו מן הפרושים. אמר לו: כל יְמֵי היתתי מצַפֵּר על המקרא הזה: כי בענן אראה על הכפרת'. אמרתיו.

¹ יסטיוב ס', יס. ² ויקרא ט"ו ב

אחריו מות וגו' — פרשיות יוה"כ. קדש — ידיו ורגליו כמים. להוציא את הכף וגו' — פן הויכל. (סח) אין כהן נכנס — לשמש בבית קדשי קדשים. בבגדי זהב — אלא בבגדי לבן. קטנור — מששין. סנור — מליץ. לחום על ממונם וגו' — שהבגדים באים משל צבור. (כז) שהאריך בתפלתו — כשנכנס לקדשי קדשים. ונמנו — תחלושו. לכנס אחריו — שמי סח ויוציאוהו. (סח) בצדוקי — כהן מכת הצדוקים, התולקים על הפרושים ועל קבלתם. שתקן מבחוק וגו' — היה מתקן את הקטורת ומכין הכל מתוך לקה' ומכנים לפנים כשהכל מתוקן, שלא כדעת הפרושים, שאומרים שצדיקין לתקן סכפנים. כי בענין וגו' — כלו' בענין העשן של הקטרת, ומכאן למדו הצדוקים שיש לתקן סכפון. והפרושים ספרשים, בענין — כעב הענין.

בית שני בכנינו ובעברתו.

מתי יבא לדי ואקימונו: עכשו שקא לדי - לא אקימונו? אמרו: לא היו ימים מועטים עד שמת והוטל באשפה והיו תולעים יוצאות מחוטמו; ויש אומרים: ביציאתו נקף. ששנה ר' חנא: כמין קול נשמע בעורה, שבא מלאך ונקטו על פניו, ונכנסו אחיו הכהנים וניצאו בכף רגל עגל בין כתפיו, שנאמר: והגליהם רגל ישרה וכף רגליהם ככף רגל עגל¹. (יוסא י"ט).

אמרו עליו על ר' ישמעאל בן קמחית: פעם אחת יצא וקפד עם מלך הערבים ונחזה צנוקא מפיו על כנריו ומקארו. נכנס וישבב אחיו ושמש תתתיו - וראתה אַמס טני בניה להניס גדולים כיום אחר.

שנו רבותינו: שבעה בניו היו לה לקמחית וכלם שמשו בכהונה גדולה. אמרו לה חכמים: מה עשית שזוכית לכך? אמרה להם: מַיְי לא ראו קורות ביתי קלעי שערי. אמרו לה: הרבה נשים עשו כך ולא הועילו; כל קמח-קמח, וקמח של קמחית - סלת. (שם ס"ז; פסיק' כ"ו).

מעשה בכהן גדול אחר שצא מבית המקדש, היו כל העם הולכים אחריו. כשרא ששמשיה וצבטליון באים הניחו אותו והלכו אחר שמעיה ואבטליון. לבסוף באו שמעיה ואבטליון לפטר מלפני הכהן הגדול. אמר להם: יבואו בני עממים לשלום. אמרו לו: יבואו לשלום בני עממים, שעושים מעשה אהרן, ולא יבואו לשלום בני אהרן, שאינם עושים מעשה אהרן. (יוסא ע"א).

XVI. נטילת לולב.

מצות לולב כיצד? יודיטוב הראשון של הג, שקל להיות בשבת, מוליכין את לולביהם להרהיבות, והחונים מקבלים מהם וסודרים אותם על גב האצטבא, והזקנים מניחים את שלהם בלשכה. ומלמדים אותם לומר: כל מי שמניע לולבי בידו-הרי הוא לו במתנה. למחר משכימים ובאים, והחונים וזקנים אותם לפניהם, והם מהמפים ומכים איש את חברו, וכשראו ביתדין שהם באים לדי סכנה. יתקינו שיהא כל אחד ואחד שטל בביתו.

¹ יומקל ב' א

סס) ונתזה - נזקה ונחית ספח. צנוקא - ניצוצות של רוק קלעי שערי - סחלפת ראשו הקלושת. כל קמח וני - משל תוא; כל קמח - כל הנשים בנינו פשוטים, וקמח של קמחית - בניה שלה - סלת, כלומר טובים ובורים. (ג) בני עממים - שמעיה ואבטליון שהם מבני הגרים. מעשה אהרן - יהיה אוהב שלום. (גא) מוליכין את לולביהם - מערב שבת, ספני שאסור לטלטלם בשבת. והזקנים - המשמשים, האצטבא - כמין כסאות וסדרנות הציבות בתר הבית למושב בני אדם. והזקנים מניחים... בלשכה - כדי לשמש סן הדחק לבתר, כשיבאו ליטול לולביהם בחזרה. ומלמדים אותם - את הקהל. כל מי... במתנה - שהרי למחר כשיבאו ליטול לולביהם כחזרה - יטול כ"א זה שיבוא לחר, אטול של אחר, ואין יוצאין ידי מציה אלא בלולב משלו. וזקנים אותם - הלולבים.

מצות ערבה כיצד? מקום היה למטה מירושלים ונקרא מוצא, יורדין לשם ומלקטין משם מורכבות של ערבה ובאין וזוקפין אותם בצדי המזבח, וראשיהם כסופים על-גבי המזבח. תקעו והריעו ותקעו. בכל יום מקיפין את המזבח פעם אחת ואומרים: **אנא ה' השיעורנא, אנא ה' הצליההדנא!** ואותו היום מקיפין את המזבח שבע פעמים. בשעת פטירתם מה הם אומרים? יופי לך, מזבח! יופי לך, מזבח! כמעשהו בחיל כן מעשהו בשבת, אלא שהיו מלקטין אותם מערב-שבת ומניחין אותם בניעות של זהב, כדי שלא יקמשו. ר' יוחנן בן ברוקא אומר: תריות של דקל היו מביאין והזבטין אותן בקרקע בצדי המזבח, ואותו היום נקרא יום תבוסת תריות. מיד התינוקות שומטים את לולביהם ואוכלים אתרוניהם. (סוכה פ' ד').

XVII. נְסוּךְ-הַמַּיִם.

נסוך המים כיצד? צלוחית של זהב מחוקת שלשה לוגים היה ממלא מן השלח. הניעו לשערי-המים — תקעו והריעו ותקעו. עלה בכבש ופנה לשמאלו. שני ספלים של כסף היו שם (ר' יהודה אומר: של סיד היו, אלא שהיו מושרים פניהם מפני היין), ומטקבים כמין שני חוטמים דקים, אחד מעובה ואחד דק, כדי שיהיו שניהם כלים בבת אחת. מערבי של מים, מזרחי של יין — — — ולמנסך אומרים לו: הנכה ירך! שפעם אחת נסך אחד על גבי רגליו ורנמוהו כל העם באתרוניהם. (סוכה פ' ד').

שנו רבותינו: מעשה בצדוקי אחד שנסך על גבי רגליו ורנמוהו כל העם באתרוניהם. ואותו היום נפגמה קרן המזבח והביאו כול של מלח וקתמוהו, לא מפני שהוכשר לעבירה, אלא מפני שלא יראה מזבח פגום, שכל מזבח, שאין לו לא כבש ולא קרן ולא יסוד ולא רבוע — פסול לעבודה. (שם מ"ח, מ"ט).

¹ספלים קי"ח, כ"ח.

מורכבות — ענפים. כמעשהו — של ענין הערבה. מערב שבת — שאסור ללקט ולמלט בשבת. בניעות — אגנות של מים. שלא יבמוטו — שלא יבלו. תריות של דקל — ענפי תמר. (ג) נסוך המים — שבכל יום היו מנסכים ע"ג המזבח בקרבנות תמיד יין ובחג הסוכות — היו מנסכים גם מים. היה ממלא — הכהן. מן השלח — מעין ססוך לירושלים. בכבש — מעלה שעולים בה למזבח. ושני ספלים — אחד ליין ואחד למים. היו שם — על הסוכת. כמין שני חוטמין וגו' — כלומר, כל סל דק כמין חוטם מנוקב יוצא ממנו, ודרך בו מקלח השסקה על הסוכת. אחד מעובה וגו' — דד של אחד, של יין, עבה ונקב שלו גדול, ושל השני, זה של מים, דק, כמפורש בסמיוך. כדי שיהיו שניהם כלים בבת אחת — כלר המים מסתרים לקלח מן היין ולמיכך דד שלהם דק, שלא יכלה קלוחם קודם היין. מערבי... מזרחי — ספל מערבי וספל מזרחי. הנכה ירך — שיהו הכל רואים שהוא מנסך על המזבח. נסך אחד — בתן צדוקי, שהצדוקים לא היו מודים בנסוך המים. (ג) נפגמה — נפתתה ונשברה. כול של מלח — שש סלה. וקתמוהו — את הפגם.

אין אחת מהן נונעת בחברתה. וכשהוא משתחוה נועץ שני אנדליו בארץ ושחה ונישק את הרצפה וזוקק, מה שאין כל בריה יכולה לעשות כן: — וזו היא קידה. (שם).

אמר רבי יהושע בן חנניא: כשהיינו שמחים שמחת בית-השאבה לא טעמנו טעם שנה. כיצד? שעה ראשונה — תמיד של שחר, משם לתפלה, משם לקרבן מוסף, משם לתפלת המוספים, משם לבית-המדרש, משם לאכילה ושחיה, משם לתפלת המנחה, משם לתמיד של בין-הערבים — סבאן ואילך לשמחת בית-השאבה. (שם; יו"ש).

XIX. פְּרַשְׁת־הַמֶּלֶךְ.

מוצאי יום-טוב הראשון של חג בשמיני במוצאי שביעית עושין לו למלך בימה של עץ בעזרה והוא יושב עליה. חזן הכנסת נוטל ספר-תורה ונותנו לראש הכנסת וראש הכנסת נותנו לסגן והסגן נותנו לכהן-גדול וכהן-גדול נותנו למלך — והמלך עמד וסקבל וקרא ויושב.

אנרופס המלך עמד וקבל וקרא עומד — ושבוהו חכמים. וכשהניע אצל לא תוכל לתת עליך איש נכרי אשר לא אחיך הוא¹, ולנו עיניו דמעות. אמרו לו: אל תחירא. אנרופס, אחינו אתה, אחינו אהה!
שנו משום ר' נתן: באותה שעה נתחבו שונאי ישראל כלקד, מפני שהחניטו לו לאנרופס המלך. (סוטה מא.)

XX. שְׁמִינִי-עֶצְרַת וּמוֹצָאֵי-הַחֵג.

ביום השמיני עֶצְרַת תְּהִיָּה לָכֶם וּגְוִי² — זה שאמר הכתוב: תחת אהבתי יספוני יאני תפלה³. אתה מוצא בחג ישראל מקריבים שבעים פרים על שבעים אומות. לפיכך היו צריכים להיות אהבים אותנו. לא רָיָם שאין אהבים אותנו, אלא עוד שונאים אותנו. לפיכך אמר להם הקדוש-ברוך-הוא: שבעת ימי החג היתם מקריבים לְפָנַי קרבנות על אומות-העולם, אבל עכשו הקריבו על עצמיכם — ביום השמיני עצרת תהיה לכם⁴. והקרבתם עולה... פר אחד איל אחרי⁵ — משל למלך, שעשה סעודה שבעת ימים. וזמן כל בני המדינה בשבעת ימי המשתחה. כיון שעברו שבעת ימי המשתחה, אמר לאחבו: כבר יצאנו ידי בני המדינה, נִגְלַגְל אני ואתה כמה שתמצא, לישראל בשר או דג עו ירק. כך אמר הקב"ה לישראל: כל הקרבנות שהקרבתם בשבעת ימי החג על אומות-העולם היתם מקריבים, אבל ביום השמיני עצרת תהיה לכם⁶ — נִגְלַגְלו כמה שאתם מוצאים, בשר אהד ואיל אחר. (תה"ק פנחס).

¹הריבוי ייז, טו. ²במדבר כ', לט. ³ספלים קיט, יד. ⁴במדבר כ"ג, ט.

(19) נועץ — תוקע. אנדליו — בתנונת ידיו. (נש) ולנו עיניו דמעות — שהיה מורש שר-החרודים האדומים. (ס) נגלגלו — עיניו אכילה קלת.

אמר ר' יצחק בר אבדימי: מוצאי יום־טוב האחרון של הג' הכל נופים בעשן המערכה: נוטה כלפי צפון—עניים שמחים ובעלי־בתים עצבים, מפני שנשמי שנה מרובים ופירותיה מרקיבים; נוטה כלפי דרום — עניים עצבים ובעלי־בתים שמחים, מפני שנשמי שנה מועטים ופירות משתמרים; נוטה כלפי מזרח — הכל שמחים; נוטה כלפי מערב—הכל עצבים, (כ"ג ס"ז; יומא כ"א).

XXI. עֲלִיָּה לְרִנָּל.

מִדָּה יָפוּ פְעָמַיִךְ בְּעָעִלִים¹ — כמה נאות הנליהם של ישראל בשעה שהם עולים לרנל. (סוכה מ"ט).

וְלֹא יִחַמְדַּ אִישׁ אֶת אֶרְצֶךָ בְּעִלְוֶתְךָ וְגו'² — מלמד שתהא פרתך רועה באֶפֶר ואין חיה מוֹקֶתָה; תרננלתך מעקרת באשפה ואין חלדה מוֹקֶתָה. מעשה באחד ששכח לנעול דלתו ביתו, שעלה לפעמי־רנלים, וכשבא מצא נחש קשור בַּשְּׁעוֹת דְּלֹתוֹתָיו.

שוב מעשה באחד ששכח ולא הכניס תרנלותיו לתוך ביתו ועלה לפעמי־רנלים, זבא ומצא חתולות מקרעות לפניו.

שוב מעשה באחד ששכח ולא הכניס כְּרִי של חָטוּי לתוך ביתו ועלה לרנל, וכשָׁבָא מצא אַרְיוֹת מקיפים לחים.

ומעשה בשני אחים עשירים שדוּ באשקלון, והיו להם שכנים רעים מאומות־העולם. הדיו אימרים: אימתי יעלו היהודים הללו להתפלל בירושלים ואנו נכנסים ומקפחים את בתיהם ונוטלים כל מה שיש להם. הניע זמן ועלו האחים. זמן להם הקדוש־ברוך־הוא מלאכים כדמותם והיו נכנסים ויוצאים בתוך בתיהם, כשבאו האחים מירושלים, שלחו לשכניהם דורות מכל מה שהביאו עמם מירושלים, אמרו להם השכנים: היכן הייתם? אמרו להם: בירושלים. — אימתי עלייתם? — ביום פלוני. — ואימתי באתם? — ביום פלוני. — ואת מי הנתתם בתוך ביתכם? — לא הנחנו שום ארבו. אמרו: ברוך אלה היהודים, שלא עובם ולא יעובם לעולם. (פסח' ח'; ירוש' פאה; שהשיר).

אמר ר' יצחק: מפני מה אין פרות נמוקר בירושלים? כדי שלא יהו עולי־רנלים אומרים: אלמלי לא עלינו אלא לאכול פרות ננוסר — כִּיֵּנו; ונמצאת עליה שלא לשמה. כיוצא בו אמר ר' דוסקאי רבבי ינאי: מפני מה אין תְּמִירֶקְרָא בירושלים? כדי שלא ידו עולי־רנלים אומרים: אלמלי לא עלינו אלא לרחוק בחמי מבריא — כִּיֵּנו; ונמצאת עליה שלא לשמה. (פסח' ח').

¹ ע"י הכתובים ז', כ. ² שמוס ל"ה, כד.

פכ) באפר — כשרה מרעה. (סג) חלדה — מין שרץ סוּק תרנגולים (חילול). כדי של חָטוּי — גל של חטים. (סד) פרות ננוסר — פרות הבאים מסביבות ים כנרת, והם מתוקים ומשואפים ביותר. שלא לשמה — שלא לשם מצוה, אלא לשם הנאה.

XXII. עליה בשעת הנזרה.

מח

אמר: פעם אחת נזרה המלכות נזרה על ישראל, שלא יביאו בכורים לירושלים והושיבו פרוסקאות על הדרכים, כדרך שהושיב ירבעם בן נבט שלא יעלו ישראל לרגל. מה עשו כשרים ויראי הטא שבאותו הדור? — הביאו סלי בכורים וחסום בקציעות ונסלום והשלי על ההפיהם, כיון שהגיעו אצל פרוסקאות, אמרו להם: להיכן אתם הולכים? אמרו: לעשות שני עגולי דבלה במכתשת שלפנינו ובקלי שעל כתפינו; כיון שעברו מהם עשרום כסלים והביאום לירושלים.

והם הם בני נובי־עלי וקוצעי קציעות.

פעם אחת נזרה המלכות נזרה על ישראל, שלא יביאו עצים למערכה, והושיבו ברוסקאות על הדרכים, כדרך שהושיב ירבעם בן נבט, שלא יעלו ישראל לרגל. מה עשו כשרים ויראי הטא שבאותו הדור? — הביאו נזירי עצים ועשאו סלמות והניחו על כתפם והלכו להם. וכיון שהגיעו אצל פרוסקאות אמרו להם: להיכן אתם הולכים? אמרו: להביא נזלות משיבך שלפנינו בסלמות שעל כתפינו. כיון שעברו מהם — פקדום והביאום לירושלים.

והם הם בני סלמאי הקתוצתי.

עליהם ועל כיוצא בהם נאמר: וזכר צדיק לברכה¹, ועל ירבעם בן נבט וחקריז נאמר: ושם רשעים ירקבי¹. (תעני ב"ח).

עליה י, ג

כח) והושיבו פרוסקאות — המלכות הושיבה משמרות קבועים למנוע את העם מעליה לירושלים. והסום בקציעות — כמו הסלים שלמעלה כתאנים כתושות ויבשות של דבלה (דבלה) — וזוהי כבר עגול של תאנים כתושות ודבוקות ביחד, ושמן של התאנים הכתושות, קציעות², וירד סלאכה זו להעשות במכתשת ובעלי (עליוני של מכתשת). ונתכוננו הכשרים לגנוב בכך דעתם על השומרים, ועיש מעשיהם נקראו בני גונבי עלי וגו'. משוכך — ארובת יונים, ועולים אליה במלכ. והביאום לירושלים — ושברום להיות עצים למערכה.

הרבן בית-שני והארץ

קדם התרגום.

ארבעים שנה קודם חרבן-הבית לא היה נורל עולה בימין, ולא היה לשון של
הזרה מלבין, ולא היה נר מערבי דולק, והיו כלתות ההיכל נפתחות מאליהן, עד שער
בית ר' יוחנן בן זכאי ואמר: היכל, היכל! מפני מה אתה מבעית עצמך? יודע אני כך,
שסופך לחרב, וכבר נתנבא עליך זכריה בן ערוז: פתח לבנון דלתוך ותאכל אש
באייך¹, (יומא ל"ט).

II על-מִה תְּרַכֵּה הָאָרֶץ.

אמר ר' יוחנן: מה שנאמר: אשרי אדם מפתח תמיד ומקשה לבו יפל ברעה² —
על קמצא וברקמצא חרבה ירושלים, על תרנגול ותרגולת חרב הדיהמלך; על יתר של
פרכה חרבה ביקר.

על קמצא וברקמצא חרבה ירושלים. —

מעשה באדם שהיה אוהבו קמצא ושונאו-בר קמצא. עשה סעודה. אמר לשמשו:
לך והבא לי קמצא. הלך והביא את ברקמצא. בא בעל הסעודה ומצא את ברקמצא
יושב בין המבקרים. אמר לו: הרי שונא אתה לי, ומה לך כאן? עמוד וצא! אמר לו:
הזאיל ובאתי — הניחתי, ואתן לך דמי כל מה שאוכל ואשתה בסעדתך. אמר לו: לא —
אתן לך דמי חצי סעדה... — לא! אתן לך דמי כל הסעדה — לא! תקפו ביד
העמוד והוציאו

מבני בית יד.

(א) נורל... בימין — הנורל של השעיר לזר, הקרב ביום כפור. ועיין למעלה פרק ט, סג
לשון של הזרות — הכילת צמר ארום, שהיו קושרים בפתח האולם ביום כפור בשעת שלוח
שעיר לעזאזל. ועיין שם. גר מערבי וגו' — של המנורה, שדרבו להיות דולק תדיר, וכל אלו
השנתיים באו לסימן ולרמז, שהתורבן קרוב לבוא. מבעית — מפתיר. (ב) על קמצא וגו' — כל
אלו ספורשים לפמה בעיניו. קמצא וברקמצא — שבות אנשים הם. והוציאו — מן תמיד.

אמר ברקמצא: האיל וישבו חכמים ולא מהו בו — מְלַל שדעתם נוחה בכך —
 אֵלֶךְ ואלִישׁוֹן עליהם לפני המלך. בא ואמר לקיסר: מררו בך היהודים... אמר לו הקיסר:—
 מי יאמר?... אמר לו: שלח להם קרבן ותראה אם יקריבוהו.

הלך ושלח בידו ענל משלש. בדרך הטיל בו ברקמצא מום בניב-שפתים, ויש
 אומרים — בדוקין שבעין, מקום שלנו הרי הוא מום ולהם אינו מום. אמרו חכמים
 להקריבו, משום שלום מלכות: אמר להם ר' זכריה בן אֶבְקִילֹס: יאמרו, בעלי-מומים
 קרבים למזבח. אמרו להרונ את ברקמצא, שלא ילך ויספר למלך. אמר להם ר' זכריה
 יאמרו, מִטִּיל מום בקדשים — יָהֲרֵג.

(אמר ר' יוחנן: עֲנִיתָנוּתוֹ של ר' זכריה בן אֶבְקִילֹס החריבה את ביתנו ושרפנו
 את הכלנו והגָלְתָנוּ מארצנו).

עלה עליהם נירון-קיסר. כשהגיע לירושלים ורק חץ למורת-וחור ונפל בירושלים
 למשרב — חזר ונפל בירושלים, וכן לארבע רוחות העולם.

אמר נירון-קיסר לתינוק: פסוק לי פסוקך. אמר לו: ונתתי את נקמתי באדום
 ביד עמי ישראל¹. אמר נירון-קיסר: הקרוש-ברוך-הוא מבקש להחריב ביתו ואומר לְקַטֵּחַ
 ידו בו... ברח הולך ונתנַךְ, וממנו יצא ר' מאיר.

עלה עליהם אֶסְפַּנְדוֹסִיוֹסִיס, בא וצר על ירושלים שלש שנים, היו שם שלשה
 עשירים: נְקָרְיָמוֹן בְּנֵי-נִירוֹן וּבְנֵי-בְלָבָא-שְׁבֹעַ וּבְנֵי-צִיצִית-הַבְּקָתָה. (נְקָרְיָמוֹן בֶּן-נִירוֹן —
 שְׁנַקְדָה לוֹ חֵמָה בְּעַבְרוֹ; בְּנֵי-בְלָבָא-שְׁבֹעַ — שָׁכַל הַנְּקָמָה לְבֵיתוֹ כְּשֶׁהָיָה רֹעֵב כְּכֹלֵב —
 יוֹצֵא כְּשֶׁהָיָה שָׁבֵעַ; בְּנֵי-צִיצִית-הַכֶּסֶת — שֶׁהָיְתָה צִיצִיתוֹ נְנָרְתָה עַל גְּבִי קֶסֶתוֹ). אחד
 אסר: אני אפרנס כל העיר בחטים ושעורים, ואחד אמר — ביין ובמלח ובשמן, ואחד אמר —
 בעצים (שבתו חכמים את בעלי-העצים יותר מכלם; שרב הסדא — כל המפתחות היה
 מוסר לְשִׁמְשׁוֹ, חוץ משל העצים, שהיה רב הסדא אומר: אוצר אחד של חטים טעון
 ששים אוצרות של עצים כנגדו). פתחו את אוצרותיהם ונמצא כירם כדי פריסת עשרים
 שנה ואחת. היו שם פְּרִיזְנִים. אמרו להם חכמים: נצא ונעשה שלום עם הרומים; לֹא
 הציחום הבריונים, ואמרו להם: נצא ונעשה מלחמה עמהם, אמרו להם חכמים: לא יעלה
 בידנו כלום. עמדו הבריונים ושרפו אותם האוצרות של חטים ושעורים — ונבר הרצב
 בעיר.

¹ יחזקאל כ"ט, פ.

מהו — עכבו, התנגדו. מְלַל — משמע. הטיל — הטיל, נתן. בניב-שפתים — בשפה
 העליונה. בדוקין שבעין — בקרום העליון של העין. שלנו — ליהודים. ולהם — לנכרים.
 משום — בשביל. נירון — שם מלך רומי, Nero. פסוק לי פסוקך — אמרו לי איזה פסוק
 לסדרת היום בבית-הספר. לקנה ידו בי — כלו לתת את העונש עלי. אֶסְפַּנְדוֹסִיוֹסִיס — וועספאסיאן
 אביו של טיטוס. שְׁנַקְדָה וגו' — שורחה לו חמה; שפעם אחת אחת השאילוהו שר אחד בארז
 מים בשביל עולי רגלים וקבע לו זמן פרעון, בתנאי שאם יגיע הזמן ונקדמו לא יפרע — ישיב
 לו כזהב. כיום האחרון ירדו נשמים עם שקיעת החמה ונעשה נס והציצה החמה אחת
 שנתמלאו הבורות, ובכך נפטר מן הקנס. ציצתו ננדרת וגו' — כשיצא מביתו היו מציעין
 תהתיו כסתות כהליכתו וציציות כגדיו נגרות על גבי הכסתות. טעון — צריך לאפיהו
 בריונים — פריצים.

הרבן בית-שני והארץ.

מִרְחָק בַּת בְּיָחוּס — הַעֲשִׂירָה שֶׁבִירוּשָׁלַיִם הִיחָה. שָׁנָה שְׁלִיחָה לְשׁוּק וְאִמְרָה לּוֹ:
 לֵךְ וְהָבֵא לִי סֶלֶת. עַד שֶׁהֵלֵךְ נִמְכְּרָה הַסֶּלֶת. בָּא וְאָמַר לָהּ: אֵינִי סֶלֶת, אֲבָל יֵשׁ פֶּת נָקִיָּה.
 אִמְרָה לּוֹ: לֵךְ הָבֵא. עַד שֶׁהֵלֵךְ נִמְכְּרָה אֶף זֶה. בָּא וְאָמַר לָהּ: אֵינִי פֶת נָקִיָּה, אֲבָל יֵשׁ
 פֶּת קִיבֵר. אִמְרָה לּוֹ: לֵךְ הָבֵא. עַד שֶׁהֵלֵךְ נִמְכְּרָה אֶף זֶה. בָּא וְאָמַר: אֵינִי פֶת קִיבֵר, אֲבָל
 יֵשׁ קִמָּח שְׁעוּרִים. אִמְרָה לּוֹ: לֵךְ הָבֵא. עַד שֶׁהֵלֵךְ נִמְכַּר אֶף זֶה. חֲלָצָה נִעְלִיָּה וְאִמְרָה:
 אֲנִי וְאִרְאֶה, אֲפֹשֶׁר אֲמַצֵּא דָבָר לְאֲכֹל. נִסְפְּלוּ נְלָלִים כְּרִגְלָה וּמְתָה. קָרָא עֲלֶיהָ ר' יוֹחָנָן
 בֶּן יִצְחָק: הִרְבַּח בְּךָ וְהִעֲנַנָּה אֲשֶׁר לֹא נִסְתָּה כֶּף רִגְלָה הֲצַנֵּן עַל הָאָרֶץ מִהֲתַעֲנַנֵּן וּמִרְךָ.¹
 וַיֵּשׁ אִימְרִים: נְרוּגְרָת שֶׁל ר' צְדוּק מִצָּנָא וְאֲכַלָּהּ, וְנִתְעַלְפָה יִמְתָּה. וּבִשְׁעַת מִיתָה הוֹצִיאָה
 כָּל כֶּסֶף וְהִבְהָה וְרָקַקְסָם לְשׁוּק, אִמְרָה: אֵלּוּ לָמָּה לִי? וְזֶה שְׁנֵאֲמַר: כֶּסֶפֶם כְּהִינִי
 יִשְׁלִיכוּ וְנִי.²

נְרוּגְרָת שֶׁל ר' צְדוּק מָהוּ? ר' צְדוּק יָשָׁב אַרְבַּעִים שָׁנָה בְּתַעֲנִית, שְׁלֹא תַחֲרַב
 יְרוּשָׁלַיִם. נִעֲשָׂה בִּשְׂרוֹ קָחוּשׁ וְכָל מָה שֶׁאֲכָל הִיָּה נִרְאָה מִתּוֹךְ גְּרוּנוֹ מִבְּחוּץ, וְכִשְׁנֵמַר
 תַּעֲנִיתוֹ וּבֹא לְהַבְרוֹת עֲצָמוֹ הִבִּיאוּ לוֹ נְרוּגְרָת וְהִיָּה מוֹצֵץ מִמִּיתָה וְזוּרְקָן.
 יִצְאָה ר' יוֹחָנָן בְּרִינְיָא לְמַגְל בְּשׁוּק, רָאָה שְׁשׁוּלְקִין תְּבֵן וְשׁוֹתֵין מִיָּמִינוֹ. אָמַר: בְּנֵי-
 אָדָם שְׁשׁוּלְקִין תְּבֵן וְשׁוֹתֵין מִיָּמִינוֹ יִכּוּלִים לַעֲמוֹד כְּחִיּוּלֹתָיו שֶׁל אֶסְפִּינְטוֹס! אֵינִי תַקְנָה אֵלּא
 שְׁאֲנֵא מִן הָעִיר.

אֶבְרַתְסִיקְרָא בְּרִינְיָתִי, רֵאשׁ בְּרוּנֵי יְרוּשָׁלַיִם, — בְּרִיאָתוֹ שֶׁל ר' יוֹחָנָן בְּרִינְיָא
 הָיָה. שֶׁלַח לוֹ ר' יוֹחָנָן בְּרִינְיָא: כּוּא אֲצִלִּי בְּצִנְעָא. בָּא. אָמַר לוֹ ר' יוֹחָנָן: עַד מִתִּי אַחַפּ
 עוֹשִׂים כֶּךָ וּמִמִּיתִים אֶת הַכֵּל בְּרַעֲבָ? אָמַר לוֹ: מָה אַעֲשֶׂה? אִם אֹמַר לָהֶם דְּבַר יִבְרַנְיָה.
 אָמַר לוֹ ר' יוֹחָנָן: רָאָה לִי תַקְנָה שְׁאֲנֵא מִכָּאן, אֲפֹשֶׁר שְׁתֵּהָא הַצֶּלָה מוֹעֲמַת. אָמַר לוֹ
 אֲבֵא סִיקְרָא: עֲשִׂינוּ בִּינְיָנוּ שְׁלֹא יִצְאָה אָדָם מִכָּאן אֵלּא אִם כֵּן הוּא מֵת. אָמַר ר' יוֹחָנָן: הוֹצִיאֵנִי
 בְּרַמַּת מֵת. אָמַר בְּרִינְיָא: עֲשֶׂה עֲצָמְךָ הוֹלָה וְיִבְאֹו הַכֵּל לְבַקְרֶךָ, וְהִנֵּחַ דְּבַר שֶׁל סְרַחֵן
 עַל מַטְרֵךָ, וְהִיָּה אוֹמְרִים, מֵת ר' יוֹחָנָן? וַיִּכְנַסוּ תַלְמִידֵיךָ וַיִּשְׂאוּ אֶת אֲרוֹנְךָ, וּבְנֵי אָדָם
 אַחֲרֵיהֶם לֹא יִשְׂאוּהוּ, כִּדִּי שְׁלֹא יִרְנִישׁוּ בְּנוֹפֵךְ שְׁהוּא קָל, — שְׁהִי הַכֵּל יוֹדְעִים שְׁהִי קָל
 מִן הַמֵּת...

עֲשֶׂה ר' יוֹחָנָן כֶּךָ. כָּאוּ תַלְמִידֵיךָ וְנִשְׂאוּ אֶת אֲרוֹנוֹ, ר' אֲלִיעֶזֶר מִרְאִישׁוֹ וְר' יְהוֹשֻׁעַ
 מִרְגִּילוֹ. הָיוּ מוֹלִיכִים אוֹתוֹ עַד שְׁקִיעַת הַחֲמָה, עַד שֶׁהִנְעִי אֲצִל שְׁעָרֵי יְרוּשָׁלַיִם. אָמְרוּ
 לָהֶם הַשְׁעוּעִים: מִי הוּא זֶה? אָמְרוּ לָהֶם: מֵת הוּא. וְכִי אֵינִי אַתֶּם יוֹדְעִים שְׁאֵין קָלִינִין אֶת
 הַמֵּת בִּירוּשָׁלַיִם? בְּקִשׁוֹ הַבְּרִינְיָא לְדַקּוֹר בְּגוֹפוֹ שֶׁל הַמֵּת: אָמַר לָהֶם אֲבֵרְסִיקְרָא:
 יִאֲמְרוּ: רַבִּים דַּקְרוּ: בְּקִשׁוֹ לְדַחְפוֹ — אָמַר לָהֶם: יִאֲמְרוּ: רַבִּים דַּחְפוּ: — פִּתְחוּ לוֹ
 הַשֶּׁשֶׁר וְיִצְאָה.

הָיוּ מוֹלִיכִים אוֹתוֹ עַד שֶׁהִנְעִי אֲצִל אֶסְפִּינְטוֹס. פִּתְחוּ אֶת הָאָרֶץ וְעַמְדָה לְפָנָיו. אָמַר
 לוֹ: שְׁלוֹם עֲלֶיךָ, הַמֶּלֶךְ: שְׁלוֹם עֲלֶיךָ, הַמֶּלֶךְ: אָמַר לוֹ אֶסְפִּינְטוֹס: חֹיֵב אַחָה שְׁתֵּי מִיתוֹת.
 אַחָה, שְׁאִתָּה קוֹרָא לִי מֶלֶךְ, וְאִנִּי אֵינִי מֶלֶךְ, וְעוֹד, אִם מֶלֶךְ אֲנִי — עַד עָבְשׁוּ מִפְּנֵי מָה
 לֹא בָאת אֲצִלִּי? אָמַר לוֹ ר' יוֹחָנָן: שְׁאִמְרַת, לֹא מֶלֶךְ אֲנִי — כֹּאֲמַת מֶלֶךְ אַתָּה, שְׁאִלְמַלְא

¹ דְּנָרִים כִּימָה, נו. ² יִחְזַקְלָל ז', יפ.

פֶּת קִיבֵר — פֶּת גְּרוּעָה וּפְחוּתָה. נִסְפְּלוּ — דַּבְּקוֹ. נְרוּגְרָת — חֲמָה יִבְשָׁה, וְלִהְיוֹת מִפְּרֵשׁ מִהוּ
 נְרוּגְרָת שֶׁל ר' צְדוּק. כְּחוּשׁ — רוּחַ. שְׁשׁוּלְקִין — מִכְשָׁלִים. בְּצִנְעָא — בְּלֵאמֶר.

היית מלך לא נמסרה ירושלים בידך, שנאמר: והלבנון בא דיר יפל¹. ושאמרת, אם מלך אני — מפני מה לא באת אצלי עד עכשו? — בריתים שבנו לא הניתוני. אמר לו אפסנינום: אלו חֲבִית של דבש ודָּרְקוֹן קָרוֹךְ עליה — לא היו שוברין את החבית בשכיל הדרקון? שתק ר' יוחנן.

(קרא עליו רב יוסף — ויש אומרים ר' עקיבא —: משיב חכמים אחר ודעתם יסבל² — היה צריך לומר לו: נוטלין צֶבֶת ומסֻלְקין את הדרקון והורנין אותו ואת החבית מניחין).

בתוך כך בא שליח מרומי ואמר לאפסנינום: עמוד, שמת הקיסר וגדילי רומי מנוף מלך עליהם. באותה שעה היה אפסנינום נעול נעל אחת. בא לנעול את השניה — ולא נכנסה רגלו. בא לחלוץ את הראשונה — ולא יצאה רגלו. אמר אפסנינום: זו מָה? אמר לו ר' יוחנן: אל תצטער — שמועה טובה באה לך, שנאמר: שמועה טובה תרשן עצמי³ — ומה תִּקְנֶתָךְ? יביאו אדם שאין דעתך נוחה הימנו ועבירוהו לפניך, שנאמר: ורוח נכאה תיבש גרם⁴. עשה כך ונכנסה רגלו. אמר לו: ומאחר שחכמים אתם כל כך — עד עכשו מפני מה לא באתם לפני? אמר לו: ולא אמרתי לך? אמר לו: אף אני אמרתי לך. אמר לו אפסנינום לר' יוחנן: אני הולך מכאן ואשלה עליכם אחר במקומי: בקש ממני דבר ואתן לך. אמר לו ר' יוחנן: תן לי יָקָה וחכמיה ושלשלה של רבן גמליאל ורופאים שירפאו את ר' צדוק.

(קרא עליו ר' יוסף — ויש אומרים ר' עקיבא —: משיב חכמים אחר ודעתם יסבל². היה צריך לומר לו, שיניח את ירושלים פעם זו. ור' יוחנן סבר, שמא זו לא יעשה לו אפסנינום, ולא תהא אפילו הצלה מועטת).

הלך אפסנינום ושלה את טיטוס הרשע. בא טיטוס, עמד ואמר: אי אלהימו, צור חסיו בו?⁵ — זה טיטוס הרשע שחרף וגרף בְּלִפְיֵמַעְלָה. מה עשה? נכנס לבית קדשי הקרשים והציע ספר־תורה ועבר עליה עברה, ונטל סָךְ ונגדר את הפרכת, ונעשה נס והיה דם מִקְבָּצֵץ ויוצא. — וכסבור שהרג את עצמו.

(אמר ר' יוחנן: מי כמִיךְ הִסִין יוֹה?⁶ — מי כמִיךְ חָסִין וקָשִׁי שאתה שומע נאוצו וגדוכו של אותי רשע ושותק, של בית ר' ישמעאל שָׁנוּ: מי כמִיךְ בֵּא לָם הִי?⁷ — מי כמִיךְ „באלמים“?)

נטל טיטוס את הפרכת וְעִשָּׂאָה כמִין נְהַנְתָּנִי, והביא כל כלים שבמקדש והניחם בתובה, ונתנם כספניה, לילך ולהשתבח בעירי. עמד עליו נחשול שבִּים לטבעו. אמר: כמדומה אני, שאלהיהם של אלו — אין נבורתי אלא במים. בא פרעה — טָבְעוּ במים, בא סיסרא — טבעו במים, אף הוא עומד עלי לטָבְעֵנִי במים. אם נבור הוא, יעלה ליבשה ויעשה עמי מלחמה. יצתה בתִּקְוִל ואמרה לו: רשע בן רשע בן בנו של עשו הרשע!

¹ יסעו יו, לה. ² סס מיה, סס. ³ ינעלי טיו, לה. ⁴ סס ייו, ככ. ⁵ דנרים ל"ב, לו. ⁶ סהלים פ"ט, ט. ⁷ שמוס ט"ו, יח.

הבית — כר של עץ, דרקון — נחש, דראקאן. צבת — מלקחים, ומסלקין — מסורים. יבנה — שב עיר של חכמים סמוכה לירושלים, ושלשלת של רבן גמליאל — משפחת הנשיאים. טיטוס — בנו של אפסנינום. סוף — הרב, גדר — נעץ ודקדק. מבצבץ — גוצץ ומטפסף. שהרג את עצמו — כנוי בלשון של כבוד כלפי מעלה. באלמים — שרואה ושותק. נרנותני — של נחשול — סערת ים.

כִּרְחָה קלה יש לי בעולמי, ויתוש שמה, עלה ליבשה ותעשה עמה מלחמה. עלה ליבשת
בא יתוש ונכנס בחוטמו ונקר במחו שבע שנים.

פעם אחת עבר על פתחו של נֶפֶחַ. שמע קול קורנם – ונשתתק היתוש. אמר
טיטוס: יש תִּקְנָה ו' – הביאו לו נפח בכל יום והכה לפניו בקורנם. לנֶפֶחַ נכרי נתן
ארבעה זוזים ליום, לישראל – אמר: דיך שאתה רואה בשונאך. עד שלשים יום עשה
כך: מכאן ואילך – כיון שָׁדַשׁ – דָּשׁוּ

(שְׁנִינִי, אמר ר' פנחס בן עֲרֻזָּא: אני הייתי בין גדולי רומי, וכשמת, פצעו את
מחו ומצאו בו כצפור־דרור משקל כ' סלעים. אמר אכיו: מִקְבְּלָנוּ, פיו של נחשת וצפרניו
של בידול).

בשעת מיתתו של טיטוס צוה כך: שרפוני ופזרו את אָפְרִי על שבעה ימים, כדי
שלא ימצאני אלהי היהודים ויעמידני בדנין.

אונקלוס בר קלוניקוס בן אחותו של טיטוס היה. בקש להתנער. הלך והעלה את
טיטוס באוב. אמר לו: מי חשוב בעולם ההוא? אמר לו: ישראל – מהו להִרְבֵּק בהם?
אמר לו: מצוותיהם מרובות ואיראפשר לעמוד בהן. לך והתנרה בהם בעולס־יהוה ותִּעֲשֶׂה
עליהם ראש, שנאמר: הוּו צריה לראש¹ – כל המצר לישראל נעשה ראש. אמר לו:
דינך במה? אמר לו: במה שנוחתי על עצמי: בכל יום יום צוברים את אָפְרִי, והיום
ושורפים אותי ומפזרים את אָפְרִי על שבעה ימים.

הלך והעלה את בלעם באוב. אמר לו: מי חשוב בעולם ההוא? אמר לו:
ישראל. – מהו להִרְבֵּק בהם? אמר לו: לא תדרש שלומם וטובתם כל הימים².
הלך והעלה ישו באוב. אמר לו: מי חשוב בעולם ההוא? אמר לו: ישראל ו –
מהו להִרְבֵּק בהם? – אמר לו: טובתם דרוש, רעתם אל תדרוש; כל הגונע בהם כאלו
נוגע בכבת עיני.

בא וראה, מה בין פושעי ישראל לנביאי אימות־העולם:

שנינו, אמר ר' אלעזר: בא וראה, כמה גדול כחה של בושה; שהרי סני הקדוש
כזה את פריקמצא והתדיב את ביתו ושרף את היכלו. (גטין ניה-ניו: איכר
אדר"ג פ' ר').

מעשה בארם אחד שנתן עיניו באשת רבו, ושוליא של נגר היה. פעם נצרך רבו
ללוח, אמר לו: שְׁנֵר לי אשתך ואֶלְנָךְ, שְׁנֵר אשתו אצלו. שְׁהָתָה עמו שלשה ימים. קדם
ובא אצלו בדרך. אמר לו: אשתי, ששלחתי לך, היכן היא? אמר לו: אני פְּסָה־הָתָה
לְאֶלְתֵּר, ושמעתי שהתינוקות התעללו בה בדרך. אמר לו: ומה אעשה? אמר לו: אם

¹לכס 1/2 פ. 2' זכרים כינ' 2

יתוש – סין זכב דק. קורנם – טיטוס. כיון שדש דש – כיון שנחרגל בקל הקורנם שז
לא הוקל המכאוב על ידי כך. וכשמת – טיטוס. פצעו – חתכו ופתחו. מקבלנו – קבלת
חכמים בדינו. סין – של היתוש. ישן – הנצרי. כחה של בושה – של הלכנת פנים.
סיע – עור. ג' רבו – בעליו. ושוליא – תלמידו של אומן. נגר – תוש עץ. שְׁנֵר – שלי
פחדתיה לאלת – שלחתי תיכף.

אתה שומע לי — נְרַשְׁמָה. אמר לו : כתבתה מרבה. אמר לו : אני אלוך חן לה כתיבתה. עמר זה וגרשה. הלך הוא ונשָׂאָה. כאן שהגיע לו זמנו לא היה לו לפרוע. אמר לו : בוא ועשה עמי בחובך. והיו יושבים ואוכלים ושותים — והוא היה עומד ומשקה להם. והיו דמעות נופלות מעיניו בכוסותיהם — ועל אותה שעה נחתם נורדיין. (גמ' נ"ט).

מקדש ראשון מפני מה הרב? מפני שלשה דברים שהיו בו: עבודתה ונלח שריות ושפיכות דמים. אבל מקדש שני, שהיו עוסקין בתורה ובמצוות ונמילות-חסדים. מפני מה הרב? מפני שהיתה בו שנאת חנם, ללמדך ששקולה שנאת חנם כנגד שלש עברות: עבודתה ונלוי עריות ושפיכות דמים. (יומא ט').

על תְּרַנּוּל וְתַרְנַנְלָת תִּרְהַמְלָךְ —

נוהגים היו, כשיצאו חתן וכלה, הוציאו לפניהם תרנוול ותרננלת, כלומר: פרו רבו כתרנוולים. פעם אחת עבר לָיוֹן של רומיים, ונטלו את התרנוול והתרננלת מלפני המלך. נפלו על הרומיים והכובם. באו ואמרו לקיסר: מרדו בך היהודים. עלה עליהם המלך. היה בין היהודים ברדרומ אחר, שהיה קופץ מיל בקפיצה אחת והרג ברומיים. נטל המלך כתרו והניחו על גבי קרקע, אמר: רבונר-של-עולם! בבקשה מפק, אל תמכרני, אותי ומלכותי, בידו של אדם אחר. הכשילו פיו לברדרומי ואמר: הלא אתה אלהים ונחתנו ולא תצא בצבאותינו¹. נכנס לבית-הכנסא — בא דָּרְקוֹן ושמש קָרְפֶּשְׁתוֹ — ימת. אמר המלך: הואיל ונעשה לי עכשו נס — אניחם. הניחם והלך לו. מיד קפצו לאכול ולשתות ולשמוח והרליקו נרות, עד שנראה חותם המכעת במרחק מיל מן העיר. אמר המלך: שמחים היהודים ומשחקים בי-חור ובא עליהם. אמר ר' אסי: שלש מאות אלה שולפי הרב נכנסו להרהמלך, והרגו בה שלשה ימים ושלשה לילות. והיו בה (הריגה ויללה מצד זה) ושמהה ומחולות מצד זה — ולא ידעו אלו באלו.

כַּלֵּע ה' וְלֹא הָמַל אֶת קְלִיָּאוֹת יַעֲקֹב² — אמר ר' יוחנן: אלו ששים רבוא עָנְרוֹת, שהיו לו לינאי המלך, וכל אחת ואחת היו בה כיוצאי מצרים. אמר עולא: אני ראיתי אותו מקום ואפילו ששים רבוא קנים אינו מחויק. אמר מין אחד לר' חנינא: משקרים אתם! אמר לו ר' חנינא: ארץ... צביי³ נאמר בה, מה צבי זה אין עורו מחויק את בשרו, אף ארץ ישראל, בזמן שיושבין עליה — רָנְחָה, ובזמן שאין יושבין עליה — נמדה. (שם נ"ו).

אמרו: כשבקש טְרַיְנוֹס להרוג את ליליָנוֹס ופפוס אחיו בלדָקְנָא אמר להם: אם מעמי של חנייה מישאל ועזריה אתם, יבא אלהיכם ויצילכם מיד כדרך שהציל את

¹ טהלים ס', יב. ² איכה כ', ב. ³ ירמיה נ', יע.

כתובתה — כתב התחייבות שאדם נתן לאשתו בשעת נשואים. נחתם נורדיין — על בית המדרש שיחרב. (ה) הלא אתה אלהים וגו' — כלומר, אין לנו צורך בעזרתך. דרקון — נחש. כ כשתו — מעי התחנות. מצד זה — של העיר. ולא ידעו אלו באלו — מפני גודל סרת דעיר ורחוקהמקום. אין עורו וגו' — לאחר הפשטה עור הצבי מצטמק ומתכוץ. רוחה — רחבת. נמדה — צמקה ומכווצת. (ו) טרינוס — סלך לפני אדרינוס. לוליינוס ופפוס — שני גברי ישראל היו.

יִצְאִים לְמַלְחָמָה הִיוּ אֲנֹמִים : לֹא יָסָדוּ וְלֹא יִסְבּוּף, הֲלֹא אַתָּה אֱלֹהִים וְנַחַתְנוּ וְלֹא תֵצֵא בְצַבָּאוֹתֵינוּ¹. וְהִיא הִיא עוֹשֶׂה בְּכַוִּיבָא ? הִיא מִקְבֵּל אֲבִי בְּלִסְמָרָא בִּאתָת מֵאֲרֻכּוֹבוֹתָיו וְדָרְקָן הַזֶּה בְּהֵן כְּמֵה נִשְׁתּוֹת.

וְכִשְׂרָאָה אֹתוֹ רַבִּי עֲקִיבָא אָמַר : וְהוּוּ מֶלֶךְ הַמְּשִׁיחַ. אָמַר לוֹ ר' יִיחֲזֵן בֶּן תּוֹרְקָא : עֲקִיבָא, יַעֲלוּ עִשְׂבִּים בְּלִתְיָדָךְ נִשְׁבְּרוּ אִינוּ בֵּא.

שֶׁלֶשׁ שָׁנִים וּמַחְצָה הִקִּיף אֲדָרִינוֹס קִיסָר עַל בִּיתֵר. הִיא שֵׁם ר' אֲלֵעֹזֵר הַמְּדַעִי עִסְקָ בְּשָׂקוֹ וּבִתְעִנּוּתוֹ, וּבְכָל יוֹם וַיּוֹם הִיא מִתְפַּלֵּל וְאוֹמֵר : רַבִּינֹשְׁלֵי־עוֹלָם, אֵל תִּשָּׁב בְּרִין הַיּוֹם. לְבִסּוֹף נָתַן אֲדָרִינוֹס דַּעְתוֹ לַחֲזוֹר. כִּי כוֹתִי אַחַד וְאָמַר לוֹ : אֲדָרִינוּ, כֵּל זֶמֶן שֶׁתִּנְגַּלְתָּ זֶה מִתְנַעֲנַעַת בְּאִפְרַי אִי אַתָּה כּוֹבְשָׁה; אֲלֵא הַמֶּתֵן לִי, וְאִנִּי אַעֲשֶׂה לָךְ שֶׁתִּכְבַּשְׁנָה הַיּוֹם. מִיָּד נִכְנַס לְבִיתֵר כְּשֶׁעַר הָעִיר וּמִצָּאוּ לְר' אֲלֵעֹזֵר שֶׁהִיא עוֹמֵד וּמִתְפַּלֵּל. עָשָׂה אֵת עֲצָמוֹ כְּאֵלּוֹ לֹחֵשׁ בְּאֹזְנוֹ. הִלְכוּ וְאָמְרוּ לְבְּכַוִּיבָא : דוֹרְךָ ר' אֲלֵעֹזֵר רוֹצֵה לְמַסּוֹר מְדִינָה עַד לֵיד אֲדָרִינוֹס. שֶׁלַח הוֹבִיאוּ אֲצֵלוֹ אֹתוֹ כּוֹתִי. אָמַר לוֹ : מַה אָמַרְתָּ לְר' אֲלֵעֹזֵר ? אָמַר לוֹ הַכּוֹתִי : אִם אָמַר — יִהְיֶנִּי הַמֶּלֶךְ, וְאִם לֹא אָמַר — אַתָּה תִּהְיֶנִּי, מִיִּסָּב שֶׁאֲדָרִינוּ אֵת עֲצָמוֹ וְלֹא יִתְפַּרְסְמוּ מִקְּתוּרִין שֶׁל מֶלֶךְ. הִיא בְּכַוִּיבָא סְבִיר בְּדַעְתוֹ. שֶׁבִקֵּשׁ ר' אֲלֵעֹזֵר לְמַסּוֹר אֵת הַמְּדִינָה. שֶׁלַח בְּכַוִּיבָא וְהוֹבִיאוּ לְר' אֲלֵעֹזֵר אֲצֵלוֹ. אָמַר לוֹ : מַה אָמַר לָךְ אֹתוֹ כּוֹתִי ? אָמַר לוֹ : אִנִּי יוֹדֵעַ מַה לֹחֵשׁ לִי בְּאוֹזְנִי, בְּתַפְלָה הִיִּיתִי עוֹמֵד וְלֹא שִׁמְעִי כְּלוּם. וְמַה אָמַרְתָּ לוֹ ? — אָמַר לוֹ : לֹא כְּלוּם. נִתְמַלֵּא בְּכַוִּיבָא כְּעַם, כְּעַט בִּי בְּנִלְוֹ בַעֲשִׂיָה אַתָּת נְתָרְנוּ. יֵצֵתָה בְּתַקּוּל וְאִמְרָה : הִיא רוֹעֵי הָאֵלִיל עוֹזְבֵי הַצֵּאָן, חָרַב עַל הָרֹשׁ וְעַל עֵין יַמִּינוֹ² ; אָמַרְתָּ לוֹ : אַתָּה שֶׁבֵרְתָּ וְרוֹעֵם שֶׁל יִשְׂרָאֵל וְסָמִית אֵת עֵין יַמִּינוֹ, לְפִיכָךְ יִרְדּוּ — שֶׁל אֹתוֹ הָאִישׁ — יִבֹּשׁ יִבְשׁ יַעֲיֵן יַעֲיֵן כִּהֵה תִכְהֵה³. מִיָּד נִרְמַו הַעֲשִׂוֹת וְהִלְכָה בִּיתֵר וְנִדְרָג בְּכַוִּיבָא.

הוֹבִיאוּ רֵאשֵׁו אֲצֵל אֲדָרִינוֹס. אָמַר : מִי תָרְנוּ ? אָמַר לוֹ כּוֹתִי אַחַד : אִנִּי הִרְנִיתִיו. אָמַר לוֹ : לָךְ וְהוֹבִיאתִי אֲצֵלִי. הִלְךְ וְהוֹבִיאוֹ, וּמִצָּאוּ נַחֵשׁ בְּרוֹךְ עַל צִוְּאוֹ. אָמַר אֲדָרִינוֹס : אֵלּוֹלֵא אֱלֹהִים תָּרְנוּ לֹהֵה מִי הִיא יִכּוֹל לְהִרְנוֹ ? הִיוּ הוֹרְגִים בְּאִנְשֵׁי בִיתֵר עַד שֶׁיֵצֵא דָמָם מִן הַפְּתָחִים וּמִן הַקִּבְּכוֹת וּמִן הַצְּנֹרוֹת, וְהִיא הַסּוֹס שׁוֹקֵעַ כְּרַם עַד תּוֹסְמוֹ, וְהִיא הַדָּם בְּנִלְוֹ אֲבָעִים שֶׁל אַרְבַּעִים סָאָה, וְהוֹלֵךְ כִּים אַרְבַּעַה מִלִּין, וְאִם תֹּאמְרָה שֶׁקְרוּבָה בִּיתֵר לִים, וְהֵלֵא רְחוֹקָה מִן הַים אַרְבַּעַה מִלִּין, וְכִרַם גְּדוֹל הִיא לוֹ לְאֲדָרִינוֹס שֶׁמֵּנָה עֶשֶׂר מִיל עַל שִׁמְנָה עֶשֶׂר מִיל, כִּמֵּן שֶׁבְּרִיא לְצַפּוּרִי, וְתִקְיֹפוּ גֵרֵד מְהוֹרֵי בִיתֵר, תּוֹר עֲלֵיהֶם שֶׁלֵא יִקְבְּרוּ. עַד שֶׁעַמַּד מֶלֶךְ אַחַר גִּנּוּר עֲלֵיהֶם יִקְבְּרוּם.

אָמַר ר' יוֹחָנָן : רַבִּי הִיא הוֹרֵשׁ עַל בְּרִיכּוֹכָא : דְרִיךְ כּוֹכַב מִעֲקִיבָא⁴ — אֵל תִּקְרָא, כּוֹכַבִּי אֵלֵא, כּוֹכַבִּי.

שְׁנֵי נַחֲלִים יֵשׁ בְּבִקְעַת יָדִים, אַחַד מוֹשֵׁךְ אֵילָךְ וְאַחַד מוֹשֵׁךְ אֵילָךְ. וְשֶׁעֲרֵו הַכְּמִישׁ שְׁנֵי הַלְקִים מִים וְאַחַד דָּב.

שֵׁנו : שְׁבַע שָׁנִים בָּצְרוּ אֹמוֹת הָעוֹלָם אֵת כְּרַמְיָהוּן כְּרַמְשׁ שֶׁל יִשְׂרָאֵל כְּלֵא זָבֵל.

¹ מִסְּלִיס מִן יַם, יִזְכְּרוּם יִשְׁמֵהוּ, הִיא בְּמַדְנַי כִּיה, פֶּה.

לֹא יָסָדוּ וְגו' — אֵל יַעֲזוּר (אֱלֹהִים) וְאֵל יִסְגֵּף וְיַעֲזֵר, כְּלוּמַר : אֵל יִתְעַרַב כֻּלָּל בְּמַלְחַמְתּוֹ וְתוֹשִׁיעַ לִּי יִדְנֵי. אֲבִי בְּלִסְמָרָא — אֲבִי קֵלַע תְּרִנְגַּלְתָּ זֶה — הַבּוֹנֵה לְר' אֲלֵעֹזֵר. מִתְנַעֲנַעַת — מִתְנַגַּלְתָּ וְהַיִּסְתִּיתָ, כִּלִּי מִתְפַּרְסֵם בְּאִפְרַי וּמִתְפַּלֵּל. מִתְפַּרְסֵם — מִדְּוֹת, וְכֵל — דוֹמֵן שֶׁמְרַשְׁנִים כּוֹ הוֹרֵשׁ.

אמרו משום רבן שמעון בן גמליאל: ארבע מאות בתי-כנסיות היו בכרך ביתר, ובכל אחת ואחת היו בה ארבע מאות מלמדי תינוקות; וכל אחד ואחד היו לפניו ארבע מאות תינוקות של בית-רבן; וכשהיה ארבע נכנס לשם היו דוקרים אותו בחוטריהם. וכשנבר אויב ולקרום—כרכום בספריהם והציתום באש. (איכד; ירוש' תעני; גיט' נז, יח).

III. רשעת אֲדֻרִינֻם.

יהודי אחד עבר לפני אדרינום ושאל בשלום. אמר לו: מי אתה? אמר לו: יהודי. אמר לו: וכי יש יהודי עובר לפני אדרינום ושואל בשלומי? אמר: לבו ותצוי את ראשו! עבר יהודי אחר, ראה מה שנעשה בראשון ולא שאל בשלומי. אמר לו אדרינום: מי אתה? אמר לו: יהודי. אמר לו: וכי יש יהודי עובר לפני אדרינום ואינו שואל בשלומי? אמר: לבו והתיו את ראשו! אמרו לו סַקְלִיטֻן שלו: אין אנו יודעים מה אלו המעשים שאתה עושה: מי ששואל בשלומך—נהרג, מי שאינו שואל בשלומך—נהרג; אמר להם: ואתם רוצים ליעצני היאך אני צריך להרוג בשונאי?
והדהקדש צִנְתָּה ואמרת: ראתי ה' עותתי, כל נקמתם ונח' ¹. (איכד).

אֲדֻרִינֻם שְׁחִיק־עצמות הושיב שלש משמורות: אחת בַּהֶמֶת ואחת בַּכֶּפֶר לַסְּבִיא ואחת בבית-לחיה-יהודה. אמר: מי שיברח מכאן יהא נצוד כאן ומי שיברח מכאן יהא ניצוד כאן. היו יוצאים קְרוּזִים ומכרוזים ואומרים: כל מקום שיהודי טמון שם יצא, ולא יעשו לו רעה. אלו שהבחינו לא יצאו ואלו שלא הבחינו היו יוצאים ונצודים. והו שנאמר: ויוד אפרים כיונה פותה אין לבי ². נתכנסו כלם לבקעת בית-רמון. אמר אדרינום לשר צבא שלו: עד שאני אוכל קרן גְּלוּקָא זו וירך תרנגלת זו אבקש אחד מהם עומד על רגליו ולא אמצא. מיד הקיפום לגיונותיו וַתִּקְרְנוּם. והיה הרם בוקע והולך עד שהגיע לקפרים הגהר.

אלו שנשפתרו טמונים במערות היו יוצאים כלילה והולכים לריח מתיהם ומביאים מהם ואוכלים. בכל יום היה יוצא אחד מהם ומביא. פעם אחת יצא בחור אחד מהם ומצא את אביו הרונג. נָקְלוּ וטָמְנוּ ונתן עליו סמן. נכנס ואמר להם: לא מצאתי כלום. אמרו: ילך אחר. הלך והביא. משאכלו אמרו לו: מהיכן הבאת הרונג זה? אמר להם: מַצְנִית פלונית. אמר לו אותו בחור: ומה סמן היה נתון עליו? אמר לו: סמן פלוני. אמר: אי לו לאותו האיש, שאכל מבשר אביו. ¹ (שם).

¹ לזכר נז. נס. ² יחזק' ז', יב.

בחוטריהם — במקלות דקים שמואים בהם לתינוקות בספרים. ט) סַקְלִיטֻן — שרי המועצת.
י) שֶׁבְחִינוּ — שהבינו כונתו של אדרינום לגנוב דעתם של היהודים, שיצאו ויהרגם. קרן גְּלוּסְקָא — קצה הלחם, פרוסה קטנה. נהרגו — נזדמנו.

בני-ציון היקרים.

IV. בְּנֵי-צִיּוֹן הַיְקָרִים.

כִּי עָלֶיךָ הִרְגֵנוּ כָּל הַיּוֹם נִחְשָׁבְנוּ כְצֵאֵן טְבַחְהִי¹ — אָמַר רַב יְהוּדָה: זֶה אִשֶׁה וְשַׁבְעָה בְנֵיהֶ. מַעֲשֵׂה בְמִקְרָם בַּת נְהָרוֹם שֶׁנִּשְׁבְּתָה הָיָה וְשַׁבְעָה בְנֵיהֶ. נִטְלוּם וְנִתְּנוּם לַפְּנִים מִשְׁבַּעַת הַדְרִים. הֵבִיאוּ אֶת הָרֵאשׁוֹן לַפְּנֵי הַקִּיסָר, אָמְרוּ לוֹ: הַשְׁתַּחֲוֶה לְצַלָּם. אָמַר לָהֶם: כְּתוּב בַּתּוֹרָה: אֲנֹכִי הִי אֱלֹהֶיךָ². הוֹצִיאֹתוּ וְהִרְגֵנוּהוּ. הֵבִיאוּ אֶת הַשֵּׁנִי לַפְּנֵי הַקִּיסָר. אָמְרוּ לוֹ: הַשְׁתַּחֲוֶה לְצַלָּם. אָמַר לָהֶם: כְּתוּב בַּתּוֹרָה: לֹא יִהְיֶה לְךָ אֱלֹהִים אֲחֵרִים עַל פְּנֵי³. הֵבִיאוּ אֶת הַשְּׁלִישִׁי וְאָמְרוּ לוֹ: הַשְׁתַּחֲוֶה לְצַלָּם. אָמַר לָהֶם: כְּתוּב בַּתּוֹרָה: לֹא תִשְׁתַּחֲוֶה לְאֵל אֲחֵרִי⁴. הוֹצִיאֹתוּ וְהִרְגֵנוּהוּ. הֵבִיאוּ אֶת הַרְבִּיעִי, אָמְרוּ לוֹ: הַשְׁתַּחֲוֶה לְצַלָּם. אָמַר לָהֶם: כְּתוּב בַּתּוֹרָה: זֹכַח לְאֱלֹהִים יִתְרָם⁵. הוֹצִיאֹתוּ וְהִרְגֵנוּהוּ. הֵבִיאוּ אֶת הַחֲמִישִׁי, אָמְרוּ לוֹ: הַשְׁתַּחֲוֶה לְצַלָּם. אָמַר לָהֶם: כְּתוּב בַּתּוֹרָה: שָׁמַע יִשְׂרָאֵל ה' אֱלֹהֵינוּ ה' אֶחָד⁶. הֵבִיאוּ אֶת הַשֵּׁשִׁי, אָמְרוּ לוֹ: הַשְׁתַּחֲוֶה לְצַלָּם. אָמַר לָהֶם: כְּתוּב בַּתּוֹרָה: וְיָדַעְתָּ הַיּוֹם וְהַשַּׁבְּוֹת אֵל לִבְבְּךָ כִּי ה' אֱלֹהִים בְּשָׁמַיִם מִמֶּעַל וְעַל הָאָרֶץ מִתַּחַת אֵין עוֹד⁷. הֵבִיאוּ אֶת הַשְּׁבִיעִי, קָטָן שֶׁכֻּלָּם. אָמַר לָהֶם הַקִּיסָר: בְּנֵי הַשְׁתַּחֲוֶה לְצַלָּם. אָמַר לוֹ: חֲסִדְשׁלוֹם. אָמַר לוֹ: לָמָּה? אָמַר לוֹ: שָׁכַן כְּתוּב בַּתּוֹרָתֵנוּ: אֵת ה' הָאֵמַרְתָּ הַיּוֹם... וְה' הָאֵמַרְתָּ הַיּוֹם⁸ — כִּבְר נִשְׁבַּעְנוּ לְהַקְרוּשֵׁיבְרוּךְ-הוּא, שְׂאֵין אֲנוּ מַעֲבִירִים אוֹתוֹ בְּאֵל אֲחֵר, וְאִף הוּא נִשְׁבַּע לָנוּ שְׂאֵין הוּא מַעֲבִיר אוֹתָנוּ בְּאוֹמָה אֲחֵרָה. אָמַר לוֹ הַקִּיסָר: אַחִיךְ שָׁבְעוּ יָמִים וְשַׁבְעוּ חַיִּים וְרָאוּ טוֹבָה, וְאַתָּה קָטָן, לֹא שַׁבְעַת יָמִים וְלֹא שַׁבְעַת חַיִּים וְלֹא רָאִיתָ טוֹב בְּעוֹלָם — הַשְׁתַּחֲוֶה לְצַלָּם. אָמַר לוֹ: כְּתוּב בַּתּוֹרָתֵנוּ: ה' יִמְלֹךְ לְעוֹלָם וָעַד⁹, וְאָמַר: ה' מֶלֶךְ עוֹלָם וָעַד אָמְרוּ נְיֻם מֵאַרְצוֹ¹⁰ — אַתָּם בְּטָלִים וּמְלֻכּוֹתְכֶם בְּטָלָה, אֲבָל הַקְּבָ"ה חַי וְקַיִם לְעוֹלָם. אָמַר לוֹ הַקִּיסָר: רָאה, אַחִיךְ הִרְגֵנוּם לְפָנֶיךָ, הִרְיֵנוּ מִשְׁלִיךְ טַבְעֵתִי לְאַרְץ לַפְּנֵי הַצֶּלֶם וְהַגְבִּיהֵנָה, כְּדֵי שִׂיאֲמְרוּ: שָׁמַע לְקוֹל הַקִּיסָר, אָמַר לוֹ: אוֹי לְךָ קִיסָר, אוֹי לְךָ קִיסָר! עַל כְּבוֹד עֲצֻמְךָ כָּךְ, עַל כְּבוֹד הַקְּבָ"ה עַל אַחַת כְּמָה וְכְמָה. הוֹצִיאֹתוּ לְהִרְגֵנוּ, אָמְרָה לָהֶם אֲמוּ: תָּנוּ לִי אֶת בְּנֵי וְאֲנִשְׁקֵנוּ. נִתְּנוּהוּ לָהֶם. אָמְרָה לוֹ לְקִיסָר: בְּחַי רֵאשֶׁךְ, קִיסָר! הִרְגֵנוּ תַּחֲלָה וְאַחַר כֵּךְ הִרְגֵנוּ. אָמַר לָהֶם: אֵינִי שׁוֹמֵעַ לְךָ, מִפְּנֵי שֶׁכְּתוּב בַּתּוֹרָתְכֶם: אוֹתוֹ וְאֵת בְּנֵי לֹא תִשְׁחַטּוּ בַיּוֹם אֲחֵרִי¹¹. אָמְרָה לוֹ: שׁוּטָה, כִּבְר קְנִמְתָּ כָּל הַמִּצְוֹת וְלֹא נִשְׂאָר לְךָ אֵלָּא זֶה בְּלִבְךָ. מִיד צוּה הַקִּיסָר לְהִרְגֵנוּ אֶת בְּנֵיהֶ, נִפְלָה אֲמוּ עֲלֵיו הַהִיתָה מִחֲבַקְתּוֹ וּמִנְשָׁקְתּוֹ וְאָמְרָה: בְּנֵי לְךָ אֲצֵל אֲבֵרָהֶם אֲבִיךָ וְאָמְרוּ לוֹ: כִּךְ אָמְרָה אֲמוּ: אֵל תּוֹזֵת דַּעַתְךָ עֲלֵיךָ, אַתָּה עֲקַרְתָּ מִזִּבְחַת אֲחֵר וְאֵינִי עֲקַרְתִּי שַׁבְעָה מִזִּבְחוֹת. אַתָּה — נִסְיוֹן, וְאֵינִי — מַעֲשֵׂה: עַד שֶׁהִיתָה מִחֲבַקְתּוֹ וּמִנְשָׁקְתּוֹ הִרְגֵנוּ עֲלֵיהֶ. אִף הוּא עֲלֵתָה לָנוּ וְנִפְלָה וּמָתָה. יֵצֵא בְּתִקְוִיל וְאָמְרָה: אֵם הַבְּנִים שְׁמַהִי¹². (גִּישׁ' ב"ז; אִיכ"ד).

מַעֲשֵׂה כְּדוֹאֵן בֶּן יוֹסֵף, שֶׁהִקִּיחוּ אֲבִיו בֶּן קָטָן לְאֲמוֹ. כִּבְל יוֹם הִיתָה אֲמוֹ מוֹדְרָתוֹ בְּמִפְּתָחִים וְנִתְּנָת מִשְׁקָלוֹ זָהָב לְבוֹתֵי-הַמִּקְדָּשׁ, וְכִשְׁנֵבֵר אוֹיִב טְבַחְתּוֹ וְאֶבְלָתוֹ, וְעֲלִיהָ קוֹנֵן יִרְמִיָּה: אֵם תֹּאכְלֵנָה נְשִׁים פְּרִים עוֹלָלִי טְפוּחִים¹³. מְשִׁיבָה רוּחֵי-הַמִּקְדָּשׁ וְאוֹמְרָתָה: אֵם יִהְרַג בְּמִקְדָּשׁ ה' כְּהֵן וְנִכְיָא¹⁴. (יִומָא ל"ח).

¹הַלְלוֹס מִיָּד, כֵּן. ²שְׁמוֹס כֵּן, כֵּן. ³שֶׁסֶס נִי. ⁴שֶׁסֶס לִיָּה, יָד. ⁵שֶׁסֶס כִּיָּה, יַע. ⁶דְּבִרִים ו', ד'. ⁷שֶׁסֶס ד', לַע. ⁸שֶׁסֶס כִּיָּה יָד, יָת. ⁹שְׁמוֹס ע"ו, יָת. ¹⁰הַלְלוֹס ו', ע"ז. ¹¹וְיִקְרָא כִּיָּה, כֵּת. ¹²הַלְלוֹס קִיָּה, ע'. ¹³אִיכָה ב"ז, כ'.

(ז) עַל כְּבוֹד עֲצֻמְךָ כִּךְ — אַתָּה חָרַד. אַתָּה נִסְיוֹן — אַתָּה רַק נִתְּנִסִּית וְלֹא בָאת לִירֵי מַעֲשֵׂת. וְאֵינִי מַעֲשֵׂה — וְאֵינִי הַקִּרְבָּתִי אֶת בְּנֵי מַעֲשֵׂת.

בניציון היקרים. הקדוש־ברוך־הוא מתאבל.

נקדימון בן גוריון, כשהיה יוצא מביתו לכיתה־המדרש, כלי־מילת היו מציען תחתיו, וכאי עניים ומקפלים אתם מאחוריו.

ומעשה בבתו של נקדימון בן גוריון שפסקו לה חכמים ארבע מאות זהובים לקופת של בשמים לכו־ביום. אמרה להם: כך תפסקו לבנותיכם! וענו אחריה. אמר.

ומעשה בכלתו שפסקו לה חכמים סאתים יין לציקי קדרה מערב־שבת לערב־שבת. אמרה להם: כך תפסקו לבנותיכם! ולא ענו אחריה. אמר, ששומרת־יכם היתה.

אמר ר' אלעזר בר' צדוק: אראה בנחמה, אם לא ראיתי את בתו של נקדימון בן גוריון שהיתה מלקטת שעורים מבין קלפי סוסים בעבו. קראתי עליה מקרא זה: אם

לא תדעי לך היפה בנשים צאי לך בעקבי הצאן ורעי את גריותך¹ — אל תקרא גריותך אלא גריותך.

ומעשה בר' יוחנן בן זכאי שהיה רוכב על החמור והיה יוצא מירושלים, והיו תלמידיו מהלכים אחריו. ראה ריבה אחת שהיתה מלקטת שעורים מבין קלפי בהמתם של ערביים. כיון שראתה אותו נתעטפה בשערה ועמדה לפניו. אמרה לו: רבי, פרנסני.

אמר לה: בתו, מי את? שתקה. שוב אמר לה: בתו, מי את? אמרה לו: בת נקדימון בן גוריון אני. אמר לה: בתו ממין של בית אביך היכן הלך. אמרה לו: לא כך מושלים

משל בירושלים: מלח ממון חסר? — ושל חמוך היכן הוא? אמרה לו: בא זה ואבד את זה. אמרה לו: רבי, זכור אתה כשחתמת על כתובתי? אמר להם לתלמידיו: זכור אני כשחתמתי על כתובתה של זו, הייתי קורא בה אלף אלפים דגרי והב מבית

אבירה, חוץ משל חמיה...

בבה ר' יוחנן בן זכאי ואמר: אשריכם ישראל, בזמן שעושים רצונו של מקום אין כל אימה ולשון שולטת בהם, ובזמן שאין עושים רצונו של מקום — מוכים ביד אומה שפלה; ולא ביד אומה שפלה, אלא ביד בהמתם של אומה שפלה. (כת' ס"ה—ס"ו; אור"ג סי"ו).

V. הקדוש־ברוך־הוא מתאבל.

אמר משום ר' יהושע בן לוי: קרא הקדוש־ברוך־הוא למלאכי־השרת, אמר להם מלך בשרודם כשמת לו מת והוא מתאבל, מה דרכו לעשות? אמרו לו: תולה שק על

פתחו. אמר להם: אף אני כך אני עושה. והו שנאמר:

עֲלֵבִישׁ שָׁמִים קָרָרוֹת וְשָׁק אֲשִׁים קָסוּתָם².

אמר להם: מלך בשרודם מה דרכו לעשות עוד? אמרו לו: מקבה את הנקסום. אמר להם: כך אני עושה. והו שנאמר:

שָׁקֶשׁ נָבֵם קָרָרוֹ וְכוּכָבִים אָפְפוּ נְגָהָם³.

¹ יציר השמים א, ח. ² יציעים ב, יג. ³ יזחל ד, עז.

(זו כלי מילת — בגדי כשי. ומקפלים וגו' — בלומר נושלים לעצמם. שפסקו לה חכמים — קצנו לה מדמי היוורשים כשמת בעלה. לבו כיום — לצורך יום אחר. לציקי קדרה — לחבל את התבשילין. ששומרת יבם — שמת בעלה בלא בנים והיה היבם קטן והמתנה עד שיגדל. אראה בנחמה — לשון שכונת. טלפי — פרוסת. גריותך — גופך. מלח ממון חסר — כמנון חולך וחסר כמלה. יו) הנכסים — מורות לכבוד, עשייתו.

— מלך בשרירום מה דרכו לעשות עוד? — הולך יהף. — כך אני עושה, שנאמר:
ה' בְּסוּפָה וּבְשִׁעָרָה דָּרְכוּ וְעֵזְרָא אֶבֶק רִנְלִיּוֹ.¹

— מלך בשרירום מה דרכו לעשות עוד? — מבוע פורפירא שלו. — כך אני עושה,
שנאמר:

עֲשֵׂה ה' אֲשֶׁר נָמַס בְּצַע אֲמַרְתוּ.²

— מלך בשרירום מה דרכו לעשות עוד? — יושב ודומם. — כך אני עושה, שנאמר:
יֹשֵׁב בְּדָר וְיִדְמָה כִּי נָטַל עֲלָיו.³ (איכיר).

יח בְּמִסְתָּרִים תִּבְקֶה נַפְשִׁי מִפְּנֵי גֹה' — מהו 'במסתרים'? אמרו משמו של רב: מקום יש לו להקרוש-ברוך-הוא שבוכה בו. גמסתרים' שמו. ומהו 'מפני גוה'? אמר רב שמואל בר יצחק: מפני נאותם של ישראל, שנמלה מהם ונתנה לגוים. רבי שמואל בר נחמני אמר: מפני נאותה של מלכות-שמים שנמלה.

יך מַעַתְדָּמַע וְתִרְדַּע יֵינִי דְקָעָה כִּי נִשְׁבָּה עֲבָר ה" — אמר ר' אלעזר: שלש דמעות הללו למה? אחת על מקדש ראשון, ואחת על מקדש שני ואחת על ישראל שגלו ממקומם. (חג' ה').

יט אמר רב אחא: לעולם אין השכינה זזה מפתל מערכי של בית-המקדש, שנאמר
הִנֵּה זֶה עוֹמֵד אַחַר כַּתָּל נְו"י.⁴ (תנהיק שמות).

VI. 'מִנְחָם'.

ביום שחרב בית-המקדש נולד הגואל.

מעשה בארם אחד שהיה עומד וחורש, נֶעְתָּה פרתו. עבר עליו עֲרָבִי אחד ושמע קולה. אמר לו: מי אתה? אמר לו: יהודי אני. אמר לו הערבי: יהודי, יהודי! הֲבֵר פרתך והֲבֵר מתרשֶׁתְךָ. — למה? אמר לו: מפני שבית-המקדשם של היהודים חרב. — מנין אתה יודע? אמר לו: מתוך גְּעִית פרתך. בִּינְתִים נֶעְתָּה הפרה פעם שניה. אמר לו הערבי: יהודי, יהודי! אָסוּר פרתך ואסור מחרשתך, שהרי נולד משיח, מושיעם של ישראל. אמר לו: מה שמו? — מנחם שמו. — ואביו מה שמו? — חזקיה. אמר לו: והיכן הוא שוֹרָה? אמר לו הערבי: בְּכִירַת ערבא של בית-לחם-יהודה. הלך אותו האיש ומכר פרתו ומכר מחרשתו ונעשה מוכר-לֶבְדִּים לתינוקות. התחיל נכנס ויוצא ממדינה למדינה ומעיר לעיר, עד שהגיע לשם. באו נשים מכל הכפרים לָקַח אצלו לברים ואותה האשה, אמו של מנחם, לא לקחה אצלו. שמע קולן של הנשים אימרות: אמו של מנחם, אמו של מנחם! באי וקחי לברים לבנך. אמרה: הלואי שיחנקו שונאיהם של ישראל. אמרו לה: למה? אמרה להן: ביום שנולד חרב בית-המקדש. אמר לה: מובטחני שלרנליו חרב ולרנליו הוא עתיד להבנות. אמרה לו: אין לי מעות. אמר לה: מה אֶכְפַּת לִי, באי

¹ יחוס אלו, ב. ² אִלְכָה כו, יז. ³ כס נ, כה. ⁴ יחזקיה י"ג, יז. ⁵ שיר השירים כו, ט.

מבוע פורפירא — קורע אדרת הארגמן, לבוש מלכות שלו. בצע אמרתו — "אמרא' סירושו לבוש בארמית, ו'כצע' — לשון חתוך וקריעה. (כ) לברים — עמר מבושש (פילץ). זה אכפת-כלומר איני רואג לך.

מנחה. אבלי-ציון.

וסלי לבדים לבנך, ולאחר ימים אני בא לביתך ואת פורעת לי. לאחר ימים בא לאותה העיר. אמר: אלך ואראה אותו תינוק מה מעשיו. בא אצלה, אמר לה: תינוק שלך מה מעשיו? אמרה לו: משעה שראיתני באו רוחות וסערות וחטפוהו מירי, נשאודו והלכו להם. (ירוש' ברכ'; איכר; סד' מנ"א).

VII. אבלי-ציון.

כשחרב הבית בקנינה רבו פרושים בישראל, שלא לאכול בשר ושלא לשתות יין. נשאל להם ר' יוחנן, אמר להם: בני, מפני מה אין אתם אוכלים בשר ואין אתם שותים יין? אמרו לו: נאכל בשר, שממנו מקריבים עלינו המובה, ועכשו בטל? ונשתה יין, שממנו מנסכים על נבי המזבח, ועכשו בטל? אמר להם: אם כן, לחם לא נאכל, שכבר בטלו מנהות.

— אפשר בפרות...

— פרות לא נאכל, שכבר בטלו בכורים.

— אפשר בפרות אחרים...

— מים לא נשתה, שכבר בטל נסידהמים. שתקו, אמר להם: בני, בואו ואומר

לכם: שלא להתאבל כל-עקר אי-אפשר, שכבר נורה נורה; ולתאבל יותר מקדאי אי-אפשר, שאין גורין נורה על הצבור אלא אם כן רוב הצבור יכולים לעמוד בה. אלא כך אמרו הכמים: סד אדם את ביתו בסיד ומשך בו דבר מועט: עושה אדם כל צרכי סעדה ומשך בה דבר מועט: ועושה אשה כל תבשימיה ומשך דבר מועט, שנאמר: אם אשכחך ירושלים... תדבק לשוני לחבי ועי'¹. וכל המתאבל על ירושלים זוכה ורואה בשמחתה, שנאמר: שמחו את ירושלים... שישו אתה מישוש כל המתאבלים עליה².

אמר ר' ישמעאל בן אלישע: מיום שחרב בית-המקדש דין הוא שנגזור על עצמנו שלא נאכל בשר ולא נשתה יין, אלא שאין גורין נורה על הצבור אלא אם כן רוב הצבור יכולים לעמוד בה. ומיום ששקטה מלכות הגוים שגזרת עלינו גזרות קשות וכו' גלת ממנו תורה ומצות ואין מנחת אותנו לנפם לשבועיהבן, יש אומרים לישועיהבן, דין הוא שנגזור על עצמנו שלא לישא אשה ולהוליד בנים, ונמצא זרעו של אברהם אבינו קלה מאליו: אלא הנהגת להם לישראל: מוטב שיהיו שוננים ואל יהיו מודים. (ביב ס').

כב רבי עקיבא אומר: כל העושה מלאכה בתשעה-באב אינו רואה סימן ברכה לעולם. והכמים אומרים כל העושה מלאכה בתשעה-באב ואינו מתאבל על ירושלים אינו רואה בשמחתה, שנאמר: שמחו את ירושלים וניילו בה כל אוהביה, שישו אתה מישוש כל המתאבלים עליה³. מכאן אמרו: כל המתאבל על ירושלים — זוכה ורואה בשמחתה, שאינו מתאבל על ירושלים — אינו רואה בשמחתה. (תעל ל').

¹ מהלים קלמן, ס' ו. ² ישעיה ס"ה י.

כא פרושים — גורין בשר ויין. נשאל — עמר עליהם להשיבם מעתם. בפרות אחרים — שאין מביאים מהם בכורים. דבר מועט — לפסן אגלות וכו' לחורבן. לשבוע הבן — לברית מילה. לישוע הבן — לפדיון הבן.

חרבן בית-שני והארץ.

בְּכַהֵן תִּבְכֶּה¹ — בוכה ומבכה הקדוש-ברוך-יהוה עמה; בוכה ומבכה מלאכי השרת עמה; בוכה ומבכה שמים וארץ עמה; בוכה ומבכה הרים ונבעות עמה. (איכ"ר).

בְּכַהֵן תִּבְכֶּה בְּלִילָה¹ — שכל הבוכה בלילה קולו נשמע. דבר-אחר; בלילה² — שכל הבוכה בלילה כוכבים ומולות בוכים עמו. דבר אחר; בלילה³ — שכל הבוכה בלילה, השומע קולו בוכה כנגדו. מעשה באשה אחת, שקנתו של רבן נמליאל, שמת בנה, והיתה בוכה עליו בלילה. שמע רבן נמליאל קולה וזכר חרבן בית המקדש, ובכה כנגדה, עד שגשרו ריסי עיניו. למחר הבירו בו תלמידיו והציאוה משכונתו. (סנה' ק"ד; איכ"ר).

כח רבי היה נוטל ספר קניות וקרא בו, כשהגיע למקרא זה: השליך משמים ארץ תפארת ישראל¹ — נשמט הספר מידו. אמר: מניי נבזה לבור עמוק... (הג' ה').

כז אמר רב: אנה שוברת הצי גופו של אדם.

ישראל ונכרי היו מהלכים בדרך ביחד. לא הגיע הנכרי לילך עם הישראל. הזכיר לו חרבן בית המקדש — ונתאחז, ואף על פי כן לא הגיעו הנכרי לילך עמו. אמר לו: ולא אמרתם: אנה שוברת הצי גופו של אדם? אמר לו: כמה דברים אמורים? — בדבר הדש, אבל זה שאנו רנילים בו — לא. שהבריות אמורים: למזדת שכול אינה נבעתת. (כתו"ס ב').

כח כל שיחתן של בריות אינה אלא על הארץ: עשתה הארץ? לא עשתה? וכל תפלתן של בריות אינה אלא על הארץ: רבונרש-לעולם, תעשה הארץ? רבונרש-לעולם, תצליח הארץ? וכל תפלתן של ישראל אינה אלא על בית-המקדש: רבשע, יבנה בית המקדש? רבשע, מתי יבנה בית-המקדש? (ביר' פ' י"ג).

VIII. מיום שחרב בית-המקדש.

כח מיום שחרב בית-המקדש אין שחוק לפני הקדוש-ברוך-יהוה ולא נראה רקיע כטהרתו.

אמר ר' אלעזר: מיום שחרב בית-המקדש נפסקה הומת-ברזל בין ישראל ובין אביהם שבשמים.

רבי פנחס בן יאיר אומר: מיום שחרב בית-המקדש בושו חברים ובני-חורין וחפו ראשם, ונרדלו אנשי-מעשה, ונברו בעל-זרוע ובעל-לשון, ואין דורש ואין מבקש ואין שואל; על מי יש לנו להשען? על אבינו שבשמים.

ר' אליעזר הגדול אומר: מיום שחרב בית-המזדתנו התחילו חכמים להיות כסופרים וסופרים כחונים, וחונים כתלמידים ותלמידים כעמיהארץ ועמיהארץ חולכים ומדלדלים. אין דורש ואין מבקש; על מי יש לנו להשען? על אבינו שבשמים.

¹ יזכר כו. ה. י"ג ט"ז, א.

כז (כו) לא הגיע — שהיהודי כהר ממנו ללכת. למזדת שכול וגו' — מי שהיא מזדמת במיתת בנים אינה כחוראת עוד. והנמשל, שמי שהוא מתגלל בעצרו אינו חושש לו עוד. (כת' חברים — תלמידי-הכמים. ונרדלן — נתמעטו ובלו. אנשי מעשה — עסקני צבור ובעלי פעשים טובים. ואין דורש — לתורה. סופרים... וחונים — מלמדי תינוקות ומשגיחים.)

כח רבן שמעון בן גמליאל אומר משום ר' יהושע: מיום שחרב בית-המקדש אין יום שאין בו קללה. (בר' ל"ב, מ"ט; ע"ז ל"ג; סוטה מ"ו, מ"ה, פ"ט).

IX. תנחומים.

מט **שְׁלֵם יְשֻׁלָּם הַמְּבַעֵיר אֶת־הַבְּעֵרָה**¹ – אמר הקדוש-ברוך-הוא: עלי לשלם את הבערה שהכערת; אני הצתו אש בציון. שנאמר: ויצת אש בציון ותאכל יסודותיה². ואני עתיד לבנותה באש. שנאמר: ואני אהיה לה נאם ה' חומת אש סביב ולכבוד אהיה בתוכה³. (ב"ק ס').

ל וכבר היה רבן גמליאל ורבי אליעזר בן עזריה ורבי יהושע ור' עקיבא מהלכים בדרך, ושמעו קול המינה של רומי מפלמָיָא ברחוק מאה ועשרים מיל. התחילו בוכים ור' עקיבא משחק. אמרו לו: מפני מה אתה משחק? אמר להם: ואתם מפני מה אתם בוכים? אמרו לו: הגוים הללו שמשתחווים לעצבים ומקטרים לאלילים יושבים בטח והשקט, ואנו – בית-הרום רגלי אלהינו שרוף באש. ולא נככה? אמר להם: לכך אני משחק – ומה לעוברי רצונו כך, לעושי רצונו על אחת כמה וכמה.

שוב פעם אחת היו עולים לירושלים, כיון שהגיעו להר-הצופים קרעו בגדיהם. כיון שהגיעו להר-הבית ראו שועל, שיצא מבית-קדש-יהוה, התחילו הם בוכים ור' עקיבא משחק. אמרו לו: מפני מה אתה משחק? אמר להם: מפני מה אתם בוכים? אמר לו: מקום שכתוב בו: והור הקרב יומת⁴, עכשו שועלים הלכו בו – ולא נככה? אמר להם: לכך אני משחק, שנאמר: ואעידה לי עדים נאמנים את אוריה הכהן ואת זכריהו בן יברכיהו⁵. – וכי מה ענין אוריה אצל זכריה, והלא אוריה במקדש ראשון וזכריה במקדש שני? אלא תלה הכתוב נבואתו של זכריה בנבואתו של אוריה. כאוריה נאמר: לכן בנלכם ציון שדה תחרש וירושלים עיים תהיה והר הבית לבמות יערי⁶; בזכריה נאמר: עוד ישבו זקנים וזקנות ברחובות ירושלים⁷. עד שלא נתקמה נבואתו של אוריה הייתי מתקרא שלא תתקום נבואתו של זכריה, עכשו שנתקמה נבואתו של אוריה, בידוע שנבואתו של זכריה מתקמת, ובלשון הזה אמרו לו: עקיבא, נחמתנו! עקיבא נחמתנו! (מכות כ"ד).

¹שמות כ"ב, ה. ²איכה ל', יא. ³זכריה כ', ט. ⁴במדבר יא, י"ט. ⁵זכריה ח', כ. ⁶איכה ג', י"ג. ⁷זכריה ח', י"ד.

הממכר הראשי אצל "מוריה" באודסה;

Издательство „MOPIA”, Одесса.—Verlag „MORIAN”, Odessa.

המחיר 1 ר"ח 29 קאפ
(על המשלוח).

